

RIRI SYLVIA MANOR

BUCURIA DE A NU FI PERFECTĂ

Memorii București | Tel Aviv 1941-2015

Riri Sylvia Manor (n. Aberfeld în 1935, la București) este fiica unui om de afaceri bucureștean și a unei mame casnice, originară din Craiova. A scris poezii de la nouă ani și a fost foarte activă în domeniul artistic în timpul școlii. Ca să evite proletcultismul din facultățile umaniste ale vremii, se înscrie în 1953 într-o facultate științifică, cea de medicină. În 1957 se căsătorește cu inginerul Mateo (Titel) Sussman. În 1959 termină facultatea, iar în 1960 emigrează în Israel. Acolo familia își schimbă numele din Sussman în Manor. Se specializează în oftalmologie la Spitalul Beilinson, Universitatea de Medicină din Tel Aviv, și în neuro-oftalmologie la Universitatea California din San Francisco. Publică în literatura medicală anglo-saxonă peste 60 de articole și scrie capitole din cărți de specialitate; înființează prima unitate de neuro-oftalmologie din Israel; devine profesor la Universitatea din Tel Aviv și membră a numeroase societăți științifice internaționale. La 20 de ani după stabilirea în Israel, reîncepe să scrie poezie, de data asta în limba ebraică. Între 1990 și 2000 revine adesea în România, unde, în colaborare cu Spitalul Clinic de Ochi din București și ministerele sănătății din România și Israel, desfășoară numeroase activități de ajutorare în domeniul medical. Din 2000 reîncepe, după 40 de ani de întrerupere, să scrie poezie în limba română. În 2002 înființează Societatea de Scriitori Israel–România. Cu ocazia primelor festivaluri „Zile și nopți de literatură“ de la Neptun, colaborează cu uniunile scriitorilor din ambele țări; astfel vine pentru prima oară în România Amos Oz, împreună cu alți 13 scriitori israelieni importanți; de asemenea, în 2012 redactează un număr al revistei israeliene *Moznaim* dedicat literaturii române actuale, pentru care i se decernează Premiul Alexandru Safran. În Israel publică două cărți de poezie și primește Premiul Ofer Lieder, iar în România publică patru volume: *Privind* (2000), *Save as...* (2007), *Pestriț* (2010), *Încă* (2015), și i se decernează Premiul Lucian Blaga. În Israel îi apare o carte care se traduce în limba arabă (1996), iar în Franța – volumul *Bariolée*, tradus de Irina Mavrodin (2011). Împreună cu Ioana Ieronim, traduce în română cartea de poeme *Șeherezada*, a poetei israeliane Agy Mishol (2009). În 2015 i se decernează de către statul Israel Premiul Opera Omnia pentru activitatea științifică.

© HUMANITAS, 2017, pentru prezenta versiune românească

ISBN: 978-973-50-5791-6 (epub)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021.311.23.30

RIRI SYLVIA MANOR

BUCURIA DE A NU FI PERFECTĂ

Memorii București | Tel Aviv 1941-2015

*Dedic această carte lui Thomas, copilul creștin
care crește acum în fosta mea cameră de copil evreu,
ca un răvaș de dragoste peste timp și naționalități
și ca o întrebare deschisă tuturor întrebărilor:*

Unde se duc ei, minunații copii ai dimineții?

*Cât de umile sunt amintirile mele din forfota senzuală-a mării metropole
cum un portmoneu gol
pe Calea Victoriei în dimineți ce n-au fost nici atunci în amiezi ce nu sunt nici
azi în amurguri ce nu vor fi niciodată.*

GHEORGHE GRIGURCU

Omul de serviciu deschise poarta curții interioare a blocului și rămase cu gura căscată. Ce căuta acolo doamna asta elegantă? Stătea lângă imensa ladă de gunoi a blocului, la care se uita cu atenție. „Se uită la ladă de parcă s-ar uita la un om!”

— Doamne Dumnezeule, doamnă, gata-gata să mă speriați! Ce căutați aici?

Mă întrerupsese brusc din gânduri. Am tresărit. Câți ani trăisem în lumea ochilor închiși? Mi-a venit în minte că Narcis se oglindea în apă, eu – într-o ladă de gunoi, dar cu ochii larg deschiși de data aceasta. Ce potrivit ar suna aici englezescul *bullshit*, dar să nu mă aplec prea mult peste ladă.

— Nu locuiți în bloc, ce căutați aici? insistă omul de serviciu.

— Nimic, nu caut nimic. M-am uitat încă o dată spre lada de gunoi. Nu caut nimic! am repetat și am ieșit în stradă.

De fapt, era strada mea. De fapt, mă întorsesem undeva de unde poate că nu plecasem niciodată. O durere nedeslușită. Fusese strada mea de pe când aveam nouă ani. Aici mă împiedecam peste tot de amintiri ca de bolovani. Era casa mea de pe Calea Victoriei 128 A. Etajul patru. Apartamentul 24. Acolo crescusem cândva, singură, într-un apartament plin de oameni. Singură? Stăteam în odaia mea în care îmi zâmbeau de peste tot cărți și reviste. De la fereastră vedeam de sus trecătorii – furnici anonime care mișunau pe Calea Victoriei. În 1961, când părinții mei au părăsit România, apartamentul a fost vândut unui doctor care nu a cumpărat însă și tot ceea ce se petrecuse acolo, cheile se mai aflau la mine, atârinate pe vreun perete virtual. Oare scriem despre lucruri lipsite de existență ca să existăm pentru noi înșine?

Apartamentul în care mama mea stătea tot timpul acasă. Chiar dacă nu aveam nici o îndoială că mă iubește foarte mult, simțeam la ea o absență față de tot ce eram eu, ceas de ceas, zi de zi.

Ar trebui să nu mai încerc să înțeleg – mi-am spus. La vârsta mea ar trebui să nu mai vreau să înțeleg.

Ar trebui să fiu tânără tocmai acum, când nu mai depind de tinerețea feței sau

de aplauzele celorlalți. Timpul ar trebui să instaureze o amnistie pentru rănilor din trecut care pulsează încă.

Și totuși, când după treizeci de ani m-am reîntors la București, primul lucru pe care mi l-am dorit a fost să-mi revăd camera, să o confrunt cu cealaltă, camera mea din memorie. Doi martori oculari față în față, într-un proces public. În camera din memorie, lumea mi se înfățișa întotdeauna în culori schimbătoare, ca prin ferestruica unui submarin, cu lumini furișându-se de sus, cu umbre mișcătoare și castele de nisip construite pe parchet ca pe malul mării. Când copilăria s-a sfârșit firișoarele de nisip se prăbușiseră pe podea, risipindu-se spre colțurile odăii și în cutele memoriei. Când, după atâția ani, am intrat în clădire, nu m-am îndreptat spre lift, ci spre curte, am vrut să revăd mai întâi locul în care scotocisem prin gunoaie. Gunoaiele nesfârșite ale unui bloc de nouă etaje. O dată pe săptămână, un muncitor dădea foc gunoiului strâns în enorma ladă din curtea interioară a blocului. Pe-atunci oamenii spuneau că aruncă gunoiul la crematoriu. Nu se cunoștea cuvântul „ghenă“ în blocul meu. De fapt, vrusesem să mă întorc la București numai și numai din cauza lui Federico Fellini.

Cu o lună înainte revăzusem la Cinemateca din Tel Aviv *Roma* lui Fellini, cu scena în care o echipă de muncitori descoperă o încăpere rămasă sub pământ vreme de vreo două mii de ani. Pereții, acoperiți cu personaje pictate în culori vii, uluitoare, îți izbeau privirea. Siluetele parcă se mișcau, stârnindu-ți curiozitatea, făcându-te să vrei să cunoști secretele acelor ființe ascunse de două milenii. Deodată, până să le poți desluși fețele, veșmintele, gesturile, personajele au dispărut, de parcă nici nu fuseseră acolo două mii de ani și încă un minut: minutul lung în care mi-au zâmbit. Nu mai erau. Curentul de aer proaspăt și lumina puternică au făcut frescele să pălească. După două mii de ani, personajele au dispărut cu iuțea, de sus în jos, ca măturate de o undă corozivă. O a doua moarte. De data aceasta una definitivă.

Am coborât treptele cinematecii. Scena șocantă a ștergerii personajelor continua să mi se deruleze iar și iar în minte, de parcă o pasăre uriașă așezată pe cap mă înțepa din când în când cu ciocul. Dar după o săptămână, când în aparență lucrurile reveniseră în matca lor obișnuită, m-a străbătut ca un fulger imaginea sălii subterane și a personajelor impresionante și unice, personaje care s-au șters din susul în josul peretelui prefăcându-se într-o culoare albă, lipsită de semnificație. De altfel, albul e întotdeauna plicticos.

Deodată am înțeles că lucrurile se pot petrece și invers atunci când e vorba de subteranele copilăriei tale, în care atâtea lucruri uitate sau mângălite sau neclare

îți acoperă încă pereți întregi, albi, de memorie. Au trecut treizeci de ani de la moartea tatălui meu și cinci ani de la moartea mamei mele, dar părinții mei sunt încă cele mai prezente ființe necunoscute din viața mea. Sunt familii în care există secrete. Eu sufeream tocmai de lipsa secretelor. Credeam că, dacă totul este repetat mereu cu aceleași cuvinte, știu totul. Simplu. Negru și alb. Negru sau alb. La noi în casă se povestea mereu despre trecut. Mereu la fel. Trecutul era Craiova, dar de fapt Craiova era prezentul. Și Craiova, ca întotdeauna în asemenea împrejurări, nu era numai Craiova.

„Copilăria? Ne ia douăzeci de ani să învățăm totul – a scris, poate și pentru mine, Federico Fellini cel Mare – și ne petrecem restul vieții ca să ne debarasăm de tabuuri, de prejudecăți, de reguli colective, de idei inoculate... Ne este necesară a doua jumătate a vieții ca să reparăm.“

Încetul cu încetul, începeam să-mi dau seama că doar dacă voi călători spre Bucureștiul odăii mele din copilărie personajele albe și negre și colorate, adunate într-un fel de mormânt colectiv, îmi vor reapărea, poate, pe pereții memoriei, zugrăvindu-se treptat de jos în sus, în culorile lor firești, și-mi vor înapoia ceva extrem de important, despre care credeam că se pierduse. Ceva care mă va ajuta să îmi decodific poveștile pe care mi le-am spus. Începusem să cred că pe peretele alb din memorie vor reapărea tablouri colorate, un fel de Fellini inversat. Atunci îmi voi reaminti și primii șase ani de viață, perioada complet uitată, dar rămasă undeva în subconștient ca o mină neexplodată. O mină care va exploda cu întârziere. Poate.

Trebuie să admit că nu iau ușor hotărâri, dar între timp se petrecuseră niște „evenimente“ în România, iar hotărârea se luase cumva independent de voința mea. În ziua când Ceaușescu fugise cu elicopterul, au început să circule la Tel Aviv cele mai ciudate și alarmante zvonuri. De exemplu, că în București există teroriști care intră în case șiucid oameni nevinovați. În Tel Aviv, eu locuiesc lângă strada pe care se află Ambasada României. Am ajuns acolo imediat. Strada era blocată, se adunase deja o mulțime impresionantă de israelieni originari din România, iar cei tineri voiau ca guvernul israelian să le dea arme și avioane și, odată ajunși la București, să ajute la lupta împotriva teroriștilor și la înlăturarea regimului comunist. Am stat acolo toată ziua vociferând, discutând între noi, cerând celor de la ambasadă să iasă și să ne dea cele mai noi informații despre ce se petrece în România.

Spre surprinderea noastră, însuși ambasadorul – până atunci înalt funcționar în slujba lui Ceaușescu – a făcut un gest impresionant: a deschis porțile ambasadei

și a stat de vorbă cu demonstranții. Este vorba de domnul Bituleanu, într-adevăr un mare *domn*, nu un tovarăș (în sensul de-atunci al cuvântului). De fapt, încă nu era sigur dacă Ceaușescu nu va reveni la putere, dar ambasadorul a avut curaj. Când am ajuns acasă, seara târziu, mi-am adus aminte că luasem de la Paris o revistă de poezie care avea un capitol dedicat poeziei scrise în România contra regimului. Pentru prima dată am întâlnit acolo, în 1989, numele Anei Blandiana, al lui Mircea Dinescu sau Marin Sorescu. De când plecasem din România, în 1960, nu mai eram la curent cu literatura română. De aceea, nu știam că lucrurile se schimbaseră, credeam că sub comunism nu se puteau publica decât scrieri prefabricate, sub ochiul cenzurii de tip Gheorghe Gheorghiu-Dej. Peste noapte, am tradus poeziile celor trei poeți, am scris un articol despre poezia română de protest și am publicat totul în cel mai răspândit ziar din Israel, *Yedioth Ahronoth*.

Între timp, președintele Societății Oftalmologilor din Israel, prof. Giora Treister, care fusese cu o lună înainte la un congres medical în Soci, și-a amintit că întâlnise acolo un doctor remarcabil din România, Mihai Pop. El îi povestise că situația oftamologiei e catastrofală în România, dar că Ceaușescu refuză să primească orice ajutor din străinătate. Prin urmare Israelul nu-i poate ajuta.

Imediat după vestea schimbării regimului, Giora Treister l-a chemat la telefon pe Mihai Pop și i-a spus că acum, când pot primi ajutoare, să-i explice de ce anume este nevoie. Doctorul român i-a răspuns că prima urgență sunt instrumentele pentru sala de operații.

Fiindcă vorbesc românește, mi s-a dat mie sarcina de coordonare a strângerii de instrumente de la toate spitalele din Israel și s-a hotărât să plec cât mai repede la București. De altfel, oricum voiam să merg în România – din cauza lui Federico Fellini și a *Romei* –, dar ăsta era secretul meu.

Hotelul București, unde aveam să locuiesc, se afla lângă fostul palat regal și aproape vizavi de blocul „nostru“. Bineînțeles că m-am gândit să-i fac o plăcere mamei, căreia îi fusese tot timpul dor de România. Găsise de mult în *Paris Match* o fotografie a regelui Mihai împreună cu regina Ana, o înrămase și, de-a lungul anilor, poza aceasta rămăsese la căpătâiul patului ei din Israel. I-am spus mamei că aș vrea s-o iau și pe ea cu mine în această călătorie. S-a speriat teribil și apoi mi-a plâns zilnic la telefon.

— Ririca, de când mi-ai spus nu mai dorm noaptea, ce vrei de la mine? Nu pot să zbor așa, deodată. Am venit în Israel cu vaporul, niciodată n-am zburat! O femeie nu zboară cu avionul pentru prima dată la 79 de ani! Ce să fac, așa sunt eu...

Era adevărat. Așa era ea. Ca de obicei, îmi era greu și s-o înțeleg, și s-o conving. Dar, cunoscând-o, am putut să-i pricep frica de nou.

Am aterizat în România în februarie 1990. Aeroportul Băneasa purta încă peste tot urmele vechiului regim. Banda pe care veneau bagajele era străveche, valizele apăreau abia din sfert în sfert de oră. Nu aveai voie să ieși din sala de așteptare a bagajelor nici ca să te duci la toaletă, nici ca să-ți cumperi ceva de mâncare!

Ex-Ceaușescu-minded people! Nu existau bănci sau scaune disponibile, așa încât, împreună cu ceilalți israelieni, m-am așezat pe pardoseală! Făceam haz de necaz, dar nici nu aveam de ales. Aterizați la 6 dimineața, am ieșit din acea sală cu valiza personală într-o mână și cu cea în care adusesem materiale medicale în cealaltă, abia la ora 9. Între timp, mi-a trecut prin cap că, iată, nu cunosc nici măcar un cățeluș în România. Toți vechii mei prieteni, evrei și creștini, ca și toate rudele noastre, părăsiseră România lui Gheorghiu-Dej prin anii 1960–1961.

Afară mă așteptau de la 5 dimineața doi doctori: Mihai Pop, șeful Spitalului Clinic de Oftalmologie, care ceruse ajutorul Societății Oftalmologilor din Israel, și Adrian Mihăilă de la Ministerul Sănătății. Le-am predat geamantanul cu instrumente. Eram atât de nerăbdătoare să-mi revăd strada și locuința!

— Doamnă profesor, trebuie să veniți cu noi să ne vizitați spitalul!

Spitalul? Ce idee! Veneam de la un spital, spitalul în care lucram în Israel, și tot ce-mi doream era să mă plimb pe Calea Victoriei, să rătăcesc singură prin locurile copilăriei și tinereții, să-mi revăd casa, să-mi repopulez pereții subconștientului, să reapară, înotând la suprafață, personaje uitate. *Roma și Fellini la București*. Să mă învârt în jurul trecutului meu ca o pisică în jurul cozii. Dar, deodată, m-am uitat la chipurile celor care-mi vorbeau și i-am văzut cu adevărat. Am văzut că păreau oarecum disperați, că vizita mea era pentru ei importantă. N-am vrut să-i dezamăgesc.

M-am hotărât. Mă duceam de fapt cu ei pentru ei, nu pentru mine. Nu bănuiam că va fi vorba și de următorii 25 de ani, nu bănuiam că acesta va fi începutul unei prietenii importante din viața mea, prietenia cu Mihai. Nu bănuiam că voi reveni des în România, că în 2000 voi începe să scriu din nou poezie în română, că în 2002 îmi voi cumpăra un apartament – o casă nu departe de vechiul meu apartament. Că voi face naveta între cele două case ale mele, una în Tel Aviv și alta în București. Nu îmi închipuiam că aș putea reveni acasă după 30 de ani, că voi consulta aici ani de zile pacienți și că voi scrie iar – după 40 de ani – poezie în limba română. Întrerupsesem totul și de atâția și atâția ani...

Plecasem atât de tânără. Tot ce realizasem era legat nu de România, ci de Israel. Totuși am ales atunci să merg împreună cu cei doi medici necunoscuți la spitalul lor, să fac o vizită de politețe, credeam.

Dar, din clipa când am intrat în spital, am uitat că eram de fapt o turistă în vacanță, că venisem și din cauza lui Fellini, că nu cunoșteam pe nimeni acolo. Situația era atât de jalnică, încât imediat toți mi-au devenit rude. Nici în visele mele cele mai urâte nu mi s-ar fi putut înfățișa o astfel de secție oftalmologică – și încă în România, cea renumită altădată pentru geniul doctorilor ei. Nimic din tot ce trebuia să existe într-o secție cât de cât normală nu exista acolo. Parcă și pereții plângeau de mila bolnavilor, așa nezugrăviți și înnegriți cum erau. Mi-am imaginat câte cazuri de orbire a putut provoca lipsa de dotare a spitalelor. Am constatat că pacienții, înghesuiți câte opt-zece într-un salon, rămâneau internați și zece zile după o operație de cataractă. În lumea medicală „normală”, pacienții operați de cataractă nu mai erau internați, ci plecau imediat acasă cu o lentilă implantată în ochi, care îi ajuta să vadă foarte bine. Din păcate, pe-atunci majoritatea pacienților din România erau operați după metode arhaice, iar odată operați trebuiau să poarte ochelari cu lentile foarte groase, care le dădeau amețeli și îi făceau să vadă mai puțin clar. Numeroși tineri bolnavi de diabet orbeau la ambii ochi fără posibilitatea de a fi operați, din lipsă de aparatură adecvată. Iar regimul lui Ceaușescu a avut grijă să nu existe nici o evidență a numărului de orbi din România. Când am întrebat de date statistice bazate pe Registrul anual de înregistrat noii nevăzători, am aflat că acest registru nu există! Prin urmare, nu se putea compara numărul orbilor din România cu cel al orbilor din statistica unor țări cu regim sanitar demn de acest nume.

A doua zi, împreună cu noii mei prieteni, am luat parte la o „ședință de lucru” ținută în cabinetul ministrului sănătății Bogdan Marinescu și al adjunctului său, dr. Radu Dop. Acolo am aflat că din ianuarie 1990 se constituise, prin Fondul Monetar Internațional, un fond pentru operarea nevăzătorilor, și de-atunci se trimitea cu trenul câte un singur pacient orb, fără însoțitor, până la Paris. În gară îl aștepta cineva de la spital, era internat și operat. Ceea ce nu se știa atunci la minister era că asemenea operații necesitau maximum o zi de internare și trei controale pe parcursul a două săptămâni de la operație. Dat fiind că orbul venea din România singur, s-a spus ministrului că e nevoie să fie ținut în spital două săptămâni, prețul fiind de „doar” 600 de dolari pentru fiecare zi de internare! Cum ar veni, un hotel care costa 600 de dolari pe zi! Le-am spus doctorilor din minister că e nevoie de maximum o zi de internare în mod obișnuit și am

încercat să-i fac să înțeleagă cât trebuie să sufere și psihologic un om lipsit de vedere, obligat să călătorească singur atâtea ore, neștiind limbi străine și deci neputând comunica verbal. Un orb care, și după aceea, stă inutil două săptămâni în spital, izolat printre străini! Important era și faptul că prin această internare inutilă și costisitoare se consumau niște bani cu care puteau fi operați alți nevăzători.

Împreună cu dr. Radu Dop am întocmit un plan de colaborare cu Israelul. Am propus să se trimită grupuri de câte cinci nevăzători însoțiți de câte doi văzători: soția unuia și soțul uneia din grup, cu condiția să aibă grijă de toți cei din grup, locuind două săptămâni în apartamente închiriate grupului cu numai 20 de dolari pe zi de persoană.

1990–2000

Ca rezultat al acestei colaborări, în următorii doi ani am ținut aproape zilnic legătura telefonică cu prof. Mihai Pop, cu dr. Radu Dop și dr. Adrian Mihăilă din Ministerul Sănătății, iar în România s-au organizat comisii de triere a nevăzătorilor care puteau fi vindecați prin operație. Mi se comunica la ce dată va veni în Israel următorul grup de cinci pacienți cu însoțitorii lor. Îi așteptam la aeroport. În Tel Aviv aveau deja aranjate locuințe și consultații cu profesorul specialist în retină care avea să-i opereze. Îmi amintesc de o doctoriță tânără care își pierduse vederea la ambii ochi din cauza diabetului. Venise cu mama ei la operație. Am cunoscut oameni minunați, care își puseseră toate speranțele în profesionalismul medicinei israeliene, și m-am străduit să-i ajut pe toate căile posibile. Nu numai prin cuvinte. Cuvintele seamănă cu cecurile: unele au acoperire, altele nu. Nu am nici o îndoială că pacienții veniți din România au simțit că sunt de partea lor prin limbajul faptelor, că sufăr și mă bucur alături de ei. Cu totul, au venit la operație 80 de orbi. La plecarea din Israel, unul dintre pacienți a declarat presei: „Lumina vine de la Tel Aviv!“ A fost unul dintre cele mai mari premii pe care le-am primit în viață.

Pe de altă parte, se desfășura în Israel, sub patronajul Universității din Tel Aviv și al Ministerului de Externe, un program de trei luni de specializare pentru medici din lumea a treia. Încă din 1990, când m-am întors prima oară din România, am insistat să se extindă acest program și pentru medicii din fostele țări comuniste. Astfel au venit la specializare în Israel doctori din toată România, cărora am avut onoarea să le fiu prietenă și îndrumătoare aici. În plus, am obținut

finanțare de la Ministerul de Externe israelian pentru ca doctori israelieni să vină în România și să conferențieze la Piatra Neamț, la Congresul pe țară al oftalmologilor din 1991. Doctori născuți în Israel, ca prof. Dov Weinberger și prof. Ruth Siegal, care nu știau nimic despre România, au rămas profund impresionați de frumusețea peisajului și s-au îndrăgostit de țară și de oamenii ei calzi și ospitalieri. Astfel s-au înfiripat legături de colaborare pentru viitor, cât timp România avea să mai aibă nevoie de ajutor. Ministrul sănătății Bogdan Marinescu mi-a dat o scrisoare – pe care o păstrez și astăzi – în care afirma că îi reprezintă interesele în Israel!

În ceea ce mă privește, am introdus specialitatea mea oftalmologică – neurooftalmologia – în România, am dat consultații și am ținut conferințe la București, Cluj și Craiova.

Dat fiind că în toți acești ani am venit des în țară pentru chestiuni de organizare medicală, m-am familiarizat și cu schimbările suferite de limba română în cei treizeci de ani ai absenței mele.

Limbile au drojdie de bere în ele – mi-am spus –, fermentează încontinuu, se schimbă. M-am familiarizat, cum spuneam, cu aceste schimbări. În 2000 am reînceput să scriu poezii în limba română. După 40 de ani de întrerupere!

Iată deci că medicina, care mă îndepărtase de literatură în 1953, m-a readus în România și m-a reapropiat de limba și literatura română.

Înapoi în 1990. Interviu la Televiziunea Română

După vizita la Ministerul Sănătății, am fost solicitată să dau un interviu de o oră la Televiziunea Română. Când am ajuns acolo, am remarcat că încă mai erau tancuri împrejurul televiziunii, rămase probabil de la evenimentele din decembrie 1989. Întotdeauna am fost fascinată de felul în care poate funcționa creierul uman. Să dai un interviu timp de o oră întregă e foarte obositor, dar – în pofida panicii și emoției – mi s-a întâmplat să-mi readuc aminte tocmai cuvintele cele mai frumoase și sărbătorești ale limbii române literare, cuvinte pe care nu le mai folosisem din 1960, de când am plecat din România.

Printre lucrurile pe care le-am spus atunci la televiziune a fost și o frază de care sunt mândră până în ziua de azi: am spus că „doresc ca Israelul să ajute România în așa fel încât să nu mai fie nevoie de ajutorul nostru – cât mai repede cu putință!“ Îmi exprimam astfel empatia față de situație și, de fapt, părerea că medicii români nu ar trebui priviți cu nici un fel de superioritate, ci doar ajutați

până se pun la punct cu noile metode ale medicinei moderne, metode de care regimul lui Ceaușescu îi ținuse departe.

Așa a și fost. Pe la sfârșitul anilor '90, lucrurile se schimbaseră mult în bine și mergeau spre normalizare.

1990. Prima întâlnire cu apartamentul „meu“

La trei zile după ce ajunsese în București, mi-am luat liber pentru Fellini, *Roma* și ce va urma. Medicina putea acum să mai aștepte... Adulmecam aerul de parcă aș fi fost un cățel eliberat din lesă. Mă întorceam, pe urmele mirosului, la primii stăpâni și la prima cușcă. Cușca unei fetițe. Era o vreme când mi se părea că tufele de liliac își întindeau ramurile ca pe niște palme ca să-mi cerșească prezența, că mă rugau să mă opresc și să le miros.

O clipă am închis ochii ca să le „văd“ doar parfumul. Ca orice copil al Bucureștiului, obținusem de mult doctoratul în miresme de tei și de liliac. Oare câți ani trăiesc arborii? E cu puțință ca mirosul identic cu cel de-acum treizeci de ani să fi fost emanat totuși de alte tufe de liliac?

„În suflet nu există riduri“, spunea un personaj din cartea lui Yehudit Katzir, pe care tocmai o citisem. „În suflet nu există riduri“, dar poate că acolo nu sunt riduri și datorită atâtor sculptori care ne-au modelat și ne-au făcut să sunăm ca un clopoțel în mâna lor, iar azi nici nu le mai știm numele sau cum ne vorbeau sau cum trăiau lângă noi. Poate că trecutul nu este decât un caleidoscop. La fiecare rotire, aceleași cioburi colorate te surprind desenând o imagine nouă, diferită de cea dinainte, și totuși e vorba de aceleași pietricele. Nu se spune despre cărțile de memorii că ar fi de fapt niște autoficțiuni? Și atunci, dacă ne amintim ceva – este exact acel ceva care a fost? Să fie oare cuvântul „exact“ cel mai inexact cuvânt din dicționar?

„Aș putea fi un martor convenabil numai cu condiția să inventez“, a spus odată Federico Fellini.

Deodată coloana vertebrală a blocului de nouă etaje în care locuisem cândva – și poate mai locuiam – se înalță în fața mea. Văzându-l, m-am simțit contemporană cu amintirile, erau în mine rădăcini pe care nici nu le știam păstrate atât de vii. De fapt, am pătruns în apartament înainte de-a ajunge acolo. În apartamentul acela, în anii aceia.

Trecuseră peste blocul meu un mare cutremur de pământ, regimul capitalist, regimul comunist și acum un nou regim care nu se decisese încă ce este. Cu

legătură sau fără legătură cu toate astea, cele opt apartamente ale fiecărui etaj se întindeau ca ramurile unui copac în toate direcțiile, iar înăuntrul fiecărui apartament era o feudă cu propriile legi, cu propriile tragedii, bucurii și haosuri. O feudă în care domnea Majestatea Sa Familia.

În apartamentul nostru domnea Mama.

Era un apartament spațios: o sufragerie, un salon, dormitorul părinților, camera mea și camera Gherghinei, servitoarea. Numai bunicul nu avea camera lui.

— Întinde fotoliul, Gherghina – îi spunea mama în fiecare seară –, și pregătește patul pentru domnu' mare!

Când aveam numai doi ani, îl poreclisem Pică. Nimeni nu mai știa de ce. Nici eu. Poate vrusesem să-l alint și îi spuneam Opapică de la Opapa. Bunicul Pică dormea noaptea în sufragerie, iar ziua patul lui se transforma într-un enorm fotoliu vișiniu instalat lângă masa și scaunele de acolo. Pică locuia cu noi de când aveam patru ani. Fusese cerealist în portul Cetate Dolj de pe Dunăre, dar, fiind evreu, a trebuit să închidă biroul și a încetat să lucreze la 58 de ani. După puțină vreme a venit la noi, în București. Era singurul din familie cu părul roșu și nas acvilin, adică arăta exact ca un evreu din caricaturile antisemite. Și tocmai el vorbea cea mai pură și frumoasă limbă română din câte am auzit. Era cu totul român pe dinăuntru.

Bunicul ținea totdeauna o carte în mână. Oriunde ar fi fost, în momentul în care începea să povestească ceva îi fermeca pe toți, cu excepția tatălui meu. De altfel, bunicul aproape că nu scotea o vorbă în prezența ginerelei său, în a cărui casă trăia totuși de atâția ani. Pică era cel care mă învățase să scriu și să citesc. Îmi cumpăra din banii lui de buzunar cele mai frumoase cărți și-mi aducea în fiecare săptămână *Ziarul copiilor* și apoi *Universul copiilor*, când primul a încetat să mai apară. Păstram toate revistele, îmi plăcea fie și doar mirosul lor, le citeam și le răsciteam, erau prietenele mele cele mai bune. „Pică – îi spuneam –, nu înțeleg de ce oamenii mari nu mai citesc reviste pentru copii, eu și când o să fiu mare o să-mi fac abonament la reviste și o să le citesc totdeauna!“ Pică râdea. „De ce îți faci griji de pe-acum? Îți promit să ți le aduc în fiecare săptămână și când te vei face mare!“

Sufrageria noastră din apartamentul de pe Calea Victoriei avea o fereastră largă care dădea spre curtea interioară a blocului. Prea multă lumină nu pătrundea în odaia asta ticsită de mobile de culoare cafenie, neagră. Lângă pereți se înșirau două bufete, o vitrină și fotoliul-pat pe care dormea noaptea bunicul.

În mijloc era o masă ovală foarte largă, iar de jur împrejur opt scaune îmbrăcate în catifea vișinie. Deasupra scaunului unde stătea mama atârna de lampă un șnur la capătul căruia era o sonerie. Bucătăria se afla doar la un metru și jumătate de sufragerie, dar în timpul mesei mama nu se ridica niciodată de pe scaun. Ridica mâna după ce se termina un fel de mâncare și apăsa pe butonul soneriei. O chema pe Gherghina să strângă farfuriile și să aducă următorul fel. Mesele erau la noi în casă ceva foarte important, mai ales pentru tata. Mama și Gherghina pregăteau în fiecare dimineață bucate pentru masa de prânz, în funcție de preferințele tatei.

Tata a fost ceea ce se numește un cetățean al lumii. Plecat la 19 ani din România, a trăit la Paris, Viena și Berlin și s-a reîntors bogat la 29 de ani. După patru ani de la reîntoarcerea în România, a cunoscut-o pe mama. Mama era cu nouă ani mai tânără decât el și foarte frumoasă. În 1934 s-au căsătorit. Deși un bărbat ca tata se căsătorea pe-atunci numai dacă fata avea zestre mare, el a luat-o pe mama fără nici o zestre. Bunicul din Craiova nu avea bani.

La un an după ce s-au căsătorit, m-am născut eu. Cinci ani după nuntă, bunicul a venit să locuiască la noi pentru totdeauna. Adică pentru treizeci și unu de ani, până în 1970, când a murit în Israel. Cu doi ani înainte de moartea tatălui meu.

În afara casei tata era rege, și încă unul foarte elegant. Îi plăcea să fie elegant în aceeași măsură în care pentru mama era un chin să se îmbrace cu grijă. Dar tata nu trebuia nici măcar să-și dea osteneala, orice costum și orice pălărie îi veneau extraordinar, avea nenumărate cravate de mătase naturală pe care și le asorta cu ciorapii; se spunea că seamănă la chip și la alură cu actorul Cary Grant. Pe hipodromul de la Băneasa, la cursele de galop, era poreclit „arbitrul eleganței“, și – până la instalarea comunismului – la curse chiar venea elita societății românești. Dar și sub comuniști tata a avut un salariu foarte bun, deși nu a fost niciodată membru de partid. Reușise să se facă foarte apreciat și, lucrul cel mai important, izbutise după 1948 să-și mascheze bunăstarea materială din trecut. Însă în clipa în care intra în casă, tata devenea un rege detronat. În apartament domnea mama – cu o singură întrerupere: orele de masă. Atunci și numai atunci tata domnea din nou. Mama lua foarte în serios prepararea meselor și gătea foarte bine, se străduia ca totul să fie pe gustul tatei.

Da, la ora prânzului tata își recăpăta importanța. Dar și eu, încă de mică, simțisem tocmai la masă cât de importantă eram în casa noastră. Cea mai bună bucațică îmi era pusă mie în farfurie. „Asta e pentru copil“ – spunea mama.

— Ririca – mă îndemna și tata –, mai ia încă puțin... și încerca să-mi mai pună niște sarmale în farfurie.

— Nu mai pot! refuzam eu automat.

Chiar dacă mă simțeam încă flămândă, când mă îndemna și-mi punea mâncare în farfurie mă simțeam sătulă. Și nu mai mâncam. Tocmai pentru că era atât de important să mănânc. Numai prăjiturile mă mai smulgeau din indiferența mea culinară.

De altfel, sosită în sufragerie în ultima clipă, după ce mai fusesem chemată o dată, mi se părea că farfuriile albe cu dungă albastră de cobalt pe margine se așezaseră singure pe fața de masă din țesătură albă de damasc. Nu asistam niciodată la ceremonialul repetat de pregătire a mesei de parcă în fiecare zi ar fi fost sărbătoare. Nici nu m-am gândit vreodată ce se întâmplă cu farfuriile și cu tacâmurile după ce terminam prânzul. Imediat după desert, mă ridicam de la masă și plecam în camera mea. Totdeauna aveam o servitoare care să strângă masa. Poate că nici nu-mi dădeam seama cât de frumos și ademenitor erau prezentate mâncărurile în casa noastră, tocmai pentru că cei mari făceau prea mult caz de asta. Și probabil și fiindcă în camera mea mă aștepta o carte abia începută. De cum ne așezam la masă, tata își spunea pe larg părerea, ca un profesor care dă note. Sau ca un judecător care rostește un verdict. Mama aștepta cu sufletul la gură. Părinții mei comunicau bine gastronomic.

„Astăzi friptura de miel are un gust extraordinar, e cea mai bună friptură din câte ai făcut vreodată!“ (Și înainte cu o săptămâna fusese la fel.) Sau: „Azi plăcinta cu mere nu e destul de dulce, ce s-a întâmplat?“ Sau: „Azi a fost scoasă din cuptor prea devreme...“ Însă pentru mine cea mai bună prăjitură din lume, cea care mă scotea complet din indiferență, se aducea la masă doar vara. Pe un platou argintat se lăfăiau pătrățelele presărate cu zahăr pudră ale plăcintei cu vișine. Gustul ei minunat, dulce-amărui, prospețimea fiecărei îmbucături nu aveau pereche și nu sufereau comparație cu nici o altă prăjitură. Îmi plăcea și îmbinarea culorilor din plăcintă cu mirosul de unt și gustul de vișine, îmi plăcea contrastul dintre culoarea deschisă, aproape albă, a celor două straturi subțiri și sfărâmicioase de cocă și culoarea vișinie a umpluturii. De fapt, și astăzi cred că madlenele lui Proust au un gust fad față de plăcinta cu vișine a mamei mele, dar totul depinde de variantele culinare pe care ți le oferă locul de naștere.

În fiecare vară, în afara plăcintei cu vișine, așteptam cu nerăbdare să sosească ziua mea de naștere, 18 august. Atunci mi se iertau de obicei toate păcatele și se instalase o tradiție – se pregăteau în fiecare an aceleași feluri în cinstea mea: o

minunată rață pe varză și un tort în trei culori, pe care mama îl botezase Riritort. Dar eu trăiam în casă și în afara orelor de masă. Altceva, nu mâncarea, era important pentru mine. Voiam să fiu lăsată în pace. În camera mea. Singură. Voiam ca mama să nu stea tot timpul pe urmele mele. Să nu mă dojenească când nu corespundeam așteptărilor ei. Să nu-mi dea palme. Era pe urmele mele, dar nu mă vedea. Eu și mama eram uluitor de neasemănătoare. Voiam să-i pot spune: „Sunt eu! Uite-mă, sunt altfel decât tine, dar sunt eu, sunt aici, sunt aici, da, vreau să...”

„Nu-ți dau voie! îmi spunea. Mama ta te iubește cum nu se poate mai mult. Nimeni nu-ți vrea binele ca mama ta, nu există pe lume dragoste ca dragostea de mamă!” Vorbea atât de frumos. „Așa e ea!” îmi ziceam. Mă iubește foarte mult, dar nu poate să înțeleagă anumite lucruri. Vrea să fiu ca ea, să fac ce crede ea că e bine pentru mine, să mă iubească dacă sunt ca ea, să fiu un personaj în piesa de teatru regizată de ea. Dar într-o piesă de teatru spui doar cuvintele scrise dinainte de altcineva, or, eu voiam să joc propriul meu rol, să mă descurc, să cresc, să evaderez spre alte meleaguri, să rămân lucidă. În realitate, îmi era greu să rezist. S-o fac pe mama și mai nefericită decât era? Trăiam ca un agent străin care se teme să nu fie descoperit, deși, oricum, parcă nici nu eram acolo. Sau eram acolo din întâmplare, ceea ce poate fi totuna.

Iar tata? Tata nu venea acasă până seara și, oricum, era foarte ocupat. Mama mă amenința totdeauna cu ce o să pătesc când o să afle tata ce am făcut. „El e mult mai sever decât mine în chestiile astea!” O credeam și-mi era frică de tata, deși nu țipase niciodată la mine. Poate că venea prea obosit ca să mă mai bată, credeam, dar frica se ținea după mine ca un dulău. Între mine și părinții mei se înălța un zid, eu eram eu și ei erau ei. Prietenii tatei veneau câteodată să joace poker la noi, și atunci eram rugată să stau în camera mea. Într-o seară, tocmai fiindcă mi se spusese să rămân în camera mea, am deschis ușa și m-am uitat la tata și musafirii lui, toți cu cărțile de joc în mână. Musafirii se uitau la tata. Poate că era rândul lui. Se știa că e un foarte bun jucător de table și de poker. Dar tata și-a pus cărțile pe masă și a spus:

— Domnilor, ăsta a fost ultimul joc de poker din viața mea! Am decis să nu mai încep un nou joc!

— Ce prostii spui, Carol! Tocmai ai câștigat o avere! Știi să joci inteligent, ca nimeni altul, la tine nu e doar un joc de noroc.

— Da, a spus tata, dar mi-am dat seama că, așa cum am putut să câștig o sumă enormă acum cu voi, la fel de bine aș fi putut și să pierd o astfel de sumă. Acum

ori altădată pot pierde o astfel de sumă, o avere, și nu vreau asta. Nu, n-o să mai joc niciodată!

Și nici n-a mai jucat vreodată. Nu am spus nimănui că am asistat la acest ultim joc de poker al tatei. Copiii nu aveau voie să fie de față la viața adulților. Aș fi fost pedepsită că am ieșit din camera mea. Numai de Pică nu mă temeam, cu el mă prăpădeam de răs, aveam amândoi lumea noastră.

— Ririca, îmi spunea glumind, tu când vrei să vorbești să taci, și când vrei să taci să nu vorbești!

— Cum să fac, Pică, atunci? Să nu vorbesc niciodată?

Și râdeam și-i spuneam tot ce aveam pe inimă, cele mai mari secrete. Fetițele din clasa mea alergau la mamele lor pentru orice fleac așa cum alergam eu la Pică. Mama mea era altfel. Nu avusese serviciu nici măcar o oră în viața ei, stătuse tot timpul acasă. Doar ea lua hotărâri în casă, iar eu aparțineam obiectelor casei. Tata nu avea nici un cuvânt de spus în legătură cu mine.

„Nu permit!“ spunea mama. „S-o ascuți pe mama ta, că-ți vrea numai binele!“ spunea tata.

„S-o iubești pe mama ta, că o mamă se iubește cel mai mult pe lume! De câte ori ai fost bolnavă îmi smulgeam părul din cap, am fost totdeauna o mamă nebună!“ îmi spunea mama. Eu aveam opt ani și simțeam că mama nu trebuie să-și smulgă părul din cap din cauza mea... Mai aveam nevoie de ea, trebuia s-o protejez. Când mă durea în gât, nici nu-i spuneam. Să nu se îngrijoreze. Să nu-și smulgă iar părul din cap din cauza mea, să nu țipe. Să nu spună „Lua-m-ar moartea să mă ia!“

Pe alea General Ghenea, unde locuiserăm doi ani, înainte de Calea Victoriei, mama nu-mi dăduse voie să joc șotron cu băieții. Nici măcar pe Pică nu puteam să-l întreb de ce nu am voie să mă joc cu băieții. El n-ar fi ieșit din vorba mamei nici în ruptul capului. Chiar cuvântul „băiat“ avea parcă un înțeles rușinos. Ne-am mutat pe Calea Victoriei, dar nici aici nu se cuvenea să discuți despre băieți. Ei erau altceva decât noi, fetițele. „Nu ai voie să joci șotron cu băieții!“ Împlinisem nouă ani și încă nu știam cum se fac copiii, mult mai târziu, într-un acces de curaj (*Să nu mă audă cucoana!*) mi-a povestit Gherghina. Existau atâtea lucruri de care nu trebuia nici măcar să aducem vorba în casa noastră. La șaisprezece ani, ajunseseam să plâng noapți întregi pentru că mi se interzicea să fiu ca toate celelalte fete de vârsta mea. De exemplu, nu aveam voie să merg la ceaiuri, căci acolo veneau și băieți. „Ce-o să spună blocul?!“ zicea mama.

Doar în casă la noi se credea că băieții, dacă nu-mi sunt veri, reprezintă un

subiect care trebuie evitat. Iar dacă-mi telefona vreun băiat, mama îi închidea telefonul în nas. Ea mă voia acasă. În siguranță. Iar băieții puteau să aștepte, ei erau niște ființe periculoase „care lasă fetele gravide și apoi le părăsesc“, îmi spunea mama pe la cincisprezece ani. Nu credeam asta, dar vorbele ei mă influențau. Când stăteam lângă un băiat mă înroșeam și mă bâlbâiam, mă pierdeam cu firea. Era ceva neobișnuit pentru mine, nu știam ce trebuie să spun și ce trebuie să fac. Nu știam dacă băieții sunt altfel decât fetele, dar știam că eu devenisem altfel decât celelalte fete. Trebuia să merg numai cu mama și cu tata la cinema sau la teatru. Trebuia să merg cu ei duminicile dimineața la hipodromul din Băneasa. Trebuia să merg cu Gherghina după mine la școală. În rest, trebuia să stau acasă, preferabil pe terasa dinspre Calea Victoriei. Acolo, scaun lângă scaun, privind strada de la etajul patru, mama și bunicul vorbeau despre Craiova. *Se aflau* în Craiova. Orașul în care trăise ea până la optsprezece ani.

Oamenii Craiovei, care poate că nici nu mai trăiau sau nu mai locuiau în Craiova, rămăseseră în mama și în bunic, undeva înăuntrul lor, ca într-un ghetou al memoriei. Amândoi încercau parcă să mă prezinte și pe mine oamenilor din Craiova lor, ființelor dragi îngropate în cimitirul orașului: mama mamei, Rașela, care murise la 40 de ani de tuberculoză, și fratele mamei, Jean, care se prăpădise la cinci ani de apendicită. Jean cel mic care, neputând rosti Paula, îi spunea mamei Lala. De-atunci mama rămăsese doar în acte Paula Zuckerman.

— Bunicul tău Herman Zuckerman a fost cineva în Craiova, îmi spunea mama. Artiștii, scriitorii și intelectualii Craiovei îl respectau și-i erau prieteni. Dar de la început nu a avut noroc – povestea mama ca și cum bunicul nu ar fi fost de față –, chiar la naștere i-a murit mama. Străbunicul tău Solomon a părăsit atunci Bucureștiul și a venit la Craiova. El n-a vrut să se recăsătorească ca să nu aibă copiii o mamă vitregă, așa că Pică a fost crescut de Jeanetta, sora lui mai mare. Cu nouă ani mai mare.

— Și ce s-a întâmplat cu Jeanetta? întrebam, deși auzisem de mai multe ori povestea și așa fi putut-o repeta cuvânt cu cuvânt.

În tot cazul, orice s-ar fi întâmplat mama mi-ar fi povestit-o încă o dată.

— Stai să vezi! Jeanetta era cea mai frumoasă fată din Craiova. La doar 18 ani s-a căsătorit cu un băiat dintr-o familie evreiască bună. Tatăl ei și al lui Pică erau fericiți, în închipuirea lui se și vedea jucându-se cu copilașii Jeanettei, dar a doua zi după nuntă proaspătul ginere i s-a aruncat la picioare și i-a cerut iertare: „Iartă-mă, tată, a spus, te-am mințit, am ascuns adevărul, căci m-am îndrăgostit

de Jeanetta și am vrut să-mi fie soție. Am dezertat din armata română, trebuie să fug, am pregătit pașapoartele și biletele de călătorie pentru mine și pentru Jeanetta. Trebuie să fugim în America!“

— Și au fugit? Întrebam ca și când n-aș fi știut.

— A doua zi, dis-de-dimineată. Pică, acum băiețel de nouă ani, și tatăl lui au așteptat-o pe Jeanetta la un colț de stradă de lângă gară. Pentru Pică, Jeanetta fusese mama lui, ea îl crescuse. Era zâna lui atât de bună și frumoasă! A văzut-o de la distanță, a dat fuga spre ea, a cuprins-o cu brațele lui mici, a îmbrățișat-o plângând, căci oricât de copil era el înțelegea că nu o s-o mai vadă. Tatăl lor, Solomon, a izbucnit și el în plâns, plângea și Jeanetta, plângeau și pietrele – îmi povestea mama. S-au strâns în brațe toți trei, au plâns iar, și Pică a fugit după ea atât cât l-au ținut puterile. Cincizeci de ani au primit fotografii și scrisori. De la Jeanetta, de la copiii ei, mai ales de la fata ei, Rose Barash, care locuia pe Bulevardul Rugby 194, în Brooklyn, și de la Anette Slossberg, fiica acesteia. Avem rude în America și nu le mai știm de urmă. Trist e că Pică și Jeanetta nu s-au mai revăzut niciodată.

Dar Pică mi-a povestit altceva despre Jeanetta. El îmi povestea întotdeauna doar istorioare hazlii. Chiar și unele petrecute în anul 1889.

— Când aveam șapte ani, Jeanetta m-a trezit într-o dimineată din somn și m-a îmbrăcat de sărbătoare într-un costumaș alb cu gulă albastru de marinar. Eram foarte mândru, căci fusesem ales să deschid serbarea de sfârșit de an școlar. „Știi poezia?“ m-a întrebat. „Sigur că da!“ i-am răspuns semet și am ieșit din casă împreună cu tata și cu ea. Ne îndreptam spre școală. Deodată, în mijlocul străzii, am văzut că o găină lăsase ca amintire un ou mare și alb, care parcă-mi făcea cu ochiul. Cum să-l las pe drum? M-am aplecat, l-am luat și l-am vârat în buzunarul pantalonului alb de marinar. Când am intrat pe scenă și am început să recit cu voce tare poezia, au început să râdă toți în hohote. O dâră galbenă cleioasă mi se scurgea din buzunar până în pantofi. Credeau că mă emoționasem peste măsură. Adevărul e că nimeni nu s-a gândit că e vorba de un ou spart, își încheia Pică, râzând, povestea. El niciodată nu-mi povestea ceva trist.

De când îmi puteam aduce aminte, mama tăifăsuia ore întregi, zile întregi cu bunicul, vara pe terasă, iarna în salon. Vorbeau despre Craiova lor și despre întâmplări cu oamenii Craiovei. Craiova întreruptă ca o veioză scoasă din priză la 18 ani ai mamei, la 58 de ani ai bunicului. Dar toată Craiova rămăsese în mintea lor, cu oamenii ei, cu ce spusese, ce făcuseră, ce pățiseră. Eram în Oltenia. Când terminau de povestit despre unul, începeau povestirea despre altul

cu același interes și plăcere. Adevărul este că povesteau frumos fie lucruri vesele, fie lucruri triste.

— Într-o zi mergeam pe Calea Unirii – spunea Pică – și-l văd pe trotuarul de vizavi pe rabinul Craiovei. Doi creștini care treceau pe lângă mine își spun unul celuilalt: „Văzuși, măi? Țsta de vizavi e popă evreiesc!“ Așa spuneau, nu existau pe-atunci la noi, în Craiova, evrei habotnici cu perciuni, în haine deosebite; oamenii ne socoteau aproape totuna cu ei. Popă creștin și popă evreiesc!

— De altfel – continua Pică –, era la Cetate Dolj un preot de o bunătate vrednică de un om al bisericii. Într-o zi, când făceam plata lunară sătenilor care lucrau în firma mea de cereale, îl văd intrând pe preot. „Domnule Zuckerman – spune –, lăsați totul și veniți numaidecât la mine acasă, vă așteaptă doamna preoteasă!“

— Cum, Pică, așa-i spunea soției lui – doamna preoteasă?

— Da, așa-i zicea. I-am răspuns că nu pot, că mă așteaptă oamenii să le plătesc lefurile, dar el nici n-a vrut să audă. Vorbește cu oamenii să se ducă pe la casele lor și să se întoarcă peste câteva ore. Sătenii l-au ascultat și au plecat care încotro. Ne ducem împreună acasă la preot și înăuntru mă aștepta coana preoteasă și o masă încărcată cu toate bunătățile. „Domnule Zuckerman – zise preoteasa –, am auzit și eu prin Craiova că aveți astăzi dumneavoastră, evreii, sărbătoarea de Purim. Din păcate, nu știu ce se pune tradițional pe masă la această sărbătoare. De aceea, am pregătit și eu ce m-am priceput, dar să știți că ce lipsește din tradiția de Purim noi completăm la această masă cu dragostea și respectul pe care vi le purtăm de atâția ani de când vă cunoaștem.“ Mi-au dat lacrimile, ce oameni erau acolo! și-a încheiat Pică povestirea.

Seara, tata venea acasă după o zi de lucru și poate că nu voia să știe că la Craiova era altfel decât la București și că acolo oamenii simpli ziceau odată, cu drag, popă creștin și popă evreiesc. Tata venea acasă, dar mama rămânea pe terasă cu bunicul vorbind încă și încă despre Craiova, Cetate și despre câte și mai câte.

— Îți mai aduci aminte, tată – îi spunea mama –, ce distrus a fost compozitorul Ion Vasilescu când i-a murit prima logodnică?

— Da, am cunoscut-o bine pe logodnica lui, era dintr-o familie de evrei cu trei fete de măritat. Logodnica compozitorului era o fată de o frumusețe răpitoare, părea un înger. Avea tuberculoză și a murit fulgerător, săraca. Dar continuând să viziteze familia răposatei lui logodnice, Ion Vasilescu s-a îndrăgostit de Bebe, o soră a defunctei, care era și ea foarte frumoasă. De-atunci sunt căsătoriți, însă

puțini știu că soția celebrului compozitor e evreică. (Ce va deveni interesant pentru mine peste vreo zece ani va fi faptul că a treia fată a acestei familii – Silvia – se căsătorise cu inginerul Mișu Lupescu, fratele viitoarei mele soacre, așa că în 1957, la nunta mea cu Titel, am avut onoarea să-i vedem prezenți printre oaspeți pe Bebe și pe Ion Vasilescu.)

Tata venise acasă, mama nu mai era de douăzeci de ani în Craiova, iar Ion Vasilescu – viitoarea mea rudă prin alianță – trăia de o viață întreagă la București. Cine știe ce ar fi avut și tata de povestit în seara aceea – nimeni nu va afla vreodată. Mama continua pe terasă cu bunicul și cu Craiova ei. Parcă nimic altceva nu o interesa. Doar dacă aveau bilete la teatru sau dacă se duceau la restaurant cu prietenii, mama întrerupea Craiova și se pregătea să iasă în oraș cu tata.

Și dacă doar pretindea? Dacă era una dintre acele mincinoase care se mint pe ele însele, și încă de atâta vreme încât nu mai știu de mult cine sunt ele de fapt? Poate că-i era frică să se maturizeze, căci atunci nimănui nu i-ar mai fi fost milă de ea. Niciodată n-am putut înțelege de ce era mulțumită când oamenii o credeau nefericită, slabă și toți trebuiau să aibă grijă de ea. Poate știuse de mic copil că mama ei va muri și se temuse tot timpul că va rămâne orfană? Poate aflase că o alăptase Lina, doica țigancă, fiindcă laptele mamei ei i-ar fi putut aduce moartea? Poate ar fi vrut să-și îmbrățișeze mama, dar s-ar fi putut molipsi de tuberculoză și nu fusese lăsată nici măcar s-o atingă? Poate că Pică, care își pierduse băiatul la vârsta de cinci ani și bătea drumul între Craiova, unde locuia, și Cetate, unde lucra, ca să acopere toate cheltuielile pricinuite de boala soției lui, a văzut-o pe mama ca pe singura rază de fericire din viață și o răsfățase prea tare? Poate că de mic copil a ales să fie puternică prin „metoda“ ei de a se arăta slabă, de a le solicita celorlalți să aibă grijă de ea? Poate că atunci învățase să-i facă pe alții să graviteze în jurul ei, s-o compătimizească, s-o alinte despăgubind-o pentru frustrările de care avea parte?

Mama era înzestrată cu ureche muzicală absolută, lucru rar – spuneau specialiștii –, interpreta excepțional arii de operă, luase lecții de pian de la 6 până la 18 ani. Dar iată că, odată ajunsă în București, a brodat doar goblenuri pe care le-a înrămat și atârnat prin apartament. Adusese firește la București și pianul de la Craiova, dar nu a mai cântat la pian aproape niciodată. „Când era la școală îi plăcea mult să danseze, mergea la ceaiuri dansante, ieșea cu băieți“, îmi spunea Marcela, fosta colegă a mamei din Craiova. „Avea un prieten pe care-l chema Mișu Klein și se plimba cu dânsul pe Strada Unirii, dispunea la discreție de toate

libertățile din lume.“ Eu nu am văzut-o niciodată dansând. Doar într-o fotografie de pe când era logodită cu tata. El nu prea știa să danseze, însă era mândru că mama are ureche muzicală absolută și cântă excepțional. Într-o vară, înainte de război, când au vizitat Viena, a dus-o pe mama la un studio și i-a făcut un disc. Peste ani, am ascultat discul: mama cântând desăvârșit niște lieduri. Dar acasă mama cânta foarte rar și nu mai dansa. Poate că dansa doar un vals cu trecutul, și asta numai atunci când stătea pe terasă, la taifas cu bunicul.

Într-unul dintre goblenurile brodate de mama se vedea un copil care picta cu o pensulă spinarea unei broscuțe. Picta folosind o culoare verde mai deschisă decât verdele pielii broscuței. O jumătate a broscuței era de culoare verde deschis, așa cum o pictase copilul, și cealaltă jumătate rămăsese verdele original al broscuței. Nu puteai ști dacă acel copil terminase vreodată s-o coloreze și dacă acum toată pielea broscuței e pictată. Verde peste verde. Mă mirasem mereu că broscuța nu sare la o parte de sub pensulă, că stă și rabdă să fie pictată. Dar poate voia să fie mai frumoasă, cine știe? O broscuță care voia să fie mai puțin verde decât era! îmi spuneam eu. Sau era *silită* să fie mai puțin verde, cine putea ști... Doi ani a brodat mama la goblenul atârnat pe peretele camerei mele. Un an pentru fiecare culoare de verde, unul al broscuței și celălalt al verdelui care masca verdele natural al vietății!

Tata se întorcea acasă. Mama stătea iar pe terasă, la picioarele acelui monument ridicat de ea însăși tocmai la etajul patru, pe soclul căruia erau gravate cuvintele: „Lala, cu recunoștință, Craiovei, 1911–1929“. Lumea de ieri glorificată. Justificare pentru teama și sila față de prezent? Să nu deranjăm vecinii – spunea.

Iar tata, care era un om foarte bun, dar irascibil, se înfuria. Se înfuria nu pe mama. Pe mama o iubea. Sau se temea de ea și de plânsetele ei. Sau poate că, având de protejat o păpușă ca într-o vitrină de sticlă, mama îl făcea să se simtă mai puternic. Era frumoasă, stătea întotdeauna acasă și seara mergea cu el la teatru sau la restaurant, iar duminicile la hipodromul din Băneasa. Nu îl durea capul ca pe alți bărbați că nevasta îl înșală – l-am auzit odată spunând asta unui prieten. Era frumoasă, o iubea. Dacă i-ar fi cerut luna de pe cer i-ar fi dat-o. Și atunci când era vorba de lună era generos. Dar mama era la Craiova, mai departe ca luna. La Craiova, cu bunicul. Asemenea lunii de pe cer, nu putea fi atinsă.

Și tata începea să țipe. La bunicul. Să-i spună vorbe urâte. Bunicul nu-i răspundea niciodată, așa cum niciodată nu mi-a spus vreo vorbă rea despre tata. Bunicul și mama foloseau doar cuvinte frumoase. Cuvintele frumoase sunt ca și

cărțile bune – o ancoră aruncată lângă un țarm promițător. Dar tata nu vorbea frumos cu bunicul, se enerva și țipa. Fusese obișnuit de mic copil să reușească. Reușise în toată lumea și în orice situație. Numai la el acasă nu prea reușea, căci, de câte ori voia altceva decât mama, ea se supăra.

Poate simțea că nu e în stare să obțină prea mult de la ea, că forța ei stătea în a ști să dobândească de la alții tot ce-și dorea. Poate că-i plăcea să-l scoată din minți, să-l facă să țipe, tata nu era Pică. Dar ea voia ca tata să fie Pică. Poate îi invidia tatei perseverența, ideile care-i veneau mereu, noi și multe, puterea, reușita, independența, însuflețirea cu care trăia. Îl știa puternic, dar slab în fața ei, poate îl voia și mai slab. Poate îl simțea străin. Erau atât de diferiți. El și provincia ei nu făceau cu nici un chip casă bună.

— Lala, spunea tata ca s-o împăce când se supăra pe el. Lala! spunea tata și se apropia s-o îmbrățișeze. Dar mama își croise totdeauna drumul prin viață interpretând roluri și nu cred că mai făcea de fapt vreo deosebire între ea, cea din realitate, și ea, cea din rolul de nenorocită.

— Lasă-mă-n pace! îi dădea la o parte mâna și rămânea îmbufnată.

Iar tata de obicei ceda, făcea orice ca mama să nu ajungă în culmea supărării, să nu plângă, să nu-și smulgă părul din cap și să nu spună – semn al disperării ultime: „Lua-m-ar moartea să mă ia! N-am avut noroc în viață!“ Câteodată adăuga: „Mamă, mămica mea, unde ești, să mă vezi... Uită-te la mine, mămico! Fie-ți milă de mine!“

La asta tata nu rezista niciodată, îi era milă de ea, de fetița lui neajutorată care avea nevoie de el, pe care o iubea și o ocrotea.

Dar pe bunicul se enerva și țipa la el. Din te miri ce. Bunicul tăcea. O dată doar l-am surprins stând pe întuneric în fotoliul lui și plângând în hohote, ca o femeie. Nu scotea o vorbă, nu se văita, fusese insultat fără motiv, ca de obicei, se ascunsese acolo ca să plângă. Bunicul era scund și grăsuț, avea o față rotundă și jovială. Nasul îi era acvilin și buzele cărnoase, purta ochelari și își făcea cărarea într-o parte, iar părul încă nealbit, roșcat, reușea să-i acopere parțial începutul de chelie. Pentru mine era cel mai frumos om din lume. Era eroul meu, a fost și a rămas prima mea dragoste. Lui i-am scris prima poezie. Aveam nouă ani.

Nu se știa atunci de *surprise party*, dar eu mi-am imaginat una de ziua bunicului. Pe 27 iunie, de ziua lui de naștere, i-am dat poezia *De ziua bunicului*: „Când în crâng vei păși, fără nimica a ști / vei găsi serbare mare / dată în a ta onoare / și-or să joace toți cu fală / o scenetă muzicală / scrisă de-un poet sărac / domnul greier Cric Crac. / Zâne de-or mai exista / le-oi trimite-n calea ta / și cu

toții-ți vor striga: LA MULȚI ANI DE LA NEPOATA TA!“ Pică mi-a adus pe urmă *Ziarul copiilor*, în care mi se publicase poezia. Prima poezie e ca prima dragoste, nu durează totdeauna. Nu știam că voi mai scrie poezii. Îl îmbrățișam pe Pică, și el mă bătea pe spate spunându-mi: „O sănătate și un noroc pe oasele tale!“ Așa spunea. Nu spunea „sănătate și noroc“, ci o sănătate și un noroc! Niciodată nu l-am întrebat: De ce, Pică, tocmai pe oase sănătatea și norocul meu? Dar poate că așa îi spunea, bătându-l pe spate, tatăl lui...

Aș fi vrut ca bunicul să fie rege într-un castel, aș fi vrut ca toți să se plece în fața lui, să fie purtat pe brațe și slăvit, să fie tot atât de mare pe cât era în ochii mei. Când l-am găsit plângând în fotoliu, avea fața udă de lacrimi și am plâns și eu cu el. Râdeam atât de mult împreună, acum am și plâns împreună și mă durea atât de tare durerea lui! Când iubești pe cineva vrei să fie fericit, îmi părea rău că nu-i pot da înapoi bunicului ce-i lipsea. Șlepurile încărcate de cereale care plecau spre Viena pe Dunăre, oamenii din portul Cetate care lucrau la firma lui și-l respectau și iubeau, casa lui din Craiova, viața lui când era viața lui. Și, mai ales, voiam ca tata să-l iubească. Dar eram doar un copil, nu o zână cu o baghetă fermecată.

— Tata iubește pe oricine, nu știu ce are cu tine, Pică, dar ai să vezi, o să-i treacă, îi spuneam.

Voiam să fie totul frumos cu tata, cu mama și cu Pică. Poate că de prea multe ori în viață am vrut ca totul să fie frumos și ăsta a fost defectul meu, am refuzat să văd urâtul. Aveam nevoie să-l văd frumos. Dar oare există frumos în întregime frumos, și urât în întregime urât? Exagerez, probabil că din asta mi se trage poezia. Totuși, cu vremea, nu mai poți iubi niciodată la fel de puternic cum ai iubit odată. Viața îți dă lecții, un fel de doctorat al iubitului-mai puțin. Un doctorat al nefirescului. Pentru că firesc e să iubești. Eu iubeam. Îmi doream să fiu o zână, ca să readuc în jurul bunicului pe toți craiovenii care-l cunoșteau și-l stimau, să aibă iar casa lui de pe Strada Unirii din Craiova. Să fie fericit. Credeam (poate încă mai cred?) că a vrea e un magnet care atrage înspre tine ceea ce îți dorești și îl transformă în realitate.

Dar poate că a vrea să-i dau înapoi casa din Craiova nu era o idee bună. Casa bunicului meu Herman era aceea în care bunica mea cea frumoasă, Rașela, se îmbolnăvisese de tuberculoză. Tot ce câștiga bunicul la Cetate se ducea pe medicamente și pe doctori din Craiova sau Viena, unde Rașela fusese operată și i se făcuse pneumotorax după cele mai moderne metode ale anului 1925. În casa lui Pică din Craiova răsună tusea și mirosea a boală și sânge.

— Rașela, mama mea – îmi povestea mama –, bunica pe care tu n-ai cunoscut-o, tușea și vărsa ligheane de sânge. În casa noastră doctorului Schultzman i se plătea leafă lunară, căci era chemat tot timpul. Când mama a ajuns la 40 de ani, l-a îmbrățișat pe Pică și i-a spus: „Hermann, iartă-mă că te-am chinuit atâția ani cu boala mea, știu că ai făcut sacrificii mari pentru mine, ai fost un soț minunat, bun, devotat, iartă-mă, dar acum nu mai e nimic de făcut. Îți mulțumesc!“ Și înainte de a muri, i-a sărutat mâinile. Așa am rămas orfană la 18 ani...

De-atunci mama trăia la București. Rămăsese și fără mamă, și fără Craiova. Întâi a locuit împreună cu Berta – sora Rașelei –, apoi împreună cu tatăl meu și cu tatăl ei. Dar și acum se mai simțea orfană. „Nu există dragoste ca dragostea de mamă“ – spunea îndoliată și cu milă de ea însăși.

Mie îmi era milă de bunicul.

Înainte de a-mi revedea blocul, am trecut pe la colțul străzii, unde mă aștepta Gherghina.

Septembrie 1946

Unde ești? mă striga Gherghina cu vocea ei de caporal.

Exact atunci când voiam ca nimeni să nu bage de seamă că e lângă mine. Exact când voiam ca toate colegile de clasă să creadă că în sfârșit mi se dă voie să mă întorc singură acasă de la școală, singură, ca toate fetele din clasa mea. Dar Gherghina era întotdeauna la post, în colțul străzii, așteptându-mă vânjoasă și mare ca Statuia Libertății. Numai că nu purta nici o făclie în mână și nici nu avea raze în jurul capului, iar fața îi era punctată de cicatrici mici, rotunde, urâte.

— La vârsta ta – iar eu nu puteam înțelege cum de avusese Gherghina vreodată 11 ani – am fost tare bolnavă, „cu bube pe față“.

De-atunci i-au rămas semnele. Gherghina are umerii largi, mâinile și picioarele musculoase, de aceea o văd toți. Nu ar vedea-o, poate, dacă ar fi mai mărunță și mai slabă, dacă părul i-ar fi mai puțin negru, dacă rochia i-ar fi mai puțin înflorată. Fiecare floare de pe rochia ei țipă spre toate zărilor: „Uitați-vă! Sunt aici! Nu lipsesc din post!“ Și copiii o văd de la distanță și râd. Dacă toate mamele ar trimite câte o Gherghină să le ia copiii de la școală... atunci poate fetele n-ar mai șușoti văzându-mă cu ea. Atunci n-ar mai râde...

Dar uite, chiar în clipa când Gherghina m-a luat de mână și a înșfăcat

ghiozdanul, Monica a apărut lângă noi. Niciodată nu-i auzeam pașii, de parcă ar fi avut tălpile căptușite cu plută. Asta-mi mai lipsea – Monica. Măine o să spună la toată clasa că sunt un bebeluș.

Monica este regina clasei. Ia lecții de balet de la cinci ani, la fiecare serbare dansează pe scena școlii și toate fetele se gudură în jurul ei, „Monica a spus. Monica a făcut...” Monica nu e ca mine, știe totdeauna ce trebuie să spună, ce trebuie să facă. O găsesc totuși cam îngâmfată și răutăcioasă. Ce mare lucru e că dansează bine dacă i s-a dat voie să ia lecții de balet, nimeni nu se teme că Monica o să se împiedice și o să cadă. „Tu ești foarte bună la învățătură – îmi spunea mereu mama. Să înveți ca să ai banul tău, să nu depinzi de bărbat! La gimnastică e altceva – mai spunea mama, și eu o credeam –, nu ești îndemnatică, ești cam moale, așa e firea ta, și e mai bine așa, dacă stai deoparte cel puțin nu cazi și nu am eu motive să înnnebunesc de îngrijorare.” Mama e tot timpul îngrijorată, mă iubește prea mult. Ce păcat că nu mai am un frate sau o soră ca să se ocupe și de ei, și eu să mă mai pot strecura. Să mă duc la lecții de dans, în colonii de vară cu fete și băieți, ca ceilalți copii. Să se mai ocupe și de fratele meu.

Dar iată-mă ținută de mână de Gherghina, de parcă sunt invalidă sau copil mic, cum mă apropii de bloc. De obicei copiii, când vin acasă, își caută mama. „Mama, unde ești?” Eu aș fi putut să strig: „Camera mea, cum să ajung mai repede la tine?” Mereu căutam să traversez în grabă salonul. Să scurtez timpul în care trebuia să fiu fetiță bună, un cățeluș care face „frumos”, stă nefiresc sinelui său în două labe și primește mângâierea stăpânului. În salon, ușa terasei pline de Craiova și ușa camerei mele sunt învecinate, dar distanța dintre terasă și camera mea este egală cu distanța dintre România și Polul Nord. Lucrurile stau cum stau, și eu trebuie să mă furieșez printre ele. Părinții mă iubesc foarte mult dacă sunt fetiță bună. Mă simt vinovată pentru tot ce simt și mai ales pentru tot ce nu simt, dar mă reped spre camera mea ca spre un colac de salvare.

Cărți, cărți, peste tot cărți. Dezordine, viață. Cel puțin cărțile nu sunt Craiova, cărțile sunt reale, le pipăi, le miroș, le țin în mâini, le respir. În camera mea sunt numai eu și prietenii mei cei mulți, cărțile. Mă simt vie! Liberă să zburd printre cuvintele tipărite. Și camera mea mi se pare mai reală decât celelalte camere ale casei, în care bântuie stafia Craiovei. Personajele descrise în cărți mi se par și ele reale, le văd, le aud, le miroș. La urma urmelor, toți suntem liberi să ne alegem realitatea proprie, chiar dacă nu e de fapt cea reală. Eu alesesem cărțile, de ele nu trebuia să mă feresc, ele își țineau filele deschise spre mine, tot ce conțineau era

acum și aici.

Aproape zilnic mama îmi spune că mă iubește și mă întreabă dacă o iubesc.

— S-o iubești pe mama ta, că mama e cea mai prețioasă ființă din lume, iar tu ești ochii mei din cap!

— Da, mamă. Te iubesc! îi răspundeam.

Îmi dădeam seama cât sunt de importantă pentru ea și mă simțeam vinovată. Știam că voia să fiu așa cum sunt la școală, adică să iau note mari, dar în afară școlii dorea să fiu altă fetiță decât eram: să mă intereseze Craiova și toate poveștile ei, iar vara, la Bușteni, când Pică rămânea la București, să mă plimb cu ea pe strada principală și să fiu tot timpul ochi și urechi, să ascult Vocea Craiovei.

Odată m-am îndepărtat totuși de ea. Voiam să se împrietenească cu celelalte mame aflate acolo în vilegiatură și să discute împreună cu ele stând pe bănci, iar noi, copiii din parc, să ne jucăm unii cu alții. Deodată mama m-a ajuns din urmă și m-a apucat de braț.

— Pe unde umbli? Mi-a sărit inima din piept! M-ai lăsat singură! Era să înnebunesc de grija ta!

Și în mijlocul străzii principale din Bușteni mi-a tras două palme, care m-au durut mai puțin decât rușinea că toți se uitau la mine. Și în București îmi era rușine, dar de altceva. Știam că mama mă iubește, dar tot ce-mi doream era să ajung cât mai repede în camera mea și să trag ușa după mine. Acolo puteam să arunc ancora ca o corabie când ajunge la țarm. Aruncam ancora printre cărți. Cărțile pe care le iubeam, cu care puteam sta de vorbă, cărțile care aveau un început, un mijloc și un sfârșit cu tâlc. Iar spre deosebire de prietenii mei, băieți și fete, cărțile puteau să intre la mine în cameră. Aveau voie! Doar nu erau băieți!

Asta e cea mai mare slăbiciune a mamei – îmi spuneam –, nu prea bagă de seamă lucrurile de aici, fiindcă e tot timpul dincolo, la Craiova. Mă iubește, dar și o vază de porțelan poți să iubești. În ochii ei sunt foarte prețioasă, doar ea are dreptul de a hotărî unde să fiu așezată, pe masă sau pe bufet, și ce buchet de flori să adăpostesc. Dar pe Craiova o iubea așa cum era. Așa cum a fost. Totuși nu eram geloasă pe Craiova. Eu stăteam cu cărțile mele, mama cu Craiova ei.

Deschid pagini noi, sunt curioasă, niciodată nu simt cum îmi trece timpul. Îmi populez lumea cu oamenii din cărți și ei îmi dau speranța că o să descopăr odată cea mai bună dintre lumi și cei mai buni dintre prieteni. Mai târziu am început să citesc pe ascuns cărți pentru cei mari și să mă mir de schimbarea de conținut. Cât

de mult se încâlceau acolo lucrurile, nu era întotdeauna limpede cine e bun și cine nu, cine e bun de tot sau rău de tot, nimeni nu era definitiv negru sau definitiv alb. Îmi era greu să mă obișnuiesc cu cenușiul. Personajele și situațiile parcă erau descrise într-un nou alfabet. Nici cu sfârșitul cărților pentru cei mari nu mă prea împăcam... De obicei nu se terminau bine. De pildă, un băiat și o fată se iubesc, dar până la urmă se despart, ceea ce mi se părea o mare prostie, voiam ca ei să rămână împreună. Stând în camera mea, participam la întâmplări petrecute pe alte tărâmuri sau în alte vremuri și mă simțeam alta, făceam parte dintre personaje. Când mă uitam în oglindă, fața mea împrumuta trăsăturile eroinei din cartea pe care tocmai o terminasem, ca și cum aș fi îndemnat-o să trăiască alături de mine sau prin mine, să-mi mai vorbească, să-i vorbesc.

Pe cât de ușor vorbeam cu eroii din cărți, pe atât de mută deveneam când erau de față băieți în carne și oase. Tăceam încontinuu, pesemne mă credeau proastă, dar știam că, oricât aș vrea, nu pot să scot o vorbă, îmi era rușine că nu eram ca fetele care-și găsesc repede cuvintele și râd și spun ce vor și când vor. Care pot veni acasă să-i povestească mamei: „Mamă, știi, azi am întâlnit un băiat simpatic și cred că m-a plăcut!“

Doream uneori să invit în camera mea o colegă de școală, o prietenă nealcătuită din literele unei cărți, dar mamei nu-i prea plăceau fetele cu care învățam la școală. Și când toate fetele din clasa mea au început să meargă la ceaiuri duminica seara, știam că o să întrebe: „Vin și băieți?“ Și îmi era greu să-i spun că vin și băieți. Oricum știam că nu mă va lăsa să ies din casă.

— Eu nu permit! zicea, și cu asta încheia discuția.

De ziua mea îmi spunea să invit doar fete și bineînțeles că nici una nu ar fi venit dacă nu invitam și băieți.

— Lasă, Ririca, le invit eu pe prietenele mele și rudele, ai să vezi ce frumos o să fie!

Sosea 18 august, se pregăteau feluri speciale, mi se dădeau cadouri frumoase, casa se umplea de musafiri. Toți bătrâni, de peste 30 de ani. Mama mă invita să le cânt la pian și să recit vreo poezie, și toți mă laudau: „Ce mai fetiță! Ce fetiță ai tu, Lala!“ Apoi se aducea tortul, suflam în lumânări și mă simțeam și eu ca o lumânare stinsă, care nici nu apucase să ardă de-adevăratelea, sau ca o jucărie în care ai vârât o cheie și ai răsucit-o și se mișcă o vreme. Dar jucăria nu plânge pe dinăuntru când se mișcă automat. De ce sunt o fetiță cuminte, de ce?

— Lala, dar de unde vine numele Riri? o întrebau prietenele.

— Când aveam 16 ani, am stat cu părinții o lună la Olănești. Centrul atenției îl

ocupa o fată frumoasă și inteligentă, pe care o chema Riri Scânteie. Am hotărât atunci, la 16 ani, că dacă vreodată o să am o fetiță o s-o cheme Riri.

— Dar pe Riri Scânteie ai mai văzut-o de-atunci?

— Nu și nici n-am mai auzit nimic de ea! a spus mama. (Iar eu a trebuit să aștept până în 1987, când am cunoscut-o sau am crezut că o cunosc pe Riri Scânteie. Dar fiecare poveste la vremea ei.)

În anii copilăriei și adolescenței, important pentru mine era să știu nu cum arată femeia după care fusesem numită Riri, ci cum să mă înțeleg cu cea care decisese cu opt ani înainte de a mă naște că o să mă cheme Riri. Cu cea care decidea unde să fiu așezată și ce flori să pună în vaza care eram... Trebuia ca odată și-odată să reușesc să o schimb, să-i explic mamei, s-o conving că nu fac nimic rău dacă sunt ca toți ceilalți copii. Cândva am să pot sta de vorbă cu ea fără să-mi tragă palme ca să mă educe, cândva va fi ca celelalte mame pe care le știam... După ce o voi convinge. Până atunci mă simțeam vinovată că nu reușeam să-i explic destul de limpede. Intuiam că pe tata l-aș putea convinge, dar el nu era mai niciodată acasă și, când era acasă, nu era rege și nu hotăra nimic.

A doua zi, în drum spre casă, Gherghina mi-a spus ultima noutate:

— La etajul nostru s-a mutat doamna Simu, închipuie-ți, mama Ilenei Simo!

— Cine e Ileana? Vorbești despre ea de parcă ar trebui s-o cunosc.

— A fost o mare balerină a noastră, nu știai? A murit acum trei luni în Franța într-un accident, în mașina prietenului ei. Sărăcuța, avea doar 27 de ani. Dar să nu mă spui la cucoana că ți-am povestit, ea crede că la copii nu trebuie să le spui chestii din astea.

— Cum să-i povestesc? Nici ce mi-ai spus că fac băieții cu fetele când se căsătoresc nu i-am povestit, și asta era mult mai important, cum să-i povestesc ce-mi spui? Pe mine m-ar bate și pe tine te-ar da afară! Nici lui Pică nu i-am spus, ca să nu scape vreo vorbă când stă pe terasă cu mama.

Gherghina, liniștită de spusele mele, intră cu mine în lift. La etajul nostru, în fața liftului, aștepta o doamnă slabă, mărunță, îmbrăcată în negru și cu ochii plânși. Când am privit-o mi s-a părut că ochii i-au devenit mai puțin triști. „Îmi aduci aminte de Ileana când era de vârsta ta“, spuse doamna Simu, și mă invită să vin pe la ea în vizită. Mama nu s-a împotrivit, doar doamna Simu nu era băiat și apoi era vorba de același etaj, ba chiar i-a trimis noii noastre vecine un cozonac cu nucă abia scos din cuptor. Pentru mama părerea vecinilor era foarte importantă. În casă nu aveam voie să dăm prea tare radioul sau patefonul. „Să nu

audă vecinii, să nu-i deranjăm! repeta mama. Trebuie ținut cont de vecini!“ Aproape că aș fi vrut să fiu și eu *vecin*. Când ne întorceam seara târziu de la teatru, mama deschidea ușa încet, cu precauție, să nu facă zgomot. „Poate că vecinii dorm!“ spunea.

Apartamentul doamnei Simu era plin de fotografiile mărite ale fetei ei care murise în Franța. Niciodată până atunci nu văzusem costume de balet și de scenă ca acelea purtate de tânăra dansatoare plină de viață, deși moartă. Mi se părea că încă dansează, că o să iasă din rame. Mi se părea că aud o muzică răscolitoare însoțind mișcările captate odată de aparatul de fotografiat. O vedeam pe Ileana dansând prin aer, dansa mult mai frumos decât Monica și nu era îngâmfată, simțeam că, dacă faci bine ceva și dacă te bucuri cu adevărat, nu poți fi îngâmfat sau răutăcios. Doamna Simu scosese două cești frumoase de porțelan, le umpluse cu ciocolată caldă, tăiasse câteva felii de cozonac și mă așezase lângă ea, la o măsuță rotundă acoperită cu o catifea verzuie.

— Ileana a fost dansatoare la Casino de Paris, îmi spuse întristată.

Nu prea știam eu ce era asta, dar m-am rușinat s-o întreb.

— Aș fi vrut s-o fi cunoscut pe Ileana, s-o fi văzut dansând, i-am spus.

— Pentru mine ea încă dansează, în fiecare clipă dansează, iar când o visez chiar dansează și trăiește. Aș dormi tot timpul, atunci uit că a murit.

Doamna Simu începu să plângă, uitând că sunt de față, și lacrimile i se amestecau cu ciocolata din ceașcă. Când Pică plângea, îl îmbrățișam; m-am ridicat de pe scaun, m-am apropiat de ea și am îmbrățișat-o. Era de parcă o știam mult mai bine pe Ileana decât pe răposatii Craiovei prezenți de atâta vreme în povestirile mamei și ale bunicului. Dar despre Ileana nu auzisem nimic până atunci. Îmi părea rău de ea și de dansul ei și de femeia care-i era mamă și care se transformase peste noapte în mama unei moarte. Așa cum și mama mea era fiica unei moarte. Mă gândeam: cine știe în câte case se aflau acum oameni pe care nu-i cunosc, dar dacă i-aș cunoaște aș vrea să-i îmbrățișez. Sau ei pe mine. Mi-am luat rămas-bun de la noua noastră vecină și m-am închis în camera mea cu pozele. Pozele Ilenei. Doamna Simu mă lăsase să iau acasă pentru o zi o lădiță cu poze ale spectacolelor de balet în care dansase Ileana.

„Uită-te, fetițo, să vezi ce fată am avut! mi-a spus doamna Simu la despărțire. Mi le aduci înapoi mâine seară.“

Erau atâtea figuri și poziții de balet cum nu mai văzusem niciodată, de pildă Ileana, în costum thailandez, își scotea capul printre picioare, spre spate. Parcă nici n-ar fi avut oase, mi-am spus. Ce e baletul Monicăi față de o asemenea

mişcare, cum poate fi așa de încrezută și răutăcioasă? Pe loc mi-a venit o idee pe care am încercat s-o alung, dar cu cât voiam s-o îndepărtez, cu atât se strecura ca un hoț pe fereastra uitată deschisă. Dacă aș duce poza asta mâine la școală s-o arăt fetelor, să vadă și ele și să vadă și Monica ce înseamnă un balet adevărat, să nu mai fie atât de înfumurată? Și cum vin de la școală o pun la loc în lădiță și o înapoiez vecinei. Nici n-o să știe, iar Monica va primi o lecție! Ce mai lecție!

— Nu te scoli? E târziu, o să întârzi la școală! mi-a șoptit a doua zi la ureche Gherghina.

M-a ajutat să-mi pregătesc lucrurile și când s-a dus la bucătărie am scos poza cu Ileana îmbrăcată în costum thailandez și am strecurat-o într-un caiet din ghiozdan.

— Ce ești așa de tăcută? m-a întrebat mirată Gherghina.

Nu i-am suflat o vorbă, va rămâne secretul meu și al Ilenei Simo această plimbare la Institutul Moteanu, școala mea de pe Calea Victoriei. Când am intrat în clasă, am văzut că Monica lipsește. „Monica este răcită și are febră“, îi spunea profesoarei o fată. Tocmai acum lipsea, ce păcat! În recreație mă uitam după fetele care se împrăștiaseră prin curte și mă întrebam dacă mai are rost să le arăt poza Ilenei. Deodată, de la distanță, am văzut-o pe Gherghina alergând spre mine.

— Ce ai făcut, ai luat vreo poză a balerinei de la doamna Simu? A venit să-și ceară înapoi lădița și spune că lipsește o fotografie la care ținea foarte mult. Cucoana e înfuriată cum încă n-am mai văzut-o... Unde ai pus fotografia?

Am scos din ghiozdan speriată poza și i-am dat-o. În orele următoare n-am înțeles nimic din ce se spunea în clasă, mă gândeam înfricoșată la ce va fi acasă.

— M-ai făcut de râs față de vecină! a țipat mama la mine. Ce o să spună blocul de noi?

— Mamă, dar i-aș fi dat-o înapoi astăzi, nu credeam că o să vină de dimineață să-și ceară lădița.

Mama nici nu mă asculta. Nu doar Gherghina, nici eu n-o mai văzusem vreodată atât de furioasă. După Craiova, cel mai important lucru pentru ea erau vecinii. Să nu-i deranjăm! Să aibă o părere bună despre ea. S-o iubească.

— Cum ai putut să-mi faci mie una ca asta?

Am început să plâng. Nu m-a pălmuit, dar când am intrat în camera mea am priceput ce pedeapsă îmi dăduse. Am înlemnit. Nu mi-a venit să cred! Toate revistele și o parte din cărțile mele dispăruseră.

— Mamă, unde mi-ai ascuns cărțile și revistele, sunt revistele mele, ce-ai

făcut cu ele?! am țipat. Iartă-mă, n-o să se mai întâmple!

— La mine nu se țipă! Sunt mama ta! țipa mama la mine. Să simți și tu ce-a simțit doamna Simu! Le-am aruncat la crematoriu. Ți-am dat o lecție s-o ții minte toată viața, să nu mai iei lucruri de la alții, m-ai făcut de răs în bloc! Pe mine!

La crematoriu? Capacul lăzii de ars gunoaiele peste revistele mele? Peste cărțile mele? Peste mine? Nu puteam crede. Obosită de țipat, mama intrase în dormitor. Gherghina se refugiase în odăița ei, bunicul era la târgueli și tata în oraș. Rămăsesem singură. Eram de obicei singură. Chiar când mama îmi vorbea eram singură. Dar cu cărțile nu eram niciodată singură. Am pus ghiozdanul pe pat. Mă uitam la rafturile goale. Nu mai plângeam. Mă gândeam. Poate mai găsesc o parte din reviste. Poate nu e ziua când se arde gunoiul. Poate revistele mele mai sunt acolo. Cărțile mi le mai pot regăsi. „Poate“ era cuvântul de care acum mă sprijineam ca bătrânii de un baston în timpul mersului. Dacă nu încerc, voi rămâne chiar fără reviste și fără cărți, trebuie să încerc. Niciodată nu mă dusesem în curtea crematoriului, dar nu era greu de găsit. Am ieșit din apartament fără să spun nimănui, oricum nu aveam cui spune ceva. Mama a vrut să mă pedepsească, dar simțeam că nici nu-și dădea seama cât de tare m-a pedepsit. Nu putea să-și închipuie că era de parcă m-a aruncat pe mine la gunoi odată cu revistele. Nu m-ar fi pedepsit așa dacă ar fi bănuit sau dacă ar fi știut că pentru mine revistele însemnau același lucru ca pentru ea Craiova.

Am coborât pe scări cele patru etaje, am găsit ușa care dădea spre curtea interioară unde trona imensa ladă de gunoi a blocului, pe jumătate îngropată în pământ. Avea un capac greu, pe care am reușit să-l dau încet la o parte. Mirosea a șoarece, aș fi zis, dacă aș fi știut cum mirosoșoarecii. Un borhot de legume putrede, măruntaie de pasăre, oase de pește, ziare, coji de ouă, pâine mucegăită, pantofi rupți, zemuri și zdrențe. M-am îndepărtat de lada cu gunoi ca să nu mai simt mirosul și ca să caut în celălalt capăt al curții un băț de răscolit prin gunoaie. Am găsit unul și m-am întors.

Am dat la o parte cu bățul obiectele mai mari aruncate în ladă. Mirosul urât mi-a izbit nările, îmi țineam cât puteam respirația. În genunchi, lângă ladă, dădeam gunoaiele la o parte și priveam înăuntru, cât de adânc se putea vedea, în speranța că vor apărea niște foi cunoscute. Când nu mai puteam să-mi țin respirația mă ridicam, mă îndepărtam de ladă și respiram adânc de câteva ori. Îmi venea să vomit, dar mă întorceam la ladă. *Robinson Crusoe*, fetița naufragiată pe un ocean de gunoaie... Nu aveam nici măcar ajutorul unui Vineri.

Eram și Robinson Crusoe, și Vineri. Dar poate că eram și zâna cărților care mă aveau doar pe mine ca să le pescuiesc din gunoaie. Tot răscolind, mi-am amintit de ultima povestire citită. Voiam s-o recitesc. O povestire despre o fetiță care se hotărâște să nu mintă, să nu-și ascundă nici un gând și să le spună tuturor doar adevărul, ce crede, ce gândește și cum gândește în acel minut. Dar câte catastrofe i se întâmplă din cauza asta și pe câți oameni mârșăiește! Tot atunci mi-a venit în minte altă povestire dintr-o carte aruncată de mama la gunoi. Una cu un spiriduș pitic care coboară într-o bună zi pe razele de lună în odaia unui băiețel căruia nu-i plăcea să învețe. Spiridușul se împrietenește cu băiatul și, de câte ori acesta avea de dat un examen la școală, piticul se strecura în buzunarul de sus al cămășii băiatului și îi șoptea de-acolo răspunsurile la întrebările profesorului. Cu timpul, băiatul a învățat multe de la pitic, astfel încât a îndrăgit învățătura și a început să știe răspunsurile singur. Înainte de catastrofa cu crematoriul, tocmai citisem cum piticul își ia rămas-bun de la băiat spunându-i să nu-i ducă dorul, căci de acum încolo nu mai are nevoie de ajutorul lui. Probabil că exact când se urca înapoi pe raza lui de lună, tocmai atunci fusese tras în jos și azvârlit de-a dreptul la lada cu gunoi. Cine știe? Poate că așa se întâmplă și cu oamenii, dar tot ce aveam în minte când răscoleam gunoiul cu bățul era desenul din carte cu piticul cățărându-se înapoi pe razele lunii. Voiam să-l revăd.

Era cald și transpirasem. Părul ud de sudoare îmi cădea pe frunte și îl dădeam la o parte cu brațul, căci mâinile nu-mi erau nici libere și nici curate. Deodată, sub o haină veche, am văzut un teanc de reviste. Nu puteau fi decât ale mele. Am uitat să îmi țin respirația și vederea revistelor s-a asociat cu mirosul care ani de zile mi-a asaltat în continuare nările. Mirosea urât, îmi venea iar să vomit, eram transpirată, obosită, murdară, aproape un gunoi și eu, dar fericită. Stăteam lângă lada de gunoi și zâmbeam. Cu mari eforturi am reușit să scot din ladă revistele și câteva cărți, căzuseră unele peste altele și rămăseseră împreună, dar nu și cartea cu piticul care a coborât și a urcat pe o rază de lună. Aruncat la gunoi, piticul a rămas în gunoi, iar eu îl caut de-atunci prin anticariate, dar nu știu autorul cărții și piticul a rămas până acum irecuperabil. Dar de când sunt piticii și razele de lună recuperabile?

M-am întors acasă și am intrat cu „salvații“ în baie. Salvații aveau foile pătate și rău mirositoare. Mâinile mele erau murdare și rău mirositoare. Le-am privit mirată. Le-am vârât sub jetul robinetului, continuam să le privesc și era ca și cum săpunul îndepărta murdăria de pe mâini, dar o depunea în memorie. Mi-am spălat bine mâinile, apoi am luat paginile mânjite și mi-am petrecut degetele

umezite cu apă peste foi. Să nu le ud prea tare. Să nu le înmoi, dar să le curăț. Încetul cu încetul. M-am întors în cameră cu trofeele mele, mândră de parcă aș fi fost cel puțin Napoleon sau Genghis-Han. Și totuși încă mă mai durea ceva pe dinăuntru, dar mă durea la timpul trecut... Am întins foile la uscat. Pe scaune, pe pat, pe pian și înăuntrul meu. Am scos din dulap niște batiste și le-am întins între pagini ca să se usuce mai ușor. Tot mirosul urât dispăruse. Le priveam fericită, erau familia mea, mâine puteam întinde o mână și hotărî ce carte sau ce revistă să iau de pe raft. În ce povestire să intru ca pe o poartă. Ca printr-o ușă.

Lucrurile frumoase pe care viața ți le aruncă la gunoi trebuie să încerci, măcar, să le cauți, să le găsești, să le ridici, să le cureți, să le privești ca și cum ar fi noi. Viața poate musti și din gunoi. Să nu fii foarte nefericit când lucrurile frumoase îți sunt aruncate la gunoi, chiar dacă nu le mai poți regăsi și recicla. Important este să încerci să le mai vezi o dată. Eram atât de obosită, dar cel puțin nu mai aveam nimic de căutat în ladă. Dacă nu m-aș fi dus la ladă, m-aș fi gândit: trebuie să mă duc să le caut! Mâine! Mâine. Aveam ceva greu de făcut pe ziua de mâine. Dar mâine o să vină și eu le găsisem deja. Astăzi. Le găsisem, puteam să mă culc liniștită și mâine îmi voi pune la loc cărțile deja uscate. Totuși îmi persista în nări mirosul de gunoi. De ce luasem fotografia balerinei? – iată că nici nu am putut-o arăta Monicăi. Nu a fost frumos nici față de doamna Simu, care nu avea de unde să știe că-i voi înapoia poza. Poate credea că am pierdut-o și s-a necăjit. Era fata ei, care nu va mai fi niciodată fotografiată, care nu va mai dansa niciodată. Da, făcusem ceva urât, eram la fel ca personajele din cărțile pentru cei mari, eram alcătuită și din alb, și din negru. Dar de ce, dintre toate pedepsele, mama a ales să arunce tot ce aveam mai important la gunoi? E mama mea – m-am gândit –, așa e ea. Cu mințile la Craiova. Nu știe ce e important pentru mine, dar mă iubește. A vrut să mă învețe minte. Bine că am găsit revistele!

A doua zi nu i-am povestit nimic lui Pică. Nu i-am povestit că am avut mâinile murdare. Avea și el necazurile lui, și când iubești pe cineva nu-i povestești cât de urât miroase gunoiul. Nu-i povestești că și tu ai plâns după ce ți-a trecut plânsul.

2014

După ce am terminat de pus pe hârtie această întâmplare cu tânăra balerină moartă, cu mama ei, cu mama mea și cu crematoriul blocului, am continuat să stau la computer. Am deschis Internetul pe Google. Ce-ar fi, îmi spunea o voce

interioară, dac-aș scrie *Ileana Simo* și aș apăsa butonul „caută“? Au trecut șazeci și opt de ani de când a murit! striga în mine o altă voce interioară mai matură, cu un strop de logică în ea. Și totuși mi-am spus că nu am nimic de pierdut. Am tastat *Ileana Simo*.

Deodată a apărut în fața mea Ileana Simo (fotografie făcută de Serge de Sazo prin anii '40 târzii), balerină la Casino de Paris. Am mai apăsas o dată și Ileana, în toată tinerețea și splendoarea ei, dansând învelită de la umeri până la tălpi într-o rețea lipită de corp, într-un extraordinar joc de lumini și umbre, fotografiată de un mare artist, a apărut în fața mea! N-o mai văzusem de la 11 ani! Serge de Sazo, probabil echivalentul francez al lui Man Ray, le fotografiase de-a lungul anilor pe cele mai renumite sau mai puțin renumite vedete franceze și murise foarte în vârstă, iar fotografiile găsite în atelierul lui fuseseră scoase la licitație pe Internet.

Vocea mai matură, cu stropi de logică, dinăuntrul meu amuțise complet, biruită de virtual. Bineînțeles că am cumpărat fotografia Ilenei de pe Internet și, dacă nu mă credeți că după două săptămâni poza artistică a Ilenei Simo a ajuns la Tel Aviv, sau dacă nu mă credeți că m-am emoționat privind-o, ei bine, vă înșelați! Pe spatele fotografiei erau însemnate câteva indicații detaliate, scrise de Serge, despre cum să se prelucreze poza. De exemplu, scria să se estompeze o dungă pe care rețeaua o avea în mijlocul costumului. Cât de importantă era aceasta indicație nu-mi puteam da seama astăzi, dar fusese importantă în 1946. Cu puțin înaintea accidentului de mașină care a curmat dansul.

M-am gândit la doamna Simu. Mi-a părut rău că nu mai trăiește. S-ar fi bucurat că am făcut-o pe Ileana să vină la Tel Aviv, că i-am cerut să mai danseze o dată și că i-am publicat fotografia în cartea mea despre mama și despre copilăria mea, în care avusese și ea un rol. Precis că și lui Fellini i-ar fi surâs povestea asta, ar fi avut ceva de adăugat dacă ar mai fi trăit. De altfel, câți oameni care mai pot adăuga ceva s-au șters de pe perete, ca în scena din filmul *Roma*? S-au șters și se șterg de parcă ar fi trăit acum două mii de ani.

Și acum, înapoi la anul 1941, pe care l-am sărit în povestirea despre mine.

1941

Am trecut pe lângă blocul din Strada Justiției 41. Casa există încă și locatarii mi-au dat voie să revăd apartamentul. Dacă Ceaușescu mai trăia câteva luni, și această casă ar fi fost făcută praf și pulbere. Ar fi fost o casă-stafie, ca atâtea alte

case. Case-stafii care bântuie Bucureștiul de când cu comunismul. Stafiiile rămase pe străzile memoriei.

Prima mea amintire e legată de ziua când am vrut să scap pe cineva de la moarte. Aveam șase ani. Nu știam că erau ultimele săptămâni petrecute în apartamentul de pe Strada Justiției. În casă la noi lucrau pe-atunci trei femei: o bucătăreasă care pregătea împreună cu mama masa de prânz și masa de seară, o jupâneasă care făcea zilnic curățenie prin toată casa și o doamnă Schwester sau Fräulein de mare importanță, fiindcă vorbea germana, stătea cu mine în cameră, mă îngrijea, îmi făcea baie, mă îmbrăca, mă învăța poezii în limba germană, îmi citea povești dintr-o carte cu litere gotice și cu coperti verzui a fraților Grimm, mă plimba prin parcul Carol, din apropierea locuinței.

Într-o dimineață mama dormea încă și Fräulein scria o scrisoare. Neavând ce face, am intrat în bucătărie și ar fi fost mult mai bine dacă nu intram. Am văzut cum se moare înainte de a ști că se moare nu doar în poveștile fraților Grimm. Tereza, bucătăreasa, stătea în genunchi și ținea într-o mână un cuțit și în cealaltă o găină. „Tereza, să nu tai cap la pui!“ am țipat în româna mea stricată de-atunci. Dar era prea târziu, găina care tocmai rămăsese fără cap se zăpăci de noua situație, se smuci din mâna Terezei și începu un dans bezmetic pe lespezile bucătăriei, un balet în jurul capului pierdut. Am vrut să aduc un ac cu ață ca să-i cos la loc capul, dar Tereza luă un lighean, îl puse peste găină și ligheanul mai mișcă o vreme. „*Schlimme* Tereza, *schlimme* Tereza, Tereza cea rea – am țipat la ea plângând –, ia ligheanul de pe găină!“ Și am fugit la mama în dormitor să-i spun ce făcuse Tereza. „Pentru asta mă scoli tu din somn? s-a răstit ea la mine. Unde e Teta de te lasă de capul tău?“

Eram sigură că mama nu înțelesese bine și habar nu avea ce se petrecea în bucătărie, dar știam că n-ar fi trebuit s-o scol din somn. Că trebuia să am grijă de ea. S-o ocrotesc de câte ori va sta față în față cu Tereza cea rea. M-am întors în camera mea, unde Schwester continua să scrie, iar în bucătărie Tereza tocmai tăia capul unei găini, pusese un lighean peste ea și nimănui nu-i păsa. De-atunci, în afară de anul când am locuit la bunica mea, unde trebuia să treci prin bucătărie ca să ajungi la terasă, nu am mai intrat niciodată în bucătărie. Până m-am măritat nu am mai intrat.

„Ce-o să se aleagă din tine? îmi spunea mama pe la 17 ani. Un pahar cu ceai nu o să știi să-i faci soțului tău!“ Dar eu refuzam în continuare să intru în camera de execuție a găinilor. Din povestirile mamei despre Schwester sau Fräulein sau Teta, femeile angajate ca guvernante în casele de oameni înstăriți ale epocii,

aflasem că de obicei erau domnișoare bătrâne venite din Germania ca să pună un ban deoparte. Mai știam de la mama că a concediat de câteva ori guvernanta, astfel încât până la șase ani am fost crescută de vreo patru, una după alta. Neținând minte nimic din ce mi s-a întâmplat până la șase ani, nu pot din păcate reconstitui figura nici uneia dintre aceste guvernante. De altfel, nici părinții mei nu-și mai aminteau nici măcar numele lor, spuneau întotdeauna: „Schwestera ta“, de parcă ar fi fost numai o singură Schwester. Poate o iubisem pe o Schwester care-mi ținuse loc de mamă, dar pleca dintr-odată și apărea o doamnă necunoscută în locul ei. Sau poate fusese o Schwester rea și mă bucuram că a venit altcineva.

— Când aveai doi ani – mi-a spus odată tata – am intrat pe neașteptate în cameră și am văzut pe fața ta urme roșii de degete. Schwester tocmai îți aplicase o palmă. Am dat-o afară pe loc! Pe urmă am aflat că îi spuneai *Schlimme Teta! Teta cea rea.*

— Vorbeai o germană berlineză și toți se minunau ce frumos recitai poezii întregi în germană, mi-a povestit mama pe la 11 ani. O dată pe săptămână, Fräulein avea o după-amiază liberă și atunci rămâneam eu cu tine. Să-ți spun drept, mă uitam mereu la ceas, mi se părea că abia trec orele până s-o văd pe Teta înapoi!

Am căutat recent în cărți de psihologie dacă o situație similară cu a mea se poate oglindi în viața unui adult și cum o poate influența. Copii crescuți în camera lor nu de mamă, ci de bone schimbate din când în când, copii care se obișnuiseră cu o bonă, care dispare și în locul ei apare o alta, stând cu ei de dimineața până seara, cu excepția celor cinci ore libere pe săptămână. În aceste cinci ore, să fii cu mama o dată pe săptămână și ea să se uite mereu la ceas și să-ți povestească despre asta pe la 11 ani. Fiind vorba despre o lume demult apusă, nu am găsit nimic pe acest subiect în tratatele de psihologie. Nu scrie nicăieri despre mame care nu au serviciu, dar au bone, mereu altele, pentru copiii lor, și nici despre cum ar trebui să se simtă acum acei copii deveniți adulți, cu un asemenea subconștient pe cap. Sau sub cap. Subconștient care, ca un cățel, nici nu se potolește – din când în când mai latră la ei.

Fapt este că, la șase ani, când ultima Schwester a fost concediată, eu vorbeam românește cu un puternic accent german.

— Carol, ce-o să fie cu ea peste un an, când o să intre la școală? i-a spus mama tatei.

— Tu ești întotdeauna îngrijorată! i-a răspuns tata, îmbrăcat elegant ca

totdeauna, cu pălăria pe cap și gata de plecare, în dimineața în care se decidea soarta limbii germane din creierul meu de fetiță.

— Nu ai dreptate! insistă mama. Ririca vorbește stricat românește. Vorbește cu accent german. Hai să vorbim în casă numai românește! Să nu mai scoatem timp de un an nici un cuvânt în germană.

Tata învățase de mic la Școala Luterană și vorbea perfect ambele limbi, și franceză pe deasupra.

— O limbă nu strică altei limbi, a zis el, las-o să vorbească cum vrea, o să meargă la școală și acolo o să i se evapore accentul german.

Dar bineînțeles că dorința mamei a fost pusă în practică, și un an s-a vorbit la noi în casă numai românește. După trecerea anului, când părinții au vrut să vorbească cu mine din nou în germană, nu am mai înțeles nimic! Nici un cuvânt! Nici măcar un singur cuvânt! Limba lui Goethe mi-a fost trântită în față ca o poartă grea la o vârstă când înveți și uiți repede. Frații Grimm din cartea cu litere gotice și coperte verzui erau poate triști în dulapul în care stăteau de ani și ani pe întuneric. Am uitat și toate poeziile învățate pe dinafară în germană. Și pe aceea despre care bunicul îmi spunea că o recitam atât de frumos: „Riri *klein* pleacă singură în lumea mare și bunicul o caută peste tot supărat și trist.“ Poate de aceea nici nu-mi amintesc nimic din tot ce mi s-a întâmplat până la șase ani: amintirile mele erau în limba germană și au plecat împreună cu geamantanul ultimei Schwester. „Pe ultima Schwester ai iubit-o cel mai mult, spunea mama. Tare mult o iubeai. A cerut un spor la salariu. Puteam să-i dau oricât, doar Tuțu câștiga foarte bine și nu ne lipsea nimic, dar ce să fac? Eram tânără, m-am încăpățânat, nu i-am mărit salariul. La plecarea ei ai plâns tu, a plâns ea și așa v-ați despărțit.“ La despărțirea de Nenikurșa – așa îmi povestea mama că îi spuneam – am plâns eu, a plâns și ea și rămăseserăm îmbrățișate. Cât de mult am putut. Nu am mai văzut-o niciodată. Nici măcar nu-i țin minte chipul, doar atingerea. Îmbrățișarea. Întotdeauna rămâne ceva din căldura unei îmbrățișări. Probabil că de mult lucra în altă casă, locuia în camera altei fetițe și, cine știe?, poate că la început mai greșea și o striga pe fetiță Riri.

De când nu mai aveam Schwester, Pică mergea cu mine diminețile la plimbare. Într-o zi, mă întorc acasă cu Pică din parcul Carol și găsesc în camera mea ceva nemaipomenit: nu mai aveam nici pat, nici dulăpior, nici jucării! Odaia mea era goală. Am început să plâng. Dar și mama plângea. „Carol, Carol, cum o să-i explicăm copilului?“ Pe parchetul apartamentului erau strânse claie peste gramada covoare, plăpumi împăturite în grabă, geamantane, cratițe, lucrurile cele

mai neobișnuite să se găsească laolaltă erau laolaltă. Un bărbat înalt, în uniformă de ofițer, se plimba prin apartament cu o doamnă îmbrăcată toată în roz. Măsurau camerele din ochi.

— Aici o să punem dulapul! îi spuse ofițerul doamnei în roz.

Dar acolo era locul unde dormeam eu, era locul patului meu. „Când o să-mi puneți la loc patul? Acolo e locul patului meu, să-mi pună patul la loc!“ am țipat, dar părinții m-au luat deoparte speriați, făcându-mă să tac.

— Domnule ofițer – a spus tata cu o voce liniștitoare și am înțeles că tatăl meu voia să se împrietenească cu dansul –, domnule ofițer, știți, e tare greu să împachetezi o casă într-o singură zi, dacă s-ar putea să mai rămânem o zi...

— Legea spune că un apartament trebuie predat familiei care îl ia în maximum 24 de ore, deci trebuie să eliberați apartamentul, hai să spunem cel mai târziu mâine dimineață.

Tata o liniști pe mama: „Vezi, mai putem rămâne până mâine dimineață!“

După ce ofițerul și doamna în roz ieșiră din apartament, mama începu să plângă și să țipe:

— Mamă, mămica mea, fie-ți milă de noi, ce nenorocire pe capul nostru, ce lege mai e și asta să te muți în 24 de ore?! Cum poți să-ți găsești alt apartament, cum poți să împachetezi așa repede și să te și muți, ce o să fie?

Tata, un om nervos în general, devenea totdeauna foarte calm, adoptând o voce calmă și gesturi liniștitoare de câte ori situația era într-adevăr serioasă. Căuta rapid o soluție. Întotdeauna găsea soluții, dar numai fiind calm. „Pentru orice problemă există cel puțin o soluție, totul e s-o găsești“, spunea.

— Lala, știi bine că s-a dat o lege, îi spuse el mamei. Dacă o familie creștină vede un apartament locuit de evrei și îi place, poate cere și primi un ordin de evacuare a apartamentului în 24 de ore. Se poate muta în el... Ghinionul nostru, ofițerului român i-a plăcut apartamentul nostru. Parcă noi nu am fi tot români... Dar așa sunt vremurile, să nu vină unele și mai grele.

Cum mulți evrei erau izgoniți din apartamentele lor, se găseau foarte greu case de închiriat în Bucureștiul anului 1941. Atunci tata s-a dus să vorbească cu mama lui, bunica Frida de pe Strada Cazărmii 21, stradă foarte apropiată de Strada Justiției. Bunica locuia singură într-o casă cu patru camere, în care se căsătorise în 1901, în care născuse și crescuse patru copii și în care murise, în 1937, bunicul Heinrich Aberfeld. Casă în care va muri și ea în 1952. Deci, în 1941, tata a rugat-o pe bunica să ne primească la ea până va găsi altceva.

— Lala, cu mutatul ăsta precipitat, vezi să nu se spargă sticla de șampanie! a

spus întorcându-se de la bunica.

— Ce-ți veni tocmai acum cu sticla de șampanie, de asta ne arde nouă? s-a mirat mama.

— Te rog mult s-o împachetezi bine, ți-am spus acum un an că am cumpărat-o ca s-o păstrăm până la sfârșitul războiului. În ziua când o să auzim că Hitler a murit destupam sticla de șampanie! Să rămână întreagă până atunci!

Mama, Pică și tata au continuat să împacheteze în grabă toate lucrurile și au înfoliat șampania într-un palton.

— Vezi, Carol, am grijă, a spus mama, n-o să se spargă! Dar înainte de a închide definitiv ușa apartamentului, mama a șoptit niște vorbe pe care nu le-am putut înțelege bine:

„Dacă ofițerul ne-a dat afară din casă în 24 de ore pe noi, familie cu copil mic, atunci să iasă din casa asta numai în poziție orizontală!“

— Taci, Lala, ne mai aude cineva și intrăm în bucluc! a încercat s-o liniștească tata.

— Ce e aia *orizontală*? am întrebat.

— Taci și tu din gură – a țipat tata la mine –, copiii nu trebuie să le știe pe toate!

— De ce nu trebuie să le știe pe toate? Ce e aia *orizontală*? m-am ținut eu după mama.

— Vezi ce-ai făcut? Nu se vorbește în zilele astea prea mult. Taci din gură, Lala, să nu te audă și altcineva. La urma urmei, asta e floare la ureche față de ce ni se putea întâmpla și chiar li s-a întâmplat altor evrei.

Peste vreun an, ofițerul, noul locatar din Strada Justiției, a căzut la Stalingrad.

— Asta e justiție pentru Strada Justiției! a zis mama. L-a pedepsit Dumnezeu! A ieșit din casă culcat. În poziție orizontală. Cum am spus eu.

— Mamă, ce e aia *orizontală*? m-am încăpățânat s-o întreb. Încă nu aflasem ce înseamnă un cuvânt atât de ciudat. Mama tot nu mi-a explicat, poate era ea însăși cam speriată de proorocirea-blestem pe care o făcuse la necaz și îi părea rău.

Ce o mai fi cu doamna în roz? îmi ziceam, dar am înțeles că sunt lucruri de care e bine să nu pomenești, mai ales când ești copil evreu și mai e și un război pe deasupra – spuneau cei mari.

1942–'43

Casa bunicii avea balcoane la etaj, o curte la stradă și o farmacie situată în colțul pe care-l făcea Strada Cazărmii cu strada Logofătul Nestor. Bunica locuia în apartamentul mare de la etaj, restul apartamentelor, ca și farmacia, le închiria. Cartierul avea străzi liniștite cu case bătrânești, cu maximum un etaj, și grădinițe în jurul casei. Toți vecinii trăiau acolo de o viață și se cunoșteau între ei. Bunica moștenise casa de la mama ei și, înainte de război, luase un împrumut ca să-și consolideze și modernizeze casa, scările, baia și bucătăria. Intrarea în apartamentul ei era separată de restul casei. Din stradă, deschideai o ușă înaltă de lemn castaniu și intrai într-o încăpere lată și mare cât o sală de dans, la capătul căreia se vedeau scările.

— Uite, Ririca, mi-a spus bunica, înainte de-a face consolidarea, acolo unde vezi acum ciment era o pardoselă de lemn, chiar și scările erau pardosite cu lemn.

După ce urcai treptele de ciment roșiatic împestrițat cu puncte mici albe, ajungeai la apartamentul bunicii. Deschideai ușa și te aflai într-o sală de vreo șase metri lungime și peste doi metri lățime, pe care bunica o numea vestiar, deși era atât de mare. Pe stânga, imediat lângă intrare, era ușa unei camere și lângă acea ușă se deschidea spre coridor o fereastră. Adică acea odaie nu avea fereastră spre curte sau spre stradă, ci își primea indirect lumina, prin vestiar. După aceea, pe același perete din stânga intrării, mai era un mic coridor care ducea la camera bunicii și la salonul cu balcoană la stradă, salon în care dormea acum Pică. Pe peretele de vizavi de intrare, la capătul vestiarului, se află ușa de la baie. Pe peretele din dreapta intrării în apartament, era o fereastră dând spre o curte în care creșteau niște caiși și mai era o ușă de intrare în bucătărie. Din odaia fără fereastră spre exterior, pe care mi-o dăduseră mie, intrai în a patra cameră a apartamentului, acolo unde dormeau acum părinții mei. Patul meu a fost pus chiar sub fereastra care-și primea puțina lumină din coridor.

„Fereastra asta e flămândă de lumină“, am spus, de fapt poate eu eram flămândă de lumină în acea cameră, dar nu am avut ce face și am primit ce mi s-a dat. Prin bucătărie ajungeai la o terasă foarte mare, deasupra careia, în nopțile senine, domneau toate stelele cerului. Iar lângă terasă era cămăruța Mărioarei, o fată venită de mică de la țară și crescută de bunica. Mărioara o ajuta la gospodărie.

Când ne-am mutat acolo, bunica Frida era tare, tare bătrână, avea 60 de ani. Și bunicul Pică avea 60 de ani, dar nu mi-ar fi trecut prin cap să-l cred bătrân. Pe bunica, o femeie scundă cu privire inteligentă, nu mi-o aduc aminte râzând

vreodată, părul ei alb era strâns într-un coc la spate și purta totdeauna rochii negre. Uneori, rochiile aveau o margine subțire albă la guler sau buline albe minuscule în țesătură. Dovedea mult bun-gust la îmbrăcat și gătea excelent, lucru pe care și mama, deși nu o prea simpatiza, îl recunoștea.

Mama nu putea concepe ca cineva născut și crescut în România să nu vorbească perfect românește, să facă uneori greșeli, dar bunica nu era din Craiova, limba ei maternă era idiș. Mama nu se împăca nici cu religiozitatea bunicii, mai ales pentru că se temea de influența pe care ar fi putut-o avea asupra tatei. Credea – și îmi spunea și mie – că tata e influențat de bunica în relația sa neprietenoasă cu Pică. Asta m-a făcut ca, în toată copilăria mea, să fiu mai retrasă și rece față de bunica, eu fiind trup și suflet în „tabăra“ bunicului și a oricărui persecutat.

Astăzi, când încerc să intru în pielea bunicii, nu știu cum de a supraviețuit atâtor nenorociri adunate în scurta ei viață de om. Îmi pare atât de rău că, preocupată tot timpul de cele ce mi se întâmplau cu mama, de lupta mea permanentă să-mi croiesc un drum al meu, să am drepturile pe care le aveau celelalte fete din clasa mea, nu am ascultat destul de atent tăcerea bunicii, nu am întrebat-o mai multe despre familia ei, despre ea. Sau poate că masa de informații primite despre Craiova mi-a anihilat dorința de a afla ceva și despre cealaltă parte a familiei. Eram poate mulțumită cu tăcerea bunicii. Îmi ajungea povestea cu Craiova.

Bunica se trăgea din familia Shaffer din Brăila, o familie de evrei foarte religioși. Am aflat de curând că Shaffer era un nume evreiesc foarte cunoscut în Brăila, existând acolo un mare liceu, „Netti și Hersh Leib Shaffer“, înființat la începutul secolului XX. Cine știe? Poate Haim, tatăl bunicii, să fi făcut parte din familia care avea să întemeieze mai târziu liceul. Când a murit de tânăr, probabil prin 1886, Fanny, mama bunicii, a luat-o pe Frida cea mică și pe fratele ei mai mare la București, unde locuia familia ei, a construit casa de pe Strada Cazărmii și a trăit probabil din chirii. Când băiatul a împlinit 13 ani, l-a trimis să studieze trei ani la o școală religioasă (Ieshiva) la Ierusalim, după cum se obișnuia atunci în familiile bune de evrei. La un moment dat, înainte ca băiatul să împlinească 16 ani, au încetat să mai primească scrisori de la el. Într-o zi, au primit în sfârșit o scrisoare de la Ieshiva și s-au bucurat, dar pe plic nu era scrisul băiatului. Străbunica Fanny s-a repezit la plic, a vrut să-l deschidă iute, dar îi tremurau mâinile. Până la urmă a reușit să scoată o foaie pe care scria negru pe alb că băiatul dispăruse și nu poate fi găsit, pesemne îl omorâse cineva. A fost mare

jale în familie, dar Fanny era sigură că fiul ei trăiește. A lăsat-o pe bunica Frida la rude și a plecat să-și caute băiatul în Țara Sfântă. O femeie singură, care în anul 1894 să călătorească în Orient, peste mări și țări – ce curaj trebuie să fi avut străbunica Fanny! Ce personalitate!

Ajunsă acolo, Fanny și-a căutat băiatul peste tot, dar nu l-a găsit niciodată. S-a întors singură. Niciodată nu va descoperi ce se întâmplase cu fiul ei. Bunica Frida își pierduse, copilă fiind, tatăl și fratele. Întâlnise deja moartea de două ori. De obicei, după ce se nasc, oamenii mai au un răgaz până să se întâlnească cu moartea. Bunica mea nu s-a bucurat de această amnistie. În poză arăta ca o fată zveltă, cu mijlocul tras ca prin inel și cu o privire inteligentă. Fără să fie o frumusețe, avea o față ovală și trăsături regulate, iar părul blond îi era împletit într-o coadă lungă la spate. Soțul ei, bunicul meu dinspre tata, Heinrich Bernard Aberfeld, era un bărbat înalt, impozant, foarte frumos și cu mustați stufoase. Avea un serviciu bun, devenise responsabil peste tot personalul celui mai mare și elegant magazin de stofe și mățasuri pentru femeile din București, numit „Papagalul“. Bunicul Heinrich era vesel din fire, îi plăceau musafirii. Casa de pe Strada Cazărmii era odinioară plină de veselie, veneau întreaga familie și prietenii, se mânca nemaipomenit, se cânta, iar bunicul dansa uneori pe masă. Bunicii mei au avut trei băieți și la urmă o fată Sylvia, născută ca și mama în 1911. Copiii aveau doar trei lucruri în comun: toți patru nu au devenit câtuși de puțin niște bigoți, deși crescuți într-o casă religioasă, toți au fost frumoși și inteligenți, dar în rest aveau alte lumi, alte firi, alte vise, fiecare în felul lui. Cât se poate de diferiți unii de alții.

Tatăl meu învățase la Școală Luterană, era întreprinzător, extrem de harnic, serios și foarte ordonat, îi plăcea să se îmbrace frumos și începuse să câștige bani de la 15 ani. A fost un foarte reușit om de afaceri și a avut previziuni politice juste în 1938. Atunci a adus acasă pașapoarte și bilete și a vrut să plecăm în Argentina, căci „aici nu va fi bine pentru evrei“. Mama nici n-a vrut să audă să părăsească România. Cred că dacă ar fi reușit s-o convingă pe mama și ar fi fost lăsat în acei ani de capul lui în lumea capitalistă a Argentinei, s-ar fi simțit ca peștele în apă și ar fi ajuns multimilionar. Dar a rămas în România din pricina mamei, deși presimțise evenimentele care se pregăteau. Citea mult, îi plăceau teatrul și caii de curse, iar familia noastră era prezentă la toate spectacolele bune de teatru din București și – duminica dimineața, cum am mai spus – la cursele de galop de pe hipodromul Băneasa. Odată a ținut și un cal în proprietate împreună cu un prieten, într-un an a câștigat derby-ul, care însemna între altele și o

mulțime de bani, și a fost ovaționat și purtat pe brațe de mulțime. Niciodată nu a pariat pe un cal fără să știe toate datele despre el: sănătate, antrenament, ce jocheu îl călărește și ce performanțe a obținut. Era o întreagă știință. Aceste duminici cu tata mă încântau, îmi plăcea să urmăresc caii în goană, cadența copitelor și emoția spectatorilor care strigau fiecare numele calului preferat. Mă delectam și cu prăjiturile bune de la restaurantul hipodromului.

Când m-am făcut mare, tata mi-a povestit odată că, în lumea oamenilor de afaceri în care se învârtise până la instalarea comunismului, se încheiau înțelegeri numai pe cuvânt, nu în scris, dar că acest cuvânt nu era încălcat niciodată, chiar dacă pe urmă se dovedea a fi fost neavantajos uneia dintre părți. Cine ar fi încălcat cuvântul dat ar fi fost imediat exclus din cercul oamenilor de afaceri serioși. Adică ar fi pierdut mult mai mult.

Dar să revenim în 1920, la cei 18 ani ai tatei, când a fost luat la armată. România era imediat după Primul Război Mondial. „Exercițiile militare sunt complet inutile acum – le spunea el părinților –, mă plictisesc de moarte în armată!” Pe de altă parte, el, atât de pedant, suferea din cauza lipsei de curățenie din cazarmă. A plecat de câteva ori pe furiș ca să se întâlnească cu vreo fată, a fost pârât și i s-au tras de aici multe neazuri. Le scria fetelor poezii și participa la bătăile cu flori între trăsuri la șosea. Bunica era disperată. Descoperise o nevastă de colonel milostivă, se ducea la ea încărcată cu toate bunătățile și o implora să-i vorbească soțului ei, ca să-l protejeze pe neastâmpăratul de Carol. „Ce se poate face? Nu are răbdare să stea tot timpul în regiment. Și dumneavoastră aveți copii...” i-a spus și a făcut-o să se topească toată.

— Da, da, dragă doamnă, i-a spus bunicii mele coloneleasa, care era și ea mamă, de parcă te ascultă copiii... Aveți perfectă dreaptate! Oricât ai fi de severă cu ei, nu are efect, aveți dreaptate, vă înțeleg, să văd ce pot face, soțul meu nu e un om ușor de abordat.

Când a revenit, nevasta colonelului a întâmpinat-o radioasă.

— Doamna mea, bărbatul meu a găsit soluția ideală: îl va cataloga bolnav și îl va ține izolat în infirmerie. Acolo e singurul loc comod din regiment, e liniște, e mâncare bună, va fi singur, va avea timp să citească și să învețe și așa va trece vremea. Va scrie articole, că mi-ați spus că e și ziarist, poezii, că e și poet, dar să nu care cumva să iasă de-acolo!

Bunica a plecat fericită, l-au băgat pe tata în infirmerie să citească și să stea în curățenie, calm și liniște, dar după câteva zile cine a fost văzut pe Calea

Victoriei, braț la braț cu o blondă? Carol Aberfeld. Proaspăt ieșit în lumina străzii principale, evadat din infirmeria regimentului! „Am două scuze, a spus el. Prima: nu e război și ceea ce facem nu e luptă sau necesitate, nu pregătim un război acum, e o mare plictiseală. A doua scuză: am 19 ani!“ Dar, cât era el de tânăr, a înțeles că acum poate intra într-un mare bucluc și atunci, fără să-și avertizeze părinții, s-a dus la marele rabin din Satu Mare, el, nereligiosul, și acesta l-a ajutat să fugă din țară. Bunica a primit cinci ani scrisori de la Paris și cinci ani scrisori din Berlin și Viena. Când a devenit un om bogat s-a întors, oricum de mult îi fuseseră amnistiate păcatele tinereții din armată. Tata povestea că toate mamele germane îl voiau ginere în Germania anilor '20 târzii, căci erau convinse că un ginere evreu e un om serios. Se simțise extrem de bine în Berlin, iar dacă ar fi crezut că va veni vreodată la putere un Hitler, spunea tata, ar fi bănuțit că asta se va întâmpla în Franța.

Tata era cel mai mare dintre frați. Nicu, fratele cu patru ani mai tânăr, era mai scund decât tata, avea tendință de îngrășare și era mare poznaș. Bunica povestea că invitase odată la o petrecere toată familia, au venit toți, au mâncat bine și, când s-a dus să aducă desertul, a înghețat: în interiorul răcitorului nu găsisese nici urmă din tortul pe care-l pregătise! Platoul era gol. Nicu se întorsese mai devreme de la facultate, deschisese frigiderul, luase puțin câte puțin din tort, mai citise câteva pagini din tratatul de medicină, mai luase puțin din tort, până golise platoul!

Dar principalul era că orice femeie care-l vedea se îndrăgostea de el, era frumos, cald, carismatic, vesel, plin de viață și, spre deosebire de tata, era un foarte bun muzician și dansator. La petrecerile pe care le organiza la el acasă dansa, de exemplu, cazacioc ca un profesionist. În timpul studiilor de medicină își câștigase existența cântând la vioară în cinematografe, acompaniind filme mute, iar sub pseudonimul Nicola Abero a scris și șlagăre de muzică ușoară. Medicina a fost o profesie foarte potrivită pentru el, avea intuiție și punea diagnostice exacte într-o vreme în care nu existau aparatele și analizele de acum. Bolnavii îl adorau. Se spunea că până și pacienții grav bolnavi se simțeau mult mai bine când îl vedeau, pentru că, intrând pe ușă, îi molipsea cu veselia și entuziasmul lui. Sub nemți, avea pacienți, politicieni sus-puși, care-l solicitau fără să le pese că e evreu. Același lucru s-a întâmplat mai târziu cu comuniștii, care-l căutau pe doctorul Nicu Aberfeld cu toate că nu era comunist și nu era membru de partid.

În casă la unchiul meu și la soția lui, Claruța, i-am întâlnit în copilăria mea pe

cei mai mari artiști. Îi erau pacienți, îi erau prieteni. Vorbesc de Elvira Godeanu, George Vraca, Marietta Sadova, Leny Caler cu soțul ei, omul de teatru Scarlat Froda, dramaturgi ca Victor Eftimiu și soția lui, actrița Agepsina Macri, compozitori ca Elly Roman sau oameni de o bogăție considerabilă, ca Auschnitt. Odată Victor Eftimiu și-a citit o piesă nouă de teatru în casa lui Nicu, în prezența artiștilor invitați, înainte de a fi montată la Teatrul Comedia. Mama mea spunea despre Nicu și Claruța că ar fi „Casa Regală“ și îi critica pentru stilul lor, pe care ea îl considera cam snob, dar mie îmi plăcea casa lor deschisă, lipsa lor de provincialism, admirația pe care o aveau pentru Anglia și America. Pe vremea când toți își învățau copiii franceză, Claruța și-a crescut copiii cu profesori de engleză, iar primul născut – în 1932 – a fost numit Donald, nume scoțian la origine. În iunie 1941 s-a născut sora lui Donald, pe care au numit-o Daphne, după un roman foarte la modă atunci, *Daphne Adeane*. Unii prieteni au zis că nu trebuia să dea acest nume copilului, de vreme ce de la prima pagină a romanului află că Daphne Adeane, eroina cărții, murise deja.

Al treilea băiat al bunicilor din Stradă Cazărmii, Ioji, era și el cu totul diferit de ceilalți doi frați: nepractic, foarte sensibil, visător, cu o imaginație bogată, picta tot timpul, de când era foarte mic. Într-o zi de iarnă grea a venit acasă fără palton și, la întrebările bunicii, a răspuns că își scosese paltonul nou-nouț și-l daduse unui copil sărac întâlnit pe stradă. Fusesse foarte răsfățat de frații mai mari până în 1911, când, după trei băieți, s-a născut în casă o fetiță, Sylvia, care a atras imediat atenția familiei asupra ei. Se pare că Ioji s-a închis în sine și a devenit gelos pe nou-venita în familie. Când a avut 17 ani a spus că vrea să facă *belle arte*, dar bunicul meu s-a opus vehement, i-a dat exemplul pe frații lui cei reușiți și i-a spus că numai stricații urmează o astfel de facultate. A doua zi a dispărut de acasă. Bunicii l-au căutat peste tot, dar trei ani nu au știut nimic de soarta lui. Parcă se repetă povestea cu fratele pierdut al bunicii. Spre surprinderea tuturor, după trei ani au primit o scrisoare din Egipt. De la Ioji. Când fugise de-acasă, se dusese la Constanța. Acolo primul vapor care pleca avea ca destinație Egiptul. S-a angajat pe vas, a debarcat în Egipt și de-atunci a trăit acolo. Fusesse și în India, unde își câștigase existența pictând fresce în palate. Nu s-a mai întors în România decât pentru două săptămâni, atunci când bunicul Heinrich, tatăl lui, a murit. La 30 de ani avea părul alb, se îndepărtase complet de familie, le vorbea fraților lui cu „dumneavoastră“ și cel mai bine s-a simțit cu mine, care aveam doi ani. A fost surprins de bunica dându-mi dulceață cu lingura de supă, iar eu, bineînțeles, încântată de tratament, nu mă mai dădeam

jos din brațele lui, după cum mi s-a spus.

Mai târziu, Ioji, sub un alt nume decât cel pe care-l primise la naștere, a făcut o mare carieră de pictor într-una din țările europene, însă nu le-a spus nici măcar copiilor lui că e evreu. Spunea că e creștin, deși nu se botezase niciodată, s-a căsătorit cu o creștină care nici ea n-a avut habar de trecutul lui Ioji ca Ioji. În 1960, când am ajuns în lumea liberă, Ioji nu a mai răspuns scrisorilor mele și a evitat să mă întâlnească. 40 de ani nu am știut nimic despre acest frate al tatei și nici nu credeam că voi mai afla ceva vreodată despre el. Dar în viață trebuie să ai răbdare.

2007

Într-o zi a sunat telefonul: era Ana, soția lui Ioji, care nu știa că pe soțul ei îl chemase Ioji cândva. El murise în 1987 și Ana, cu vreo 40 de ani mai tânără decât dânsul, intenționa să scrie o carte despre viața celebrului pictor. Deodată și-a dat seama că nu știa mai nimic despre copilăria lui în România. Atunci și-a adus vag aminte că G. i-a povestit odată că avea o rudă doctoriță, care, deși creștină, preda la o universitate din Israel. A căutat numele Riri Sylvia Aberfeld pe Internet.

Însă toate lucrările mele medicale și literare fuseseră publicate sub numele meu schimbat în Israel, adică Manor. Există un singur loc în care semnasem Manor-Aberfeld. Era vorba de prima mea carte de poezii publicată în România, în 2000! În cele din urmă, Ana și-a dat seama că această poetă era una și aceeași cu profesoara Manor de la Facultatea de Medicină din Tel Aviv. Ne-am emoționat amândouă la telefon, Ana mi-a spus că e profesoară de engleză și că cele două fete ale ei vor să afle amănunte despre bunicii lor din România.

— Ce vârstă au fetele? am întrebat-o.

— 30 de ani cea mică și 34 de ani cealaltă.

Am făcut repede calculul.

— E într-adevăr păcat că nepoatele nu și-au cunoscut bunicii din România...

Nu știam cum să-i prezint noii mele rude un fapt biologic: bunicii fetelor – dacă ar fi trăit – ar fi avut 130 și 125 de ani! Erau născuți în 1877 și 1882! Din amănunt în amănunt, i-am spus că bunicii făceau parte dintr-o familie foarte bună și foarte religioasă, că în casă se mânca cușer, dar că nici unul dintre cei patru copii ai lor nu a fost câtuși de puțin religios.

— Ceee? G. era evreu? a țipat uluită mătușa mea cea nou descoperită și mai

tână ră decât mine. A ascuns atâția ani adevărul? Cum de l-a ascuns, cum de nu mi-a povestit niciodată? Ce am să le spun fetelor mele care au crescut catolice, într-o familie catolică, din părinți catolici?

Am început o corespondență electronică cu noile mele rude și astfel am aflat că, în afară de pictură, Ioji scria și poezie, de asemenea cânta și compunea muzică pentru pian. Dat fiind că nu puteam înțelege poeziile lui scrise în limba română, mi-au trimis prin poșta clasică un pachet cu cele scrise în română în primii săi ani la Cairo. Voiau părerea mea despre ele.

Într-o zi, primesc din Italia un plic voluminos, îl deschid și-mi recunosc scrisul! Am încercat să-mi amintesc când trimisesem ceva familiei din Italia, nu prin poșta electronică, și de ce-mi venise pachetul înapoi? Deodată mi-am dat seama că aveam de fapt înaintea mea scrisul lui Ioji, care, iată, se afla la Cairo cu cinci ani înainte de a mă naște și își scria poeziile exact cu scrisul meu de mâna! Probabil că uneori scrisul, ca și sângele, apă nu se face! După un an m-am dus în acea țară din Europa, unde G. făcuse carieră internațională, mi-am cunoscut noua parte de familie, am vrut să fac artei lui o legătură cu România, dar fetele au spus că tatăl lor fusese atât de apreciat și iubit acolo, încât nu vor să se afle că s-a dat drept catolic, poate că a avut motivele lui să păstreze tăcerea asupra trecutului din România. Ce drept ar avea ele, care l-au adorat, să nu-i respecte dorința? Pe de altă parte, fetele au început să citească mult despre religia mozaică și despre evreitate și, după câțiva ani, au adăugat pe Internet „pictor de origine ebraică“, ceea ce i-ar fi plăcut mult lui Omama. Bineînțeles, după ce și-ar fi revenit din trauma că are un fiu care, deși nu se botezase niciodată, le-ar fi spus tuturor că e creștin și că ea, mama lui, evreică habotnică, era finlandeză, „artistă plastică“, cel puțin așa scriau biografiile în cărțile publicate despre Ioji. Ioji care spusese că e creștin și a fost creștin în ochii tuturor. Probabil că și în propriii săi ochi. Sau poate că pe undeva mai știa că a rămas Ioji.

Demn de remarcat este că el, al treilea născut al bunicii Frida și al bunicului Heinrich din București, vorbea o arabă extraordinară, pe care numai cei foarte culți o posedă. Întâmplarea a făcut ca la Paris, la una din multele recepții oficiale europene la care a participat, să fie prezent și Anwar Sadat. Știindu-se că a trăit un număr de ani la Cairo, Ioji a fost rugat să traducă invitațiilor în arabă ceea ce le spuneau gazdele în franceză. La sfârșitul recepției, soția lui Sadat l-a felicitat pe Ioji – adică pe celebrul pictor G.S. – pentru desăvârșita cunoaștere a limbii arabe și pentru eleganța cu care a știut să se exprime.

Așadar, deși totul începuse pe Strada Cazarmii din București, Ioji și arta lui nu

se vor mai întoarce niciodată acasă. Dacă *niciodată* e un cuvânt durabil.

Înapoi la casa bunicii și la 1942–1943

Despre Sylvia mi-e greu să povestesc. Întotdeauna îmi va părea rău că nu am avut parte s-o cunosc. Dintre cei patru copii, atât de reușiți fiecare în felul lui, ea a fost marea mândrie a familiei. Când Sylvia a împlinit zece ani și tatăl meu a fugit din cazarmă, bunica, deși era atât de religioasă, s-a dus după moda de atunci la cea mai renumită ghicitoare a Bucureștilor. În fața casei ei așteptau totdeauna o mulțime de trăsuri elegante, cu doamne din înalta societate, care stăteau la rând ca să poată intra, povestea bunica.

„Eram tare îngrijorată de ce i se putea întâmpla tatălui tău la Paris, nu eram bogăți și el plecase fără un ban. Am vrut să văd ce-mi spune ghicitoare, nu m-am uitat la plată. Ghicitoare nu mă văzuse niciodată, locuia în cu totul alt cartier, nu putea ști nimic despre mine, dar s-a uitat la mine, s-a uitat în ochii mei și apoi în palmă, și mi-a spus:

— Ai trei băieți și o fată, fata nu are noroc. A spus asta apăsător. Fata *nu* are noroc, și a dat din cap. Eu m-am gândit că poate Sylvia o să se mărite prost, se mai întâmplă, dar nu asta mi se părea important atunci.

— Ce e cu băiatul? am întrebat. Pentru el am venit la dumneata, ce-o să fie cu băiatul meu?

— Ai un băiat pe care l-ai numit ca pe regele nostru (Carol era numele tatei și Carol era numele regelui care domnea când se născuse tata). Să n-ai nici o grijă cu el, nici n-ai idee cât de bine o să reușească, o să fie bogat și o să-i meargă bine. Dar fata nu are noroc, să-ți aduci aminte de vorbele mele.

Bunica a ieșit năucă de la ghicitoare, pe de-o parte uluită că aceasta știa câți copii are și că pe tata îl chema Carol, pe de altă parte fericită să audă că tata se va descurca, dar i se păruse ciudat că o să devină chiar bogat și că o fată frumoasă și talentată ca Sylvia nu va avea noroc în viață. Abia mult mai târziu și-a amintit ce-i spusese ghicitoare. Anii trecuseră și Sylvia, devenită domnișoară, se făcuse foarte frumoasă. Tatăl ei îi aducea cele mai reușite stoffe și pânzeturi de la „Papagalul“, își cosea singură rochiile și părea îmbrăcată la cele mai mari case de modă, cânta bine la pian și era prima nu pe clasă, ci pe liceu. Se spunea despre ea că e o a doua Iulia Hașdeu. La 21 de ani a terminat cu *magna cum laude* trei universități: *Litere, Filozofie și Academia Comercială. Imediat, Virgil Madgearu, care recruta elementele strălucite, a vrut s-o angajeze*

în ministerul lui.

Își luase licențele în 1932, dar imediat a început să scuipe sânge, i s-a descoperit o tuberculoză galopantă, s-a încercat totul, a murit în trei luni. Au venit vreo mie de persoane la înmormântarea ei și iar s-a spus că a fost vorba de o a doua Iulia Hașdeu. Mormântul ei e unul din cele mai frumoase din Cimitirul Giurgiului, făcut din marmură albă și având pe el fotografia și iscălitura ei, dar ce importanță mai are asta? Bunica nu s-a mai îmbrăcat de-atunci decât în negru, iar fotografia mărită a Sylviei, strălucind de tinerețe și frumusețe, fotografie făcută artistic, parcă pictată, stătea pe un perete din camera bunicii. Știu despre genialitatea Sylviei nu numai de la familia tatei, ci și de la mama, care era de aceeași vârstă cu Sylvia. Ea locuise ani de zile la mătușa ei, vizavi de casa bunicii Frida, și cele două fete se împrieteniseră cu mult înainte ca mama să-l cunoască pe tata.

Dar să mă întorc la mine, cea nou-venită în casa bunicii. Casă odinioară cu patru copii. Să mă întorc la noua mea cameră, care nu avea fereastră spre curte, ci numai spre vestiarul lung de la intrarea în apartament. De o parte și de alta a ferestrei, o perdea albă de dantelă atârna de peretele de care era lipit patul meu. Uneori mă ridicam în picioare pe pat și, când nu mă vedea nimeni, mă înfășuram în perdelele albe de dantelă, închipuindu-mă mireasă. Tocmai fusesem cu părinții la o nuntă. Poate o să-i cer bunicii perdelele, îmi spuneam, să le păstrez și să-mi fac din ele rochia de nuntă atunci când mă mărit. În casa bunicii, în fiecare odaie trona o sobă de teracotă, Mărioara puneă lemne în sobe și flăcările porneau să țopăie vesele și nebune. Îmi plăceau mult sobele, era ceva nou pentru mine, în Justiției avusesem numai calorifere și nu mai văzusem flăcările dansând. Din salonul de deasupra farmaciei de pe Strada Cazărmii se putea ieși pe două balconașe mai mult decorative decât funcționale, așa că cei mari preferau să tăifăsuiască pe terasa spațioasă de lângă bucătărie.

Abia ne mutaserăm în casa bunicii când, într-o zi, stăteam cu mama și bunica Frida lângă balustrada groasă de zid a terasei. Cred că aceasta a fost una dintre primele mele amintiri. Vizavi de noi și de terasă era o casă cu etaj, dar mai mică decât a noastră, nu avea chiriași. În curtea casei stătea într-un șezlong o femeie cam de vârsta bunicii. Mama vorbea cu bunica tocmai despre doamna din curte. Am înțeles că o cheamă Berta și am mai înțeles că mama și bunica o cunoșteau bine, dar erau supărate pe ea, iar eu nu aveam voie să mă fac că înțeleg fiindcă s-ar supăra și pe mine. Am priceput că la mijloc e un mare secret. Era. Mama venise din Craiova la 18 ani să locuiască la Berta, sora mamei ei. A încercat să

urmeze un an Facultatea de Drept, dar nu a reușit. Apoi, stând acolo, pe strada Logofătul Nestor, l-a cunoscut pe tata când el s-a întors din străinătate. Cinci ani locuise la Berta, peste drum de casa familiei Aberfeld. Pică venea din Cetate încărcat cu toate bunătățile să-i viziteze pe ea, pe Berta, cumnata lui, pe soțul ei, Isidor Grunberg, și pe fiul lor, Carolică. Apoi mama s-a căsătorit cu tata. Nunta a fost organizată modest, nu într-un local, ci în casa familiei Kestenbaum, rudele lui Isidor. „Nu am vrut nuntă mare, căci eram orfană și tristă că mama nu poate fi de față la nunta mea“, mi-a spus mama după mai mulți ani. Dar, după ce s-a căsătorit, mama s-a supărat pe mătușa ei Berta și nu și-au mai vorbit niciodată, nici până azi nu știu de ce. Iar bunica, o viață întreagă vecină cu Berta, a fost și ea nevoită să rupă relațiile cu ea. Abia când am împlinit 11 ani cele două vecine au reînceput să-și vorbească.

„Ririca, mi-a spus bunica într-o zi, Berta mi-a mărturisit că cea mai mare dorință a ei e să te cunoască.“ Așa că bunica – deși se temea de ce va spune mama – m-a dus într-o zi la Berta. Avea părul deja încărunțit și rar, strâns într-un coc la spate, corpul plin, sânii mari și privirea caldă – arăta așa cum trebuie să arate o mamă. „Tu ești nepoata Rașelicăi, sora mea, semeni cu ea. Frumoasă cum a fost ea. Atât am vrut, să te văd, să te țin în brațe...“ Mă îmbrățișa și plângea. Când am crescut m-am gândit la ce o fi simțit mătușa Berta când mama, ca să ajungă la bunica, trecea pe lângă curtea ei, cu căruciorul în care eram eu, nepoata singurei ei surori, Rașela. Trecea și nu se oprea. În tot cazul, la șase ani am avut o senzație foarte puternică pe terasă când am înțeles că doamna din curte era sora bunicii din Craiova și că nu am voie să-i pomenesc numele sau să mă duc la ea, deși stătea acolo, peste drum. La noi se vorbea tot timpul despre oameni din Craiova pe care nu-i puteam vedea, în schimb pe mătușa Berta o vedeam, dar nu vorbeam despre ea!

Într-o zi a venit în vizită Nicu, fratele tatei, și a intrat cu tata în camera bunicii, iar eu mă țineam scai după ei. Vorbeau de una, de alta, subiecte pe care eram prea mică să le înțeleg. De exemplu, ce o să se întâmple cu evreii. Nicu povestea ce auzise prin București.

— Mulți se pregătesc în oraș să se boteze, se spune că cine e botezat nu va fi dus în lagăr, își salvează viața. Ce părerea ai, Carol?

Mai mult nu a apucat Nicu să spună. Bunica, cea de obicei tăcută, a început să plângă și să țipe că ce grozăvii i se vor întâmpla ei pe lumea cealaltă dacă o să devină mamă de copii botezați.

— Stai, mamă, liniștește-te – i-a spus tata –, noi vorbim doar, Nicu ne-a spus

ce se aude prin oraș, că trebuie încercat orice să ne salvăm, asta a spus, nu că mâine ne ducem să ne botezăm.

— Să-mi faceți voi mie, tocmai mie, una ca asta, văd că vă preocupă, o să vă botezați, o s-o faceți, vai de mine și de mine ce am ajuns!

Și plângea, și plângea, ea despre care credeam că nu mai are lacrimi, și deodată i se face rău și leșină. Nicu a consultat-o și i-a spus tatei să cheme urgent ambulanța că e vorba de un atac de cord. Bunica a stat în spital câteva zile, a fost tratată, și-a revenit din atacul de cord și de-atunci nimeni nu a mai pomenit despre *botez* în familia noastră.

— Ce înseamnă botez, tată? l-am întrebat, dar el a evitat să-mi răspundă. Copiii nu trebuie să le știe pe toate – credea.

Eu însă auzisem de nemți și de Hitler și că eram evrei, adică trebuia, poate, să ne pregătim bocancii, cum spusese mătușa Cuca, sora bunicului, când venise în vizită chiar în ziua când ne mutaserăm la bunica. Dacă vor veni să ne ducă acolo, zisese. Unde acolo? Ce e aia *acolo*? De ce nu spune în ce oraș? În ce țară? Ce înseamnă *acolo*? Nu învățasem despre nici o țară cu acest nume, țara *acolo*, care să-i ia pe Pică, pe Omama? Nu las pe nimeni să-l ia pe Pică! La nici un *acolo*! Dar nu prea vedeam eu cum și de ce. Vor să ne ia pe toți de-acasă și să ne omoare – îi mai spusese Cuca bunicii, când era gata de plecare.

Se înserase când m-am culcat pentru prima oară în patul de sub fereastra camerei pe care o primisem. Prima noapte în casa bunicii. Perdeaua de lângă mine se mai mișca și, după ce s-a închis ușa, era liniște, părinții se duseseră la teatru. Pică dormea în camera cu balconașe, iar Omama în odaia ei. Deodată am auzit un zgomot. S-au răsucit de câteva ori niște chei în ușa de la intrare. Ușa s-a deschis cu zgomot, s-a dat de perete și am auzit pași grei de cizme pe cimentul vestiarului. M-am ridicat pe pat în picioare și m-am uitat pe fereastra dinspre vestiar. Trei bărbați cu mantale negre și pălării cenușii pătrunseseră înăuntru, aveau bastoane în mâini, țipau și se îndreptau spre odaia bunicii și spre salonul unde dormea bunicul. Sunt hoți, mi-am spus, au venit să fure, o să-i bată pe bunici și pe urmă o să fure tot ce gălesc. Poate o să-i ducă pe bunici *acolo*, cum zicea tanti Cuca. Dar întâi o să-i bată, o să le facă rău, o să-i doară. Păreau feroși. Aveau și bastoane. Am sărit din pat, nu mi-am pus pantofii ca să nu fac zgomot, și încet-încet am deschis ușa camerei mele care dădea spre vestiar. Voiam să mă strecur afară, să nu bage de seamă hoții cei răi că sunt și eu pe acolo, voiam să ajung tiptil-tiptil până în capul scării, să cobor fără zgomot și apoi, când nu mă mai puteau auzi, să încep să alerg repede, să ies în stradă, să

cer ajutor de la trecători: „Veniți, veniți, sunt hoți în casă, îi bat pe bunicii mei, vor să le ia banii, vor să îi ducă *acolo*, nu e nimeni acasă! Părinții mei nu sunt acasă. Veniți! Vă rog! Îi bat pe bunici! Au bastoane!“

Dar mai întâi trebuia să mă strecor afară. Încercam să mă fac și mai mică decât eram, mă ghemuiam în mine, mergeam pâș-pâș pe coridor, să nu mă audă nimeni, îmi era frică la fiecare pas, dar înaintam, încă puțin și ajungeam la ușă, încă puțin și eram lângă scări și de acolo puteam face zgomot, puteam da fuga în stradă ca să-i rog pe trecători să intre în casă, să-i salveze pe bunici. Aproape reușisem, oamenii cei răi nu mă simțiseră, ajunsesem la scară. Încă un pas și începeam să cobor spre stradă. Ce bine!

Deodată cineva parcă m-a tras cu forță înapoi. Am văzut iar perdelele albe ale ferestrei mele care dădea spre vestiar. În vestiar era liniște. Oamenii răi nu mai erau acolo. Nu puteam să cred, îi auzisem, îi văzusem, mă căzneau încă să merg încet, fără zgomot, mă căzneau încă să nu bage nimeni de seamă că sunt prin preajmă și că eu, cea mică, trebuie să-i salvez pe bunici. Un an de zile cât am stat în casa bunicii am avut noapte de noapte același vis. În fiecare noapte veneau hoții. Mă trezeam și vedeam perdeaua și fereastra de pe coridor, cea prin care se vedea fereastra care dădea spre curte. Din pat, prin fereastra de lângă patul meu, puteam vedea numai că afară e întuneric, dar nu puteam zări niciodată stelele sau luna. Stiam însă că ele sunt acolo. Asta era important, să le știu acolo, ceva mai sus de fereastra a doua.

Țin minte toate amănuntele visului fiindcă l-am avut în fiecare noapte, vreme de un an. Tot anul cât am locuit pe Strada Cazărmii. După un an, în prima noapte când am dormit în camera mea din aleea General Ghenea, n-am mai avut *visul*. Niciodată n-am mai visat că au venit hoții să-i bată pe bunici sau să-i ducă *acolo* și nici că încerc să mă strecor afară ca să cer ajutor, dar nu reușesc fiindcă atunci mă trezesc din somn.

Între timp se apropia Paștele. Bunica ne-a invitat pe toți la masă la ea, în noaptea de Seder. O săptămână întreagă toate femeile casei, în afară de mine, care nu eram femeie, ci copil, au gătit și au tot gătit. Pe urmă s-au gătit ele cu ce aveau mai bun și mai nou. Dar cu trei zile înainte de noaptea de Seder, bunica a deschis fereastra vestiarului, fereastră care era față în față cu fereastra camerei mele. Și fereastra asta dădea înspre o curte cu pomi fructiferi. A deschis fereastra și a chemat-o pe Mărioara s-o ajute. Atunci am văzut că afară, sub fereastră, pe zidul casei, era bătut un cui mare și gros de care atârna o scară. O scară de lemn care tot anul stătea suspendată deasupra unui cais. Când cineva voia să urce din

coridor în pod, scara era ridicată din cuiul ei și adusă în casă.

— Caisul o să mai crească, Mărioara? am întrebat-o.

— În fiecare an crește, a răspuns Mărioara.

— Poate că peste un an, a spus bunica, scara vă atârna la umbră, printre crengi de caiși.

Nici până azi nu știu dacă atât de înalți cresc caișii sau mi-a spus mie numai așa. M-am uitat la pom, m-am uitat la scară și mi-am închipuit că fiecare fuștei al ei are la mijloc o gură care se închide și se deschide abia așteptând să pice în ea câte o caisă. Între timp, scara fusese ridicată de la locul ei și trasă în vestibul. Fușteii nu aveau deocamdată guri. Am ridicat ochii și am remarcat pe tavan un chepeng pătrat. Mărioara rezemă scara de chepengul care dădea în pod, îl deschise și urcă în pod. Bunica chemase un vecin s-o ajute să dea jos din pod lada cu veselă, care era folosită numai o dată pe an, de Paște. Veselă cușer de Paște. Poate era o veselă veselă, bucuroasă că e scoasă în sfârșit la lumină. Când lada a ajuns în bucătărie și a fost deschisă, s-au scos dinăuntrul ei multe farfurii de porțelan de la care nu mi-am mai putut lua privirea. Pe toate erau desenați, și desenele ieșeau puțin în relief, japoneze și japonezi cu ochi oblici și înfășurați în kimono. Până atunci nu mai văzusem asemenea desene și începusem să cred că poate și Moise avusese ochi oblici și purtase kimono. Kimono în Țara Sfântă? N-ar fi fost o idee rea dacă n-ar fi fost o idee profanatoare.

Masa fusese aranjată frumos. Și ce de prăjituri... Îmi părea rău că nu e Paște în fiecare seară. La masă am stat între Omama și Pică, veneau apoi părinții și Nicu cu Claruța, Donald și micuța Daphne, care avea nouă luni și pe cât era de frumoasă, pe atât era de cuminte, nu a plâns niciodată, numai se uita mirată în jur. Poate presimțea că acesta e primul și ultimul ei Paște pe această lume. Când mi-au umplut farfuria, m-am grăbit să termin supa ca s-o pot vedea din nou pe fundul ei pe frumoasa japoneză înfășurată în kimono. Mă durea inima să știu că ea și prietenii ei de pe celelalte farfurii vor fi suiți în pod pentru un an de zile și vor petrece îngrămădiți în ladă, pe întuneric, zilele și nopțile care despart un Paște de altul. Îmi părea rău că nu e Paște în fiecare seară, dar dacă ar fi fost Paște în fiecare seară probabil că nu ar mai fi fost sărbătoare. „Zi de zi mâncăm, dar ce e zi de zi nu e sărbătoare“, îmi spunea Mărioara.

A fost prima noapte de Seder de care îmi aduc aminte. Cred că nu e de mirare că la toate popoarele sărbătorile religioase se petrec în jurul unei mese.

— Chiar dacă nu ești religios – îmi spunea Pică atunci când eram numai noi doi –, bucatele alese, care-i bucură pe comeseni, le întăresc sentimentul de

sărbătoare și o evlavie religioasă îți pătrunde în suflet și îl încălzește. Îți aduce o schimbare în bine. Iar părinții părinților părinților noștri și părinții lor au sărbătorit Paștele în același fel ca și tine, care trăiești astăzi. Au citit pe rând din aceeași carte, au mâncat aceleași bucate, în aceeași ordine tradițională.

— Au mâncat tot din farfuria ca alea aduse din pod?

— Când toată familia mănâncă în jurul unei mese, nu farfuriile sunt importante! își spuse Pică părerea.

Dar în familia noastră, la masa de Seder, Sylvia nu era cu noi. Însă de pe peretele de lângă masă mă privea din ramă cu ochii sclipitori. Era frumoasă, avea douăzeci de ani și zâmbea din inimă, parcă ar fi vrut să sară din ramă și să se așeze lângă noi, să guste din minunatul pește umplut, capodopera culinară a mamei ei, bunica Frida. Poate își amintea și ea de primul Seder din viața ei, când Carol, Nicu și Ioji îi stăteau alături în pantaloni scurți, iar tatăl ei, Heinrich Bernard Aberfeld, stătea așezat ca pentru totdeauna în capul mesei, privindu-și nevasta cea tânără îmbrăcată într-o rochie înflorată. Pe-atunci bunica nu știa câte lucruri rele i se mai pot întâmpla. Frida, mama tânără, aducea la masă bucatele alese, unele după altele. Ca și acum. Nu fusese încă la ghicitoare. Servea comesenii și era veselă. Poate.

La o săptămână după Pesah, duminică dimineața au venit la noi în vizită vărul tatei, Virgil, cu soția și băiatul lor Ionel și cu părinții lui Virgil, Jean Montaureanu și Cuca. De fapt, Cuca, sora bunicului Heinrich, frumoasă ca toată familia Aberfeld, nu era mama lui Virgil și a Antoanetei, sora lui, dar îi crescuse de mici copii. Nenea Jean rămăsese văduv de tânăr și se căsătorise cu tanti Cuca. Plin de viață, glumeț și talentat actor de teatru de revistă, Jean Montaureanu, mai târziu decorat ca artist emerit, jucase prin mai toate satele Moldovei travestit în Coana Chirița. De atâta perindare prin sate ajunsese să semene leit la chip și la vorbă cu un țăran român neaoș, nimeni n-ar fi zis că e evreu. Cred că nici el nu și mai aducea aminte. Doar că tanti Cuca era foarte religioasă și mânca separat mâncăruri pregătite cușer, iar el o cam lua în râs și se certau din pricina asta.

Despre Virgil se spunea că semăna cu Amedeo Nazzari, un actor italian de film în vogă pe vremea aceea, dar Virgil era mai frumos decât el. Fața îi era încadrată de un păr negru ca pana corbului, avea mustață, un nas frumos și ochi căprui, calzi, care parcă ardeau. Iradia prestanță și carismă. Se căsătorise cu Mary, fata unuia din cei doi proprietari (Schwartz și Sharaga) ai magazinului universal „La Fayette“. Virgil conducea acolo etajul destinat cărților și, de asemenea, Editura Socec, iar cumnatul lui, Ocneanu, era și dânsul proprietarul

unei edituri renumite. Un mare autodidact – spunea tata –, toți intelectualii români vin să se sfătuiască cu el la Socec și să-i ceară ajutorul. Ori de câte ori aveau de dezvoltat un anumit subiect, Virgil, ca un Google ambulant și precoce al timpului, îi orienta ce cărți să citească. Dar Google nu iubește pe nimeni, pe când Virgil era un mare iubitor de oameni și de cărți.

2003

Ioana Pârvulescu, în cartea ei *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, menționează că Virgil Montaureanu, librar care își inaugurase în toamna lui 1932 librăria proprie, este descris astfel în revista *Unu*: „Un sfert de oră petrecut în preajma lui și lângă etajul de cărți, după ce primești informația justă și aprecierea inteligent dotată, te poate transforma din oaspete întâmplător într-un împătimit al cărților. Cuvântul cald, zâmbetul și emoția cu care librarul trece fiecare carte din propriile mâini în cele ale cumpărătorului sunt remarcate de Sașa Pană, care-și încheie scrisoarea cu o urare către Virgil: «Să-ți fie rafturile mereu neîncăpătoare și mereu golite.»“

Înapoi la Bucureștiul anilor 1942–'43. Casa bunicii. Aleea General Ghenea

— Măi Carol, îi spunea Virgil tatei fără să știe că-i auzeam, ce pot să fac? Mie îmi plac mult cărțile și lui Mary îi plac mult cărțile, dar cărțile de joc.

„Tanti Mary nu e frumoasă, îmi spunea mama, dar i se vede bunătatea pe față.“

— Mary e o gospodină și o mamă extraordinară – i-a replicat tata lui Virgil –, fiecare cu sfera lui de interes, uite, și mie îmi plăcea să joc poker și table.

— Dar tu și citești – i-a răspuns Virgil râzând.

— Tuțu, Tuțu, și eu joc rummy cu Omama, și eu joc cărți! mi-am făcut eu auzit glasul.

— Tu să vorbești la ora copiilor – a râs tata de mine –, de când se amestecă cei mici în discuțiile oamenilor mari?

Am tăcut, jignită că eram socotită mică, dar am devenit atentă când i-am auzit discutând despre sora lui Virgil, Antoaneta, care era căsătorită cu un german creștin și trăia de ani de zile în Germania.

— Știi, Carol, ultima oară când a fost aici în vizită ne-a povestit că nici cei doi

băieți ai lor nu știu că e evreică. Băieții sunt trup și suflet devotați lui Hitler și s-au înscris în organizația nazistă de tineret. Antoaneta și soțul ei sunt îngroziți că se va afla adevărul despre ea și familia din România.

— Când ai primit vești ultima oară? întrebă tata, dar n-am mai auzit răspunsul fiindcă, tocmai atunci, a intrat în cameră Ionel, băiatul lui Virgil, care era de-o seamă cu mine.

— Hai să ne jucăm pe terasă! a propus el.

Zis și făcut. În trecere prin bucătărie, am văzut că Mărioara tocmai punea lemne în mașina de gătit, încălzea cuptorul și aranja coca în forme de cozonac.

— Dă-ne și nouă puțină cocă, Mărioara, am rugat-o.

— Ce să faceți voi cu coca, cuptorul e plin și oricum vă puteți arde, nu vă dau voie să umblați la cuptor!

— Nu avem noi treabă cu cuptorul, i-a spus Ionel. Știi ce-o să facem?

— Știu dacă-mi spui.

— Ce-ar fi să strângem căpăcelele de sticle de bere și să le umplem cu cocă? O să iasă niște prăjiturile mici, ca pentru păpuși.

Am dus căpăcelele pe terasă, le-am umplut cu cocă și le-am înșirat pe balustradă.

— Și acum ce facem? l-am întrebat.

— Așteptăm să se coacă la soare. Vezi ce cald e.

Le-am lăsat la soare, siguri că atât cât ne jucăm noi soarele o să-și vadă de treabă. Dar soarele habar nu avea că trebuie să fie fierbinte ca un cuptor. Avea el multe altele de încălzit, nu balustrada de pe Strada Cazărmii.

— Nici să coacă niște prăjiturile nu e în stare! s-a înciudat Ionel pe soare.

Până la urmă coca a început să crească revărsându-se peste capace și mânjind balustrada. Mărioara s-a îndurat de noi, a curățat balustrada și, când a scos cozonacii din cuptor, ne-a dat fiecăruia câte o felie aburindă, dar faptul că îmi amintesc de întâmplare arată că eșecul și-a avut importanța lui și că nu numai oamenii mari te pot dezamăgi, ci și soarele însuși.

A doua zi, în drumul spre terasă, unde mă aștepta Pică să jucăm împreună țintar, am fost tare mirată de ce se întâmpla în bucătărie.

Pe plita fierbinte clocotea un vas de cositor atât de larg, încât aproape că aș fi putut face baie în el. Pe jos, o ladă mare de tot, plină cu roșii. Mărioara și Omama au răsturnat în vasul de cositor toate roșiile și le-au amestecat cu un făcăleț. Când m-am întors de pe terasă, am văzut că roșiile se și făcuseră ca o supă groasă, sângerie. Bolboroseau.

— Dă-te la o parte! mi-a spus mama. Vrei să sară bulionul pe tine?

Și a avut dreptate, căci deodată stropi roșii au început să sară în aer, ajungând pe pereții văruiți în alb. Săreau și săreau fără oprire.

— Așa se face bulionul! mi-a spus Mărioara. Întoarce-te la joacă!

Mai târziu am văzut pe masa din bucătărie multe sticle goale și un castronel cu o zeamă neagră.

— Ce e asta? am întrebat.

— Smoală caldă, mi-a spus mama.

Ea, bunica și Mărioara turnau cu o lingură bulionul în sticle, astupau sticlele cu un dop și, aplecând sticlele, băgau dopul în smoală fierbinte. Toate sticlele erau acum roșii pe dinăuntru și aveau găturile negre. „Să nu sară dopul! spunea Mărioara. Smoala ține dopul și, când va da frigul și nu vor mai fi roșii, o să luăm câte o sticlă, o să-i scoatem dopul și o să punem bulion în mâncare, să vezi ce bine o să ne prindă!“

Între timp, pereții bucătăriei se făcuseră albi cu picățele roșii și mi s-au părut foarte frumoși și veseli. Oricum copiilor le place să se petreacă în casă minunății, să se facă schimbări, să aibă loc evenimente și să apară pete colorate fistichiu.

pe-atunci nu se putea cumpăra bulion din prăvălie și o dată pe an se serba în orice bucătărie Sfântul Ignat al roșiilor. Dar roșiile nu erau găini sau purceluși. Nu mă întristam pentru ele. Mai ales că a doua zi, după ce se aranjaseră în cămară toate sticlele cu bulion, iar s-a petrecut ceva neobișnuit în bucătăria bunicii. Un domn lat în umeri a intrat în casă cu niște căldări și un băț; avea scara lui, nu a luat scara de sub fereastră.

— E zugravul! a spus Omama. El curăță pereții de bulion și apoi zugrăvește. Să fie alb și curat.

— Doar cai verzi pe pereți să nu fie! a râs bunicul.

— La anul o să facem iar bulion și iar o să zugrăvim! l-a pus bunica la punct. Dar până la anu' mai e! Ai să fii elevă la anu'. Fată mare. Trece timpul și te ducem la școală, Ririca.

O ascultam pe bunica și nu știam dacă trebuie să mă bucur sau să mă întristez pentru dusul la școală. Mă uitam la Pică, dar el nu-mi spunea ce crede despre faptul că nu vom mai sta dimineața împreună.

Trecuseră vreo trei luni de la zugrăveală. Deodată au izbucnit o mare zarvă și plânsete la noi în casă, am înțeles că se ascundeau de mine, copiii nu trebuiau să știe lucruri așa de triste – credea tata. Până la urmă mi-au spus. Mă jucasem cu

Daphne în urmă cu o săptămână, o făcusem să râdă în hohote și îmi ținuse strâns degetul. A doua zi, Donald s-a îmbolnăvit de pojar, l-au ținut izolat, cât mai departe de Daphne și de camera ei, dar Nicu, tatăl lor, nu era liniștit. Nu e bine ca un copil așa de mic să se molipsească de pojar de la Donald, spunea. A umblat prin farmacii, dar era război, până la urmă la o singură farmacie a găsit, cu mare protecție, un vaccin contra pojarului. A cumpărat cu bani grei flaconul și a venit acasă. Era pe înserat, Daphne se juca în odaia ei. A întrerupt-o din joacă și cu mâna lui i-a injectat vaccinul. A doua zi, la zece dimineața, era moartă. Nu s-a putut face nimic. Probabil că vaccinul fusese alterat. Nicu plângea, el cu mâna lui de doctor îi făcuse copilului injecția. El cu mâna lui. Claruța plângea, toți plângeau. Lumea și-a dat iar cu părerea că poate s-a greșit când s-a dat fetei numele Daphne. Daphne Adeane era moartă încă de la începutul cărții, spuneau. Lumea are totdeauna ceva de spus când cineva suferă.

Îmi era greu să înțeleg ce se întâmplase, până atunci nu mai murise în preajma mea cineva cu care râsesem. Și care semăna cu o păpușă, dar era vie și râdea și îmi strânsese din toate puterile degetul.

— Aproape a trecut vara. Ririca, vino să-ți spun ceva! m-a chemat mama. Știi că te duci din septembrie la școală, dar școala ta nu va fi într-o școală.

— Cum să nu fie într-o școală dacă e școală?

— E război, Ririca, nimic nu mai e cum trebuie. În vremurile bune, eu am învățat la surorile Urziceanu, la pensionul din Craiova, ce vremuri au mai fost! Dar acum nu se dă voie ca un copil de evreu să învețe la școală împreună cu un copil de creștin. Eu am învățat în aceeași clasă cu Tanți Naiculaescu, părinții ei erau cei mai mari boieri din Oltenia, mă duceam în casă la ea, eram prietene.

— De ce nu mai e voie dacă tu ai învățat cu toți copiii?

— Acum e război. Evreii sunt evrei și creștinii sunt creștini, oamenii nu mai țin minte că Iisus Hristos s-a născut evreu. Există acum mulți copii de școală evrei la București și trebuie să li se găsească un loc unde să învețe. În cartierul nostru uite că s-a găsit! La sinagoga de lângă noi, de pe intrarea (fundătura) Vânători nr. 13. Ziua va fi școală și seara loc de rugăciuni pentru cei care vin de obicei la templu, ca bunica ta.

Mama spunea „bunica ta“ altfel decât spunea „Pică“. Dar eu chiar mă bucuram când bunica mă lua cu ea la sinagoga unde se ducea să se roage. Erau și bănci acolo, asta e bine, mi-am spus. Știam că în clasă trebuie să fie bănci în care să stea copiii. Însă, atunci când credea că nu o aud, mama și-a spus părerea lui Pică:

— Ce școală o să mai fie și aia? Sinagoga e foarte mică, unde o să încapă acolo patru clase primare?

— Păi da, i-a răspuns Pică, sinagoga asta a fost construită în 1890 și bineînțeles că atunci nu s-a gândit nimeni că va fi folosită ca școală primară.

În septembrie mama m-a dus la școală și am văzut că în sinagogă încăpeau toate cele patru clase. Jos, în locul unde se rugau bărbații, băncile care stăteau de obicei cu fața spre altar fuseseră întoarse cu fața spre peretele din stânga altarului. În mijloc era un paravan. Între paravan și intrarea în templu era clasa a treia. Între altar și paravan era clasa a patra. Balconul nu era construit de jur împrejur, ci, fiind o sinagogă foarte mică, exista balcon numai pe partea de vizavi de altar și pe una dintre părțile laterale, adică avea formă de L. La balconul din dreapta se înșirau, perpendicular pe balustradă, băncile clasei întâi primară, clasa mea. Băncile atingeau peretele din dreapta și lăsa un spațiu liber între ele și balustradă. De-a lungul părții celeilalte a balconului, partea de lângă scări și de vizavi de altar, se afla clasa a doua primară. Profesoara mea, doamna Marian, era o femeie tânără, energică, cu o față simpatică și atrăgătoare. Am făcut cunoștință cu ea în curtea templului, după ce fuseserăm lăsate la început să ne învățăm în cele două hore concentrice foarte iubite pe-atunci de copii: *Madam Tiro Riro Ra*. „Noi avem un castel frumos, Madam Tiro Riro Ra“, cântau fetițele din cercul exterior. Noi, cele din cercul interior, cântam: „Noi avem să vi-l stricăm.“ „Și cu ce-o să ni-l stricați? Madam Tiro Riro Ra.“ „Noi pe Doina o dorim.“ „Și ce-aveți să-i dăruți?“ Atunci se anunțau tot felul de cadouri nostime care să atragă pe cineva din cercul exterior să intre în cercul interior. Până când cercul interior devenea mai mare și învingea. „Și ce-aveți să-i dăruți, Madam Tiro Riro Ra?“ Era o listă întreagă: „O cutie de bomboane garnisită cu cartoane“ sau „Un bărbat cu capul spart“ sau „O păpușă jucăușă aruncată după ușă“ și multe altele. Ne învățeam în cerc, cântam și râdeam de aceste cadouri, dar una câte una rupeam cercul cel mare, ademenite de cadouri, și tot măream cercul cel mic. Așa ne-am obișnuit repede cu școala, dacă am fost lăsate să jucăm șotron și *Madam Tiro Riro Ra*. Când am obosit de atâta învățat în horă, am fost chemate de clopoțel și profesoare.

Apoi noi, fetele clasei, ne-am așezat câte două în bancă, de parcă ne născuserăm acolo. În timp ce doamna Marian ne vorbea, le auzeam și pe profesoarele din celelalte clase vorbind. Când vorbea un copil, toate cele patru clase îl puteau auzi, căci eram de fapt cu toții în același templu, iar paravanele nu

absorbeau sunetele. Pentru noi, totul era nou și nu știam că poate fi altfel, fetițele mai mari știau, apucaseră să învețe într-o școală-școală.

Pentru mine, nou era și că sunt elevă și că am o uniformă cu guler alb brodat și că mi s-a dat un ghiozdan și un sandviș și o pauză să-mi mănânc sandvișul. În pauza când mâncam mă uitam în jos, la fetițele mai mari, era curios să le vezi de sus. Când, după părerea mea, avansasem mult la scris, citit și matematică, adică după vreo jumătate de an, m-am uitat de sus la tabla clasei a patra primară și am rămas uimită. Pe tablă erau foarte multe numere înșirate unele după altele și unele peste altele, cu mulți de plus, și până la urmă se scria rezultatul. Care era rezultatul atâtor numere adunate? Scria mare: zero. Știam bine matematică – îmi dădeam eu cu părerea –, or fi făcut vreo greșeală fetițele de zece ani, nu se poate ca atâtea cifre să se adune și să dea zero. Cred că nici doamna Marian nu a încercat să-mi explice atunci că mai există și ecuații pe lumea asta. Dar, iată, copiii oamenilor se pot adapta și pot să învețe patru clase laolaltă într-o sinagogă cu băncile întoarse dinspre altar și separate prin paravane. La război ca la război.

Așa am început lungul drum de la șapte la 18 ani. Eram deja în sistem. Acolo. În templul de pe Aleea Vânătorilor am făcut primele două clase primare și nu am mai apucat să cobor ca să mă instalez, eu, fetiță, în partea pentru bărbați a templului, în locul unde se găseau altarul și clasa a treia și clasa a patra primare. Nu am mai apucat să fiu absolventă și a clasei a treia în templu, fiindcă, iată, se terminase războiul care despărțise copiii de creștini de copiii de evrei la o vârstă când nici nu prea știam ce înseamnă asta. Oare știau cei care au dărâmat templul din ordinul lui Ceaușescu că acolo am învățat și m-am jucat Madam Tiro Riro Ra? Dar, chiar dacă ar fi știut, cei mari nu sunt sentimentali, mai ales comuniștii, ei nu ar fi putut să înțeleagă ce și cum. Copiii își au limba lor sub orice regim. Nu există analfabeți la copilărie.

Copilul – adică eu – învăță bine! spunea mama și se mândrea cu mine. Învăță bine, i-a spus doamna Marian mamei, dar de ce întârzie în fiecare dimineață? Acesta a fost începutul întârzierilor mele, dar nu și sfârșitul. Atunci am aflat și că învăț bine, și că întârzii. Spre sfârșitul clasei întâi primară, doamna Marian i-a spus mamei să cumpere o coroniță și să i-o dea din timp, căci la serbarea de sfârșit de an o să iau premiul întâi cu cunună! Mama era foarte mândră. De Pică nu mai vorbesc.

— Dacă e și cu cunună, bravo! spuse tata și râse la mine și de mine cu drag.

La serbare trebuia să recit o poezie găsită într-un almanah, ceva în genul:

„Mamă, să nu fii geloasă, dar în fiecare dimineață când mă duc la școală mai am acolo o mamă, o mamă bună și grijulie pe care o iubesc: ea este doamna profesoară!“ Totul era în versuri, pe care din păcate nu le mai țin minte.

Mă plimbam prin cameră și învățam poezia pe dinafară – făceam o pauză înainte de-a dezvălui misterul celei de-a două mame (doamna profesoară). Îl întrebam pe Pică dacă să fac la urmă o reverență și cum s-o fac, și Pică mi-a arătat, dar când s-a înclinat i-au căzut ochelarii de pe nas și am răs și am făcut reverență spre un scaun așezat pe post de profesoară. Când învățasem bine poezia și reverența și-mi tot probam coronița pe cap, am început să mă scarpin pe tot corpul, să-mi iasă pete roșii ca bulionul și să-mi crească temperatura până la 40 de grade. „Copilul are scarlatină și pojar concomitent – a spus doctorul Herșcovici, idolul copiilor din vremea mea. Griș cu lapte și purgativ!“ a ordonat.

Nu spusese mama că e război și nimic nu e ca de obicei? După ce că făcusem clasa întâi la templu într-o jumătate de balcon, după ce că obținusem premiul întâi cu cunună, după ce că am învățat cum să recit o poezie și să fac o reverență profesoarei, după ce că mi se pusese de la începutul anului în fiecare dimineață o punguță cu camfor la gât ca să mă ferească de boli, iată că luasem și scarlatină, și pojar! Toți copiii împreună cu profesoara au fost de față la serbarea de sfârșit de an, numai eu am fost îndopată cu griș cu lapte, stăteam în pat, iar coronița de frunze verzi și de flori era agățată alături și nu-mi împodobește părul. *De ce tocmai eu?* Așa am descoperit această întrebare esențială.

Mă însănătoșisem când, într-o bună zi, Pică mi-a adus cadou o carte de povești. Era cea mai frumos tipărită carte de povești din câte văzusem până atunci – poveștile lui Ion Creangă ilustrate de pictorul Th. Kirakoff. Pe fiecare pagină, într-un chenar albastru, se înșiruiău cuvintele care alcatuiau povestea. Din loc în loc, în chenarul albastru, în loc de cuvintele poveștii, era un desen mare cât toată pagina, dar tipărit pe o planșă aplicată pe carte. Desenele erau lipite de cotor în așa fel încât, dacă ridicai planșa până la lipitură, dădeai peste o foaie albă. Albul e plicticos, trebuie umplut – m-am gândit. Să fac un desen sub desen? Să-mi scriu sub desenele din carte un jurnal cu tot ce mi se întâmplă? Nici mama n-o să poată vedea ce scriu și nici dacă vor veni nemții sau oamenii răi prin casă, oricât ar cotrobăi, tot nu vor putea să găsească ce scriu eu acolo. Zis și făcut. Ce nu am scris acolo! Despre prietenele mele Daniela și Ilona, despre cum învățăm noi în templu, despre părinții copiilor cărora le e mereu frică, de parcă n-ar fi oameni mari, ba l-am desenat chiar și pe Hitler cu mustața lui, dar, cu lipsa mea totală de talent la desen, i-am făcut o mustața care-i

înghițise aproape toată fața. De fapt, mustața e mult mai ușor de desenat decât fața, scriam eu în jurnal. Dar am făcut-o mare de tot, să se vadă cât de urât e.

Am scris despre prietena mea Lidia Lam, care locuia în mijlocul aleii și avea o mamă mult mai în vârstă decât mamele celorlalți copii. Îmi plăcea mult să merg la Lidia acasă, mama ei stătea de vorbă cu mine, o puteam întreba orice, în casa lor erau multe cărți și obiecte interesante, dar la un moment dat mama nu mi-a mai dat voie să mă duc acolo. Sub poza lui Harap Alb am scris că nu înțeleg de ce nu mă mai lasă să merg la Lidia. Timpul petrecut cu ea era pentru mine o bucurie, aș fi vrut să nu trebuiască s-o ascult pe mama. Dar a trebuit. Pe urmă s-au mutat de pe alee. Mulți ani am căutat să aflu ceva despre Lidia, dar nimeni nu știa nimic despre familia Lam.

Îmi aduc aminte că am scris în cartea lui Creangă și despre primii băieți care mi-au făcut curte! Erau doi de pe alee, care la nouă ani (și eu, și ei) mi-au scris două scrisori de dragoste și s-au înroșit ca roșiile (și ei, și eu) când mi le-au dat. De unul îmi plăcea, de altul nu. Dar mai presus de toate mă temeam să nu afle mama. Mi-era frică și de umbra mea. Asta-mi mai lipsea! Nu aveam voie să joc nici șotron cu ei, și deodată primesc scrisori cu propuneri de împrietenire? De la *băieți*? Am copiat scrisorile, ca să le țin minte, pe spatele desenelor din cartea lui Creangă. Am înapoiat scrisoarea băiețelului de care nu-mi plăcea, fără să-i spun ceva. La scrisoarea lui Marius, de care îmi plăcea, am răspuns: „Să lăsăm prietenia – am scris, dar nici nu prea înțelegeam bine la ce se referă –, să lăsăm prietenia pentru când vom fi mai mari.“ M-am mutat de pe alee și de câte ori veneam în cartier să o văd pe bunica speram că Marius va trece din întâmplare și ne vom vedea. Ne-am revăzut după douăzeci de ani. Era frumos ca în copilărie, dar cu cel puțin un cap mai scund decât mine. E adevărat că-l încurajasem să revină când o să fie mare. Dar nu chiar atât de mare și de scund și de căsătorit (și eu, și el).

Când am ajuns la ultima poză din cartea cu poveștile lui Creangă s-a terminat și războiul. Ultima poză se întindea pe toată pagina. Moș Ion Roată voia să citească o petiție. Vodă Cuza se sprijinea în sabie și-l asculta. Am avut mult loc să-mi scriu peripețiile din acea zi: tot spațiul alb de pe spatele ultimei ilustrații. Când ne-am mutat pe Calea Victoriei, copiii de pe alee au rămas și în alee, și în memorie, și sub pozele din carte. Când am plecat din România, în 1960, am căutat cartea cu poveștile lui Creangă, am citit tot ce era scris sub poze și am șters, mângălind cu cerneală, rând după rând. Să nu rătăcească cineva la anticariat citind despre copiii dispăruți din aleea General Ghenea, dispărută și ea mai

târziu, de parcă a intrat în turbinca lui Ivan Turbincă-Ceaușescu. Și nu a mai ieșit.

Așa a fost legătura lui Ion Creangă cu amintirile – *mele* – din copilărie...

Dar nu prea cred că cine a cumpărat cartea a avut ideea să ridice pozele și să găsească iată, niște hieroglife mângălite de un copil neegiptean, care a fost odată ca niciodată și s-a destrămat ca un nor de nisip în Sahara.

Câte lucruri se perindă în viața unui om, spunea Lizica, o prietenă a mamei, dar eu eram abia la început.

2002

Din 1990, de câte ori m-am întors în România pentru acțiuni medicale sau literare, primul lucru pe care l-am făcut a fost să intru în librării și să ne dăm binețe, eu și cărțile, precum se cuvine unor mai vechi și mai noi cunoștințe. Dar în 2002 privirea mi s-a oprit pe o carte. Ce surpriză! Mi s-a tăiat respirația! Cartea poveștilor lui Ion Creangă întocmai ca a mea – copertă, format și desene interioare. Era o reeditare a cărții, superb ilustrată, pe care o promisem cadou de la Pică atunci când am împlinit opt ani. Totul identic, doar că de data aceasta desenele nu mai erau separate, ci fuseseră tipărite odată cu cartea, adică nu se mai puteau ridica. Acum, dacă aș fi vrut să-mi scriu memoriile sub poze, n-aș mai fi putut!

Am cumpărat cartea, am luat-o cu mine în Israel și am tradus unele povestiri pentru nepoatele mele. Dar peste o lună, la următoarea vizită în România, am găsit într-un anticariat chiar cartea din copilăria mea, cea cu ilustrații separate, așa că acum îi am în bibliotecă și pe vechiul, și pe noul Creangă. Dar nu am mai scris nimic sub ilustrații, căci azi nu aș mai avea suficient loc pentru tot ce mi se întâmplă chiar și la 80 de ani!

De fapt, amintirile din copilăria lui Creangă au fost cu totul altfel decât amintirile mele din copilărie. Diferența dintre Humulești și București. Diferența dintre două epoci și două identități etnice.

Și totuși, locuitorii efemeri ai Planetei Copilărie se aseamănă și se întâlnesc poate undeva, în colțul unei ulițe, în zâmbetul șugubăț al vreunui dispărut drag rămas în memorie, sau în surpriza adusă de vreun năvod în care se zbat mereu amintiri vii. Peste tot copilăria încă este cu noi și în noi, și nimeni nu e analfabet la copilărie. Cartea de povești a lui Ion Creangă, „reîncarnată“ în 2002, reprezintă continuitatea timpului meu pe aleea General Ghenea 7 din București.

Capul unui bunic lângă capul unei nepoate, privind fermecați unul la altul. Și acum. Încă.

1944. Aleea General Ghenea. Aprilie

Așa cum războaiele încep la o anumită dată, dar nu poți ști când se termină, la fel e și cu bombardamentele. Bombardamentele începuseră în București la o anumită dată: 4 aprilie. Nimeni nu știa pentru câtă vreme se vor întâlni bombele cu oameni locuiți de vise, cu clădiri locuite de oameni și cu tufe de liliac, care tot înfloreau ca și cum nu le păsa decât de romantismul primăverii.

Fratele tatălui meu, Nicu, locuia nu departe de noi. Trecuseră doi ani de la moartea tragică a lui Daphne și iată că, în acel aprilie, el și Claruța așteptau un eveniment fericit. Pe Strada Olimpului, strada lor, la numărul 13, se construise un adăpost de mare capacitate. După ce a sunat alarma, când toți vecinii de pe stradă s-au îndreptat spre acel adăpost, Claruța a refuzat să iasă din casă, cu toate insistențele lui Nicu. Treisprezece e un număr cu ghinion – a spus –, rămânem în casă. E de necrezut, dar pe adăpostul solid construit a căzut o bombă și nimeni nu a supraviețuit!

La sfârșitul acelei luni s-a născut verișoara mea, Minola, o fetiță blondă și frumoasă. Și în timpul războiului se pot întâmpla evenimente fericite.

Când încă nu împlinisem nouă ani, ne-am mutat în blocul de pe aleea General Ghenea. Acest bloc era ultima clădire de pe partea stângă a aleii, care se termina în zidul ce împrejmuia dealul Arsenalului. Din cauza acestei vecinătăți, locul devenise una dintre țintele preferate ale aviatorilor. O bombă căzuse chiar pe zidul gros care separa dealul Arsenalului, cel plin de secrete, de aleea noastră. În acel bombardament aproape toate casele de pe strada paralelă cu a noastră – aleea General Roșca – fuseseră distruse una după alta, ca într-un joc de domino.

Astfel, în acea primăvară, noi, copiii, am jucat șotron cu cioburile vaselor sparte din aleea cu case dărâmate și am improvizat o scenă de teatru în pantă pe iarba de pe dealul Arsenalului, unde am pătruns prin breșa din zidul bombardat. Pentru noi, în acea primăvară, orice lucru obișnuit devenea cu totul altceva. Nu exista vreun adăpost pe aleea noastră, așa că, atunci când se dădea alarma, eu, mama, tata și bunicul ne duceam la un adăpost de la subsolul unui bloc uriaș de pe Strada Bateriilor. Se adunau acolo poate două sute de persoane, dar era loc pentru toți, căci se deschiseseră toate camerele-debara de la subsol, care aparțineau proprietarilor blocului.

La unul dintre bombardamente n-am apucat să ajungem pe Bateriilor. Tocmai coboram scările când au început să cadă bombe. Atunci tata ne-a înghesuit pe toți patru sub casa scărilor, lângă ușa de ieșire în stradă. Stăteam acolo ghemuiți, căci locul nu era destul de înalt, și lipiți unul de altul. Mama plângea. Se auzea zgomotul bombelor și al caselor care se prăbușeau pe aleea vecină. Alarma de încetare s-a lăsat așteptată mai mult decât oricând, sau poate așa ni s-a părut nouă acolo, sub casa scărilor. Nu mai era cu noi nici un alt vecin, căci mulți locuitori ai Bucureștilor preferaseră să se refugieze în satele din preajma capitalei. Mulți bucureșteni, dar nu evrei. Se dăduse un decret. Evreii nu aveau voie să părăsească orașul.

Prietenii tatălui meu, care și-au adus aminte că în tinerețe el lucrase și ca ziarist sub pseudonimul Camil Borceanu, i-au făcut rost de un buletin pe acest nume și l-au sfătuit să se refugieze împreună cu familia, dându-se drept creștin. Zis și făcut. Tata a închiriat o casuță în curtea unei țărănci din comuna Buda – cum se numea atunci – și așa am făcut cunoștință cu râul Argeș și lunca lui. Dar înainte de a ajunge la Argeș, tata a trebuit să mai rezolve o problemă. Toți cei cu părul roșu erau pe-atunci suspectați că sunt evrei. În acel sat, prezența bunicului cu părul lui roșu ar fi atras sigur atenția.

— Trebuie să-ți vopsim părul! i-a spus tata bunicului.

— Carol, toată viață am fost un om serios și respectat, cum să-mi vopsesc părul? Cum să fac una ca asta la bătrânețe? Găsește altă soluție, eu nu mă vopsesc! E peste puterile mele! Nu e de demnitatea mea, te implor, înțelege-mă!

Era prima oară când îl vedeam pe bunicul răzvrătindu-se în fața tatei. Era complet răvășit. Pe-atunci numai femeile tinere își vopseau părul, când voiau să devină blonde. Și făceau asta doar la coafor, nu existau de vânzare vopsele pentru acasă. Iar majoritatea femeilor de peste 50 de ani pe care le cunoșteam aveau părul cărunt sau alb natural. Nu se vopseau.

Bunicul părea disperat, pierdut, diminuat în propriii săi ochi. Îi dispăruseră acea minunată seninătate, înțelepciunea și simțul umorului care-l făceau să navigheze peste orice situație așa cum trece o luntre peste un râu vijelios. Orice situație, dar nu nemaiauzita și nemaipomenita situație ca el, Herman Zuckerman, bărbat decorat în Primului Război Mondial pentru vitejie pe front, să trebuiască să-și vopsească părul ca o demimondenă.

Dar tata s-a dus la un coafor și a făcut rost de vopsea pentru păr, inclusiv o rezervă pentru încă niște vopsiri viitoare, când părul roșu avea să se arate de sub părul vopsit negru. Tata obținea întotdeauna ce își punea în cap. Eu sperasem că

nu va găsi vopsea pentru acasă, era ceva complet neobișnuit pe-atunci. Dar a găsit.

— Ce putem face, i-a spus Tuțu lui Pică, nu omul domnește peste vremi, ci vremile domnesc peste om! Trebuie să salvăm copilul, trebuie să plecăm din București la timp!

Și mama a pus pe ea un halat vechi și un prosop mare pe umerii bunicului, l-a rugat să-și scoată ochelarii și a început să-l vopsească șuviță cu șuviță. Am stat lângă bunicul să-l distrez cât a trebuit să aștepte să se prindă culoarea, apoi mama l-a pus să se aplece asupra chiuvetei și l-a spălat pe cap. Văzându-l, m-a cam pufnit râsul, dar m-am abținut cât am putut.

— Pică, am un bunic brunet, să știi că-ți stă bine! Te iubesc și roșcat, și brunet!

Și așa am plecat pentru trei luni la Buda, cu un bunic brunet și cu un tată sub pseudonimul Camil Borceanu. Care aviator dintre cei care aruncau bombe peste București putea să-și închipuie că, în afară de a preface case normale în case dărâmate, iată, prefăcuse și un bunic roșcat într-un bunic brunet?

Mai–iulie

Satul Buda.

— Bine ați venit! Ia te uită ce domnișoară aveți, să vă trăiască! E ceva mai mică decât Florica noastră, zise Lenuța, proprietăreasa casei de închiriat, și se repezi la valize luând câte una în fiecare mână.

În mers, mâinile i se legănav în echilibru ca talgerele unui cântar. Lenuța avea părul alb, o basma roșie și o bluză albastră.

— Dacă ar avea părul blond, ar semăna cu steagul României! i-am șoptit mamei la ureche.

— Taci din gură, să nu ne-audă! Să nu se supere, a spus mama.

Ce să se supere? De ea ne ardea nouă acum, când un câine uriaș se repezise la noi? Poate că ne mirosise toate vopselele, mi-am spus. Bunicul cu vopsea neagră în păr și tata cu vopsea în acte.

— Marș! La o parte! a țipat la el Lenuța. Sperii copilul, tontule!

Câinele se potoli. Bine că nu putea să vorbească și să spună tot ce credea el despre părul bunicului și despre Camil Borceanu.

— Nu-l luați în seamă, latră el, dar nu mușcă! Pofțiți, pofțiți după mine!

În curte erau două case, între ele două cabane mici de tot și în fața curții, pe

uliță, un puț din care se scotea apă cu o găleată legată de un lanț. Pe urmele Lenuței, am intrat cu toții într-una din cele două case.

— V-am dat casa în care stătea ginere-meu, Costel. Acum e pe front. Fiica mea și Aurica, nepoțica, stau cu mine. Am făcut curat, am schimbat așternuturile. Domnișoara cu domnul mare în prima cameră, dumneavoastră cu domnul în cealaltă cameră. Să dea Dumnezeu să fie bine! spuse Lenuța și ne lăsă singuri.

Nu pentru multă vreme! În ușa deschisă apăru primul musafir: câinele care știa totul despre bunicul, dar nu mai lătra știrea în gura mare. Se obișnuise cu părul bunicului. Mama era ocupată cu despachetatul, tata se întorsese la București, iar eu m-am apropiat de câine să-l mângâi, căci părea pocăit. După ce i-am dat și niște salam, am început o lungă prietenie (trei luni, cât am locuit acolo) cu Majestatea Sa, Câinele Curții Neregale. Curtea de Buda.

— Tanti Lenuța, i-am spus proprietăresei, spune-mi, te rog, cum îl cheamă pe câine?

— Dar cine a avut timp să-i dea un nume, păcatele mele? Să zică bogdaproste că stă și el pe lângă o casă de creștini și-i dăm dimineața o bucată de mămăligă. Îi lipsește un nume, amărâțul de el?

Am fugit la Pică, care avea patul în cameră cu mine. Am tras câinele după mine și i-am spus lui Pică vestea, că bietul nu avea nume.

— Cum se poate, Pică, să n-aibă și el un nume? Ce-ar fi să-i spunem Guță?

Pică nu a avut nici o obiecție și Guță i-a rămas numele. Eram tot timpul împreună și l-am învățat să împartă mâncarea (mea) cu mine. Cred că nu-i venea să creadă ce noroc căzuse pe capul lui. Mânca de parcă niște turci cu iatagane se puteau năpusti în fiecare clipă să-i înșface mâncarea de sub bot. Dar nu numai Guță, ci și eu eram fericiți acolo. Totul era nou, neobișnuit pentru mine.

— Carol, i-a spus mama tatei după o săptămână, copilul ăsta n-o să mai vrea să stea decât la țară de-acum încolo!

Pentru mine chiar că era trai pe vătrai, se isprăvise cu adăpostul, nu se mai auzeau bombe, nu mai mergeam la școală, stăteam în aceeași cameră cu Pică și în loc de păpuși mă jucam cu Guță și Aurica. Într-o zi, Pică m-a luat cu el la lunca Argeșului. Treceam printre copaci atât de apropiați, că se rezamau unul de altul și auzeam păsărele ciripind și vedeam albinele zburând din floare-n floare. Până atunci știam cum arată mierea, dar nu cum se face. Apa Argeșului se auzea aproape, tot mai aproape. Când am văzut râul, soarele dogorea puternic, dar – prin frunzișul des – se strecurau doar pete de lumină mișcătoare, purtate mereu

de apele care veneau unele după altele, nu se opreau niciodată, curgeau spre alte sate, spre alți copii pe care Argeșul avea să-i vadă, și eu nu. Răcoare, liniște, zgomot, lumini, umbre, miros de iarbă și flori. Miros de proaspăt. Clipele acelea nu se pot descrie, se pot scurge din nou când închizi ochii și ești iar lângă Pică.

După două săptămâni lui Pică începuse să i se vadă părul roșcat de sub vopseaua neagră.

Mama luă un castron pentru salată și două sticlute, pe care le răsturnă în castron și le amestecă bine cu o lingură.

— Ririca, te rog să stai la ușa și, dacă vine proprietărea, să-i spui că nu ne-am simțit bine și ne-am culcat. Să n-o lași să intre nici în ruptul capului!

Mama ținea în mână o pensulă mică, ca acelea folosite de zugravi. Pică stătea pe scaun cu o privire de condamnat la moarte. Nu mai văzusem de fapt un condamnat la moarte, dar dacă aș fi văzut eram sigură că privirea lui ar fi arătat așa. Parcă era Maria Antoaneta! Mi se rupea inima de mila lui, îi venea să plângă, dar se stăpânea din cauza mea. Totuși era mai bine decât la prima vopsire, aceea fusese foarte grea.

— Lasă, Pică, nu te doare și trece repede. Pe urmă te mai vopsește mama abia după trei săptămâni, nu e nevoie mai devreme!

Cum am spus asta, Pică a izbucnit în plâns. Nu mai știam ce să-i facem să se potolească. Mama m-a certat că nu am tăcut.

— Nu ți-a spus Pică odată că tu când vrei să vorbești mai bine să taci și când vrei să taci să nu vorbești?

De data asta lui Pică i-a venit să zâmbească, pesemne că se obișnuise cu ideea vopsitului. El, cel decorat cu o mare medalie în Primul Război Mondial. O văzusem cu ochii mei, păstrată cu sfințenie într-o cutiuță. Faptele de vitejie le făcuse cu părul lui roșcat.

Tocmai când credeam că precis nu suntem evrei în ochii satului, vin Lenuța și fiica ei Florica la noi, pe nepusă masă.

— Domnule Borceanu, să știți că tot satul vorbește. Nici nu știți ce lucruri se spun despre dumneavoastră.

Tata și mama s-au făcut albi la față, de parcă fuseseră tăvăliți prin făină. Nu l-am văzut de multe ori pe tatăl meu speriat. Acum era.

— Și ce zice satul de noi? întrebă tata, căutând să pară calm.

— Păi, uite, dumneavoastră nu mergeți duminica la biserică, lumea a băgat de seamă și tot satul vorbește... dar mai bine nu vă spun, că eu nu cred așa ceva despre dumneavoastră!

— Ce lucruri spun? Întrebă tatăl meu.

— Ei spun... spun că sunteți adventiști!

Părinții se uitară unul la altul și răsuflară ușurați. Să fim adventiști, numai evrei să nu se știe că suntem.

— Carol, n-ar fi bine să mergem duminica asta la biserică, adventiști sau nu, să nu circule prea multe vorbe prin sat?

— Nu, spuse tata, dacă aici în sat ne dăm drept creștini ca să ne salvăm de bombardamente, e una. Satul nu e biserică. Dar să te dai drept creștin într-o biserică unde vin oameni care cred e ca și cum i-ai lua în răs... Zi slavă Domnului că ne cred adventiști, așa că nu trebuie să ne ducem la biserica ortodoxă din sat.

Dar cuvintele lui n-au liniștit-o pe mama, care se temea că vom atrage atenția asupra noastră și nu vom rămâne adventiști multă vreme.

A doua zi, cântatul cocoșului m-a trezit din somn, ca în toate zilele petrecute acolo. Guță, trezit și el pesemne de cocoș, sări în pat peste mine și lângă mine și lătră bucuros că mă revede. Nu mai eram prizoniera mamei sau a Gherghinei, deschideam larg ferestrele, mirosea a fân și a aerul dimineții... Mă îmbrăcai repede și ieșii în curte. Nu trebuia să mai cer voie, casa era și curte, curtea era și casă. Eu eram și iarbă, și mirosul fânului de curând cosit, și puteam să fiu orice, nu trebuia să cer voie, nu trebuia să trebuiască, eram ca pomii, prindeam rădăcini și-mi creșteau frunze! Dar și zburdam, voiam să zburd și zburdam, nu-mi era rușine să zburd... Lângă mine, Guță aștepta să vadă unde mergem. Guță nu avea planuri proprii. Aștepta. Nu mă pierdea o clipă din ochi și mă mirosea ca și cum voia să memoreze mirosul meu dintre toate mirosurile. Căci mirosul meu nu seamăna cu nici un alt miros de pe lume, fiindcă el mă iubea pe mine dintre toate fetițele și eu îl iubeam pe el dintre toți câinii de pe pământ.

Pe plita din curte era un ceaun în care se făcea mămăliga. Când mămăliga a fost gata, mama Auricăi a tras mai aproape o măsuță rotundă și joasă de lemn și a răsturnat pe ea mămăliga din ceaun. Așa ceva nu mai văzusem. Mămăliga răsturnată direct pe măsuță. Apoi a luat o ață groasă, a înfundat-o de câteva ori în mămăligă și a tăiat mămăliga fără cuțit cu ajutorul aței. A obținut astfel opt bucăți de mămăligă pe care le-a pus în niște castronașe cafenii. Peste fiecare bucată de mămăligă din castronele a pus câte un ou prăjit. Asta a rămas cea mai bună mămăligă pe care am mâncat-o vreodată.

Mama gătea separat în casă, pentru noi, pe o lampă de gaz. Făcea și tocănițe, și sarmale, și fripturi, dar se necăjea din cauza mea.

— Copilul ăsta nu mănâncă mai nimic! îi spunea tatei. Se îndoapă numai cu mămăligă. Uită-te la Guță – îmi spunea mama –, și el e mai deștept decât tine! Înainte să venim mânca doar mămăligă, și acum uită-te la dumnealui, înflorește, nu se mai atinge de mămăliga, numai cărnică și fripturică.

— Las-o, dacă-i place mămăliga – o liniștea Pică –, nu că ar fi vreo mămăligă fermecată, dar o mănâncă împreună cu cealaltă fetiță în curte, la iarbă verde, nu închisă în apartament, la etaj.

Pică avea dreptate, și-apoi el știa prea bine cum e la țară, așa fusese și la Cetate Dolj! Bunicul mergea cu mine și cu Aurica până în lunca Argeșului, care era foarte aproape de casă. Eu, Aurica și Guță înainte, bunicul în urmă, dar pe urmele noastre. Era ca și cum căzusem dintr-o lume fără zgomot și miros, într-o lume care-mi spunea tot timpul ceva nou și din care culorile îmi picau în poală ca niște fructe din pom. Pe drum, Aurica îmi povesti încet, ca Pică să nu poată auzi, despre tatăl ei. Îl chema Costel și era plecat. În războiul cu rușii.

— Nu ne-a venit de mult poșta de la el, dar poate o fi primit Ioana ceva...

— Cine e Ioana?

Aurica s-a oprit în loc și s-a uitat să vadă dacă Pică e destul de departe.

— Ioana e o fată din sat. Tata a lăsat-o borțoasă.

— Ce e aia *borțoasă*?

— Nu știi? Poate nu știi nici cum se fac copiii?

— Nu știu.

— Păi i-a făcut un copil, și mama plângea când tata nu mai dădea cu zilele pe acasă. Pe urmă l-au luat la armată. A venit să ne spună că pleacă. Acum Ioana stă să nască și tot satul vorbește ce-o să fie. Nici nu mai am tată. Mi l-a luat Ioana!

Niciodată nu auzisem așa ceva în aleea General Ghenea.

— Sunt povești și pe-acolo, la voi, îmi spuse Aurica, nu știi tu câte povești sunt pe lumea asta, dar aici, la noi în sat, se știe tot, secretele sunt ca o pâine care dospește și crește și crește și crește, până dă afară din covată.

A doua zi mergeam pe ulița satului, când văd că vine parcă spre noi o femeie tânără și grasă.

— O vezi? Nu e grasă, e borțoasă! Ea e!

Era mai mult lată decât înaltă. Se legăna în mers ca o rață. Lipăitul picioarelor Ioanei se auzea de departe și s-a mai auzit o vreme și după ce a trecut de noi. M-am uitat la Aurica. Mama mea avea o vorbă când era foarte necăjită: „Dacă mă tăiai, nu mi-ar fi curs sânge!“ Dacă o tăiai în acea clipă pe Aurica, precis nu i-ar

fi curs sânge. Așa necăjită era. O să mai aibă un tată când s-o întoarce din război? Dacă se întoarce, se întoarce la casa lui sau la casa Ioanei și tot satul o să râdă de mama Auricăi? Prietenele mele de la școală, din templu, erau niște fete obișnuite, în afară de problema cu evreii, nu aveau alte probleme acasă, știau că mâine va fi ca și poimâine. Sau nu le cunoșteam eu problemele. Dar Aurica? Să rămână fără tată din cauza războiului ori din cauza Ioanei? Și nici măcar nu puteam să-i spun ceva lui Pică, dacă mama auzea ce-mi povestise Aurica și că mai știu și ce înseamnă borțoasă, ba că am și văzut-o pe borțoasă, nu mă mai lăsa să fiu prietenă cu ea.

În fiecare zi mă gândeam că Aurica îmi spune totul despre ea și părinții ei, iar eu nu-i spun nimic, ba chiar mi-e frică să nu scap că nu suntem adventiști, că bunicul are părul roșu și că eu păzesc ușa când mama îl vopsește.

Dacă o s-o rog să nu spună la nimeni pe lume și o să-i povestesc ce e cu noi? Dar dacă spune și se află? Mergeam cu ea spre lunca Argeșului, lumina răzbea de sus, printre frunzele copacilor, pe poteca împetrișată cu pietricele, iar gândurile mele erau și ele niște pietricele care mă înțepau în limbă ca să nu tac. Să povestesc totul. Aurica tocmai îmi spunea ce dor îi e de tatăl ei, că mama ei plânge atunci când crede că n-o vede nimeni și că țipă la ea din te miri ce. Ca la noi, m-am gândit. Nici noi nu suntem prea veseli când nu ne vede nimeni. Suntem evrei, ceea ce nu prea avem voie să fim, asta e rău în ochii celorlalți oameni mari. În tot cazul, să fii adventist e mult mai bine decât să fii evreu. Mâine îi spun totul Auricăi, nu e frumos ca ea să-mi povestească despre tot, și eu nu. O s-o rog să nu spună la nimeni.

A doua zi, când a cântat cocoșul, eram deja trează. Mă mânca pielea și-mi apăruseră pe tot corpul niște pete urâte. Tata m-a luat imediat cu el la București și m-a dus la doctorul Herșcovici.

— Copilul are urticarie, a făcut alergie la vreo plantă din sat ori la polen ori la apă. Îmi pare rău, dar trebuie să vă întoarceți imediat în București, alergiile astea pot fi periculoase. Uite o loțiune de uns, și între timp să mănânce doar cartofi fierți, fără sare sau grăsime. Dar principalul e s-o scoateți din mediul la care e alergică, nu putem ști la ce anume.

Vestea a căzut ca un trăsnet pe capul părinților mei. Pică fusese proaspăt vopsit, stătuserăm trei luni în sat, bombardamentele asupra Bucureștiului nu încetaseră, trebuia să-l părăsesc și pe Guță după ce-l făcusem fericit, dar și el mă făcuse fericită pe mine. Îl iubeam și așa am descoperit America: atunci când ai grijă de cineva și-l iubești, ești și tu fericit. A trebuit să-i spun rămas-bun noii

mele prietene, am plâns amândouă, nu aveam să știu dacă Ioana îi va naște un frățior sau o surioară Auricăi și dacă tatăl ei se va întoarce din război și dacă va locui la mama ei sau la Ioana. Ne-am promis să ne scriem întotdeauna. La nouă ani, cuvântul *întotdeauna* e foarte scurt. Vin de-a valma atâtea lucruri, unele peste altele, că îl șterg pe acest întotdeauna pe care-l credeai pentru totdeauna.

August. Aleea General Ghenea și comuna de lângă București

Dacă din primăvară Bucureștiul fusese bombardat din când în când de aliații anglo-americi și alarmele duraseră puțin (avioanele nu aveau baze de alimentare apropiate și trebuiau să părăsească repede zona pe care o bombardau), acum, în august, după declarația regelui Mihai că România cere armistițiu, nemții nu au vrut să se retragă și au început să bombardeze Bucureștiul ziua și noaptea, nu mai exista pauză între bombardamente, eram tot timpul în alarmă (bazele lor de alimentare pentru avioane se găseau în apropiere).

— Mi se face rău! spusese de fiecare dată mama, încă din aprilie, de când începuserăm să mergem la adăpost, până în august – în afară de cele trei luni petrecute la Buda. Îmi e rău, ce-o să mai fie? și brusc leșina. Tata o freca la tâmple, o încuraja, dar ea țipa și plângea și după ce își revenea din leșin. De altfel, la fiecare alarmă sau zgomot de bombă care cădea în împrejurimi, mama țipa, leșina și întotdeauna cei din adăpost se adunau în jurul ei s-o ajute. „Ce să fac, așa sunt eu, slabă din fire, o mămăligă“, se scuza mama.

Pe 24 august, la scurt timp după ce intraserăm în adăpost, tata îi spuse mamei că trebuie să se grăbească până acasă cu Pică și că se întorc repede. „Ai grijă de mama!“ mi-a spus, probabil fiindcă eu nu leșinasem nici o singură dată în adăpost și spuneau toți că sunt cea mai curajoasă de-acolo. După o vreme, un bărbat de vreo 40 de ani, înalt, cu un păr negru ondulat, intră pe coridorul adăpostului subteran și întrebă: Cine este doamna Aberfeld?

Mama începu să țipe: „Vai de mine! S-a întâmplat ceva cu Carol?“

Necunoscutul o liniști: „Totul e bine, dar trebuie să vă vorbesc între patru ochi.“

Ne-am retras într-un colț – eu, mama și necunoscutul.

— Am fost coleg de școală cu Carol și suntem prieteni. De altfel, probabil că o cunoașteți pe soția mea, avem cofetăria pe numele ei, cofetăria „Cornelia“.

Nu puteam să cred, era cea mai bună cofetărie din cartier, renumită pentru cremșniturile ei în tot Bucureștiul!

— Uitați despre ce e vorba, doamnă Aberfeld, am vorbit cu soțul dumneavoastră și am ajuns amândoi la concluzia că s-ar putea ca nemții să ocupe Bucureștiul pentru câteva zile înainte să fie înlăturați, dar aceste câteva zile le vor fi de ajuns ca să-i lichideze pe toți evreii din oraș. Noi avem o casă mare în comuna... (nu-mi aduc aminte numele) și există acolo o pivniță secretă. Vă primesc cu dragă inimă la noi pentru câteva zile, în sat am spus că-mi aștept niște fini, iar dacă nemții vor ocupa orașul, vă ascundem în pivniță până trece pericolul. Tatăl dumneavoastră și Carol au și ajuns acolo, se dau lupte de stradă în București, între români și nemți, am adus buletinele soției și fiicei mele, care e aproape de aceeași vârstă cu Riri. Din clipa asta sunteți soția mea și fiica mea și, dacă cineva întreabă pe drum, le arăt actele.

Zis și făcut. Aveam de mers vreo trei ore după aprecierea tatălui meu fictiv. Se vedeau incendiile de la clădirile bombardate, se auzeau explozii și bubuituri de peste tot. Am ajuns la o intersecție și pe trotuarul unde eram noi trăgeau nemții, iar de pe trotuarul de vizavi trăgeau în nemți soldați sau jandarmi români. Ion, „tatăl“, ne șopti să ne culcăm pe burtă. Stăteam așa, întinși la pământ, și gloanțele ne șuierau pe deasupra capului. Mama tăcea, era culcată și tăcea. Tăcea, nu țipa, nu leșina. Ion va avea cu o grijă mai puțin – îmi spuneam.

— Mamă, totul e bine? am întrebat-o mirată.

— De ne-am vedea odată la tata! mi-a răspuns.

Ce curaj avea mama, când voia!

Ne-am ridicat, am pornit mai departe, dar am fost din nou nevoiți să ne trântim pe burtă. Trecând pe străzi liniștite și pe străzi în care unii trăgeau în alții, iar noi ne trânteam pe trotuar, am ajuns, după vreo patru ore, în comuna unde, în pragul unei case impunătoare, ne aștepta Cornelia, regina prăjiturilor. Cum ne-a văzut, s-a repezit la mama, a strâns-o în brațe și a spus tare, să fie auzită de vecini: „Bine ai venit, fină! De când nu ne-am văzut!“ Îi spusese așa, deși o vedea pentru prima oară în viața ei. Deodată povestirile din revistele mele mi se părură mărunte față de aventurile din acea zi, din clipa în care părăsiserăm adăpostul. Șuieratul gloanțelor, culcatul pe burtă, să treci tu – evreică – pe lângă soldații germani, nici usturoi n-ai mâncat, nici gura nu-ți miroase, să ai un tată pe care-l cheamă Ion și pe care-l vezi pentru prima oară, să ai o mamă care nu țipă și nu leșină, deși trec gloanțele și îi șuieră pe la urechi, să ai o nașă pe care n-ai văzut-o vreodată, dar îți spune că te cunoaște și te pupă, ce putea fi mai grozav? Mai ales că începând cu 18 august eram mare: aveam nouă ani.

Apoi am ținut-o într-o petrecere în acea casă unde mai erau și alți copii, și alți

bunici, iar cele trei zile au fost – cel puțin pentru mine – minunate... Eram cu Pică și rafturile de acolo erau pline ori cu cărți, ori cu prăjituri. Curtea duduia de copii. Seara, când închidea cofetăria, Cornelia venea încărcată cu toate prăjiturile care nu se vânduseră. Să aibă numai clienți fără poftă de mâncare! îmi ziceam în gând.

— Pică, îi spuneam bunicului meu cel adevărat, eu când o să mă fac mare o să mă mărit ori cu un librar, ori cu un cofetar!

— Ai dreptate! Așa să faci! îmi spunea Pică.

Am fost fericită în acea casă și eram mândră de tata că avea asemenea prieteni creștini și că găsea o cale de ieșire chiar când șuierau gloanțele prin aer și erau nemți la fiecare colț de stradă.

Septembrie

Sunt la o școală care nu e sinagogă și fiecare clasă are patru pereți, unde nu auzi simultan vocile a patru profesoare, predând fiecare unei alte clase. O școală unde copiii creștini și copiii evrei învață împreună. De două ori pe săptămână avem oră de religie. Profesorul este un preot bătrân, foarte frumos la chip, cu o barbă albă ca zăpada și cu niște sprâncene stufoase. La prima lecție ne-a povestit despre Adam și Eva, cum până la urma l-au supărat pe Dumnezeu și au fost azvârliți din rai pe Pământ.

— Știi – îi șoptesc colegei mele de bancă –, ieri am citit într-o revistă că în jurul Pământului e stratosfera, care are o înălțime de 50 de kilometri. Dacă i-a azvârlit de la o asemenea înălțime, cum de nu s-au rănit?

— Întrebă-l și tu pe părinte! mă îndeamnă fetița de lângă mine.

Nu am ce să fac și – în loc să torc ca o pisică de fericire că, iată, stau într-o bancă normală, într-o clasă normală, într-o școală normală – ridic mâna.

— Părinte, ieri am citit că până să ajungi pe Pământ trebuie să treci prin stratosferă, care are o înălțime de 50 de kilometri. Oare Adam și Eva nu s-au rănit când au căzut de sus și au trecut prin stratosferă?!

„Întrebările nu sunt niciodată indiscrete, dar răspunsurile – câteodată, da“, a spus Oscar Wilde, de care nu aveam habar atunci. În tot cazul, se pare că aceasta a fost exact una dintre acele situații în care răspunsul ar fi indiscret.

Preotul s-a tot gândit și până la urmă a răspuns:

— Păi, dacă Dumnezeu i-a azvârlit, tot El a avut grijă, în marea Sa bunătate, ca Adam și Eva să nu se rănească în drumul lor spre Pământ.

La sfârșitul orei, copiii trebuiau să treacă prin fața sfinției sale și să-i sărute mâna. Dar pe mine părintele cel frumos nu m-a lăsat să-i sărut mâna. Tot anul nu am mai pus niciodată întrebări și am învățat cu sârg Biblia și Noul Testament. Părintele cel frumos mi-a dat tot timpul cele mai mari note și mă lăuda în fața clasei: „Vedeți, ea nu e creștină, dar știe lecțiile despre Iisus Hristos mai bine ca voi!“ Totuși nu m-a lăsat niciodată să-i sărut mâna.

Îmi părea atât de rău că nu l-am ascultat pe Pică: „Tu când vrei să vorbești să taci și când vrei să taci să nu vorbești!“

E adevărat că, pe-atunci, voiam să devin astronom, dar de ce să lămuresc lucruri legate de astronomie tocmai la ora de religie?

După vreun an, religia a fost scoasă din programul tuturor școlilor din România. Se instala anotimpul religiei roșii.

1990

În 1990 am trecut pe unde fusese casa bunicii. Adică pe locul unde existase o casă în care se născuseră și crescuseră patru copii, o casă cu sobe de teracotă și un cui în exterior, de care era atârnată o scară deasupra unui cais. Casele pot fi ucise, ca și oamenii? Casele atât de firești, de îngrijite, de frumoase, fiecare în felul ei, și având – ce banalități sănătoase! – curți pline de copii și de flori? Oare fusese timp suficient să-i îndepărteze pe copii atunci când au dărâmat casele? Sau pe copiii care nu mai erau copii, dar rămăseseră acolo? Locul casei bunicii s-o fi aflând sub care cameră dintre sutele de camere ale palatului zidit peste groapa colectivă a cartierului? Până la urmă, mi s-a spus că locul exact al casei bunicii este o bucată de caldarâm de pe bulevardul Regina Maria de lângă Palatul-Casă a Poporului, caldarâm străbătut de mașini în viteză. Iar pe lângă locul unde fusese odată aleea General Ghenea am trecut probabil fără să știu că trec pe-acolo. Știam că e foarte aproape de casa bunicii, dar orice indicații dispăruseră. Ca și cum un roman, născut și crescut la Pompei și plecat pentru câteva zile la Roma, s-ar fi întors după erupția Vezuviului să-și caute casa îngropată în cenușă și lavă.

1945. Mai

Tata s-a dus în cămară să aducă sticla de șampanie pe care o cumpărase la începutul războiului, promițându-ne că o va deschide doar la moartea lui Hitler.

Sticla scăpase teafără și trecuse cu bine prin toate mutările familiei, din Justiției 41 în Cazărmii 21, din Cazărmii 21 în aleea General Ghenea 7 și din aleea General Ghenea 7 în Calea Victoriei 128 A, unde tocmai ne mutaserăm. Ne-a chemat pe toți, chiar și pe mine, care mai aveam patru luni până să împlinesc zece ani, pe mine, care nu beam nici vin, darămite șampanie. Am deschis împreună, tata, mama, eu și Pică sticla lui Hitler. În fine, sticla dedicată sărbătoririi morții lui. *Mazel Tov!* Noroc bun! a spus tata. Am înțeles că norocul bun ne era adresat nouă, căci Hitler era mort și oricum moartea lui însemna continuarea vieții noastre, cu toate că eram evrei.

„Carol, șampania e foarte bună!“ a spus mama și ne-a sărutat, pe tata, pe bunicul și pe mine. De Craiova nu a pomenit și nu a comparat șampania asta cu șampania de acolo. Mă cam miram, căci începusem și eu să cred că la Craiova totul e mai ceva ca la București. Dar în acea lună am mai avut o sărbătoare: sărbătoarea franzelei albe. Tata a adus acasă prima franzelă. În timpul războiului nu se putea cumpăra franzelă. Aproape că nu mai exista făină albă.

— Ia și gustă! E făcută cu făină albă și are exact gustul de dinainte de război.

Așa am văzut atunci prima franzelă din viața mea de copil, care își amintea numai ce i se întâmplase după șase ani. Nu țineam minte gustul franzelei de dinainte de război. Eram prea mică. Mama a tăiat o felie, a uns-o cu unt și mi-a întins-o. Ea îmi dădea întotdeauna să mănânc prima tot ce era mai bun.

— Să vadă copilul ce este o franzelă ca-n vremurile bune.

Am mușcat din felie și nu știu dacă avea chiar un gust extraordinar sau dacă emoțiile din jurul primei franzele i-au îmbunătățit gustul, dar voi, cititorii de acum, mă puteți invidia. Bineînțeles că mâncați uneori franzelă. Dar nu prima din viața voastră. Nimic nu poate fi comparat nici la gust, nici la culoare cu prima felie de franzelă de după război.

Când bunica a venit prima oară în vizită la noua noastră locuință și a ieșit pe balconul de pe Calea Victoriei, s-a mirat.

— Știți, i-a întrebat pe părinți, că exact vizavi de bloc e o casă care a fost renumită pe vremuri în București, casa lui Tincuța-colivie?

— Casa lui Tincuța-colivie?

— Da, da, casa aceasta boierească cu etaj și cu poarta boltită, deschisă spre curtea interioară, poartă prin care intra odată o trăsură cu cai.

Deși apartamentul nostru era situat la etajul patru, acoperișul roșu și în pantă al casei cu un singur etaj se termina ceva mai jos de fereastra camerei mele.

— Plafonul camerelor la casele boierești e foarte înalt, mă lămuri Omama.

— Și de ce se numea casa lui Tincuța-colivie? am întrebat-o curioasă.

— Ei, Ririca, spuse bunica, era odată un mare boier care a înălțat casa pentru iubita lui și pe ea o chema Tincuța. Casa era foarte frumoasă, dar și Tincuța era foarte frumoasă, și boierul gelos nu o lăsa să iasă din casă, degeaba avea ea trăsură. De aceea tot Bucureștiul o poreclise Tincuța-colivie, căci săraca femeie stătea tot timpul între pereții casei.

De-atunci, de câte ori mă uitam prin fereastra odăii mele la Calea Victoriei, mi se părea că o zăresc pe Tincuța, frumoasă și tristă, la fereastra casei de peste drum.

1947

Învățam deja de trei ani la Institutul Moteanu de pe Calea Victoriei, dar nimic nu m-a salvat de pedeapsă în ziua aceea. Stăteam de cel puțin o jumătate de oră cu nasul într-un colț al clasei și cu spatele spre colegele mele. Mai era puțin și suna de recreație, anunțând astfel și sfârșitul pedepsei mele. Fusesem pusă la colț pentru că vorbisem în timpul orei de geografie cu Ruthie Dauber, colega de bancă. Cea mai bună prietenă a mea. Era la fel de înaltă ca mine, dar avea părul blond și niște ochi mari albaștri, cercetători. Văzuse prea multe în timpul războiului și știa că trebuie să fii tot timpul atent, să vezi tot ce se petrece acum și aici. Era mereu în mișcare, chiar și gura ei, frumos conturată, cu buze proeminente, nu se odihnea o clipă. Ori vorbea, ori zâmbea. Mă făcea mereu să râd. Bănuiam că zâmbește și atunci când doarme.

După război, tatăl lui Ruth făcuse tot posibilul să fugă din Cernăuți, adică de ruși, și să ajungă împreună cu familia la București. (La fel cum câțiva ani mai târziu va face tot posibilul să fugă clandestin din România, adică iarăși de comuniști, și să ajungă în Austria cu toată familia.) Deci Ruthie venise în clasa noastră nu mult după încetarea războiului, și la început nici nu știa bine românește. Ne-am împrietenit din prima clipă și în recreații ne plimbam la nesfârșit împreună și ne miram de atâtea lucruri care ni se întâmplau, parcă, numai nouă. Când am avut, cam în aceeași lună, prima menstruație, ni s-a părut că e o mare revoluție despre care merita să vorbim între noi. Ca să nu se înțeleagă despre ce discutăm, am poreclit acest eveniment fiziologic *tanti Lily*.

— Știi, ieri a venit tanti Lily în vizită! spuneam – și toți credeau că e vorba de o mătușă, iar noi ne prăpădeam de râs.

Dar cel mai mult aveam poftă să vorbim și ne provocam una pe alta la râs

tocmai atunci când nu era voie: în timpul orelor.

— Am să cer să fii mutată lângă altă fată. Voi două vorbiți tot timpul! decretă profesoara și ieși în sfârșit din clasă cu câtă demnitate își alesese să arboreze în acea zi.

Institutul Moteanu era un pension la care se făcea școală de înalt nivel, și totuși se aplicau pedepse ca pe vremuri.

— Vezi că ai nasul mânjit de var! mi-a spus Ruthie și a râs la mine și de mine. Tocmai acum te-a pus la colț, când ți-a venit tanti Lily în vizită!

Eu eram totuși mulțumită că nu mă pusese să stau la colț în genunchi, ci în picioare. Raluca se apropie de noi. Nu ca să mă consoleze, ci fiindcă simțise că ar fi putut să fie ea Riri, cea pusă la colț de profesoară.

Raluca nu era pur și simplu o colegă, era Raluca cea blondă și haioasă, cea care știa să farmece, să atragă privirile, să fie în vârstă de 18 ani și în vârstă de 12 ani în același timp. Toate am fi vrut să fim ca ea, dar, oricât ne căzneau, nu eram. Raluca era și singura din clasă ai cărei părinți divorțaseră. Pe-atunci divorțurile nu erau la modă. Raluca rămăsese cu mama ei pe care o adora și cu soțul acesteia.

— Vii la mine după-masă? A rămas o prăjitură foarte bună de la ziua mea. Nu mai fusesem niciodată la ea acasă.

— E timpul să vii! spuse Raluca, de parcă mi-ar fi ghicit gândurile. Vorbește cu mama să te aducă Gherghina și să vină să te ia.

Și Raluca știa de Gherghina, dar ea nu râdea. „Așa e mama ta și gata!“ rezumase odată situația.

— De ce te simți rușinată cu Gherghina? Tu o trimiți după tine?

M-am despărțit de Gherghina la intrarea apartamentului Ralucăi.

— Ce bine că ai venit! m-a îmbrățișat Raluca și mi-a făcut loc să intru din vestiar într-un salon imens care continua cu sufrageria, ambele camere foarte luminoase, pline de tablouri și flori, mobilate atât de cald și armonios, încât îți făcea impresia că din orice colț se întinde spre tine o mână să te mângâie și să te invite să te așezi unde vrei și cum vrei, să te simți confortabil, să asculți muzica liniștii. Și atunci am văzut-o pe mama Ralucăi. De la Raluca știam că o cheamă ca pe sora tatălui meu: Sylvia. Și ca pe mine. Văzând-o, am rămas încremenită.

Sylvia era „îmbrăcată“ doar cu niște pantofi negri cu tocuri înalte și subțiri. Pe corpul proaspăt bronzat la mare, pielea avea o superbă culoare cafenie, așa cum prind bronzul numai femeile blonde. Pielea era cafenie toată, cu două excepții: în dreptul pieptului și în partea de jos a abdomenului. Doar acolo erau două fâșii

orizontale de piele rămasă albă. Acolo unde fusese costumul de baie... Trupul și fața Sylviei erau de o frumusețe perfectă, gesturile ei erau grațioase și faptul că mergea goală prin toată casa părea la ea cel mai firesc lucru din lume. Nici în filmele de la Hollywood n-am mai văzut o femeie atât de copleșitor de frumoasă, înzestrată totodată cu o asemenea naturalețe emoționantă. Ca și cum noi, cei îmbrăcați, am fi fost artificiali și caraghioși. Ca și cum o gazelă s-ar fi plimbat prin apartament. Mersul ei nu avea nimic erotic. Nimic provocator. Probabil ca să te simți normal sau anormal – îți vine din cap. Dar asta nu m-a ajutat prea mult mai târziu, când iar am mers pe stradă lângă Gherghina și m-am simțit din nou stângace și stingherită de prezența ei.

— Cum a fost la Raluca? m-a întrebat mama.

— Cum să fie? Am stat de vorbă și am mâncat o prăjitură grozavă! m-am auzit spunând.

2004

În 2004 am citit într-o revistă că la Paris o doamnă din înalta societate, Raluca Sterian-Nathan, și-a descoperit calități de vizionară și poate citi în cafea și în cărți, dar, bineînțeles, doar prietenilor apropiați. Trebuie să fie Raluca mea, mi-am spus. De când părăsisem, la 13 ani, Institutul Moteanu, n-o mai văzusem și nu mai auzisem nimic despre ea. Am cerut la informații numărul ei de telefon. Stătea pe Avenue Foch. Nici mai mult, nici mai puțin. Numărul nu era secret, dar probabil că nu voia să răspundă oricui. După ce am format cu multă emoție numărul, i-am auzit vocea jucăușă: „Poate că sunt acasă, poate că nu sunt acasă, dar, *mai ales, nu închideți telefonul!* Spuneți-mi cine sunteți!“ Atunci mă aud spunându-i: „Raluca, n-ai să crezi, dar sunt Riri Sylvia Aberfeld de la Institutul Moteanu!“ În acea clipă a ridicat telefonul țipând: „Riri! Chiar ieri m-am gândit la tine!“

Bineînțeles că am răs cu lacrimi amândouă, și încă de la telefon mi-am dat seama că nu murise pe dinăuntru, că, spre deosebire de multe alte colege de aceeași vârstă, noi două am continuat să fim proaste și deștepte și vii și mereu în schimbare și râzând de noi înșine în ciuda a tot ce știm și am învățat. Ne-am dat întâlnire la Fouquet's, din al cărui comitet de fondatori făcea parte. Își avea masa chiar la intrarea în restaurant. Am recunoscut-o de la distanță. Era încă frumoasă, remarcabilă și avea o privire pătrunzătoare, curioasă și zâmbitoare, ca a unei fetițe. Ținea în brațe un cățeluș cu părul cârlionțat.

Toți chelnerii s-au repezit spre Raluca, mai târziu am băgat de seamă că era foarte generoasă cu ei. În tot cazul, nici dacă ar fi fost președintele Franței nu i s-ar fi acordat mai multă considerație! *Madame Nathan*, spuneau ei, și parcă era intrarea în scenă din *Hello Dolly*, celebra operetă.

Ce m-a impresionat era că până și cățelușul își avea castronașul lui personal la Fouquet's! Masa Ralucăi era chiar la intrare, cum am mai spus, și aproape toți cei care intrau în restaurant, personalități remarcabile ale societății franceze, o cunoșteau pe Raluca și veneau la ea s-o salute. Avea talentul de a-i face să râdă. O iubeau și râdeau cu ea. De mulți ani Raluca făcea parte din faimosul *Tout-Paris*.

La Fouquet's, și apoi pe terasa apartamentului ei de pe Avenue Foch, ne-am povestit reciproc viețile de după vârsta de 13 ani. Era de necrezut, dar la un an după ce o vizitasem în somptuosul ei apartament din București – și o cunoscusem acolo pe cea mai frumoasă și uluitoare femeie văzută vreodată de mine –, au năvălit securiștii, au perchiziționat toată casă, au sechestrat-o și au aruncat-o pe Sylvia și pe soțul ei în gheena închisorilor românești din acei ani.

— Gheorghe Gheorghiu-Dej – i-am spus Ralucăi – parcă era un ucenic al lui Stalin, care și-a întrecut maestrul. Până și sovieticii ar fi avut ceva de învățat de la cruzimea regimului său.

— Mama a murit tânără, la numai câțiva ani după ce ai cunoscut-o.

Mi-a fost foarte greu să cred. Aș fi vrut să mă ridic în picioare, să depun un buchet de flori undeva, oriunde, să mă revolt, să reclam – cui? – lipsa de logică prin care zeița care se plimba iradiind de frumusețe și având tot universul la picioare a fost schingiuită, umilită. I s-a amputat viața. Cine știe cum o fi arătat după chinuri și înfometare!

M-a cuprins tristețea. Interesant, de ce atunci când moare un om atât de frumos și de tânăr resimțim mai dureros pierderea decât dacă se prăpădește cineva care nu ne-a impresionat prin frumusețe? Percepem oare distanța dintre frumusețea care te apropie de zei și banalitatea efemeră a existenței? Oamenii frumoși ne încurajează prin însăși ființarea lor printre noi, făcându-ne să credem în nemurirea frumosului? Să ne propovăduiască ei iluzia perfecțiunii posibile? În tot cazul, imaginea acelei gazele emoționante, care se plimba cu atâta grație, feminitate și naturalețe prin casa ei și căreia îi rămăsese doar un an să se plimbe astfel, este una dintre imaginile care vor dispărea numai odată cu mine. Cine nu a văzut-o nu poate înțelege. Păcat că nu a văzut-o Rembrandt.

Iar Raluca, după ce i-au arestat mama, a trebuit să se întoarcă în casa tatălui ei,

lângă o mamă vitregă care n-o iubea. A îndurat foame, persecuții și a trecut prin întâmplări neplăcute până a reușit să fugă la Paris. L-a cunoscut acolo pe renumitul editor Nathan, s-au îndrăgostit și au avut o căsnicie reușită. Soțul ei murise cu puțin înainte de a o reîntâlni eu pe Raluca.

— Și tu – m-a întrebat Raluca –, cum de te-ai acomodat cu trecerea de la literatură la medicină?

— Păi medicina la nivel înalt te face să pornești mereu spre un nou punct de vedere. Deci are ceva în comun cu poezia și literatura. Semne de întrebare fertilizând alte semne de întrebare.

— Nu știi de ce, dar eu nu te văd stând față în față cu un pacient! a remarcat Raluca, cea care mă cunoștea din cealaltă viață a mea.

— La început am avut într-adevăr o problemă. La 25 de ani arătam ca de 18, eram sfioasă, deschisă și încercată de acea îndoială de sine care-i torturează pe toți cei cu fire de artist. E posibil să fi realizat în trecut cea mai bună operă de artă sau de literatură, dar când treci la alta, mori și învii așteptând părerea criticilor, ai îndoieli, o iei de la capăt. Ești partenerul propriei tale torturi. Deodată am înțeles că – dacă am ajuns medic – pacientul are nevoie de un alt gen de personalitate în fața lui.

— Ce fel de personalitate?

— Cel mai cinic și mai rațional om din lume simte nevoia, când e bolnav, să creadă în existența unui medic-dumnezeu. Ca un african. El se simte atât de neajutorat când e bolnav, încât vrea instinctiv să creadă că există un medic-vraci, că acesta are puteri supraomenești, că îl poate vindeca. Dacă cineva comandă o vilă unui mare arhitect, de exemplu, și îi face o vizită acasă, nu se simte dezamăgit să-l vadă în pijama și papuci de casă. Să înțeleagă firescul faptului că renumitul arhitect se duce uneori la toaletă! În relația pacientului cu medicul său, așa ceva ar dăuna raportului dintre ei. Dorința subconștientă a pacientului este ca doctorul să-l ajute ca un fel de *superman* aflat deasupra banalităților neglorioase ale existenței omenești.

— Și ce-ai făcut? Aveai 25 de ani – a spus Raluca.

— M-a ajutat faptul că am jucat teatru în școală. Mi-am impus să-mi creez un alt gen de personalitate. Să corespund așteptărilor. Să capăt prestață. Gândește-te cum ar fi să scrii poezii și să ai și prestață! Dar pentru un medic asta face parte din tratament – felul în care ești perceput de pacient. Eram acolo pentru pacienți, întotdeauna gata să-i ascult și să le fiu cel mai bun avocat. Empatică (asta ținea totuși de latura mea scriitoricească). Există doar problema lor, numai

ei existau, ei erau în suferință. Nu le povesteam ceva personal, doar nu veneau să-mi asculte problemele. Mi-am impus acest mod de a mă comporta și am reușit. Mă preferau doctorilor în vârstă.

— Fiind empatică, probabil că într-adevăr ai înțeles de ce au nevoie bolnavii.

— În tot cazul, noul meu fel de a fi a devenit repede o a doua natură. Când consult un pacient nu există pentru mine nimic altceva decât el. Dar când ies din spital sunt cu totul alta. Reîntoarsă la mine.

— Sper – mi-a zis Raluca – că ai să fii extravertită cu mine!

Revenind la București, am avut onoarea, datorită Ralucăi, să fiu invitată acasă, în acel an, la prințesa Anana Florentina Bibescu, aristocrată aparținând uneia dintre cele mai nobile spițe românești. Era în vârstă, de o inteligență incisivă, cu o gândire cu totul originală și un spirit rămas tânăr, dinamic, modern. Corpul vizibil îmbătrânit și suferind contrasta puternic cu mintea rămasă ageră și tânără. Primul lucru despre care m-a întrebat prințesa Bibescu a fost ultimul lucru la care m-aș fi așteptat să fiu întrebată de o prințesă:

— Cunoașteți cumva rețeta prăjiturii care se face de Purim? La Brăila, locuiam în copilărie pe aceeași stradă cu o familie de evrei și nu pot uita gustul prăjiturii *Hamantaschen*, pe care o făceau aceștia. Am încercat de mai multe ori să găsesc rețeta ca să le fac prăjitura copiilor mei, când vin de la Paris (amândoi copiii prințesei Bibescu trăiesc la Paris), dar nimeni nu are rețeta!

Toată emoția îmi trecuse, am simțit doar căldură și apropiere sufletească. Nu-mi imaginam că se poate rupe gheața și cu o prințesă chiar atât de repede! Și neprotocolar.

— Cum ajung în Israel vă trimit o rețetă extraordinară, pe care o am de la bunica mea, mare gospodină. O rețetă pe care o avea și ea de la mama ei, deci veche de peste o sută de ani!

Prințesa Bibescu mi-a spus că a publicat în tinerețe un volum de poezie și mi-a dat un exemplar cu dedicație. Apoi mi-a povestit istoria vieții ei sub comunism, aproape că am plâns ascultând-o. A fost ridicată de pe proprietatea familiei care se afla la Brăila și – cu doi copii mici – trimisă la reeducare la Canal, unde a lucrat ca strungar. Prințesa Bibescu strungar?! Dar de la comuniști te poți aștepta la orice.

Am trimis prințesei Bibescu rețeta dorită, ca să se bucure de gustul regăsit al prăjiturii din copilărie. Îmi urmărea emisiunile când apăream la televiziune în România și-mi citea cărțile de poezie. Ne-am revăzut de mai multe ori, dar în

ultima vreme, când i-am format numărul de telefon, n-a mai răspuns. „Vocile dragi ale celor care au tăcut“ a scris, cred, Anatole France.

De câte ori veneam la Paris mă întâlneam cu Raluca. Am revăzut-o și după ce a publicat o captivantă carte autobiografică, excepțional scrisă: *L'âme tatouée*, cu o prefață de Samuel Pisar. Am făcut totul ca această carte să fie publicată în România și am reușit. Raluca se reîntorsese, prin cartea ei, în țara unde cunoscuse atâta suferință. Dar ea însăși, în carne și oase, nu a mai vrut să vină, să-și reamintească, să revadă locurile cunoscute, printre care o anume clădire din București, în al cărei subsol fusese torturată și violată de agenții Securității. Această clădire de care mi-a povestit se află vizavi de biserica Krețulescu, lângă librăria Humanitas de acum. De-a lungul anilor am vorbit des la telefon cu Raluca și din Israel. Ne povesteam una celeilalte noutățile din viețile personale. În urmă cu un an mi-a spus că nu se simte bine. Când am sunat-o iar, nu a răspuns și apoi am aflat că a murit. Nu avea copii sau rude și nici nu știu numele prietenilor ei ca să mă pot interesa ce s-a întâmplat. A dat odată un interviu la televiziunea franceză, pe care l-am găsit după ce am scris pe Google *Raluca Sterian-Nathan*. În interviu spune că toată viața a vegheat-o un înger păzitor care, în cazul ei, a avut atât de mult de lucru, încât a trebuit să facă multe ore suplimentare ca s-o ferească de rău! În interviu era așa cum o revăzusem la Fouquet's: veselă și vie, scripitor de inteligentă și rafinată. Ca întotdeauna. O iubesc. Mă face să râd. Pot oare oamenii să moară dacă îi iubești și dacă te fac să râzi?

Înapoi la 1947

Acolo, la Institutul Moteanu, am avut norocul să întâlnesc cel mai bun profesor de literatură pe care l-am avut vreodată, domnul Garabet, care te făcea să te îndrăgostești până și de gramatica română. Pe mine mă răsplătea cu cele mai mari note și gândul la asta îmi dă curaj chiar și acum. Un profesor bun e un profesor pentru tot restul vieții. Cât mi-a fost profesor am scris multe poezii și o piesă de teatru, *Caterina e nevinovată*, pe care am jucat-o cu colegile de clasă în curtea școlii.

Tot atunci Mihai Gafița – redactorul revistei *Universul copiilor* – mi-a publicat trei poezii. Eram mândră că îmi puseseră poezia – *Serbare în luncă* – singură pe o pagină întreagă, iar de jur împrejur ilustraseră cu desene. Apoi m-am gândit mult la copiii care își pierduseră tatăl pe front și am scris o poezie pe

care am recitat-o de mai multe ori, despre o fetiță care pândea în fiecare zi poștașul. Într-o zi îl vede că se îndreaptă spre casa lor și e fericită, deschide cu nerăbdare scrisoarea de la tata. De fapt, era o înștiințare că murise. Poezia mea s-a pierdut, dar nu și durerea închisă în ea. Durerea copiilor aruncați brusc în necopilarie și purtând poverile lăuntrice ale trecutului.

1947 a fost și anul când noi, copiii de doisprezece ani, ne-am început ucenicia în arta de a dansa pe sârma fricii. Dacă în primăvara aceluiași an scrisesem o poezie de dragoste „regelui nostru“, pe care am recitat-o cu mare înflăcărare și mult succes la serbarea de sfârșit de an, iată că în decursul aceluiași an, într-o dimineață, înainte să plec la școală, tata și mama m-au chemat în dormitor să-mi spună ceva. Era cu totul neobișnuit să mă cheme tocmai acolo și tocmai când mă grăbeam să plec la școală. Dormitorul era cea mai izolată cameră din apartament, departe de vestiar și de intrare. Ne-am așezat toți pe pat, care era deja strâns și acoperit cu sfânta cuvertură de catifea stacojie, pe care nimeni nu avea voie să se așeze. Cine știe cât o fi costat în urmă cu o mie de ani, când se căsătoriseră ei doi, îmi spuneam în sinea mea, de nu ne lasă mama să ne așezăm pe ea. „Că se strică!“ spunea. De data aceasta ne-am așezat cu toții pe catifeaua devenită ospitalieră și mi-au spus să nu mai vorbesc despre rege la școală, că e periculos să vorbești despre el în aceste vremuri, că a fost silit să renunțe la tron.

— Nu e adevărat! am spus. Duminică l-am văzut la fereastra palatului, la schimbarea gărzii, era frumos, era vesel!

— Era, suspină mama.

— Dar, mamă, regele stătea ca în fiecare săptămână la fereastra din partea stângă a palatului, lângă câinele lui lup, și ne făcea cu mâna. Nouă, copiilor de pe stradă, și gărzii.

— Săptămâna viitoare nu va mai fi acolo, Ririca, nu va mai fi niciodată acolo, l-au gonit!

— Bine că cel puțin îl lasă să plece, că nu-i fac nici un rău! își dădu tata cu părerea, dar eu tot nu puteam crede că regele pleacă.

Cel mai trist a fost când părinții mi-au pus în față foaia cu poezia pe care o recitasem în fața școlii, la serbare. Îi țin minte numai sfârșitul: „Din toate colțurile României, gândurile noastre prind să se închege: Trăiască-al țării noastre iubit Rege!“ Era în primăvara lui 1947. Acum eram în decembrie 1947. *Ei* nu stătuseră nici o clipă în această jumătate de an cu brațele încrucișate.

Comuniștii de la putere se transformaseră la noi în casă în *ei*. Tata, mama și Pică nu spuneau niciodată *comuniștii*, spuneau *ei*. *Ei* nu erau noi, *ei* trebuiau să

nu afle, să nu înțeleagă ce credem noi despre *ei*. Să ne creadă altfel decât suntem, că nu avem nici o părere a noastră despre *ei* în casa noastră, în corpul nostru, în capul nostru. Să ne ferim – prin deșteptăciunea noastră –, să părem mai proști și mai neînsemnați decât suntem, chiar dacă pe mulți nici asta nu i-a ajutat când a fost să-i ridice noaptea din pat.

— Trebuie să rupem foaia cu poezia, nu avem încotro, dacă fac o perchiziție pentru orice fleac, cum fac *ei*, și găsesc foaia, va fi rău de noi toți!

Am rupt cu mâna mea foaia și am plâns.

Spre deosebire de mama, care voia să fiu tot timpul ca ea și cu ea, și deci tot timpul găsea motive să mă pedepsească, tata nu mă pedepsea pentru nimic altceva decât pentru minciuni.

— Ririca, să nu minți! Nu există lucru mai urât ca minciuna.

Cred că singura dată când tata mi-a dat o palmă a fost atunci când m-a prins cu o minciună. Eram foarte mică, dar am învățat lecția fiindcă știam, simțeam că tata are dreptate și că nu e frumos să minți. Acum nu sunt sigură că asta m-a și ajutat în viață. Iar când am mai crescut și am putut să înțeleg mai bine, tata mi-a citat din Cehov: „Rugina roade fierul, păduchele roade iarba și minciuna roade sufletul!“

Și iată că acum tocmai tata era cel care-mi cerea să-mi ascund gândurile, să fiu mai deșteaptă decât *ei*, să despart „casă“ și „acasă“ de bloc, de stradă, de școală, de orice loc unde erau *ei* sau puteau fi *ei* – mascați în colegi. Să mă prefac, adică să mint. Și mai curios era că lucrurile se desfășurau cu o viteză de avalanșă, mereu apărea ceva nou în ziare și ceva nou de citit printre rânduri, astfel încât ce-mi cerea tata, deși eram încă un copil, devenise o a doua natură, chiar la un copil educat: să spună adevărul. Apăruse divorțul dintre ceea ce crezi și ceea ce spui. Făceam asta automat, așa cum alegi grâul de neghină. Dar noi păstram neghina. „Să nu dea Dumnezeu omului cât poate duce.“ Și uite că nici noi nu aveam încotro. „Nu omul este peste vreme“, spunea până și Pică. Pe terasa noastră spunea el asta. *Ei* și ce mai făceau acei *ei* dominau o bună parte din discuții. Dar și Craiova, și vremurile bune reapăreau mereu, ca o fata morgana în Sahara prăpădului făcut de acei *ei*.

— De ce ai ochii roșii? Ai plâns? m-au întrebat la școală fetele în acel decembrie 1947.

Să înveți să spui numai ce trebuie să spui îți ia timp, dar eram la Institutul Moteanu. Eram printre noi, nu printre *ei*.

Le-am spus adevărul: „Am plâns și sunt amărâtă fiindcă a plecat regele!“ Iar

ei nu au auzit de la nimeni ce am spus atunci. Secretul a rămas înmormântat la Institutul Moteanu. Până în 1960, anul când am plecat din România, nu am mai trimis nici o poezie la vreo revistă. Scriam despre dragoste și despre teama că vremea va trece prea repede, or asta nu era nici publicabil, nici proletcultist. Nu pomeneam nici măcar în trecere în poeziile mele de clasa muncitoare și de conducătorul ei iubit. De neconceput în acei ani de maimuțărare a poeziei.

1948. Septembrie

Reforma învățământului a dus la desființarea tuturor școlilor particulare din România și înlocuirea limbii franceze cu limba rusă. Drept care pensionul particular de pe Calea Victoriei, Institutul Moteanu, a fost desființat și m-am mutat la altă școală.

— Ce rău îmi pare că Ririca trebuie să părăsească pensionul! i-a spus mama Marceli, prietena ei. Ții minte ce frumoși au fost anii când învățam amândouă la pensionul surorilor Urziceanu din Craiova?

Mie îmi plăcea să mă uit la Marcela (Berman?). Era foarte frumoasă, brunetă cu ochii verzi, avea un corp superb și se îmbrăca de parcă ar fi venit tocmai atunci de la o filmare. Iubea fiecare piatră a Bucureștiului și nici unul dintre evenimentele orașului nu-i era străin. Din când în când venea în vizită la noi cu Angi, fiica ei ceva mai mare decât mine, dar care avea voie să joace șotron cu băieții.

— Lala, la tine e ca la Istanbul, nici nu mă așez bine pe scaun că și sosește cafeaua!

— Păi se poate fără o cafeluță? Îți aduc imediat și un șerbet de zahăr ars, pe care l-am făcut ieri!

Cât timp mama a stat în bucătărie să pregătească lingurițele cu șerbet de zahăr ars în pahare cu apă rece, după moda de-atunci, Marcela mi-a povestit că la Craiova mama fusese o fetiță ca toate celelalte, mergea la serate dansante cu băieții, se plimba cu băieții și, în cele din urmă, s-a plimbat pe Strada Unirii numai cu Mișu, prietenul ei, într-un cuvânt, a avut toate libertățile.

— Nu știi de ce e așa de severă cu tine! N-avea nici o grijă, am s-o rog să te lase să vii la noi, la ziua de naștere a lui Angi.

Când mama s-a întors de la bucătărie, Marcela o informă că vineri e ziua de naștere a lui Angi, iar copiii cu care fusese în colonia de vară vor veni s-o sărbătorească.

— Las-o și pe Riri! O să fie frumos.

Mama nu s-a grăbit să răspundă. De ce oare nu o întrebase Marcela între patru ochi, se gândea, să nu afle copilul de invitație?

— O las să vină, spuse mama după un timp, dar numai dacă vin și eu cu ea.

— Lala, dar nici o mamă nu va fi acolo, copiii sunt între ei, eu rămân numai cât servesc mâncarea, în restul timpului stau în altă cameră.

— Înțeleg, dar știi și tu cum sunt eu, o exagerată, o mamă nebună, n-o pot lăsa singură.

Marcela nu avu încotro, ne invită pe amândouă. Era marți. Până vineri le-am povestit tuturor prietenelor mele din clasă că în sfârșit mă duc și eu la un ceai cu băieții, că mama mă lasă, doar că va sta și ea acolo cu mine.

— La un loc cu copiii? se mirau ele.

— Nu are a face, le spuneam, principalul este că se va obișnui cu ideea, că va fi un început, pe urmă o să mă lase și singură.

De la zece ani voiam să merg la o petrecere unde să fie și băieți, nu pentru băieți, ci pentru că toate prietenele mele se duceau la astfel de reuniuni. Pentru ele nu era nimic deosebit. Se duceau, vorbeau, râdeau împreună, de parcă băieții erau fete ca noi.

Eu nu mai fusesem niciodată la un ceai cu băieții, deși împlinisem 13 ani. Cum va fi?

Vineri dimineață, mama și Pică discutau pe terasă despre interesanta poveste a unui avocat din Craiova. Știam povestea pe dinafară de mult, dar ei o relatau de parcă se petrecuse ieri.

— Am văzut o fotografie a familiei, spunea bunicul. Mama viitorului avocat Marcel E. a murit la nașterea copilului, tatăl lui s-a recăsătorit și Erna, sora celei de-a doua soții, o femeie de vreo 20 de ani, căsătorită la Berlin, a venit în vizită la Craiova când Marcel avea doi ani. În fotografia de familie pe care am văzut-o atunci, Erna, sora mamei vitrege, îl ținea pe Marcel, copil de doi ani, pe genunchi.

— Ceea ce nu l-a împiedicat după 20 de ani, când Marcel studia avocatura la Berlin și și-a vizitat rudele de acolo, să se îndrăgostească de Erna, și Erna de el! îl completă mama. A venit în țară, a spus că vrea să se căsătorească. Erau peste 20 de ani diferență între ei, în Craiova nu se mai pomenise așa ceva, a fost un scandal nemaipomenit, dar nu a ajutat la nimic. Tânărul avocat a spus că, dacă tatăl lui nu-l lasă să se căsătorească, se va sinucide. Erna avea o fiică de vârsta lui Marcel. Toată Craiova (așa spuneau mereu: toată Craiova, de parcă nu putea

fi doar jumătate din Craiova), toată Craiova vuia, dar tânăra pereche a venit să locuiască în oraș! se minuna mama de parcă era prima oară când auzea de întâmplare.

— Trebuie remarcat – spunea bunicul – că era vorba de oameni foarte subțiri, el a devenit un avocat extrem de solicitat în Craiova, iar ea – o persoană foarte cultivată – s-a ocupat de teatrul pentru amatori. Juca în spectacole și recita pedant și exagerând fiecare cuvânt în modul acela nenatural și afectat în care se juca teatru odinioară. Problema era că și în viața de toate zilele vorbea și gesticula ca pe scenă, dar ce importanță a avut asta față de faptul că soțul ei a adorat-o?

— Da, mi-ai povestit odată ce scandal a fost cu ei la templu – spunea mama –, adu-mi aminte ce s-a întâmplat exact.

Puteam să răspund eu în locul bunicului, căci știam pe de rost tot ce se întâmplase la templu. În afară de asta, aș fi vrut să stau și eu puțin de vorbă cu bunicul despre ziua lui Angi de după-amiază. Doar că Pică nu era liber, se dusesse din nou la templu la Craiova cu mama.

— La sărbătorile noastre de toamnă, după cum se știe, bărbații stau jos în templu și femeile la balcon. Lui Marcel nu prea îi convenea să stea despărțit de nevastă, și ce făcea? Stătea pe bancă lângă ceilalți bărbați, dar cu capul întors spre balcon, se uita în sus la Erna, o sorbea din ochi și îi trimitea bezele. În templu! Știi, Lala, eu n-am fost niciodată religios, dar acolo chiar și eu, și prietenii de față am găsit comportamentul ăsta cam nelalocul lui.

Între timp se făcuse ora mesei, am mâncat foarte puțin, mă tot gândeam ce va fi la Angi.

După masă, mama nu s-a grăbit, așa că am ajuns pe strada Lucaci când toți copiii erau deja acolo. Angi avea o casă-vagon, patru camere care dădeau din una în alta, despărțite de glasvanduri pliante. Peste geamurile glasvandurilor erau întinse perdeluțe albe fixate jos și sus cu niște bare. Două uși erau astfel pliate, încât trei camere se transformaseră într-o singură încăpere mare. Pe lângă pereți erau puse multe scaune și o masă.

Marcela ne îmbrățișă, termină de pus platourile cu sandvișuri și prăjituri pe masă și o duse pe mama în ultima cameră, la care ușile pliante rămăseseră închise. M-am uitat de jur împrejur. Băieții și fetele păreau că se cunosc toți dinainte, treceau de la un grup la altul, vorbeau, gesticulau și râdeau laolaltă. Toată lumea era a lor. Eu nu știam să le vorbesc limba. Nu era locul meu acolo, dar aș fi vrut să fiu ca ei. Acasă la mine cărțile nu mă măsurau din priviri, nu mă

judcau, puteam să le deschid de câte ori doream. Copiii de aici erau fiecare, pentru mine, o carte închisă, și unei cărți noi, închise, nu-i știi conținutul. În afară de Angi, nu cunoșteam pe nimeni, dar se sărbătorea ziua ei, ea era centrul atenției. Poate nu văzuse că am venit.

M-am așezat pe un scaun, nu știam ce să fac cu mâinile și picioarele. Toți cei de acolo aveau un cod pe care nu-l știam. Nimeni nu mă vedea și nimănui nu-i păsa de mine, oricum nu aveau nevoie aici de cineva care nu mai fusese vreodată într-o societate cu băieți. Devenisem exact ca omul invizibil din poveste. Îmi venea să plâng și mă abțineam. Dar cele mai triste lacrimi sunt cele pe care nu le lași să curgă. Deodată un băiat înalt și bronzat se desprinse de grup și veni spre mine. Nu era o greșeală, chiar venea spre scaunul meu. A căutat cu ochii un scaun liber, l-a adus lângă scaunul meu și mi-a zâmbit.

— Eu sunt Mircea. Nu te-am mai văzut până acum la Angi. De unde o cunoști?

I-am zâmbit și eu. Într-o secundă, altă lume! Am uitat că voiam să plâng. M-am simțit în rând cu toți ceilalți, o fată la fel ca celelalte.

— Mama ei a fost colegă de școală cu mama mea, am răspuns, dar în acea clipă perdeluța uneia dintre cele patru uși pliante ale camerei rămase închise a fost trasă într-o parte de mâna mamei mele.

Din chenarul geamului, mama, așezată pe un scaun, se uita la mine cum vorbesc cu un băiat. Mă privea și chiar zâmbea puțin, dar cine știe ce gândea despre această nemaipomenită situație, eu cu un băiat așezat lângă mine și vorbindu-mi pe deasupra. Un băiat? În acel moment tot ce prinsese viață în mine a înghețat.

— Te-ai albit la față, îmi spuse Mircea, ce s-a întâmplat?

Nu i-am răspuns. Îmi era rușine. Nu mai eram în stare să vorbesc, să mă mișc, devenisem o carte cu paginile lipite. Mircea mă provoca să-i povestesc despre mine, despre școala mea, despre filmele văzute în ultimul timp, despre cărțile citite. Eu chiar citisem cartea care-i plăcuse lui Mircea cel mai mult, după cum văzusem și filmul despre care vorbea, dar era ca și cum un pietroi de o tonă îmi stătea pe limbă. Încercam să-l urnesc. Nu puteam. Îi răspundeam lui Mircea doar cu *da* sau *nu*. Cuvinte scurte. O dată îi răspundeam *da* și o dată îi răspundeam *nu*, și în timpul asta mă gândeam că îi par proastă și plicticoasă și „nu ai ce vorbi cu ea”; știam ce poate crede, dar nu puteam face altfel. Îndărătul ușii pliante, mama continua să țină ridicată perdeluța, urmărindu-mă ce fac. Ochii ei erau negri, mari și foarte frumoși. Mama era o femeie foarte frumoasă. Mă privea.

Chiar zâmbea puțin.

Tot restul serii am stat ca o spectatoare într-o sală de teatru, nu ca un actor pe scenă. Nu am făcut parte din spectacol, toți copiii se zbenguiau, eu am tăcut, așezată undeva jos, în întunericul sălii. Apoi ne-am întors spre casă, o să fiu din nou singură în camera mea. Ca o plantă într-un ghiveci, care își ține singură stropitoarea și din când în când toarnă apă pe ea însăși.

Pe drum mama mi-a spus: „Ce fată bună, Marcela! Ce mult mă iubește! Ce milă îi e de mine!“

Eu îmi recăpătasem glasul. Totdeauna am vrut s-o fac pe mama să fie mulțumită de viață, în acea clipă parcă uitasem cum ridicase perdelele și mă privise.

— Dar de ce trebuie să-i fie cuiva milă de tine? am întrebat-o. Ești tânără, ești frumoasă, noi te iubim, stai pe Calea Victoriei, de ce trebuie să-i fie Marcelei și altora milă de tine?

Era ciudat, dar se juca un cadril între mine și mama. Ea dorea să mă schimbe, eu doream s-o schimb. Ea voia să-mi dicteze toate mișcărilor, să facă din mine ce nu eram și ceea ce probabil nu reușise să facă din ea însăși. Iar eu dintotdeauna am sperat s-o reeduc, să-i explic și până la urmă s-o fac să înțeleagă, să nu se mai intereseze de lucrurile de care era interesată și care pe mine mă plictiseau de moarte. Trăiam cu speranța că într-o bună zi îi voi putea spune ceva real și că nu va face din asta o tragedie, că va înțelege realitatea și pe mine, și atunci va fi ca o păpușă care învie și iese din cutia de carton a Craiovei.

Era mama mea, îmi era complet străină, dar o iubeam, speram că odată și odată o să pot vorbi cu ea și-i voi putea spune: „Eu“, și atunci nu va țipa la mine, nu îmi va trage o palmă. De mult ce mă feream de reacțiile ei exagerate, mă învățasem poate să mă feresc și de înăuntrul meu, de nerușinarea gândurilor mele. Mi-era rușine și că nu mă interesa nici o poveste despre acea Craiovă păstrată la naftalină. Voiam să fiu ca toți copiii de vârsta mea. Pe de altă parte, știam cât de importantă sunt în ochii mamei, cea mai bună bucătică a mâncării era „pentru copil“. Și spunea mereu: „Să înveți, să ai banul tău, să nu depinzi de bărbat!“ Tocmai ea spunea asta.

— Să o iubești pe mama ta – spunea tata cu orice ocazie –, la doi ani, când ai fost grav bolnavă, și-a smuls părul din cap de disperare!

— Tată, am rugat-o eu să-și smulgă părul din cap? Cu ce sunt eu de vină pentru asta? îi răspundeam tatei, dar numai în gând.

Altminteri tăceam, nu aveam curajul să-i spun că aș fi preferat să nu mă țină

de mână. Să nu-și smulgă părul din cap. Să coboare perdeaua, să acopere geamul, să-mi dea drumul când e important să mi se dea drumul. Să mă iubească. Dar de ce să sufăr eu din pricina asta? Eram deja mare, aveam 13 ani, toate mamele pe care le cunoșteam erau altfel decât mama. Ce n-aș fi dat să apară din nou acea mamă a mea care, într-o dimineață de război, a putut să meargă zece kilometri printre gloanțe și nu a scos nici un țipăt, nici măcar o dată. Aș fi preferat să nu se întoarcă atât de repede înapoi la Craiova.

1949. Primăvara

În noua mea clasă aveam o prietenă pe care o iubeam mult, Adina P. Ne împărtășeam toate secretele, așa cum făcusem odată cu Ruthie, care se mutase la Viena.

Într-o după-amiază m-am dus la ea acasă. Locuia nu departe de noi, într-o curte plină de liliac înflorit. Casa era una de tip vagon, asemănătoare cu casa lui Angi. Ușa de la intrare fiind deschisă, am intrat și m-am îndreptat spre camera Adinei. În prima cameră nu era nimeni, în a doua nu era nimeni, dar prin ușa întredeschisă a celei de-a treia, am văzut-o și am auzit-o pe mama Adinei, care-i citea surorii de șase ani a Adinei. Tocmai lăsase cartea din mână și îi spunea fetiței: „...și jidanii s-au năpustit asupra Domnului nostru Iisus Hristos și L-au scuipat în față și L-au bătut cu pumnii și L-au pălmuit...”

Poate că tot așa îi povestise și Adinei când avea șase ani, probabil că la fel îi povestise mama ei, bunica Adinei, atunci când ea avea șase ani. Îmi părea atât de rău că așa îi va povesti Adina fetiței ei când o să aibă o fetiță (sau un băiețel). Povestea asta veche, dar nouă pentru mine, mă șfichiui peste față ca un bici, povestea uceniciei în antisemitism. La fel cum înveți să spui: „Bună ziua!” Am ieșit din casă fără ca cineva să mă fi simțit acolo. Plângeam. Adina era cea mai bună prietenă a mea. O iubeam. Dar eu ce eram pentru ea?

Expediția mea în lume începuse aici, printre copii creștini, primele mele poezii au fost visate și scrise la violoncelul vrăjit al limbii române, dintotdeauna mă simțisem de-a locului. Să fi fost poate – începeam să înțeleg – o obrăznicie din partea mea? Pe cine întrebam dacă mi-a dat cineva dreptul să fiu atât de mândră de limba română? Mama Adinei îi povestea fetiței ei despre evreii cei răi din anul zero, *de acum 1949 de ani*. Și uite că atunci când eu aveam șase ani, ca sora Adinei, bunicul meu nu-mi povestise nimic despre românii care cu *numai un an* în urmă uciseseră în București zeci de evrei, dar și pe savantul Nicolae

Iorga, creștin. Bunicul credea că unei fetițe de șase ani trebuie să-i povestești lucruri frumoase pe care să le împărtășească cu alții ca pe o pâine. Bunicul meu iubea pâine în străfundul sufletului România și-mi spunea că Iisus Hristos propăvăduise dragostea și iertarea și nu ar fi tolerat ura față de alți oameni. Poate că mama Adinei nu avusese un bunic ca al meu. Poate că Adina și mama ei nu știau că Iisus era din Nazareth, din Galileea, țară locuită de evreii care trăiau sub ocupație romană. Că Iisus, că preacurata Maria, că cei doisprezece apostoli fuseseră cu toții evrei. Poate că Adina nu știa că numai la romani exista ca pedeapsă crucificarea, evreii nepracticând o asemenea pedeapsă. Dacă fuseseră și evreii care ceruseră pedepsirea lui Iisus, au fost atâția alții care Îl veneraseră și ajutaseră, precum evreul Simon, acela care l-a luat crucea și a purtat-o până pe Golgota, sau evreul Iosif din Arimathea, cel care i-a cerut lui Pilat trupul Mântuitorului și l-a înfășurat într-un giulgiu de in și l-a depus în mormântul destinat Lui. Nu, nu ar fi trebuit să mă nimeresc tocmai atunci la Adina și să alunec peste acele cuvinte mocirloase. Oricum mama ei, pesemne, nu era purtătoarea de cuvânt a creștinătății.

România rămânea pentru mine locul unde am iubit pâine și pietricele cu care jucam șotron. Mă simțeam o localnică. Era poate o obrăznicie.

Anii 2000

Citesc în *Jurnalul fericirii* al lui Nicolae Steinhardt:

„Mă întâlnesc pe stradă cu profesorul Al., căruia mă apucă să îi spun atât de emoționat, încât îi ghicesc mirarea înduioșată – că există și evreii care iubesc cu adevărat România.“

Genialul Steinhardt, evreu-creștin-călugăr-om, era unul dintre ei. Când i-am citit *Jurnalul fericirii* am fost fericită că există și a existat.

Nu am mai pus întrebări. M-am simțit îndreptățită să mă simt localnică pe aceste meleaguri. Primisem un *green card* de la călugărul Nicu Steinhardt. În Israel l-am cunoscut personal pe fermecătorul Ioșca – Iosef A. Steinhardt – un adorat mecena al artiștilor veniți în turneu din România. A fost atât de iubit, încât, după moartea sa, artiștii români ajunși în Israel, în puținul timp pe care-l aveau la dispoziție, se duceau în cimitirul evreiesc să-i depună flori la căpătâi și un gând frumos. Am cunoscut-o la Tel Aviv și pe Victorița Steinhardt, verișoară primară a lui Nicu, o femeie cu o memorie excepțională și de la care se putea învăța tot arborele genealogic al familiei. Am fost s-o vizitez împreună cu dr.

Anca Mendel, fiica lui Ioșca, specialistă în psihiatrie. Atunci mi-am reamintit că în *Jurnalul fericirii* Nicolae Steinhardt pomenește de o înrudire a familiei lui cu cea a doctorului Freud din Viena. Închidere sau deschidere de cerc?

1950

Am împlinit 15 ani într-o vreme când copiii de un an erau învățați să vorbească, iar oamenii mari erau învățați să tacă. Aproape că nu le mai era de folos că la un an învățaseră să vorbească. Închisorile erau ticsite. Dușmanii de clasă se înmulțeau ca iepurii și erau infiltrați peste tot. Se impunea vigilența. Demascarea lor. Lupta pentru pace era în toi și în război permanent cu aceia care, iată, doreau război și moarte.

*La masa verde, față-n față,
Cer unii moarte, alții viață!*

În acei ani se învăța și se recita această poezie a Mariei Banuș în toate școlile. Cei care cereau moarte, „imperialiștii anglo-americani“, erau înfățișați pe afișele din țările comuniste ca niște monștri odioși, scunzi, stafidiți, cocoșați, cu sacul de dolari într-o mână și cu jobenul Unchiului Sam pe cap. Prin contrast, cei care le puneau stavilă erau soldați sovietici și muncitori înalți, tineri, frumoși, vânjoși, îmbrăcați în salopete albastre. O altă așa-zisă poezie recitată peste tot în loc de Tatăl nostru era (citez din memorie): „Coșurile fabricilor care pe cerul liber și senin scriu cu fum numele tău, *Lenin*.“

De doi ani, apropierea zilei de 21 decembrie – ziua de naștere a tovarășului Stalin – se făcea simțită din plin în toate școlile României. „Fiecare elev să pregătească darul său pentru tovarășul Stalin“, ne spunea diriginta. Ordinele – căci era un ordin – nu se discutau, se executau! Încă din octombrie începeam să tricotăm câte un fular pentru tatăl copiilor din întreaga lume sau să desenăm câte un tablou, sau să brodăm câte o perniță. Și, bineînțeles, trebuia să însoțim darul cu o scrisoare plină de urări. Până pe 21 decembrie se strângeau toate cadourile – într-o clasă de 30 se adunau 30 de cadouri, apoi pe școală și apoi pe țară – și ni se spunea că toate cadourile din România se îndreaptă acum spre Kremlin. Cred că *supremul tovarăș* ar mai fi în viață și azi dacă ar fi hotărât să-și înfășoare gâtul în fiecare zi cu unul dintre interminabilele fulare trimise din România!

Mi se întâmplă câteodată, din păcate, să uit ziua de naștere a vreunui prieten, dar până în ziua de azi, când se apropie 21 decembrie, îmi aduc aminte: „Ziua lui

Stalin!“ Tresar. Unde sunt ele, fularele de altădată?

La alegeri ieșea totdeauna victorios Partidul Muncitoresc Român, cu o majoritate de 99%. Cu toate acestea, înainte de alegeri, Partidul și UTM-ul își exprimau îngrijorarea față de posibilele manifestări ale dușmanului de clasă și de încercările lui „de a-și ridica capul“ în ziua alegerilor.

În acea zi de alegeri era un frig cumplit, dar nouă, fetelor din clasa mea, ni s-a încredințat fiecareia câte o stradă pe care să patrulăm toată ziua și să luăm aminte să nu se pună la cale vreo acțiune dușmănoasă.

Strada era acoperită de zăpadă, mă plimbam fără rost în sus și în jos, îmi înghețaseră picioarele, când am văzut pe o bancă din grădinița publică doi tineri. Se așezaseră peste zăpada de pe bancă. Stăteau și vorbeau. Nu am putut auzi nici un cuvânt, bătea vântul, fata începuse să plângă, el o mângâia pe păr. Nu știu de ce, dar am intuit că erau nevoiți să se despartă, că se vedeau pentru ultima dată. S-au ridicat, s-au îmbrățișat și au luat-o fiecare în altă direcție. După un minut au întors capul și au dat fuga unul spre celălalt. Încă o îmbrățișare, păreau așa de triști și sperați, și apoi au plecat, poate, unul din viața celuilalt. Iar mie mi-a venit să plâng.

— Ai văzut ceva suspect? m-a întrebat tovarășul de la UTM.

Lacrimi – mi-a venit să-i răspund. „Nu, tovarășe, nu am remarcat nici o activitate suspectă!“ A doua zi s-a scris că partidul a obținut 99,8% din voturi. Pe o bancă într-o grădiniță publică doi tineri plângeau, ei nu știau că îi supraveghez și eu nu știam de ce se despart. Nu ne-am mai revăzut vreodată. La toți trei ne-a fost foarte frig.

În mai puțin de trei ani, fața Bucureștiului se schimbase. Nu-l mai recunoșteai. Așa grăit-a Stalin. În loc de Dumnezeu, murise Omul. Sau au murit amândoi. Legile se înmulțeau ca iepurii pe câmp, dar ideile, ca și cuvintele, se împrăștau devenind fixe, repetate ziua și noaptea în ritmul unor lovituri de ciocan în cap, până când aveai impresia că sunt dintotdeauna ale tale. Cărțile scrise de autori importanți erau eliminate de pe rafturile librăriilor. Cu rare excepții, apăreau numai cărți scrise de mercenari ai tocului, de oameni care își căutau, ca într-o rețetă culinară, ingredientele, ce cuvinte trebuie să introducă în cartea-plăcintă, în așa fel încât să fie acceptată de cenzură. Să miroasă bine. A proletar și a țăran muncitor. „Stegari căliți ai veacului ce vine, purtând în inimi alte destine.“ Lozinci noi. Limbi noi. Cum de apăruseră atât de repede? Cum de le învățaseră atât de repede? Cum se răspândiseră peste tot, de parcă existau automate

invizibile de scos din ele cuvinte caraghioase, ridicate la rang de sfințenie? Gheorghe Gheorghiu-Dej și oamenii lui semănau peste tot, ca pe un câmp, semințe. Numai că acestea erau semințele fricii. Ca să rodescă nu aveau nevoie de apă, ci de sânge. Ceea ce mi se părea extraordinar era că până și mama adăugase în taifasul ei de pe terasă cu Pică niște cuvinte în care nici măcar nu se pomenea de Craiova. „În vremurile bune“, spunea mama, și totul, chiar și Bucureștiul, era înăuntru. Iar Pică îi răspundea trist: „Vremurile bune se deosebesc de prezent ca ziua de noapte.“

Era de parcă o zăpadă alcătuită din cuvinte ciudate, străine, nemaifolosite vreodată se așternuse peste toată țara. Și expresiile acestei limbi noi – viitorul țării = luminos; burghezo-moșierimea = suge sângele clasei muncitoare; imperialismul anglo-american = putred = vrea război, și nu pace ca și noi; dușmanul de clasă = nu doarme = trebuie zdrobit; prietenia dintre poporul sovietic și poporul român = nemuritoare; tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej = scapă țara de burgheji, mai întâi împreună cu Ana și Luca, iar apoi singur-singurel; Iosif Vissarionovici Stalin = soarele popoarelor etc., etc., etc. – cuvintele acestea nu se mai topeau, se rânduiau unele peste altele, înghețate și încremenite. Rămâneau acolo. Dicționarul limbii de lemn. Trebuia să înfuleci cuvintele acestea ca o găscă îndopată, și ele ți se lipeau de cerul gurii și le rosteai ca să maschezi cuvintele vechi cu cele noi. Să nu fii recunoscut pentru că ai accentul limbii vorbite în vremea vremurilor bune. Era o plasă de cuvinte noi peste goliciunea gândirii tale, ca s-o ascundă. Bănuiesc că nouă, copiilor, ne-a fost totuși mai ușor cu cuvintele noi decât oamenilor mari, care stăteau mai prost la capitolul „schimbări radicale“. Și care erau preocupați de supraviețuire și de cum să se ferească de informatori. În cartea *Pâine și vin* de Ignazio Silone, am citit și recitat o frază potrivită pentru cei care se îmbătau cu cuvinte și ideologie și îi denunțau pe colegi și vecini Securității. „Cât de mizerabilă e inteligența – spune Silone – dacă nu e bună la nimic altceva decât să servească drept alibi pentru a-ți păstra conștiința liniștită!“

„Suntem stegari căliți ai veacului ce vine!“ cântam la școală, dar ne simțeam căliți de sentimentul de frică. Grija permanentă de a te strecura, de a nu fi remarcat, te învăța nu numai cum să vorbești, ci și cum să te îmbraci. Ca prin farmecele unui vrăjitor rău, dispăruse parcă deodată de pe străzi forfota veselă și multicoloră a femeilor elegante, cu pălăria de fetru asortată la rochie, și a bărbaților în costume impecabile, cu cravate de mătase naturală și pălării

Borsalino. Într-un timp record, bucureștenii se transformaseră în proletari sau se deghizaseră în proletari, sau erau obligați de regulile fricii să se arate mai proletari decât sovieticii. Totul era să nu atragi atenția asupra ta, să faci parte dintr-o armată uniformă și diformă de basmale și șepci, de haine spălăcite și produse în serie. Să devii și tu un produs în serie. Să nu te latre cineva, suspectându-te: „Asta nu e de-al nostru!“ Până și tata își cumpăraseră o șapcă, ceea ce mi s-a părut *sfârșitul lumii*.

Eu aveam un palton special pentru școală, cumpărat pe puncte, ros pe ici, pe colo, prin părțile esențiale. Principala lui calitate era că arăta ponosit și semăna cu celelalte paltoane din clasă. Pentru ieșit seara cu părinții la teatru aveam un alt palton, lucrat pe comandă de o croitoreasă. În Bucureștiul copilăriei și al anilor mei de școală, îți coseai rochiile la croitoreasă, dar până să-ți vezi terminată rochia treceai printr-o întreagă saga.

— Nu găsești nimic ca lumea de cumpărat în tot orașul, spunea bunica, și dânsa avea mult bun-gust la îmbrăcat. Ce ne-am face fără doamna Kiseleff?

Doamna Kiseleff era o croitoreasă foarte bună. Pentru că nu existau confecții de-a gata, cât de cât purtabile, majoritatea oamenilor cumpărau stofe, stămburi, mătăsuri și le duceau la croitoreasă.

Confecționarea unei rochii era aici un adevărat ritual. Întâi trebuia să-ți stabilești o oră la croitoreasă prin telefon. Ajunse la doamna Kiseleff, ne instalăm într-un adevărat consiliu. Obiectele în discuție erau stofa și câteva reviste de modă care, pe căi miraculoase, ajungeau din Occident în Orientul *comunistizat* (cuvânt inventat de mine) tocmai pe măsura din antreul doamnei croitorese. Ca și cum ar pătrunde o scrisoare destinată sardelilor dinăuntru unei cutii închise de conserve. Dar cu faptele nu puteai discuta. Revistele tronau în toată măreția lor – ce importanță avea că erau poate vechi de câțiva ani? – în casa doamnei Kiseleff.

La stofa asta se potrivește mai bine modelul ăsta sau ăsta... La vârsta fetei se potrivește mai bine croiala asta sau asta (iar eu preferam de regulă alt model decât ăsta sau ăsta). La vârsta dumneavoastră, doamna Aberfeld, v-ar sta mai bine modelul ăsta sau ăsta. După ce – vorba marxistului: slavă Domnului! – alegeam modelul, ceea ce dura foarte mult în cazul meu, fiind singură contra celorlalte două, se discuta ce nasturi, fermoare, accesorii trebuie să cumpere mama, mi se luau măsurile și se fixa data primei probe. Dar, la o croitoreasă bună, data primei probe era mereu amânată.

— Croitul durează mult mai mult decât am crezut! Este destul de mult

neprevăzut în croitorie, spunea doamna Kiseleff la telefon, iar mama – deși credea că luase în lucru multe alte comenzi – tăcea chitic. Să n-o supere!

La prima probă totul era însăilat și prins în ace. Învățasem să mă feresc de ace, dar tot mă înțepam, mai ales atunci când doamna muta acele ca să ajusteze rochia pe corpul meu și-mi spunea să nu mă mișc, și eu mă mișcam! După ce fuseseră desenate pe mine cu creta tot felul de semne, de parcă eram o tablă de scris la școală, și după ce mi se scotea peste cap zdreanța de rochie, la fel de ciuruită de ace ca și pielea mea – se fixau data și ora celei de-a doua probe. La a doua probă erau mai puține ace de înfipt, dar trebuia să urc pe un scăunel și să mă învârt din când în când. Astfel, eu murind de-a binelea de plictiseală, se însemna cu creta lungimea rochiei măsurată de la podea. La a treia probă – amânată la nesfârșit – rochia era aproape gata și eu eram terminată. Niciodată nu am suportat bine plictiseala.

Dar uitam de chin când mergeam pe stradă și nu trecea băiat care să nu se uite la mine, din cauza rochiei probabil. La noi în casă se spunea: „Doamna Kiseleff e într-adevăr genială în domeniul ei!“ Poate că era singura privință în care eram de acord cu mama.

15 ani a fost și vârsta la care am luptat pe două fronturi cu totul și cu totul diferite.

După reforma învățământului, se decretase că singurele școli după absolvirea cărora te puteai înscrie la ce facultate doreai erau liceele tehnice. Se spunea că în liceele teoretice – cele normale până atunci – vor fi înscriși numai cei care nu reușesc la examenul de admitere în liceele tehnice și, în plus, dacă terminai aceste școli, intrai foarte greu la facultate și numai la anumite facultăți.

Eu scriam poezii de la nouă ani, scrisesem și o piesă de teatru, organizam în fiecare an serbările școlare și jucam teatru la Ateneul Popular, cum se numea atunci teatrul de amatori. Niciodată nu mă interesase altceva decât literatura, teatrul și filmul, dar, fiindcă ni se spusese că numai dintr-o școală tehnică vei putea fi admis la facultatea dorită, m-am înscris pentru examen la un liceu tehnic, apropiat de casă: Liceul Tehnic Sanitar, situat în fosta școală condusă de călugărițele de pe strada Pitar Moș. Erau vreo 500 de candidați pe 40 de locuri, dar am reușit să intru.

Al doilea front a fost lupta contra propriei mele timidități. De câte ori mă aflam într-o societate în care erau și băieți, eram ca paralizată. În cel mai bun caz tăceam, sau tăceam și mă înroșeam, ceea ce mă paraliza și mai tare.

Aveam în cameră o oglindă mare și într-o bună zi m-am privit în oglindă de

parcă țineam în mână un revolver îndreptat spre mine. „Ai să deschizi gura și ai să vorbești!“ m-am somat. Ființa din oglindă a ridicat mâinile și s-a predat. Am încercat să-mi închipui că în fața mea se află un băiat. El spune ceva. *Trebuie să-i răspund! Trebuie!* Am început să deschid și să închid gura. Să povestesc vrute și nevrute, numai să scot un sunet, să vorbesc. Ca și cum băiatul nu ar fi fost acolo. De fapt chiar nu era, dar, tot făcând exerciții în fața oglinzii o săptămână, două, m-am auzit deodată spunând câte ceva și în prezența băieților adevărați și am putut vorbi ca și cum nu ar fi fost de față. Ca și cum mama nu mi-ar fi povestit că bărbații vor doar să lase fetele gravide și pe urmă să le părăsească. Ca și cum băieții ar fi fost niște făpturi normale.

Dar ce m-a ajutat mai mult decât comenzile pe care mi le dădusem privindu-mă în oglindă a fost faptul că băieții nu numai că erau și ei „făpturi normale“, dar aveau și ochi și mă urmăreau de multă vreme cu privirile. Printre ei, Claudiu.

Claudiu era fratele unei colege de școală. Îl găseam prea blond și prea palid. Îmi trimitea poezii, dar parcă ar fi fost frate cu mine. Când mă vedea, se înroșea și se bâlbâia. Sau tăcea. Totuși odată a prins curaj și a încercat să mă îmbrățișeze. E curios că țin minte sfârșitul uneia dintre poeziile pe care mi le-a scris: „Te-aș privi o viață-ntreagă / și te-aș asculta mereu / căci atât îmi ești de dragă / și atât te iubesc eu!“

Mama îmi permitea tot ce era legat de activitățile școlare și de UTM ca să nu fiu suspectată că aș fi un element dușmănos, așa încât continuam să mă duc la Ateneul Popular. Piese alese erau scrise de autori pe linie, dar jucam teatru, ceea ce îmi plăcea foarte mult, mai ales că de mică mersesem la spectacole cu părinții. Am cunoscut acolo și artiști profesioniști care lucrau cu noi, ca profesori. Printre ei, Peter, care avea 28 de ani, era chipeș, subțire, înalt și însuflețit de niște ochi negri, pătrunzători. Atenția lui mă flata, dar încă mă simțeam la vârsta „dintre ultima păpușă și primul sărut“. Între și între. Îmi făceau curte mulți băieți, asta mă încuraja și mă vindeca oarecum de timiditate, dar abia ieșisem din lumea cărților și din odaia cu cărți. Aveam 15 ani, arătam ca de 18 ani și mă simțeam ca de 10. Îmi plăcea numai să plac. Punct. Era o experiență nouă și plăcută pentru cineva care se simțea prea înaltă și având prea multe mâini și picioare și care nu știa ce să facă și ce să spună. Experiență nouă, asta cu băieții care-mi făceau curte – dacă nu punem la socoteală și cele două scrisori de dragoste primite la nouă ani.

Între timp Peter încerca să-mi stea mereu prin preajmă și ținea morțiș să-mi cunoască părinții. Am intențiile cele mai serioase – spunea –, dacă aș ști de pe-

acum că atunci când vei împlini 18 ani te vei căsători cu mine, ne logodim acum. Știu că risc enorm ca în acești trei ani să întâlnești pe altcineva și să te răzgândești, dar te iubesc și doresc să vorbesc cu părinții tăi. Vreau să fii soția mea! Mă mângâia pe păr și repeta: Vreau să fii soția mea, nu-i așa că sunt primul care te cere de nevastă?

M-am tras deoparte. Eram speriată rău. Mama nu mă lăsase nici să joc șotron cu băieții, și acum, la 15 ani, îi aduc un ginere de 28 de ani care mă mai și mângâie pe păr! Vedeam panicată scena, dar mă și pufnea râsul! Am încercat în toate felurile să-i explic lui Peter că oi fi arătând la 15 ani ca la 18, dar sunt copilăroasă ca la 10 ani și ultimul lucru care mi s-ar potrivi ar fi o logodnă.

Mai târziu am jucat în teatrul de amatori rolul principal din *Cumpăna* de Lucia Demetrius. Era rolul unei femei de 40 de ani, fosta proprietăreasă a unei fabrici. Ea încearcă să-l seducă pe tânărul secretar de partid care naționalizează fabrica. Țin minte că mi-am trasat pe față, cu ajutorul unui creion negru, o mie și una de linii ca să am o mie și unu de riduri, cum credeam că trebuie să aibă o femeie bătrână de 40 de ani!

Într-o zi am văzut în ziar un anunț cu o anumită dată și loc ale unui concurs. Se căuta o fată de 15 ani pentru un film cu George Vraca. Slavă Domnului! Am fost aleasă din vreo sută de candidate. O săptămână întreagă am fost filmată împreună cu alții în Gara de Nord, cred că urcam și coboram dintr-un tren, dar de fapt pluteam de fericire, l-am văzut de aproape pe George Vraca jucând și, la sfârșitul săptămânii, am primit primul salariu din viața mea. Primul salariu la 15 ani! Era o sumă foarte frumoasă, egală cu salariul pe o lună al unui funcționar. Tocmai apăruseră la București, la consignația cu pachetele trimise de rudele din Apus, primii ciorapi de nailon, foarte transparenți, ciorapi Cristal, cum li se zicea, și costau o avere.

Cu banii câștigați la filmări mi-am cumpărat o pereche de ciorapi Cristal. Așa am început, sub nasul comuniștilor și în ciuda lor, epoca mea de cochetărie, atât cât se putea în Bucureștiul acelor ani.

1951

Era tot mai greu să te aprovizionezi și numai familiile cu bunici își puteau permite luxul să-i trimită la cozi interminabile pentru alimente. Pică își lua sacoșa și pleca. Nu totdeauna se întorcea cu ea plină. Dar era foarte activ, căci își trebuia multă perseverență ca să obții rezultate concrete.

— La început – povestea Pică – îi întrebam: Aveți brânză? Nu, domnu' mare, nu avem! Acum mă cunosc de la intrare. Nici n-am intrat bine și strigă spre mine: N-avem brânză!

În fiecare apartament al blocului nostru locuiesc deja laolaltă două-trei familii. În fiecare dintre cele patru camere, o familie cu copii. Bucătăria și baia sunt proprietatea tuturor și dimineața e o concurență acerbă să prinzi un loc în aceste spații destinate unei singure familii. Bătăi în ușa băii, țipete, certuri sunt porția de toate zilele... Tata a reușit să scutească numai apartamentul nostru de o prezență străină. Autoritățile spuneau că într-o cameră vor dormi părinții, într-o cameră Pică, într-o cameră eu, deci în a patra cameră trebuie să ni se aducă o altă familie. Dar Tuțu i-a convins că nu e cazul, pentru că se dăduse cămăruța de pe terasa de lângă bucătărie (alocată servitoarei pe vremea burgheziei, când se construise blocul) unei fete de la țară, care lucra în oraș ca frizeriță. Cum pe terasă nu exista baie, tata a arătat că a patra cameră servește frizeriței ca trecere către baia noastră – deci nu poate fi luată.

Față de ceilalți locatari din bloc, viața noastră a fost mult mai bună. În apartamentul nostru nu se stătea la coadă la baie și bucătărie. Numai eu continuam să fac coadă ca să ajung la inima și la urechile mamei. În vară împlineam 16 ani, dar tot nu-mi dădea voie să invit, la rândul meu, băieți și fete la un *ceai*, cum se spunea atunci. Nu permitea nici unui băiat să ne treacă pragul. Și nu-mi dădea voie să mă duc în alte case, la prietene, atunci când tot grupul se întâlnea, râdea, dansa.

— Mă auzi? Nu-ți dau voie să vii după opt seara acasă! Ce-o să spună blocul?

— Când vin târziu de la ședințele UTM din școală nu spui „Ce-o să zică blocul?” De ce de-acolo pot veni și la 11 noaptea?

— Acolo n-ai încotro, te pot elimina dacă nu ești prezentă. Mă aștept de la tine să te porți cum se cuvine și să fii la timp acasă.

— Mamă, am încercat să explic, o fată se poate întâlni și după-amiaza cu cineva și să nu fie „ceva decent”. Eu nu mă izolez cu cineva, mă duc cu un grup întreg de prieteni la un ceai sau la un spectacol, toate astea încep abia la ora opt. Pot să-ți spun în casa cui sunt sau la ce spectacol mă duc, nu e mai bine așa?

Dar era ca și cum ce-i spuneam nu ar fi avut nici o legătură cu ce auzea. Există o singură rețetă valabilă pentru ea, nu pentru mine: „Nu-ți dau voie.”

Atunci plecam fără să spun că mă duc la un ceai. Dacă-i spuneam nu mă lăsa să ies din casă. Toți cei din grupul meu petreceau de minune, mai puțin eu, care stăteam cu gândul la ce scandal mă așteaptă acasă, dar rămâneam până la sfârșit,

voiam atât de mult să fiu ca cei de vârsta mea. Voiam. Dar nu eram. Eram concentrată nu asupra lor, ci asupra mea și asupra a ceea ce-o să mi se întâmple acasă.

La ora 11 sunam la ușă. Cheia casei nu mi s-a dat niciodată înainte să mă mărit. Părinții dormeau deja. Pică avea misiunea să-mi deschidă ușa. Nu-mi spunea nimic, dar nici nu mă apăra, nici nu ascundea ceva față de mama. O a doua misiune a lui legată de venirea mea târzie acasă era să se ducă în bucătărie, să se uite la ceasul de pe perete și să memoreze la ce oră ajunsesem. Niciodată nu l-am rugat: „Pică, spune-i mâine lui Muța că am venit mai devreme!“ Îl iubeam și-mi era și milă de el. Nu voiam ca din cauza mea să aibă cea mai mică neplăcere. Dar mă durea că Pică al meu era mai puțin al meu de când mă făcusem mare. Nu-i mai puteam povesti despre mine. Îl pierdusem pe Pică al meu! Trecuse în tabăra mamei. Trebuia să fie acolo. Era normal să fie acolo. Dar și ce e normal poate fi greu de acceptat.

A doua zi, când mama afla la ce oră venisem noaptea, începea scandalul.

— Ți-am spus că nu ai de ce să vii după opt. Nu permit! De ce nu-ți bagi mințile în cap? Ai să vezi tu ce-ai să pățești!

După-amiază, când am venit de la școală, am găsit dulapul cu rochii încuiat. „Să te duci la petreceri și la întâlniri cu prietenele tale îmbrăcată în uniformă!“ Știa că în uniformă școlii n-o să ies din casă. Am început să plâng. Îmi venea greu să cred că oamenii care te iubesc îți pot provoca asemenea durere. Am plâns toată noaptea. De ce să fiu singura fată de vârsta mea căreia nu i se dă voie să fie împreună cu prietenii ei, de ce numai la mine, care aveam o casă spațioasă, de ce numai la mine nu se putea veni? De ce numai eu nu am cheia apartamentului în care stau și de ce trebuie să se scoale Pică din somn și să-mi deschidă ușa? De ce tocmai Pică, cel care fusese de partea mea atâția ani, trebuia să raporteze la ce oră am venit? „De ce“ pot fi două cuvinte tâmpite!

De dimineață am luat o hotărâre. Când am fost chemată de Pică la micul dejun, i-am spus că nu vin și că n-o să mai mănânc până nu mi se dau rochiile înapoi, până nu am voie să ies seara din casă. Două zile n-am mâncat și mi-am plâns toate lacrimile. Nici dacă mă scutura cineva cred că nu mai puteau țâșni lacrimi din mine.

Rând pe rând, și mama, și tata, și Pică au venit să-mi vorbească, dar nu m-au înduplecat. Greva foamei ca la închisoarea Doftana! Știam că am dreptate, că nu fac nimic rău, că vreau să fiu ca toate fetele de vârsta mea. Plângeam pentru că nu eram așa. Poate și pentru că nici nu voi mai putea fi vreodată ca ele după tot

ce mi se întâmpla.

A treia zi mi-au deschis dulapul de rochii și atunci am deschis și eu gura ca să mănânc.

— Carmen – îi spuneam la școală prietenei mele –, la japonezi există ceremonialul ceaiului. La mine există ceremonialul de după ceaiul dansant la prieteni. Pică deschide ușa. Pică se uită cât e ceasul în bucătărie și mama mă admonestează a doua zi!

— Știu că ți-e greu! îmi spunea Carmen, dar nici ea nu mai credea că se poate schimba ceva la mine acasă. Eu nu sunt din București – spunea Carmen –, stau în gazdă, o duc prost cu banii, dar parcă mi-e mai bine decât ți-e ție pe Calea Victoriei a ta!

În mijlocul anului școlar am fost trimisă de școală la raionul Uniunii Tineretului Muncitor, care era aproape de Piața Romană și de casa noastră. Să ajut acolo secția cultural-artistică, să organizăm manifestări culturale în fabrici, școli și întreprinderi. Șeful secției, tovarășul A., era genul de om care știa să tune și să fulgere, ceea ce pentru o funcție ca a lui nu era nepotrivit în acele vremuri.

Avea o față închisă la culoare și plină de cicatricile lăsate în copilărie de o boală molipsitoare, ceea ce mi-a amintit de fața Gherghinei.

Tocmai tuna și fulgera, tronând la o masă lungă, la care stăteau înșirați colaboratorii secției. Ca de obicei, ajunseseam mai târziu, după ce începuse ședința. M-am căznit să mă fac cât mai mică, să nu fiu luată la ochi. M-am așezat pe singurul scaun liber. Tovarășul A. nu mă observase, el era preocupat doar de articularea sunetelor pe care le scotea pe gură țipând. Ce sarcini pusese partidul în fața noastră, ce este important pentru partid și pentru clasa muncitoare și cum să se oglindească toate astea în manifestările culturale pe care le vom organiza împreună în acel an. Și muștele pot muri aici de plictiseală – îmi spuneam. Dar nu! Deodată muștele au încetat toate să moară. Nu mai rămăsese nici urmă de plictiseală. Schimbare totală, ca atunci când treci de pe un post de radio pe altul, cu muzică bună. Vocea tovarășului A. nu se mai auzea. Lângă mine stătea un tânăr care mă privea și-mi zâmbea din priviri. Ștefan. Am început să vorbim atât cât se putea, ca să nu atragem atenția.

— Știi ce face A.? îmi șopti noua mea cunoștință. Are un obicei – de câte ori îl cheamă cineva la telefon spune la sfârșit: „Să trăiești, tovarășe!“ Închide telefonul și adaugă (când nu mai poate fi auzit): „100 de ani cu fața la perete!“

M-am stăpânit cu greu să nu izbucnesc în râs.

— Crezi că așa mi-o fi spus și mie: „Să trăiți, tovarășa Riri, 100 de ani cu fața

la perete“?

— Dar ce, ai vorbit cu el la telefon?

— Nu! Am vrut să mă laud.

La terminarea interminabilei ședințe, Ștefan m-a condus acasă. I-am explicat de ce trebuie să ne despărțim cu mult înainte de intrarea în blocul meu: ca să nu fiu văzută cu un băiat!

— Dar ai 16 ani! s-a mirat.

— Nu pentru mama. Mama are principiile ei și e încăpățânată. Nu reușesc s-o conving! La mine nu vin băieți, nu telefonează băieți, nu se fac ceaiuri.

— O să-mi subțiez vocea și o să te caut la telefon!

— Nu pari să fii în stare să-ți subțiezi vocea! m-am auzit spunându-i.

Am mai vrut să adaug ceva și nu am reușit. Mă reîntorsesem la ceaiul dansant de la Angi, când răspusesem prostește doar cu *da* sau *nu*, paralizată de privirea mamei de după perdeluță.

Băieții fac fetele să sufere – îmi tot spunea mama, iar eu nu voiam să depind de ei ca să mă facă pe urmă să sufăr. De la o vreme îmi impusesem o regulă: după o singură întâlnire sau două – îmi plăcea să fiu complimentată, să fiu privită cu admirație – refuzam următoarea întâlnire. Nu știam de ce mă simțeam bine făcând asta. Le răzbunam pe fetele care devin jucării în mâna bărbaților și sunt părăsite după ce rămân gravide? Oare rămăsesem închisă mental în camera mea, oare numai acolo eram în siguranță? Oare numai acolo nimeni nu-mi putea face vreun rău, în camera mea, printre cărțile mele – supusele mele? Îmi era frică de un străin care-mi putea face rău dacă îl încurajam să nu-mi mai fie străin?

Poate fusesem prea preocupată de bătălia mea ca să fiu lăsată în pace și nu avusesem timp să descopăr cine sunt de fapt, să știu ce simt, să respect ceea ce simt. Până atunci, ca de multe alte ori în viața mea ulterioară, m-am dirijat după un model pe care mi l-am implantat eu însămi în cap. Sclavă a creierului. Aveam un creier domesticit.

A doua zi era duminică. Am stabilit cu Ștefan să ne întâlnim la ora 10 la același colț de stradă și să mergem la șosea.

L-am găsit acolo de parcă nu s-ar fi mișcat din loc de când ne despărțiserăm. Am luat-o prin zăpadă. M-a prins de braț. Am încercat să-i dau mâna la o parte. Nu am încercat prea tare. Tăceam. Amândoi ne obișnuiam cu prezența celuilalt, îi simțeam ritmul șoldurilor prin palton. La șosea m-a luat de mijloc. Niciodată nu mersesem așa cu un băiat. Mi-a povestit despre el. Avea 19 ani și venise în București la facultate.

— Am să-ți spun o poveste. E prima oară când o spun cuiva. La 15 ani am cunoscut o fată în clasa mea, în școala din Sibiu, și ne-am îndrăgostit. Părinții mei sunt săraci, și fata a fost și ea crescută cu mari greutăți, că era orfană de tată de mică. De la 15 ani am fost tot timpul împreună, și la 18 ani, când am devenit majori, am vrut să ne căsătorim. Familia mea nici n-a vrut să audă, iar mama ei îi găsisse un soț potrivit – directorul unei întreprinderi –, foarte bine situat. „Un om cumsecade care are să scoată familia din sărăcie.“

— Și? A făcut cunoștință cu directorul? am întrebat.

— Nu, fiindcă am decis că suntem deja majori, ne-am dus singuri la primărie să ne căsătorim! Am luat actele necesare, am stabilit o zi de întâlnire pe treptele primăriei, am început să urcăm treptele, urcam și discutam. Ce vom face după aceea, unde vom merge. Nu puteam sta nici la mine acasă, nici la ea. Nu ne-ar fi primit nici unii. Eu trebuia să încep să învăț la București. Să stau la cămin. Cu ce bani să întrețin o familie? „Nu avem pe nimeni în toată lumea asta decât dragostea noastră“, a spus Maria.

Când am ajuns pe ultima treaptă, am început să ne îmbrățișăm și să plângem. Se uita lumea la noi. Ne-am dat seama că nu ne putem căsători. Ni se părea că treptele se clătină sub noi. Că ne prăbușim. De fapt, nu știu de ce-ți povestesc toate astea, abia te-am cunoscut!

— Poate tocmai de asta! Și ce s-a întâmplat mai departe?

— Mai departe am coborât treptele primăriei, dar altfel decât le urcaserăm.

— Și?

— Și apoi s-a căsătorit cu directorul. Va avea copii care nu vor fi ai mei. Vor semăna cu directorul!

— Îmi pare rău, dar a fost totuși extraordinar, urcarea treptelor, căsătoria. Aproape că ați făcut-o. Nu mulți ar fi suit treptele.

— De când te-am întâlnit, e prima dată când am coborât cu adevărat treptele. Mi-am dat seama că pot trăi și după Maria.

Nu știam ce să spun. Îmi era frică tocmai pentru că întâlnisem pe cineva de care nu trebuia să-mi fie frică. Zăpada îl preschimbase dintr-un băiat brunet într-unul cu părul alb. Se uita la mine zâmbind. Întotdeauna mi-au plăcut brunetii.

Ne-am așezat pe prima bancă, peste zăpada de pe ea, și așa s-a topit și gheața dintre noi.

— Ce vie ești, mi-a spus. Tu n-o să mori niciodată!

— Ai să-ți aduci aminte de mine și când o să ai 80 de ani?

— Dar nici eu n-o să mor niciodată! 80 de ani vor fi mijlocul tinereții noastre.

Pentru că acum sunt viu. Pentru că acum ești vie, pentru că dimineața asta e tot atât de vie și de frumoasă ca și noi...

S-a aplecat și m-a îmbrățișat. Ce-o să spună Craiova? ar zice mama mea.

„Există atâta frumusețe în fiecare început“, mi-a șoptit Ștefan la ureche versurile lui Rilke.

În România acelor ani, cele mai absurde lucruri deveniseră de mult o parte din rutină. În fiecare an, la 1 mai, sărbătoarea internațională a muncii, la 23 august, eliberarea României de către sovietici, și la 7 noiembrie, aniversarea revoluției din 1917, în funcție de un protocol respectat riguros, toate întreprinderile, instituțiile, școlile din București pregăteau pancarte cu lozinci, multe steaguri roșii și mult mai puține steaguri tricolore. Se țineau adunări pregătitoare și se indica tuturor locul de întâlnire în ziua manifestației, la ora 7 dimineața, de exemplu. Noi, toți elevii școlii sanitare, ne adunăm în apropierea școlii de pe strada Pitar Moș și ne îndreptăm spre bulevardul Magheru. Cineva nota toate numele participanților și, la terminarea defilării, la punctele de împrăștiere de lângă lacul Herestrău, se verifica dacă toți cei notați mai sunt prezenți. Nu aș fi vrut să fiu în pielea unui participant care se evaporase pe drum. De fapt, de frică, nu prea se evaporă nimeni. De asemenea, ni se înmânau unora dintre noi steaguri sau pancarte pe care trebuia să le purtăm până la sfârșitul manifestației. Eu fiind înaltă – 1 metru 70, ceea ce era foarte mult față de media înălțimii fetelor din acea perioadă – primeam întotdeauna un steag și mă alegeam cu mâinile amortite! Pe bulevard ne încolonom câte 12-14 într-un rând și începeam marșul. Atunci venea un tovarăș și ne împărțea fițuici cu texte scrise: lozincile care trebuiau strigate. La fiecare două, trei rânduri, conținutul era altul. De exemplu, trei rânduri trebuiau să strige de-a lungul străzilor parcurse: *Trăiască în veci prietenia dintre poporul român și poporul sovietic!* Următoarele trei rânduri trebuiau să strige în conformitate cu fițuica primită: *URSS – bastion al păcii e!* Alte trei rânduri strigau altceva, ca lumea să nu se plictisească: *Trăiască Stalin, cel mai bun prieten al poporului român!* Sau: *Trăiască tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej!* Și așa mai departe. Fiecare avea scris ce trebuia să strige cu entuziasm, până la răgușeală. Traseul demonstrației era foarte lung, „oamenii muncii“ din întreprinderi, școli, universități veneau din toate colțurile orașului și mășăluiau dinaintea unei tribune foarte înalte (pentru ca dușmanul de clasă să nu poată atenta la viața lor). Acolo stăteau „conducătorii mult iubiți ai poporului muncitor, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej“. Cei care treceau jos, mii și

mii, își fluturau mâinile și steagurile roșii salutându-i ca pe Caesar Imperator, iar cei care stăteau sus, la tribună, se topeau de plăcere văzând mulțimea imensă care-i iubea și își fluturau la rândul lor mâinile. Dar pesemne că ei nu se alegeau cu mâini amorțite ca mine în lupta cu steagul roșu fluturat cale de 10 kilometri. Zeci de mii de oameni traversau astfel de trei ori pe an tot Bucureștiul, mergând ore întregi într-un ritm lent, purtând steaguri și pancarde grele în mâini și strigând lozinci. Culmea manifestației era atinsă când se ajungea în sfârșit în fața tribunei conducătorilor iubiți, și la microfoanele emisiunii de radio se auzea între marșuri vocea crainicului: „*Bucuria spontană* a poporului român umple străzile capitalei“, „Oamenii vor să-și exprime recunoștința față de conducătorii lor iubiți“. De trei ori pe an? Dar cine gândea pe-atunci cu voce tare? Și spontan?

La toate posturile de radio se transmitea un cântec despre un copil coreean, orfan de război: „Sunt Wu-Wu-Wing al tău, cel mic / Mi-e foame și mi-e frig“ – și tot timpul se vorbea despre războiul dintre Coreea de Nord comunistă – sprijinită de China și de Uniunea Sovietică – și Coreea de Sud acaparată de mâinile monștruoșilor imperialiști anglo-americieni.

La școala noastră, unde erau numai fete, ni s-a spus că baletul și opera din Coreea comunistă vor da un spectacol în Parcul Herestrău. Împreună cu alte școli din București, am fost transportate acolo cu autobuzele ca să asistăm la spectacol. A fost într-adevăr un spectacol feeric, de înaltă calitate artistică.

Țin minte o scenă cu o mamă care-și pierde copilul într-un bombardament și, în durerea ei, își imaginează că dansează cu el purtându-l prin aer. Dar cel mai mult mi-a plăcut tenorul principal al operei coreene. În primul rând, îl chema *Ri San Ku*, adică avea jumătate din prenumele meu, *Riri*. Era un bărbat de vreo 30 de ani, mai înalt decât ceilalți actori de pe scenă, și se părea că unul din părinții lui nu fusese coreean. Avea o față foarte expresivă, iradiind magnetism. Îl găseam chiar frumos. Întotdeauna mi-au plăcut oamenii cu ochi catifelati și pătrunzători, care te privesc transmițându-ți un mesaj cu care trebuie să-ți bați capul. Când a început să cânte, s-a făcut o tăcere neobișnuită într-un loc cu atâta tineret. Avea o voce extraordinară – mi s-a părut mie și fetelor din clasa mea. În pauză ne-am dus în spatele arenei să luăm autografe în limba coreeană, lucru atât de neobișnuit.

Îl vedem pe *Ri San Ku* în picioare, dând autografe. Imediat eu, câteva colege și Carmen, colega mea de bancă, ne îndreptăm spre el. Deodată *Ri* se uită la mine de parcă eram singură acolo și toți ceilalți dispăruseră, de parcă ne

cunoșteam dintotdeauna. Râdem, află că mă cheamă *Ri-ri*, zâmbește. Pe scurt, mă invită și la celelalte spectacole pe care le dădea în București și-mi oferă toate florile pe care le primise la acel spectacol. De asemenea, m-a invitat și m-am dus cu Carmen la o recepție la Athénée Palace, unde era găzduit cu toată delegația.

Trebuie să spun că oriunde m-am întâlnit cu el am fost împreună cu Carmen, îmi închipui că nu prea i-a convenit, dar nu mi-am permis nici un moment să fiu singură cu el. Morala proletară? Mă vedea invizibilul ochi al mamei? Nu, dar așa mi se părea firesc să procedez la întâlnirile cu un tenor de operă în vârstă de 30 de ani și coreean pe deasupra!

M-am dus toată săptămâna la teatrele unde avea spectacol: ne puneam mie și lui Carmen câte un scaun printre scaunele pe care erau așezați membrii orchestrei – că locuri libere nu existau în sală – și cine mai era ca mine și Carmen? Ne uitam una la alta și izbucneam în râs! Mi-era frică să nu diluăm muzica orchestrei cu râsul nostru și să ne dea afară, Ri era pe scenă și nu ne putea apăra. Totuși, și de pe scenă, făcea ce făcea și-mi trimitea câte o privire acolo jos, unde mă aflam printre muzicanți! În pauză ne chema pe mine și pe Carmen în culise. Acolo îmi dădea toate florile și fursecurile pe care le primise de la admiratori! Știa limba rusă și mereu erau traducători prin preajmă. Începuse să mi le descrie pe mama și pe sora lui din Coreea, pe scurt, eu, care aveam numai 16 ani, nu pot spune că ideea unei căsătorii-aventură și plecarea în Coreea nu mi-au surâs în surdină, nu degeaba aveam 16 ani și șaisprezece mii de vise. Era ca și cum te-ai fi îmbătat. Deși niciodată nu fusesem beată, mulți eroi din povestirile citite îmi mărturisiseră nu o dată că se îmbătaseră, așa că știam de la ei ce este beția. Teoretic. Cu fiecare spectacol în alt colț al Bucureștiului, eu scaun lângă scaun cu cei din orchestră, Ri San Ku sus pe scenă, cântându-și ariile, mă simțeam ca o prințesă, dar una uimită, totul era atât de neașteptat, neobișnuit, exotic. Comuniștii, războiul din Coreea, turneul operei din Phenian – și iată că lumea cenușie a Bucureștiului din acei ani putea deveni trandafirie. Mergeam peste tot – până și la școală – cu o poezie în cap. Voiam s-o scriu. Nu am scris-o. Dar, dacă aș fi scris-o, s-ar fi numit *Odă neprevăzutului*.

Norocul meu era că spectacolele aveau loc de obicei la matineu, așa că nu întârziam prea mult acasă. Și Carmen era fericită: primea în fiecare zi de la mine toate buchetele de flori și fursecurile pe care mi le dăruia Ri. Că doar nu era să merg acasă și să mă vadă mama cu maldăre de flori și de prăjituri dăruite de un tenor coreean! Asta ar fi catastrofat și o mamă mai obișnuită decât a mea.

În săptămâna în care ne-am văzut zilnic, m-a învățat literele alfabetului

coreean și cum se spune *I love you* în coreeană: *Nanan saran hamnida*. Totul în prezența lui Carmen, pe care cred că o cam detesta. Ne-am despărțit cu o sărutare – prima și ultima în acest capitol imprevizibil. Dar de data aceasta nu am mai ținut cont de prezența lui Carmen. A fost o sărutare adevărată și o îmbrățișare care au presărat și puțină realitate peste această poveste ireală, în care nu s-a întâmplat nimic și totuși s-au întâmplat atât de multe. O singură sărutare. Nu era atunci anul în care Yves Montand cânta: *Tu me fais tourner la tête?*

Pe urmă, Ri San Ku mi-a scris o scrisoare plină de emoție din Coreea, pe adresa lui Carmen. Mi-a trimis fotografia lui și fetele din clasa mea au schimbat cuvintele unui cunoscut cântec și cântau despre Ri care îi scrie lui Riri: „Ochii ei nu poate să-i uite / Chiar de peste multe mări și țări.“ Coreeanul Ri San Ku scria pe rusește unei fete din București, adică mie, care am rugat o colegă refugiată din Basarabia să-mi traducă în limba română: „Precum niște boabe de mărgăritar picurate peste suflet au fost prețioasele momente petrecute împreună.“ La 16 ani totul e un prilej de minunare. Cam amețisem după frumosul Ri, dar acesta era ultimul lucru la care m-aș fi putut aștepta din partea mea: gânduri și vise stârnite de un reprezentant al Coreei comuniste. Până am plecat din România, în 1960, am păstrat brelocul cu steagul coreean, scrisoarea și fotografia cu autograf ale lui Ri. Abia atunci, știind că nu le pot lua cu mine, le-am rupt și le-am aruncat. Am avut odată 16 ani – mi-am spus la vârsta de 24. Dar dacă s-ar fi putut scoate atunci din țară lucruri scrise, fără nici o îndoială că aș fi luat cu mine fotografia și scrisoarea. Interesant e că nici la 50 de ani, în Israel, nu i-am povestit mamei că, cine știe, aș fi putut avea copii coreeni! S-ar fi speriat chiar și atunci că atâta supraveghere ar fi putut să nu dea roade. Sau să aibă ca roade niște bebeluși coreeni și o fiică trăind în Coreea! Deci niciodată mama nu a știut că existaseră cândva Ri San Ku și dorința mea de a lua parte la ceva ce aducea a aventură. Dar Ri există și acum, când am 80 de ani, și m-a învățat să spun abia ieri, în urmă cu 64 de ani, cuvintele *Nanan saran hamnida*. Eu te iubesc. Și îi văd umărul larg, de care nu mi-am sprijinit niciodată capul, deși aș fi vrut s-o fac, și văd semnele de întrebare la care nu am răspuns. Ciudate sunt căile Domnului – ar fi spus un preot și mi-ar fi dat ca penitență să postesc. Încă o dată, ca în acea grevă a foamei de la 16 ani. Dar evreii nu se spovedesc!

Toată vara bunica a fost bolnavă. Avea cancer și stătea la pat. Nu suporta bine morfina și prefera să îndure durerile fără să apeleze la acest medicament. Străbăteam cu mama zilnic toată Calea Victoriei până pe Strada Cazărmii, ca s-o vedem și să-i ducem de mâncare. Totdeauna bunica fusese slabă și scundă, dar acum părea și mai mărunță, obrajii îi erau palizi, însă aproape că nu se văita, în ciuda durerilor. Era o femeie curajoasă. Pe peretele de lângă pat se afla tabloul cu fotografia-pictură a singurei ei fiice, Sylvia Aberfeld, cea rămasă tânără și frumoasă. Stând în pat, o privea tot timpul. Poate că își lua rămas-bun a doua oară de la ea. Poate spera că o va reîntâlni.

— Ririca, ce greu e să te desparți de cei care-ți sunt dragi, mi-a spus bunica într-o dimineață.

A doua zi, la 30 august 1952, a murit și a fost înmormântată la Cimitirul Giurgiului, lângă bunicul Heinrich și lângă Sylvia cea de 21 de ani. Se despărțise de noi, dar se dusesse lângă tatăl copiilor ei și lângă unica sa fiică.

În septembrie a început iar școala și prima oră a fost de limba rusă. Predarea limbii ruse în toate școlile din România se făcea de cadre fără pregătire profesională adecvată și foarte puține texte din manualele de uz erau folositoare. Puteai să studiezi rusa câțiva ani, dar să nu știi să ceri lucruri elementare în rusește, într-o prăvălie oarecare.

Pentru noi însă, această frumoasă limbă reprezenta doar o limbă impusă de comuniști, se suprapunea cu importarea prin forță a sistemului comunist în România și voiam numai să trecem cu bine examenele, dar nu s-o învățăm. Dat fiind că nivelul celor care ne predau limba rusă era scăzut, nu era greu să-i păcălim, să scriem cu un creion subțire peste textele din cărți traducerea în limba română și să dăm impresia că știm lecțiile.

În clasa mea preda o profesoară foarte drăguță și bună, dar atâta tot. La această primă lecție de după vacanță, ne-a spus: „Inspectorul care a venit anul trecut de la minister mi-a cerut să facem și conversație la începutul fiecărei lecții.“ Cum eram prima în catalog – Aberfeld –, mă scoate la tablă.

— Riri, hai să facem conversație. Ce film ai văzut în ultimul timp? Dar să-i traduci titlul în limba rusă!

Am început să caut febril un titlu de film, dar orice titlu îmi reaminteam îmi era imposibil să-l traduc. Și după câțiva ani de rusă – la fel ca tot restul clasei – nu știam decât alfabetul. Deodată mă inundă fericirea. Întotdeauna există o soluție, numai că trebuie s-o găsești, spunea tata.

— Am văzut filmul *Ruslan și Ludmila!*

— Și ce ți-a plăcut cel mai mult din film?

Iar eram disperată, nu știam să leg două vorbe, d-apăi fraze despre film. Deodată mi-a venit din nou o idee salvatoare.

— Cel mai mult mi-a plăcut Ruslan!

— *Ocen harașo!*

Am făcut conversație cum a cerut inspectorul, a spus tovarășa profesoară de limba rusă, drăguța de ea.

În restul anului, toate fetele scoase la tabla în ordine alfabetică au fost întrebate înaintea lecției dacă au văzut un film, iar răspunsul lor a fost *Ruslan și Ludmila* și că ceea ce le-a plăcut cel mai mult din film a fost, bineînțeles, Ruslan. Am făcut conversație cum a cerut inspectorul! spunea iar și iar, fericită, tovarășa profesoară. Pavată cu bune intenții.

Anii de școală sunt plini de semnificații și par foarte lungi. Din viața mea de 17 ani petrecusem ultimii opt, adică mai mult de jumătate, după Cortina de Fier. De ani de zile, și aceștia erau tocmai anii mei de dezvoltare, anii mei de întâlnire cu lumea, nu mai venea nici un străin în România, nu se mai putea pleca din România. „Au venit noaptea și l-au luat“ era una dintre cele mai răspândite vești pe care și le dădeau oamenii, iar cei care nu erau arestați se simțeau potențial arestați, vinovați fără vină. Ziarele nu scriau nici un rând de informație veritabilă, librăriile erau pline cu cărți de propagandă în favoarea raiului socialist.

Am văzut odată un film la cinematograful Scala. Îl țin minte în amănunt. Miezul nopții. O bancă într-un parc. Pe bancă, un tânăr și o tânără. Stau unul lângă altul. Nu mai e nimeni în parc în afară de ei. Pe cer, lună plină. Și atunci, tânărul îi spune iubitei sale: „Draga mea, astă seară nu te sărut, căci am văzut la prânz, la gazeta de perete a uzinei, că ai lucrat numai la șase războaie de țesut în paralel, și nu la paisprezece, ca lucrătoarele stahanoviste. Dar dacă mâine vei deveni frunțașă în producție, da, atunci mâine ne vom săruta și voi fi mândru de tine.“ E de mirare că țin minte și cinematograful unde am văzut acest film, model de realism socialist în cinematografie? Minciuna nu stătea cu regele la masă, ca în celebra poezie a lui Vlahuță, ci era ea însăși Majestatea Sa Minciuna, o regină crudă și hidoasă, cocoțată la domnie după bunul său plac. Totul era o minciună, de vreme ce revolverul – vizibil sau nu – era îndreptat spre tine, cel încă nearestat. Armata sovietică și comuniștii care înhățaseră regimul în mâini

erau peste tot. Și pereții puteau avea urechi. Trebuia să înveți regulile și să jonglezi cu ele de parcă erau niște mingi. Să repeți ca un papagal cuvintele noului dicționar răsărit ca din pământ, înmânând false certificate de valoare și legalitate. Să arăți public că, bineînțeles, crezi în ceea ce nu crezi, să supraviețuiești în condiții de moarte spirituală și morală. Să lupți ca să găsești de mâncare, să te gândești cum să nu bați la ochi și cum să te streкори de azi pe mâine. Să fii un amărât în mod cronic și discret. Un amărât viu pe jumătate mort.

Eu, care crescusem într-un astfel de regim, credeam că e cea mai bine organizată dictatură din lume, că nu există nici o breșă de scăpare, dovadă că în Uniunea Sovietică oamenii nu mai aveau nici o speranță într-un alt viitor încă din 1917. Totuși mă miram cum de-au reușit să închidă atât de ermetic o țară ca România și cum toți își recitau în public, ca niște copii buni, lecțiile de cățeluși cuminiți. Iar acasă, ca să poată vorbi între ei, oamenii dădeau tare aparatele de radio. Ca să-i bruieze astfel pe eventualii ascultători de pe partea cealaltă a peretelui. Da, la 17 ani, credeam că trăiesc într-o dictatură originală, unică, fără pereche în istorie, până când unchiul meu Virgil Montaureanu ne-a împrumutat o carte. El, care fusese renumitul librar al secției de cărți a magazinului „La Fayette“, avea acum, la intrarea unei clădiri, o cămăruță de reparat stilouri! O ducea foarte greu, dar rămăsese același om cu frumusețe de aristocrat și emanând spiritualitate. Din surse neștiute, Virgil mai reușea să facă rost de câte o carte bună venită de peste hotare și s-o treacă din mână în mână pe la prieteni.

Am început să citesc cartea adusă de unchiul Virgil și nu am putut-o lăsa din mână. Era cartea lui Stefan Zweig, terminată în aprilie 1936, *Castellio contre Calvin, ou Conscience contre violence*¹.

¹. Publicată recent (Humanitas, 2016) sub titlul *Lupta în jurul unui rug. Castellio împotriva lui Calvin*, trad. din germană de E. Marghita. (N. ed.)

Zweig a scris această carte descriind dictatura lui Calvin în Geneva, dar s-a referit de fapt la dictatura fascistă în plină ascensiune în acei ani în Germania. Iar eu o citeam la București în 1952 și aveam impresia că Zweig descrie, în toate amănuntele ei, dictatura comunistă din acea perioadă a vieții mele. Dictatura pe care, până la citirea cărții, o crezusem unică atât în creativitatea ei diabolică, cât și în închiderea ei ermetică față de orice posibilitate de evadare. Și iată ce scria Zweig despre dictatura lui Calvin: „Datorită unei formidabile tehnici de organizare, Calvin a reușit să transforme un oraș întreg cu mii de cetățeni, până atunci liberi, într-o rigidă mașinărie de ascultare oarbă; a izbutit să nimicească

orice tendință de independență, să acapareze orice libertate de gândire, aservind-o numai și numai doctrinei sale.”²

². Ed. cit., p. 12. (N. ed.)

Dacă înlocuiai numele lui Calvin cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, asemănarea cu România era perfectă.

Sebastian Castellio, un erudit și un idealist, care trăia sărac lipit pământului în afara zidurilor Genevei, s-a revoltat contra condamnării la arderea pe rug a lui Michel Servet, omul care descoperise circulația sângelui în organism. Castellio a avut curajul să scrie în acei ani: „A ucide un om nu înseamnă niciodată a apăra o doctrină, ci înseamnă a ucide un om.”³ Deși și-a dat seama că în lupta contra lui Calvin este de fapt ca o musculiță față de un elefant, Castellio a îndurat toate persecuțiile, și-a riscat viața și a scos la lumina tiparului noi și noi pamflete contra lui Calvin. Numai o moarte prematură l-a scăpat de exil sau de execuție, iar opera i-a fost interzisă, arsă, distrusă și astfel numele celui care înainte de Hume și Locke a predicat toleranța în Europa – scrie Zweig – a fost uitat, de parcă tratatul lui Castellio *Traité des hérétiques* nu ar fi fost tipărit niciodată.

³. Ed.cit., p. 20. (N. ed.)

Cât de exact a putut rezuma Zweig în 1936 situația din România anilor '50: „Dacă într-un organism statal fiecare cetățean trebuie să se aștepte oricând să fie anchetat, cercetat, condamnat; dacă știe că fiecare acțiune a sa și fiecare cuvânt rostit sunt urmărite permanent de invizibile căutături iscoditoare; dacă la orice oră din zi și din noapte ușa casei se poate deschide brusc pentru percheziții – atunci nervii cedează treptat. Se naște o spaimă colectivă căreia îi sucombă încetul cu încetul până și cei mai curajoși.”⁴ Iar la sfârșitul cărții, Zweig scrie: „Toate ideologiile și izbânzile vremelnice se sfârșesc odată cu epoca lor: numai ideea libertății spirituale, care domnește peste toate celelalte idei și nu poate fi biruită de nici una, revine veșnic, fiindcă e veșnică precum spiritul.”⁵

⁴. Ed. cit., p. 68. (N. ed.)

⁵. Ed. cit., p. 216. (N. ed.)

Citeam și aproape plângeam. Pentru mine, aflată în cușca unui astfel de regim, să citesc o asemenea carte în acei ani, în acea cușcă, a fost ceva de nedescris, ceva care m-a tulburat profund, m-a influențat, mi-a dat speranță. Mai existaseră asemenea dictaturi, exact la fel ca și cea comunistă. Și dictaturile s-au sfârșit de-

a lungul istoriei. Mai devreme sau mai târziu, dar s-au sfârșit.

E greu pentru un cititor de azi să-și imagineze România lui Gheorghiu-Dej. Să-și imagineze că citește această minunată carte a lui Zweig aflându-se în România lui Gheorghiu-Dej. Neprețuitul dar al acestei cărți a fost speranța – în plină teroare a dictaturii – că dictatura se poate destrăma într-o bună zi.

1960

Odată ajunsă în Israel, prima carte pe care am vrut s-o cumpăr din librării sau anticariate a fost *Castellio contre Calvin*. Nu am găsit-o, și atunci am comandat-o din străinătate. După două luni țineam în mâini cartea republicată în 1949 în Elveția, la Editura Grasset. Am recitit-o – era aceeași carte scrisă cu sânge de Stefan Zweig în perioada grea de instalare a nazismului. Am recitit cartea acum, când trăiam într-o lume liberă. Nu am mai tremurat citind-o. Am citit-o la rece într-o țară în care nimănui nu-i păsa ce citesc. Reciteam o carte foarte bună. Așa cum știa să scrie Zweig. Dar o citeam altfel. Cartea rămăsese aceeași. Eu devenisem o ființă neîncercuită de gratii invizibile. Neexpusă la explozie lăuntrică.

1953. Începutul anului

Ca de obicei, trebuie să petrec Revelionul într-un restaurant cu părinții mei și prietenii lor. Am 17 ani și jumătate, toți tinerii care-mi sunt prieteni se întâlnesc acasă la unul dintre ei să sărbătorească sosirea noului an. Tinerii cu tinerii. Ca de obicei, mama nu-mi dă voie. „Nu-ți permit, vii cu noi!“ spune. „Mai bine rămân acasă cu Pică!“ Dar nu m-au lăsat acasă cu Pică.

Restaurantul era foarte frumos amenajat, cu vâsc sub lămpi și cu lampioane. La mese numai oameni veseli. Aveam rezervată o masă de treisprezece persoane. Adică șase perechi de adulți și eu, a treisprezecea. Prietenii părinților aveau și ei copii, unii de vârsta mea, dar era de la sine înțeles că nici un copil de vârsta mea nu ar fi venit cu mama și cu tata la Revelion.

Ne-am așezat în jurul mesei, nu auzeam nimic și nu țin minte nimic din discuțiile celor mari. Ochii mei rămăseseră ațintiți la masa vecină, unde stăteau tineri de vârsta mea, veseli, degajați, râzând împreună. Din când în când, dansau unii cu alții. Eu mă simțeam din ce în ce mai ridicolă și mai neajutorată printre oamenii de la masa noastră. Nici măcar un singur lucru din ce spuneau nu mă

interesa. Se distrau de minune, glumeau și făceau remarci în legătură cu mâncarea. Ca de exemplu: „Ce sarmale extraordinare! Ai gustat lacherda?“ Unul dintre prietenii tatei era avocat și a povestit despre un proces la care tocmai pledase. El și frumoasa lui soție erau evrei unguri, și atunci când orchestra a intonat un ceardaș le-au dat lacrimile. Întotdeauna mi-a fost greu să înțeleg de ce există un patriotism unguresc neobișnuit de puternic la evreii unguri, supraviețuitori într-o țară în care evreii au avut atât de mult de suferit.

Între timp, tinerii de la masa alăturată dansau și fredonau melodiile lansate de orchestră. Aveau 17, poate 18 ani. Eu aveam cel puțin o mie! M-aș fi întors în camera mea și la Pică. Dar nu se putea. La masa noastră toți așteptau venirea noului an! Încă un minut! Șampanie în cupe, așa să ne fie tot anul!

„Ririca, la mulți ani!“ m-au sărutat părinții la ora douăsprezece.

Ne-am așezat din nou. Parcă eram bătută în cuie. Tinerii de la masa de lângă noi râdeau, dansau, se priveau și se atingeau ca din întâmplare. Mie – așezată la masă între oameni mari – începuseră să-mi curgă lacrimile pe obraji. Nimeni nu a băgat de seamă. Tristă sosire, 1953!

Ședința UTM din Parcul Stalin

Într-o zi ne-au dus cu autobuzele, pe noi și pe alți elevi din școlile Bucureștiului, în amfiteatrul din Parcul Stalin. Acolo am asistat la o scenă tristă și degradantă, pe care numai comuniștii o puteau regiza. Au vorbit despre Ana Pauker, au înfierat-o. În februarie Ana fusese arestată, cu binecuvântarea tatucului Stalin. O reușită a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Știam de la Tommy Surany că fiica Anei Pauker, Mașa Pauker, și soțul ei erau la Facultatea de Electronică, în același an cu el. La masa prezidiului adunării din Parcul Carol tocmai fusese adusă Mașa. „Dăm cuvântul tovarășei Mașa Pauker!“ au spus.

Și Mașa a vorbit împotriva mamei ei, care făcuse grave greșeli – spunea lecția pe care i-o dictaseră s-o recite – și că ea, Mașa, fiica ei, o înfierează pentru greșelile comise, se dezice de ea.

Acesta a fost prețul rămânerii ei în universitate. Un preț degradant, dar pe care mulți alții aflați în situația ei l-ar fi plătit. Nu e exclus să fi făcut asta și îndemnată de propria ei mamă, înainte de a fi arestată.

Ce lume tristă și abjectă mi se părea lumea comunistă! Trăiam acolo. Devenise lumea mea. Făceam parte din mascaradă.

(Mai târziu Mașa și soțul ei, ajunși în Franța, au devenit proprietarii unei mari întreprinderi electronice și multimilionari.)

În acele zile circula o anecdotă:

În celula unei închisori au fost aduși trei deținuți care nu se cunoșteau între ei.

Se uitau curioși unul la altul și erau interesați să afle de ce fusese arestat fiecare.

— Eu am fost arestat – spuse primul – pentru că, în urmă cu un an, l-am vorbit de rău pe Vasile Luca!

— Eu – zise al doilea – am fost arestat pentru că, în urmă cu o lună, l-am vorbit de bine pe Vasile Luca!

— Dați-mi voie să mă prezint – zise al treilea –, eu sunt Vasile Luca!

Martie

Lucrurile importante au loc de obicei din întâmplare. Alegerile noastre par și ele lipsite de importanța pe care o pot căpăta în realitate. La acel 1 martie 1953 am fost invitată la trei petreceri de Purim. Două mă atrăgeau foarte tare, cunoșteam acolo pe toată lumea, ceea ce era plăcut pentru o fostă timidă ca mine. Șansa să merg la a treia petrecere era nulă, în a treia societate o cunoșteam doar pe Nelly și mereu îi spuneam că nu pot înțelege cum de a ales un grup în care băieții erau cu numai trei ani mai mari decât fetele, adică „niște copii“. Sunt încă nesiguri pe ei și vor să facă pe grozavii – îi spuneam lui Nelly. În ultima clipă mi-am schimbat hotărârea. A fost de fapt o hotărâre care mi-a deschis un anumit parcurs de 27 de ani de viață. M-am decis într-o doară. M-am gândit că Nelly e cea mai bună prietenă a mea și nu e frumos să-i refuz de atâtea ori invitația de a veni în societatea prietenilor ei. Mă sacrific și eu o dată, mi-am spus, și deja regretam decizia, că nu mă duc la ceilalți pe care îi cunoșteam de mult. Purimul fiind o sărbătoare la care lumea vine mascată, am găsit într-un cufăr al bunicii o rochie aruncată acolo de vreun sfert sau vreo jumătate de veac. Era de catifea neagră, cu un decolteu adânc în spate și exact pe măsura mea. Arătam bine și să arăt bine îmi dădea curaj, asta fiind totdeauna cea mai bună armă a mea contra timidității care își mai scotea din când în când capul, ca un șarpe al trecutului. Stăteam foarte aproape de clădirea în care avea loc petrecerea, dar am căutat să scurtez cât pot drumul, aproape alergam pe stradă de frică să nu mă întâlnesc cu vreo cunoștință. În acel an, 1953, să mergi pe stradă cu o rochie lungă care-ți iese de sub palton, parcă țipând: „Sunt de pe vremurile

burghezo-moșierești“ – era ceva inimaginabil. Am urcat scările ținându-mi rochia lungă cu mâna și am sunat la ușă. Mi s-a deschis, și restul ușilor s-au deschis deja automat, în continuare, ani și ani și ani. Ca niște oglinzi care se reflectă unele în altele, aproape la infinit. Dar nu bănuiam ceva care stătea să înceapă, care aștepta la rând. Atunci venisem pentru acea seară. Credeam că va fi doar acea seară. Că voi uita anul și data. Că va fi doar una dintre multe alte seri.

Petrecerea era în toi. Fiecare era ocupat cu activitatea sa momentană fără să-i pândescă pe nou-veniți. Dansau.

Ar trebui să știu și eu să dansez, mi-am spus. Ar trebui să știu să beau vin, ar trebui să am gânduri spumoase și superficiale, ar trebui să gândesc altfel, să nu gândesc, să nu am complexe, ar trebui să fiu ceea ce nu sunt. Să nu privesc dintr-o parte la mine însămi, ca un spectator, să nu ridic perdeluța și s-o văd pe mama uitându-se la mine. Cât de în largul lor se simt dansatorii – mă gândeam –, par în largul lor ca niște peștișori în ocean.

Dar n-am apucat să rotesc mai departe caleidoscopul acestor gânduri în cap, fiindcă imediat un băiat drăguț, înalt, smead, slab și cu sprâncene groase m-a invitat la dans. „Nu știu să dansez!“ i-am spus. „Nici eu!“ mi-a răspuns. Și așa, cum nu știam nici unul să dansăm, am rămas împreună până în 1980. De fapt, numai după 1980 am învățat să dansez. Cu alții. Până acum dansul e una dintre cele mai mari plăceri ale mele și pot dansa în neștire ore întregi. Există atunci pentru mine numai ritmul și muzica, orice altceva din univers dispare. Când dansezi crezi că vei trăi veșnic, ești cu adevărat viu.

Dar să nu anticipez. Atunci nu eram încă ceea ce am devenit. *Vie*. Sau nu știam să devin ceea ce subconștientul meu știa că sunt. Când am dansat prost, cavalerul meu și-a petrecut mâinile peste spatele meu expus deasupra decolteului. Când m-a condus acasă, nu a cerut permisiunea și și-a petrecut brațul pe după mijlocul meu. La prima întâlnire, când am întârziat (cum făceam de obicei) nu m-a așteptat (cum făceau toți ceilalți băieți mai mari decât el, care mă răsfațau și mă așteptau și câte o oră întreagă). Mi-a plăcut tocmai faptul că nu mă răsfață. Mi-a plăcut că avea simțul umorului. Mi-a plăcut că-mi aducea în nări mirosul de portocale din Israel, dat fiind că el apucase să facă parte dintr-o organizație sionistă de tineret, înainte de a fi desființată de comuniști, și știa multe despre Eretz Israel cel inaccesibil nouă. Dar poate că ne plac cel mai mult cei despre care nu știm de ce ne plac. Și care sunt atât de diferiți de noi, încât trebuie tot timpul să fim activi, încordați, să exersăm un fel de gimnastică a acomodării.

În tot cazul, Titel ne-a invitat peste câteva zile, într-o vineri, la el acasă. Era ca și cum făceam deja parte din grup și această imediată apartenență m-a bucurat. În ziua de vineri – era 5 martie 1953 – m-am dus cu tot grupul pentru prima oară la locuința lui de pe strada Ionescu Gion 4. Când am intrat în apartament am fost șocată. Știam că toți tinerii din grup au exact părerile mele și ale părinților mei despre comunism. Știam că Titel fusese în Hashomer Hatzair, organizație sionistă, și că are rude în Israel. Însă, tronând pe perete lângă masa din sufragerie, mă izbește o acuarelă înrămată reprezentându-l pe Stalin. Nu mai înțelegeam nimic. Dacă în acele vremuri portretul lui Stalin era expus obligatoriu în întreprinderi, instituții, școli și universități, nu era deloc obișnuit să-i vezi chipul pe perete, într-o casă particulară.

— Ce caută ăsta aici? l-am întrebat pe Titel aproape brutal.

— Tatăl meu este cel mai fricos om din România. A activat în Partidul Social Democrat și și-a văzut mulți prieteni și colegi de acolo băgați la închisoare. Ține poza lui Stalin și acasă în speranța că va fi lăsat în pace și că o să i se ierte păcatele tinereții. Cine s-a fript cu ciorbă suflă și-n iaurt!

— Spune-mi, Titel, tatăl tău e acasă acum?

— Nu, părinții mei pleacă întotdeauna când îmi invit prietenii.

— Splendid! am spus. Până una-alta, îl întorc cu fața la perete, că doar nu vrei să „ciugulim“ cozonac sub privirea lui Stalin?

Și fără să mai cer voie, deși eram pentru prima oară în casa lui, am apucat tabloul lui Stalin și l-am întors cu fața la perete. Era în jurul orei 9 seara. Cât am petrecut noi acolo, Stalin a stat, sărăcuțul de el, cu fața la perete.

A doua zi au anunțat la radio că marele Stalin, părintele popoarelor și soarele omenirii, a dat ortul popii, lung prilej – o săptămână – de a se transmite muzică simfonică clasică de dimineață până seara, o binemeritată desfătare pentru urechile noastre. O pauză de la lecțiile de îndoctrinare prin radio și de la lupta pentru pace și socialism.

De fapt, Stalin murise cu o zi înainte, exact la 5 martie, în jurul orei 9 seara, exact când îl întorsesem cu fața la perete. Pe-atunci nici nu știam ce înseamnă practica *voodoo*. Am făcut-o fără să știu că există! Așa cum burghezul lui Molière făcea proză.

Toți prietenii lui Titel mi-au reproșat că nu l-am întors cu fața la perete mai devreme, cu mulți ani mai devreme.

— Păi dacă nu vă cunoșteam pe voi și nici această casă cu Stalin în sufragerie! m-am justificat.

Iunie–iulie

1953 a fost și anul când am terminat școala. Am scris, speriată, niște versuri:

„Sfârșit de școală și-nceput de viață / Pe ce cărări tu pașii-mi vei purta / Și câte vise făurite-acuma / De aspra-ți realitate s-or sfărma?“

Eram speriată ca voi îmbătrâni cu zborul îngrădit de închisoarea comunistă. Gratiile nu erau vizibile pentru mine, dar le simțeam atât de concret. Mai eram speriată și că mă voi schimba cu trecerea anilor. Nici măcar nu-mi trecea prin cap atunci să fiu îngrijorată că-mi vor apărea riduri, eram însă foarte preocupată și îngrijorată că voi îmbătrâni pe dinăuntru și voi semăna cu bătrânii de 40 de ani plus, vârsta părinților mei și a prietenilor lor, că voi avea preocupările lor și felul lor de a gândi. (Slavă Domnului, când scriu aceste rânduri, am împlinit nu 40, ci 80 de ani și deocamdată o astfel de nenorocire nu mi s-a întâmplat, nu simt pe dinăuntru nici o întrerupere în vârtejul gândurilor. „Ce tânără am îmbătrânit!“ am scris într-o poezie – și pe bună dreptate.)

1953 a fost și anul când am luat una dintre cele mai grele hotărâri din viața mea: să abandonez înscrierea la o facultate umanistă și să mă îndrept spre o facultate științifică. Scriam poezie de la nouă ani. Literatura, beletristica, filozofia, actoria și regia de cinema erau domeniile care mă atrăgeau cel mai tare de când mă știam. De-a lungul anilor de școală fusesem considerată cea mai bună la literatură, organizam serbările în școală, compuneam texte, primii bani îi câștigasem la 15 ani pentru o filmare, așa cum am scris mai înainte, jucam într-un teatru de amatori. Dar ca și mai târziu în viață, deși capul meu plutea în nori, un picior îmi rămânea puternic proptit pe pământ.

A trebuit să-mi dau seama de faptul că regimul comunist elimina din materia studiată în facultățile umaniste pe cei mai însemnați autori și gânditori dacă aceștia nu slujeau propagandei. Sau îi comenta complet deformat de o critică vulgar-sociologică, pe care trebuia s-o reciți ca un papagal la examene. Nu erai încurajat să gândești, ci să repeți slogane învățate pe dinafară. În ultimul an, la filozofie, se studia nesfârșitul șir de volume al operelor lui Stalin. *Opere* – așa se numeau. Îmi povestea un prieten de la filozofie că li s-a dat o temă: „Dezvoltați ce a spus tovarășul Stalin despre colectivizarea agriculturii într-o anumită carte“, dar în acea carte generalissimul scrisese o singură frază despre agricultură. Cu alte cuvinte, trebuia să cunoști la perfecție fiecare pagină din cărțile lui Stalin, ca să nu mai intrăm în micul amănunt al legăturii îndoielnice dintre filozofie și

agricultura comunistă. Pare aproape incredibilă această mascaradă din facultățile umaniste de pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar scopul evident al acestor facultăți era de a fabrica propagandiști în serie, în serviciul îndoctrinării comuniste.

În ultima clipă înainte de admiterea la facultate, m-am decis, cu multă strângere de inimă și mai ales datorită aceluia picior al meu care stătea ancorat de pământ, să schimb direcția și să mă înscriu la o facultate științifică. Și acolo se făcea – de două ori pe săptămână – o oră de marxism-leninism, dar în rest nu puteau descrie, de exemplu, oasele prin prisma exploatarei osului de către os.

Am ales medicina la întâmplare, nici o facultate științifică nu mă ademenea, dar voiam să am o diplomă universitară ca să primesc o leafă sigură când termin facultatea. Mă vedeam un medic neînsemnat sau un modest architect sau un mediocru inginer, fiindcă nu credeam că poți reuși într-un domeniu care nu-ți place, care nu te interesează, pentru care nu ești dotat.

Toată vara am învățat pentru admiterea la medicină și nu mi-a fost ușor, mai ales că mă vedeam des cu Titel – în timpul săptămânii – și cu prietenii cu care „l-am omorât pe Stalin“ la sfârșit de săptămână. Am scris și o poezie despre o noapte de vară în care „Luna-ți privește curioasă prin casă / Că nu te lasă-a învăța ce-i pasă? / Într-o noapte de vară / Ridici mâna ca să prinzi caldă în ea / Cea mai luminoasă a cerului stea / Dar e aievea-aproape ceea ce vrem a avea?“

În fiecare săptămână grupul se întâlnea în casa unuia dintre noi, cu o singură excepție: la mine acasă. Deși aveam un apartament foarte încăpător, la mine nu se putea veni. Băieți la mine acasă?!

Dintre casele prietenilor în care ne adunam duminicile, nu pot să nu-mi reamintesc apartamentul fraților Moni și Nori Lupu și al familiei lor. Mama Bluma Lupu era prototipul unei *idische Mame*, scundă, rotunjoară, religioasă, una dintre acele femei pline de bunătate, pe care nu ți le poți imagina cum arătaseră înainte de deveni mame de familie, de parcă se născuseră deja în vârstă de 40 de ani și mame. Dar Bluma era și foarte activă ca sionistă, stătuse din cauza asta în închisoare o bună bucată de timp. De ce țin minte apartamentul? Pentru că, atunci când am intrat în grupul care devenise și al meu, am aflat că apartamentul familiei Lupu, în care viețuiau în trei camere patru persoane, a trebuit să fie împărțit cu încă o familie, o familie complet străină. Fapt este că de ani de zile nu se construise nimic în București, populația, în creștere, nu avea unde să stea. Pe locul caselor dărâmate de bombardamente în timpul războiului se amenajau grădinițe. Apăruse și un cântec: „A mai înflorit o grădiniță în

București!“ Dar aceste grădinițe erau ca ventuzele la mort! Am mai scris înainte că, în încercarea de a rezolva problema locativă, se dăduse o lege prin care și se putea introduce o altă familie în apartament, deci în fiecare cameră trebuia să locuiască o familie, și asta în apartamente normale, care posedau o singură baie și o singură bucătărie. Câteodată într-un apartament mai mare erau repartizate chiar două, trei familii – și atunci într-adevăr „iadul erau ceilalți“, ca în piesa lui Sartre.

Mai ales dimineața era iadul pe pământ: toți se grăbeau să ajungă repede la serviciu sau la școală și baia sau bucătăria erau asaltate.

pe-atunci se publicau în ziare numai lucruri referitoare la paradisul comunist, niciodată nu apărea ceva despre crime, dar din gură în gură se afla că în aceste apartamente comune aveau loc lucruri cumplite și nu o dată cei condamnați să trăiască alături de niște străini ajungeau la exasperare, ba chiar la omoruri.

Când a ieșit din închisoare, doamna Lupu, care ca orice femeie-mamă prin vocație era o bună gospodină, a venit acasă și a găsit încă o familie în apartament. Rândul la bucătărie sau la baie devenise o asemenea problemă, încât Bluma s-a hotărât să împartă dependențele cu acea familie, adică să păstreze baia și closetul, iar cealaltă familie să ia bucătăria în care să amenajeze un colț pentru spălat și closet.

Până în ziua de azi văd baia peste care se pune o scândură ca planșetă de întins coca și acolo se gătea, acolo se preparau deserturile și cozonacii. Peste closet se pune de asemenea o scândură pentru a lărgi spațiul de gătit. Introduseseră și o mașină de gătit lipită de closet, căci numai acolo mai era puțin loc. Când veneam în vizită cu tot grupul și cineva voia să redea băii și closetului rolul inițial, se îndepărtau scândurile și i se puneau respectivului baia-bucătărie la dispoziție. Apoi – magie – iar se etalau tăvi și platouri cu mâncare pe scândurile din „bucătărie“.

Cât de ciudate și triste pot părea azi asemenea lucruri, dar viața nu-i răsfăța pe copiii paradisului socialist al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Le-am descris fiindcă astăzi sunt uitate, negate, de neimaginat; și totuși era vorba de însăși existența oamenilor sacrificați istoriei.

În august împlineam 18 ani, dar și la această vârstă, ca și atunci când jucam șotron, băieții erau mai răi decât dușmanul de clasă! Și, bineînțeles, nu aveam voie să am un prieten. Dacă mama auzea o voce de băiat la telefon, trântea receptorul, nu mă chema!

În aceste condiții, mama lui Titel – Marioara – salva situația. Ea mă cerea la

telefon, auzind o voce feminină mama mă chema imediat, dar între timp – desigur – vocea feminină se transforma în vocea lui Titel.

De altfel, avusesem între timp ocazia să-i cunosc pe părinții lui Titel. De obicei soții sunt diferiți, dar Maria și Emil Sussman erau într-adevăr cu totul și cu totul diferiți. Marioara, născută Lupescu, dintr-o familie de evrei sefarzi din Ploiești, era exact opusul mamei mele. Nimic din ce e omenesc nu-i era străin. Lucra, avea picioarele bine ancorate în pământ, nu era frumoasă, dar era plină de viață, simpatică și cu mult simț al umorului. Nici bărbații nu-i displăceau. O adoram fiindcă puteam discuta cu ea despre orice, de parcă era o prietenă de o seamă cu mine. Emil era fiul unui foarte bogat bijutier originar din Iași, al cărui magazin celebru de vizavi de Prefectura Poliției de pe Calea Victoriei, „Frații Sussman“, îl moștenise împreună cu fratele lui, Dolphy. Spre deosebire de Marioara, Emil era palid, visător, anemic, necoborându-și nici un moment capul din nori, preocupat numai de studii și scrieri de economie politică. Își semna articolele și traducerile din germană S. Emil. Făcea parte din Partidul Social Democrat și era prieten cu Titel Petrescu, șeful partidului. Când li s-a născut un băiețel, Emil a vrut să-i dea numele Matteotti, după celebrul social-democrat italian, și tot ce a obținut Marioara a fost să îl reducă la Mateo. Oricum, toți i-au spus viitorului meu soț Titel – și asta dată fiind prietenia lui Emil cu Titel Petrescu.

În 1947, Emil și fratele lui au lichidat magazinul de pe Calea Victoriei (temându-se de evenimentele ce vor veni), astfel că nimic nu s-a naționalizat în 1948. Între timp, Emil se încadraseră conferențiar de economie politică, ceea ce i-a permis lui Titel să răspundă convenabil la întrebarea: Ce făceau părinții tăi în 1948? Și să poată intra mai târziu la facultate.

În acei ani mare parte dintre social-democrați au fost aruncați în închisori, și cealaltă parte – Emil și Ștefan Voitec printre ei – au fost „aruncați“ *fără să fie întrebați* în Partidul Comunist. Existau social-democrați cinstiți – comuniștii aveau nevoie să arate asta străinătății.

Ștefan Voitec devenise ministru, și Emil – care își transformase hobby-ul în meserie: economia politică – îmi relata mult mai târziu vizitele sale la minister, la vechiul coleg de partid și prieten. „Intram, ministrul Voitec stătea la un birou uriaș, îmi făcea semn să mă așez vizavi de el. Mă așezam.“

— Emil – spunea Voitec – să nu vorbești!

— Nu, Ștefane! Ce mai faci?

— Bine!

Vechii prieteni se uitau câteva minute bune unul la altul, dar își pironneau ochii și pe biroul ministrului, după care Emil se ridica.

— Îmi pare bine că te-am văzut, Ștefane!

— Și mie! Să mai vii, Emile!

Își strângeau mâinile și se despărțeau. În sfertul de oră petrecut împreună nu schimbaseră nici o vorbă. Biroul era probabil plin cu aparate de înregistrat.

Dat fiind că avea atâția buni prieteni în închisoare și știa ce înseamnă un regim comunist, dar mai ales fiindcă era un om slab și fricos din fire, intelectualul Emil era unul dintre cei mai înspăimântați oameni pe care i-am cunoscut în România. Cred că era panicat tot timpul de faptul că numai din întâmplare nu fusese arestat, sau nu încă. Poate că lucrurile care capătă cea mai mare importanță înăuntrul nostru sunt tocmai cele care nu ni se vor întâmpla niciodată, dar ne bântuie multă vreme ca niște stafii.

August. Festivalul

În orașul încremenit de șase ani ca o statuie, dar una pe capul căreia nici păsările nu se mai așezau, a început deodată să circule un zvon și zvonul s-a concretizat în articole apărute în toată presa României comuniste. Avea să se întâmple ceva. Pe calea „spre belșug și fericire“ urma să aibă loc ceva care nu va adăuga belșug, dar va aduce poate fericire. Ca într-un imens laborator științific, se va efectua o experiență de mare anvergură: timp de două săptămâni, zilele nu vor mai semăna unele cu altele. Între 3 și 16 august treizeci de mii de tineri din lumea întreagă vor veni la București, la cel de-al patrulea Festival Mondial al Tineretului. Vor veni tineri din așa-zisa lume a treia, vor veni tineri din raiul țărilor socialist-comuniste, dar vor veni și tineri din iadul capitalist, inclusiv Israelul. 600 de delegații din 20 de țări.

Ne gândeam că pentru mine și grupul meu de prieteni se deschidea în sfârșit prilejul de a intra în contact cu reprezentanți din Israel ca să auzim din gura lor ce se petrece în țara nouă-veche a speranțelor și a portocalelor. Țara în care poate că vom reuși să ajungem într-o bună zi, dacă vom evada în sfârșit din închisoarea regimului comunist, închisoare din care de mai bine de cinci ani nimeni nu putuse pleca sau veni. Închisoare în care nu se aduceau cărți și filme din lumea intelectuală liberă. Închisoare care, iată, își deschidea porțile pentru primirea atâtor oaspeți străini.

Cu mult înainte de festival, restricțiile alimentare au fost mai severe ca niciodată. Totodată s-au construit și amenajat teatre, „Stadionul 23 August“, parcuri, pregătindu-se cazarea și manifestările cultural-artistice ale musafirilor. Cum hotelurile nu puteau fi suficiente, s-au improvisat tot felul de locuri de cazare în școli și întreprinderi și case particulare.

Într-o dimineață veneam din Piața Senatului și, intrând pe Calea Victoriei, am luat-o pe trotuarul din dreapta. În fața primei clădiri, cea înaltă și cu turnulețe rotunde, se opriseră zeci de trecători. Cine trecea și se uita în sus se oprea. M-am uitat în sus. La etajul întâi, într-un balcon stăteau trei negri tineri în carne și oase și în *T-shirts* țipătoare. Oaspeți ai festivalului, ajunși cu o zi, două înainte de majoritatea delegațiilor, găzduiți în acea clădire, tinerii negri – foarte negri – ieșiseră pe balcon să privească orașul. Credeau că sunt într-un loc normal.

Dar cine văzuse străini negri în balcoane, în București?! Nu văzuseră ei, bucureștenii, de ani de zile, nici măcar străini albi.

În tot cazul, primii trecători care, ridicându-și privirile, i-au descoperit, au scos țipete de uimire și i-au arătat cu degetul: Vedeți? Vedeți? Acolo, în balcon?

Apoi toți cei care treceau se opreau și priveau în sus. Nu le venea să creadă. Și noi ne-am oprit. Deodată uluirea tuturor s-a transformat în bucurie. Vedeau cu ochii lor prezența străinilor. Negri. Între timp oamenii oprți deveniseră o mulțime care – nesuspectând acolo prezența Securității – a pornit să aplaude furtunos.

Negrii s-au speriat, dar pe urmă s-au lăsat adulați și ovaționați. Nu știau de ce, dar înțeleseseră că se aflau într-un spațiu nu tocmai normal. Ceea ce nu știau era tocmai faptul că ei, trei tineri americani obișnuiți, deveniseră simbolul normalității în acel spațiu anormal.

După-amiază m-am întâlnit cu Titel și cu toată gașca.

Le-am povestit scena.

— Se vede că acum, când vor veni mii de oaspeți în oraș la festival, Securitatea nu va putea fi foarte eficientă – a remarcat Ghido Drimmer. El era întotdeauna serios și prudent și avea motive să fie: fratele lui se afla de la 18 ani, din 1948, într-un chibuț din Israel, mama lui era profesoară de limba ebraică și buna lui prietenă, Boți, lucra ca secretară la Ambasada Israelului din România. Elementul pozitiv (în ochii comuniștilor) din familie era tatăl lui – un foarte apreciat inginer la Căile Ferate Române.

Faptul că Ghido credea că Securitatea va avea „faliții ei“ în perioada festivalului conta mult în ochii noștri și, într-adevăr, așa s-a și întâmplat.

2013. Ce-a fost – cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache

Paul Cornea: „Au apărut atunci pe piață filme, băuturi, chiar și cărți occidentale și aceste potemkiniade au sugerat oamenilor distanța la care ne găseam față de țările capitaliste, un adevăr în răspăr cu ceea ce se scria în ziare ori li se spunea participanților la învățământul politic. Însă, fără îndoială, cel mai mare câștig [al festivalului] a rezultat din conviețuirea, vreme de două săptămâni, a miilor de tineri străini cu tinerii noștri. Nimic nu a putut fi mai benefic decât contactul reciproc, decât dialogurile pe care, din cauza amploarei și a dispersiunii, turnătorii n-au mai fost capabili să le supravegheze, iar propagandiștii partidului nu le-au putut controla.“

Înapoi în 1953

Bucureștiul începuse să semene cu o mireasă în ziua nunții. Nunta cu cel de-al treilea Congres Mondial al Tineretului și cel de-al patrulea Festival Mondial al Tineretului. De la aeroport până în Piața Națiunii, steagurile tuturor națiunilor – ca niște bijuterii colorate – fuseseră arborate pe stâlpi de-a lungul străzilor. În Piața Scânteii se instalase un glob mare decorat cu porumbei și peste tot era scris „Pace și prietenie“.

— O să vină și o delegație israeliană la festival, vor ajunge întâi cu avionul la Viena. De acolo vor călători cu trenul și vor ajunge la București în Gara de Nord – ne-a informat Ghido.

Spaima cu care ne-am dus în Gara de Nord în ziua respectivă s-a risipit când am văzut coborând din tren delegația israeliană. Ni s-a părut că e vorba de locuitorii altei planete. Ei nu puteau înțelege emoția noastră când le-am vorbit, când le-am putut da mâna. Dar tot ce voiam să le spunem ne-a fost cu neputință să exprimăm în cuvinte.

Eram exact ca adolescentul din cartea lui Dostoievski, care se întreba: „Oare cum se face că ceea ce spune un om deștept este mult mai stupid decât ceea ce rămâne nerostit de el?“

Realitatea era însă că numai cine trăise ca noi în ultimii ani, în mediul incredibil de viață conceput de comuniști, numai acela ne-ar fi putut înțelege. Tot restul oamenilor crescuți într-o țară liberă ar putea înțelege cuvintele, dar nu

ceea ce spun în realitate și în profunzime și în diagonală aceste cuvinte.

În tot cazul, nici unul dintre cei crescuți „normal“ n-ar fi putut înțelege cât eram de însetați noi, provincialii lagărului socialist, de spectacole, de cărți și de filme occidentale.

Cu repeziciune, Bucureștiul a fost invadat de tineri veniți din toate colțurile lumii, îmbrăcați într-o diversitate de neimaginat până atunci pentru noi. Ei umpleau străzile cu forfota, veselia și neprevăzutul lor. Cred că mulți securiști se pricosiseră cu dureri de cap și se predaseră ridicându-și mâinile.

Eu și cu prietenii mei nu eram originali: doream să vedem cât mai multe spectacole. Totuși nu găseam bilete. Atunci am plănuit să ne îmbrăcăm cât se poate de trăsniț, imitându-i pe delegații străini, și să jucăm teatru: suntem o delegație venită din altă țară. Brusc, nici unul dintre noi n-a mai știut decât englezește, iar Marcel era interpretul român care ne conducea, traducând în românește celor interesați tot ce spuneam noi, „străinii“, în limba engleză.

Am intrat astfel la multe spectacole în frunte cu „traducătorul/îndrumătorul“ grupului nostru.

Am cutezat să ne ducem într-o seară la spectacolul de dans al formației israeliene. Îmbrăcați în alb și portocaliu, cu picioarele goale, ne-am lăsat cucerți de simplitatea și spontaneitatea lor, precum și de flautistul care-i acompania.

În pauză am îndrăznit să vorbim cu unii dintre ei și am aranjat să ne întâlnim și în afara sălii de spectacol. Știam că nu prea puteau să ne urmărească pe toți, așa că am făcut ceva aproape sfidător pentru acele vremuri. Ne-am dus cu israelienii într-o pădure de la marginea Bucureștiului, am strâns surcele și vreascuri și băieții au făcut un foc de tabără așa cum făcuseră cândva în tabarele sioniste. Ne-am așezat în cerc în jurul focului, noi, evreii din București, și ei, evreii din Israel, și am început să vorbim unii cu alții, traducând atunci când era cazul – unii dintre noi știau ebraică. Le-am povestit cum stăteau lucrurile într-o țară comunistă. Pe lângă asta, tinerii au întotdeauna despre ce să vorbească între ei. Apoi am cântat cu toții, fețele ne erau luminate de flăcări, ne simțeam liberi ca păsările cerului. Era ireal că stăteam în pădure, în jurul unui foc de tabără, împreună cu „străini“ sioniști. De parcă Securitatea n-ar fi existat. De parcă începuserăm și noi să credem că suntem străini, că eram liberi să ne simțim la fel cu cei din țările capitaliste.

Deodată văd de la distanță un el și o ea care se plimbau prin pădure ținându-se de mână. Aveam la mine o geantă mică de lac stacojiu, pe care mi-o pusesem în poală. Când s-au apropiat de noi, fata a recunoscut geanta ca fiind de producție

românească. Atunci era foarte puțină variație în magazine și fetele purtau același model de genți sau de pantofi.

— Asta e româncă, nu e străină – o aud spunându-i însoțitorului ei –, ce cauți cu străinii?

Am înghețat. Dar după ce s-au oprit ca să audă în ce limbă vorbim – atunci am tăcut cu toții –, ne-au măsurat iar din privire, ne-au întrebat ceva și ne-am făcut că nu înțelegem. Atunci au plecat mai departe. Israelienii n-au putut pricepe de ce arătam așa de îngrozită și voiam să plec cât mai iute acasă.

Dar cu intrările la spectacole aproape că am înregistrat un eșec. Știam că la cinematograful în aer liber din piața de la intrarea în Parcul Libertății (fostul Parc Carol, unde mă jucam când eram mică) se va proiecta o singură dată celebrul film *Hamlet*, în care Laurence Olivier juca rolul principal. Auzisem de el chiar și în România. Nu văzuserăm nici un film englezesc până atunci, darămite un astfel de film. Trebuia să fi trăit ca noi în acei ani, sub cenzura comunistă, ca să pricepi în ce măsură fusese important pentru noi să vedem filmul.

Nu existau bilete de vânzare, iar controlul era foarte strict, așa că nu au înghițit povestea cu grupul de străini care trebuie introdus. „Locurile sunt numerotate, tovarăși, aveți bilete pentru grup sau nu?” ni s-a spus la intrare.

— Să nu ne pierdem cumpătul! a zis Marcel. Hai să studiem locul!

Grădina cinematografului avea fațada spre piața parcului și spatele spre parc, iar pe laturile din stânga și din dreapta erau ziduri înalte. Dar zidurile ofereau și niște întreruperi: un restaurant cu o magazie în formă de cub lipită de el; pe cealaltă latură era o casă particulară cu un etaj, ale cărei balcoane dădeau spre grădina unde se va proiecta filmul.

Se întunecase deja. Eram vreo zece muschetari. Ne-am îndreptat spre magazia cu acoperiș plat a restaurantului. Băieții au ajutat fetele să se cațare pe acoperișul magaziei de unde, stând în picioare, am fi putut vedea filmul. Eram fericiți. Dar fericirea noastră nu a durat mult.

— Nenorociților! urla de jos proprietarul restaurantului. Acoperișul e șubred! Dacă se prăbușește îmi striviți toți cartofii din magazie! Dați-vă jos, că imediat chem miliția!

Asta ne mai lipsea. Dacă nu ne va omorî prăbușirea acoperișului, ne vor ucide părinții noștri. Ne-am dat jos tăcuți și ne-am îndreptat spre casa cu balcoane. Schimbăm locul, schimbăm norocul! Ușa de la intrare era deschisă. Intrăm? Intrăm! Hamlet ne înfierbântase mințile. Cu fiecare minut pierdeam un *a fi sau a nu fi!* Deci am urcat scările tiptil, să nu facem zgomot, și *minune!* Iată că

Dumnezeu există! Ajungem pe un coridor care dădea direct în balcon. Deschidem ușa balconului ca pe un *sesam deschide-te!* Și comoara *Hamlet* e la picioarele noastre! Avem loc în lojă! Ne așezăm pe pardoseală, dar ne simțim pe acoperișul lumii. Eram și Rothschild, și niște alpiniști ajunși pe Everest. Cei mai bogați tineri din lume. Priveam hipnotizați ecranul și ascultam fericiți engleza dumnezeiască a filmului – filmul care așteptase să ajungem noi cu bine pe balcon și abia atunci, exact atunci, să înceapă. Casa de filme J. Arthur Rank nu știa pentru ce spectatori clandestini făcuse filmul. Și astfel, în fața balconului nostru, s-au ivit prin cortine de neguri castelul, prietenii lui Hamlet, stafia tatălui lui Hamlet și Hamlet însuși, căruia, când a aflat de crima comisă, i se prelingeau picături de sudoare pe față.

După ce și-a conjurat prietenii să păstreze tăcerea asupra celor văzute, Hamlet, interpretat de Laurence Olivier, parcă a privit și spre balconul devenit al nostru, spunând, bineînțeles, în engleză: „Sunt mult mai multe lucruri în cer și pe pământ decât își poate omul închipui.“ De fapt, nu lui Horatio, ci nouă ne spunea asta marele Will!

Dar, după mai bine de 30 de minute, când Hamlet își lua rămas-bun de la Ofelia, interpretată de Jean Simmons, și noi intram odată cu ea în castel, auzim deodată românește! Că Ofelia avea o servitoare româncă era greu de crezut în acea atmosferă shakespeariană. Că servitoarea înjura de mama focului ne-a surprins și mai tare. Ne prăbușiserăm în plină proză. Ce se întâmplase? Stăpânul apartamentului se dăduse jos din pat ca să meargă la toaletă și a trecut prin coridor. Nu ne-am putut da seama de ce, dar nu i s-a părut deloc firesc să descopere zece muschetari străini în balconul lui, toți cu gâturile sucite spre filmul din grădină. Poate că și balconul lui era șubred. Poate cunoștea piesa și i s-a părut că da, e ceva putred în Danemarca apartamentului său. Dar nu spusese mai înainte Hamlet că „scurtimea e sufletul gândirii“? Pe scurt, proprietarul ne-a văzut pe noi și noi l-am văzut pe el. Purta o cămașă de noapte albă, largă și lungă până la călcâie, cum mai purtau pe-atunci unii bărbați în vârstă. Avea o scufă pe cap ca în vechile reclame de purgative, deși nu ținea și o lumânare în mână. Iar pe fața lui se vedea că nu posedă nici măcar un dram de simț al umorului. Nu știu cât de tare voia el să dea fuga până la closet, dar știu cât de repede ne-am ridicat noi de pe jos, și duși am fost pe scara atât de ospitalieră când o urcaserăm.

Ajunși în stradă, ne-am sfătuit iar între noi. La literatură învățaserăm odată despre celebrul strigăt al mulțimii: *Capul lui Moțoc vrem!* Noi voiam să vedem mai departe *Hamlet*-ul, nu doar capul lui Laurence Olivier de pe afiș.

— Hai să încercăm să sărim peste zid, după cât a trecut de la începutul filmului n-o să mai fie control – am sugerat eu. Zis și făcut. Zidul era foarte înalt, băieții s-au ajutat unul pe altul și, odată ce primii au ajuns în grădină, împreună cu cei de afară, le-au ajutat și pe fete. Am trecut peste zid! Cu o întrerupere de un sfert de oră, am văzut tot restul filmului. Câștigaserăm dreptul să vedem singura proiecție în București a unui film pe care cei din lumea capitalistă îl puteau viziona de la sine!

Nu spunea Hamlet: „Eu aș putea să fiu închis într-o coajă de nucă și tot m-aș socoti un rege al nemărginirii“? Regi ai nemărginirii ne simțeam și noi printre cei mărginiți!

A doua zi am văzut în *Scânteia* un articol despre film: „...Frământarea interioară [a lui Hamlet] nu îl ajută să găsească un scop pentru care să trăiască și să lupte.“ I-am arătat lui Pică articolul și am râs amândoi. Bine că toți românii aveau pe-atunci un scop pentru care să trăiască și să lupte!

1954

Într-o zi învățam pentru examene și mi-am aruncat o privire pe geam. Deodată mi-a venit să mă frec la ochi. Pe acoperișul roșu în pantă al casei Tincuței-colivie creștea un pom! Niciodată nu văzusem așa ceva, ca un pom să crească pe un acoperiș. Se vede că vântul adusese pământ pe locul unde panta acoperișului era oprită de streșină. Cu timpul, vântul a adus cu el și o sămânță. Deci soare era, pământ era, de plouat ploua și sămânța a germinat. Sau pomul era noua încarnare pe acest pământ a Tincuței. Eu urmăream pomul zi de zi cu privirea și îi admiram eforturile de a se înălța. Schimbările în bine. Tincuța sau un pom – ce vedeam îmi devenise drag și era o parte din peisaj.

Între timp îmi dădeam seama că, dacă fugisem de Facultatea de Litere și Filozofie ca să evit propaganda marxist-leninistă, iata că și la medicină existau încercări de a ridica în slăvi cultura sovietică. Și ceea ce era și mai regretabil – se strecuraseră în catedre și profesori improvizați: deveniți profesori doar pe motive de apartenență la Partidul Muncitoresc Român.

Unul de acest soi era S.O., profesorul de biochimie, care habar nu avea de biochimie, scria pe tablă elemente chimice cu valențele greșite. La cursuri s-a lăudat tot anul cu fenomenala sa descoperire științifică: o anumită coenzimă! Când la examen un student nu știa să descrie coenzima descoperită de el, lua o notă foarte mică sau nu trecea examenul.

După un an, la o ședință a Academiei, S.O. a fost acuzat că și-a falsificat rezultatele experimentelor, așa că pseudocoenzima lui și-a dat obștescul sfârșit, iar S.O. nu a mai torturat studenții. A fost înlăturat.

Alt profesor improvizat era profesorul M., de biologie. E demn de remarcat că mai multor promoții de mediciști din acei ani nu li s-a predat materia numită *Genetică!* Această știință importantă era rezumată de M. în câteva fraze: „*Genetica e o pseudoștiință reacționară, inventată de capitaliști, care are drept scop să prevină lupta de clasă a muncitorilor. Pretinzând că toate calitățile omului sunt transmise ereditar, rezultă că cine e capitalist e născut capitalist și va rămâne așa toată viața; de asemenea, cine e născut proletar va transmite această calitate și copiilor săi, care vor rămâne proletari fără posibilitatea de a se revolta contra capitaliștilor și a-i birui. Deci, tovarăși studenți, genetica e o pseudoștiință al cărei singur scop e să descurajeze lupta de clasă.*“ (!!!)

La toate cursurile, M. făcea paradă de prietenia lui cu marea savanta sovietică Olga Lepeșinskaia, pe care avusese onoarea s-o cunoască în Uniunea Sovietică. Olga începuse să studieze medicina la 50 de ani și, după absolvire, primise cele mai înalte decorații și ordine sovietice din mâna lui Stalin însuși, pentru descoperiri științifice epocale! „Prietenă mea Olga Lepeșinskaia – ne spunea M. smerit în fața acestui geniu – a arătat că omul sovietic poate deține secretul făuririi vieții în laborator.“

— Ne puteți povesti prin ce experiment? am întrebat curioși, ca orice oameni inteligenți.

— Bineînțeles. Savanta a luat o hidră și a pisat-o în mojar, distrugând toate celulele animalului. Apoi, prin procedee inventate de ea, a reușit ca din materialul chimic rămas, material amorf lipsit de celule, să dea naștere în laborator unor celule noi și să refacă hidra. Vă dați seama, tovarăși studenți, savanta a dat naștere unor celule vii în laborator, știința sovietică va controla viața! Ce minunat!

Problema s-a ivit după un an – dar noi nu mai făceam atunci biologia la curs –, când în laboratorul Olgăi Lepeșinskaia a venit o delegație de savanți americani și nici unul dintre experimentele ei nu a mai reușit în prezența lor. De fapt, hidra e un animal care se poate reface din propriile celule și, cum rămăseseră chiar și după „strivire“ unele celule întregi, hidra se regenerase din celulele vii, și nu din materialul amorf. Olga a rămas probabil cu medaliile, dar nimeni nu a mai auzit de ea. Mă întreb cum și-o fi predat M. cursurile fără prestigioasa lui prietenă din umbră.

— Ce mai nume, Lepeșinskaia! a spus Pică și a râs când i-am povestit episodul.

— Bineînțeles – l-am tachinat eu –, la Craiova n-a existat o astfel de savantă! Și nici la Cetate Dolj! Îmi povesteai numai de Veta și Marița, gazdele tale de acolo!

— Pe vremea când eram eu la Cetate, Lepeșinskaia nu avea încă 50 de ani, deci nici măcar nu începuse să studieze medicina! Uite de ce nu a venit la Cetate! a pus capăt discuției Pică.

Pică și părinții mei erau mândri de mine că sunt o foarte bună studentă la o facultate grea ca medicina, dar eu eram mai puțin mândră.

Cum poți fi mândră de tine însuși dacă urmezi o facultate doar din motive practice, ca să ai o meserie și o diplomă și un loc de muncă asigurat în viitor?

Nu-mi plăcea că la medicină trebuia să înveți pe dinafară pagini întregi, că nu

ai cum să-ți folosești – credeam eu – imaginația, logica, creativitatea.

Colegii mei erau – cu rare excepții – mai în vârstă decât mine, se visaseră doctori de mici copii și dăduseră de câteva ori examenul de admitere la medicină până să reușească să fie primiți. Erau cei mai fericiți oameni din lume că au ajuns acolo și dacă încercai să discuți cu unii dintre ei despre altceva decât chestiuni medicale era ca și cum ai scoate o lampă din priză. Ieșeau pe bulevardul din fața facultății în halate albe, să vadă lumea că sunt aproape doctori.

Aveam însă și câțiva colegi care făcuseră înainte de medicină Facultatea de Filozofie și cu care m-am împrietenit. De exemplu, Bianca – Coca – Segal și colegul ei de la filozofie Alexandru Ivasiuc. Ambii exmatriculați de-acolo pentru origine socială nesănătoasă. Ambii cu mintea brici. Originea socială a Cocăi lăsa într-adevăr de dorit din punctul de vedere al comuniștilor, dar cu originea socială a lui Sașa Ivasiuc se petrecuse ceva cu totul neobișnuit în acele vremuri, când toți încercau să-și camufleze trecutul și averea părinților. După cum mi-a povestit Coca, Ivasiuc avea cea mai bună origine socială din perspectiva regimului: amândoi părinții fuseseră învățători modești în Sighetul Marmației. Familie săracă. Din motive necunoscute de noi, Sașa a preferat să-și ascundă această origine laudabilă și să fie dat afară de la filozofie pentru originea socială nesănătoasă! El le povestea Cocăi și altora că e nepotul unui fost prim-ministru maghiar – contele de Tisza!

În mediul nostru universitar, Sașa Ivasiuc era o figură unică. Cu Sașa stăteam de vorbă despre orice, cu excepția subiectelor legate de medicină. Era înalt, slab, cu părul vâlvoi și ochi adânciți în orbite, severi și pătrunzători. Îi lipseau dinții din față. Nu mai cunoscusem nici un tânăr căruia să-i lipsească dinții din față, dar lui Sașa prea puțin îi păsa și probabil că nici nu vruse să se ducă la dentist. De altfel, atunci când nimeni nu purta cămașa peste pantaloni și nu existau încă beatnici, el arăta exact ca un tânăr sosit din viitor cu bluza lui lungă și largă peste pantaloni. Remarcabil din toate punctele de vedere, dezvolta/inventa argumentele unei teorii și apoi, cu aceeași ușurință, putea inventa argumentele cu care să combată acea teorie. „Totul curge.“ Era un torent de gânduri, cuvinte, mișcare. Se agita tot timpul vorbind.

Diabolic de inteligent, parcă voia să arate în mod ostentativ, cu un oarecare snobism, așa zice, că nu se sinchisește de aspectul său exterior, ci numai de cel lăuntric, că numai strălucirea minții contează. Pentru el, până și examenele la medicină se desfășurau într-un mod unic: profesorii aproape că nu-i puneau

întrebări, ci erau curioși să afle ce credea Sașa despre diverse probleme medicale.

Între timp, Coca Segal îl cunoscuse pe Dan Stănescu, unul din cei mai străluciți studenți ai anului, cu care avea să se căsătorească apoi. În mod firesc, Dan a devenit și un bun prieten al lui Sașa.

1990–2000

Revenită în 1990 în România cu ajutoare medicale, am întrebat de Sașa Ivasiuc și am aflat că, după ce stătuse cinci ani în închisoare, nu a mai continuat medicina. La câteva săptămâni după ce a ieșit din închisoare, fusese numit șeful serviciului de presă al ambasadei americane – lucru fără precedent, cred, pentru un proaspăt absolvent al pușcării în acele vremuri. Mai târziu a avut o bursă la o școală de literatură din Iowa, a devenit secretar al Uniunii Scriitorilor, redactor-șef la Cartea Românească, director al unei case de film – o carieră uluitoare pentru cineva condamnat pentru participare la încercarea de revoltă din timpul Revoluției Ungare. Am aflat că și unii dintre foștii colegi de închisoare și-au pus întrebări, nemaisimpatizându-l de-atunci.

Ivasiuc devenise celebru și ca scriitor, a publicat zece cărți, romane și eseuri.

Se pare totuși că era o mare distanță între inteligența lui ieșită din comun și talentul de scriitor. Judecând după fotografiile, Sașa, după ce ieșise din închisoare, dădea importanță aspectului său exterior și se îmbrăca în modul clasic obișnuit.

A murit tragic în 1977, la cutremur, când blocul Scala s-a prăbușit.

Din 2000 începusem să citesc toate publicațiile literare care apăreau în România și, de câte ori se scria despre Alexandru Ivasiuc, se amintea faptul că-și pierduse dinții din față, schingiuit fiind de Securitate în 1956. I-am telefonat fostului meu coleg de facultate și prieten Dan Stănescu, acum profesor de medicină la Universitatea din Bruxelles: „Spune-mi, Dane, nu-i lipseau dinții din față lui Sașa și în timpul facultății, înainte de închisoare, sau mă înșală memoria?” Dan mi-a confirmat că memoria nu mă înșală. Dar nu a scris Soljenițin că dacă tu, cititorule, nu ai fost în Gulag, nu ai nici un drept să judeci?

Eu continui să-l am în fața ochilor pe Sașa cel plin de talente, insolit, scriitor, genial, unul dintre cei mai originali oameni întâlniți în viața mea. Sașa Ivasiuc – care inventase ce înseamnă să fii beatnic *avant la lettre*. Și care stăpânea ca nimeni altul jerbele de artificii asociative ale minții.

Înapoi în 1954

La cursuri ne adunam în amfiteatru zeci de studenți, dar la spital și la lucrările practice lucram în grupe de câte zece.

În grupa mea de zece, majoritatea aveau origine socială sănătoasă: erau fii de țărani și muncitori, dar tocmai ei spuneau multe contra regimului și se plâneau de condițiile proaste din căminele studențești. Parcă plutea mai puțină frică în aer și se țineau mai puține ședințe UTM după moartea lui Stalin. În grupa noastră era și o anume Jenica B.B., mult mai în vârstă decât noi, care ne povestea că umblase desculță toată copilăria. Nu lipsea de la nici un curs și nota fiecare cuvânt rostit de conferențiar. Dacă un profesor spunea când intra: „Parcă s-a mai încălzit puțin afară“, ea scria și asta. Era măritată cu un ministru și ne feream de ea ca de foc.

— Vedeți – ne atrăgea atenția o colegă –, Jenica are un carnet în care își notează și ce spunem noi, nu numai ce spun profesorii!

— Să noteze – râdea de ea Valentin P. La ce o să-i folosească?

Valentin, băiat de țărani, era chipeș, plin de umor și avea o însușire foarte utilă pentru noi: se împrietenea cu toate secretarele profesorilor, probabil că nu știau una de cealaltă, și când profesorul îi dădea secretarei să bată la mașină întrebările (întrebările pe care le trăgeam la sorți la examen), secretara îi înmâna fermecătorului Valentin copia listei cu o zi, două înainte de examen. Iar Valentin nu a fost niciodată egoist: cum primea întrebările, ni le împărțea tuturor. Faptul că știam dinainte pe ce subiecte pune accentul un profesor ne ajuta enorm la pregătirea examenului.

Dar Jenica avea metoda ei, își făcea fițuici pe subiecte, folosind fiecare cuvânt al profesorului. În ziua examenului avea două posibilități. Prima: când se așeza în bancă să scrie, își ridica puțin fusta și găsea subiectul din bilet printre fițuicile prinse sub jartierele ciorapilor. Atunci lua întotdeauna zece, repetând întocmai expresiile profesorului de la curs. Și ce profesor nu e amoretat de vorbele sale? A doua posibilitate era să nu reușească să copieze, și atunci lua 5 sau 6, cu toate că nu lipsise de la nici un curs. Nu o prea ducea capul. Nouă nu ne păsa de copiatul ei, voiam să fim lăsați în pace.

Eu nu discutam cu nimeni politică și-mi măsuram fiecare cuvânt în public. Singurul din grup cu care vorbeam despre orice, atunci când eram între noi și nu ne putea auzi nimeni, era Alexandru (Pupu) Brancovici, un băiat cu părul blond, extrem de bine educat, sensibil și reținut. Aveam o încredere nemărginită unul în

celălalt. În Israel am întâlnit pe cineva care-i cunoștea familia și care mi-a spus că tatăl lui Pupu fusese trimis la Canal, iar profesorul Burghelea, rectorul de la medicină din acei ani, un om de o calitate morală excepțională, a făcut în așa fel încât nimeni să nu afle acest lucru. Numai pentru că nu s-a știut că tatăl lui e arestat a putut Brancovici să intre la medicină și să studieze nestingherit.

Îmi făcusem un obicei: în cele două, trei săptămâni de sesiune, învățam tot timpul, nu dormeam nopți întregi și mă puneam la punct cu tot ce nu învățasem în timpul anului. La examene luam note foarte mari, dar îi invidiam pe cei care, chiar dacă treceau cu greu anul, iubeau medicina.

Din păcate, „viața“ începea pentru mine atunci când puteam – fără să se bage de seamă – să lipsesc de la facultate. Existau cursuri la care nu se făcea prezența. Atunci eram la bibliotecă sau acasă. Continuam să studiez literatura pe cont propriu. În primul an de facultate, în loc să mă dedic anatomiei, m-am dedicat lui Ibsen. I-am citit toate piesele de teatru și poemul. Îl găseam mult mai interesant decât tratatele de medicină și în special mă făcea să-mi pun întrebări. Anatomia era prea clară. Exista. Era așa. Nu era nimic de discutat despre structura unei vertebre. Trebuia s-o descrii exact cum era.

În al doilea an de medicină am studiat, în tot timpul liber pe care mi l-am creat, secolul al XVII-lea al literaturii franceze. Astfel, cum eram și la o facultate fără prea mult marxism, puteam să rămân prezentă și în lumea care mă atrăsese dintotdeauna.

— Riri, mi-a spus într-o zi Marioara, mama lui Titel, retrage-te de la medicină. Nimeni nu va spune că ai renunțat pentru că nu ești în stare s-o duci până la capăt, toți știu că ești printre cele mai bune din an. Dar ție nu-ți place medicina, de ce să continui?

— Uite ce este – i-am răspuns –, mie, dacă încep un lucru, îmi place să-l duc la bun sfârșit. Când o să am diplomă de medic, o să văd ce fac cu ea. Ori o s-o țin atârnată pe perete și o să fac altceva decât medicină, ori voi avea un serviciu oarecare în domeniul medical!

Cu Titel, care studia ingineria, mă întâlneam tot timpul. Facultatea lui nu era departe de Facultatea de Medicină, ne duceam împreună la cinema, ne plimbam, mă conducea acasă, dar nu urca. În continuare nu aveam voie să aduc nici un băiat acasă. Nu aveam voie să am un prieten! Așa spunea mama și nu se putea discuta cu ea. Cel puțin o dată pe săptămână, mă întâlneam cu grupul nostru. Cel puțin o dată pe săptămână, în afară de vreo zece zile iarna, când plecau la ski, și zece zile vara, când plecau în excursii pe munte. Și Titel se ducea cu ei. Singura

care rămânea eram eu, știam că nu mi se va da voie.

Toți prietenii din grup erau studenți, o parte veniseră în București din provincie și închiriaseră camere la gazde. Tommy Surany, care făcea electronică, și prietena lui, viitoarea soție, Eva Cohn – care era studentă la biologie –, veneau din Transilvania și aduceau cu ei acele maniere de vechi Imperiu Austro-Ungar, încă păstrate. Tamara Iszac – după căsătorie, Wender – era din Brașov și colegă cu mine la medicină. Marcel era din Cernăuți, fusese deportat în copilărie la Moghilev, în Ucraina, și suferise mult în timpul războiului și imediat după, când ajunsese împreună cu părinții la Fălticeni. Suferințele îndurate la o vârstă atât de fragedă nu l-au împiedecat să fie vesel, descurcăreț și plin de inițiative. Îi plăceau mult opera, concertele și fetele cu părul roșu. În România a avut totdeauna câte o Dulcinee roșcovană și una dintre ele, după un roman de doi ani, i-a zdrobit inima, dar asta e altă poveste. Într-o zi ne destăinuie tuturor un secret:

— Sunt în tratative!

— Marcelos, cu cine ești tu în tratative? Te-ai dus la Ialta? l-am luat noi peste picior.

— În tratative cu nea Cristache!

— Cine e nea Cristache?

— Cel care ar putea deveni cel mai important personaj din viața noastră! Mi s-a urât că noi, care nu facem parte din elita comunistă, nu putem găsi niciodată bilete la operă și la premiere, de exemplu! Am studiat situația la fața locului. Cei care controlează biletele la intrare sunt niște oameni necăjiți. Cu lefuri de mizerie. Nu mă întrebați cum, dar m-am împrietenit cu unul dintre ei, nea Cristache! Vă fac cunoștință cu el la prima ocazie. Mi-a dat niște bilete vechi, pe care le veți lipi ca și cum ar fi noi. În seara când vreți să mergeți la operă, luați biletele vechi lipite și treceți numai pe la intrarea unde controlează biletele Cristache. El vă rupe biletele ca și cum ar fi valabile și vă dă voie să intrați! Nu-i dați nici un ban acolo, ca să nu fie prins. Veniți în aceeași săptămână la mine și-mi dați banii pe bilete, iar eu trec pe la nea Cristache acasă și-l plătesc pentru voi.

Zis și făcut! Un avantaj – poate singurul din prietenia noastră cu Uniunea Sovietică, în afară de excelenta traducere a literaturii ruse clasice în limba română – consta în faptul că la Opera Română veneau cele mai bune spectacole din Leningrad și Moscova. Totodată, operele interpretate de artiștii români erau excepționale în acea perioadă. Prețul билетelor era foarte mic, deci nu era vorba de preț, ci de faptul că biletele se vindeau protejaților regimului cu multă vreme

înainte de spectacol. Niciodată nu găseai bilete la casă.

Dar de când exista nea Cristache în viața noastră, eu și Titel puteam decide să mergem la orice premieră numai cu o oră înainte. Astă seară se dă *Călărețul de aramă! Premiera!* Hai să mergem! Ne îmbrăcam frumos și treceam cu bine de controlul biletelor false la nea Cristache. A doua problemă era unde găsim locuri. Tot Marcel ne-a recomandat-o pe „Anna Zaccheo“. Rulase un film italianesc cu un personaj feminin de o frumusețe tulburătoare care se numea Anna Zaccheo. Acest nume devenise în București un simbol al femeii atrăgătoare. S-o poreclim Anna Zaccheo pe plasatoarea de la operă fusese din partea noastră poate o răutate. Era vorba de o femeie umilă, ștearsă și ridată, care parcă cerea iertare că există.

Anna Zaccheo ne cunoscuse deja pe mine și pe Titel. Ea ne făcu semn s-o urmăm și introduse două scaune suplimentare într-o lojă de vizavi de scenă. Lângă loja din mijloc a lui Gheorghiu-Dej!

Pentru că se obișnuia să dai un bacșiș plasatoarei, ei îi dădeam întotdeauna banii pe loc, nu ne temeam că vom fi văzuți, numai că suma era mult mai mare decât cea obișnuită. Merita. În acea seară spectacolul era excepțional și decorul unic. Se reproduseră pe scenă, într-un mod genial, o furtună și o ploaie torențială și ape care urcau și urcau până la picioarele statuii.

În pauză i-am văzut pe Gheorghe Gheorghiu-Dej și pe fetele lui, pe miniștri și pe toți oamenii Securității. Ne-am plimbat pe lângă ei și nimănui nu i-am părut suspecti. Iar plăcerea noastră că am reușit să pătrundem la spectacol a fost sporită de vânzoleala noastră printre oamenii Securității. Inteligența lui Marcel i-a învins!

Astfel, datorită lui Marcel, lui nea Cristache și Annei Zaccheo, am putut, de-a lungul anilor de studenție, să vedem cele mai bune spectacole de operă și de balet și să ne plimbăm pe lângă Gheorghiu-Dej. Securitatea nu ținea chiar toate lucrurile sub control. Nu ne-am pus niciodată problema ce se va întâmpla dacă vom fi prinși. Credeam în noroc! Și știam că facem o faptă bună: îmbunătățeam situația materială a celor doi necăjiți care erau Cristache și plasatoarea.

1955. Iunie

În acea vară Ghido, Marcel și Tommy au făcut armata împreună și s-au fotografiat toți trei în uniforme. (A fost prima fotografie dintr-un șir lung de fotografii. De-a lungul anilor, cei trei muschetari se vor fotografia cam o dată pe

an în aceeași poziție ca la armată. Ultima oară s-au fotografiat la Ierusalim în 2013, când Ghido a primit Premiul Israel. În 2015 Tommy a părăsit planeta aceasta, dar nu și inimile noastre.)

În august împlineam 20 de ani. Nu aveam nici un chef să-i las iar pe Titel și pe prietenii mei să petreacă în munți și eu să rămân în București.

— Ce ar fi să fug la munte cu voi? mi-am întrebat prietenii.

— Foarte bine, îți împrumut eu niște bocanci – a spus Marcel, care purta și el 40 la pantofi.

Zis și făcut. A fost un proiect pe care l-am pus minuțios la punct. În duminica în care tot grupul cumpărase bilete de tren până la Brașov, i-am spus mamei că mă duc la ștrand – și dusă am fost! Mă așteptau cu toții în Gara de Nord și fiecare adusesse îmbrăcăminte și mâncare și pentru mine. De când a pornit trenul și până la Brașov s-au făcut bancuri pe socoteala mea, glume pe care ei le gustau mult mai tare decât mine. De exemplu: părinții mei și bunicul închiriaseră un taxi și goneau după tren înarmați cu un revolver!

Numai în largul meu nu mă simțeam, mai ales că știam ce-o să mă aștepte când o să mă întorc acasă, dar eram împăcată cu hotărârea luată. Poate că voi reuși să-mi educ părinții și să-mi câștig o brumă de libertate, ca toți cei de vârsta mea.

Știam că poate ar fi trebuit de mult să fug de-acasă în munți cu prietenii, știam că „am dreptate“, dar, pe măsură ce timpul trecea, mă simțeam tot mai vinovată, o vedeam parcă pe mama cum țipa și plângea cât e de nefericită, cum nu-i venea să creadă că ordinele ei nu mai sunt ascultate.

— Titel, când ajungem la cabană, telefonăm la mine acasă.

— Telefonăm. Dar vorbești numai tu, pe mine oricum nu au vrut să mă cunoască, spuse Titel.

Cățărându-ne tot mai departe pe peretele muntelui, douăzeci de tineri și tinere, grupul nostru, făceau glume, râdeau, inhalau prospețimea aerului, priveau în jos la orașul devenit minuscul, căutau semnul galben care indică drumul. Toți se simțeau în largul lor. Parcă se născuseră acolo. Își reînnoiseră pactul cu împrejurimile.

Eu aș fi vrut să fiu ca ei și ca toată lumea, aș fi vrut să mă bucur la fel ca ei, dar gândurile îmi zburau acasă, la criza de nervi pe care i-o provocasem mamei.

Îmi era milă de ea. M-am uitat la ceas. Acum era ora când Mariana, o prietenă rămasă la București, îi telefona mamei s-o anunțe că nu sunt la ștrand în Kisseleff, ci am plecat la munte cu tot grupul. Pentru câteva zile.

— Cum te simți în bocancii mei? mă întrebă Marcel.

— Perfect, nici nu ți-i mai dau înapoi!

Când după ore întregi de mers și cățarat am ajuns la cabana Piatra Craiului, a început să plouă. O ploaie deasă și mărunță, care nu avea de gând să treacă prea repede.

Am scos din rucsacuri mâncarea și conservele și ne-am pus pe înfulecat.

Am întrebat: Unde e telefonul?

Telefon? Nu avem! Cel mai apropiat telefon e la o altă cabană, la vreo șase ore de mers.

— Tot plouă, îmi spuse Titel, mâine vor rămâne toți în cabană să joace tot felul de jocuri de societate, iar noi pornim dis-de-dimineasă spre acea cabană. Cum ajungem, telefonăm și ne întoarcem înainte de lăsarea serii.

Seara, după ce-am mâncat, oboșiți de drum, am intrat în camera foarte lungă și foarte îngustă care avea să ne servească drept dormitor. Existau acolo două rafturi de lemn, pe priciul de sus erau zece locuri de culcare și pe priciul de jos tot zece. Acestea erau paturile comune în care se dormea atunci în cabane. A fost prima oară când am dormit lângă Titel, dar laolaltă cu atâtea alte persoane.

Când ne-am sculat dimineața, nici unul dintre noi nu avea șireturi la bocanci! Am căutat peste tot și n-am găsit nimic. Nu ne puteam continua drumul cu bocancii desfăcuți. Eram disperați, dar – într-un târziu – unul dintre noi ne-a mărturisit că făcuse o glumă. Se sculase noaptea, scosese toate șireturile, le legase între ele și le atârname de-a lungul priciului superior! Noi căutaserăm tot timpul ceva ce era la nivelul ochilor noștri! N-am prea râs de gluma asta, dar bine că le găsiserăm. Descoperiserăm ce importanță pot avea câteodată șireturile! Depinde în ce loc!

După ce-am luat la noi mâncare și băutură, am pornit-o cu Titel prin ploaie spre cabana cu telefon. Am mers ore întregi. Am ajuns pe la prânz. Am cerut voie să telefonăm și am plătit. Am format numărul locuinței mele: 33303. Întârziem la fiecare cifră, parcă voiam să amân ce va urma. Mama a ridicat telefonul.

— Alo, Muța, sunt eu! am spus gătuită.

— Eu nu am nici o fată! mi-a spus și mi-a trântit telefonul.

Sunt dezamăgiri pe care le simți în cerul gurii cu un gust persistent. Titel nu a comentat. Am făcut înapoi încă șase ore în țârâitul persistent al ploii. Tot acest mers de ore întregi pentru a afla că mama mea nu avea nici un copil! Îi eram recunoscătoare lui Titel că nu spune nimic. Orice ar fi spus n-ar fi fost nimerit.

Nu era nimic de spus.

Am ajuns la cabană și am căutat să mă bucur că sunt o fată ca toate celelalte. Că ajunsesem acolo mai greu decât altele, dar ajunsesem. M-am bucurat că mă aflu acolo. Că munții sunt acolo. Că dorm pe un prici alături de alte douăzeci de persoane în dormitorul comun. Că a doua zi ploaia se va opri și voi continua urcușul. Că îmi vor fi dragi pădurea și culmile și mirosul zăpezii. Și lumea din zarea pe care o puteam vedea. Și care era tot ce aveam.

După două zile, când am sunat la ușă, mi-a deschis Pică. Mama și tata, în picioare, unul lângă altul, mă priveau. Tatei i-a venit să râdă, dar mama i-a făcut un semn, era în plină dramă, și atunci tata mi-a dat o palmă. Mi-a dat o palmă ca să poată suporta restul zilei, să nu-și înceapă mama scena cu smulsul părului din cap.

Dar după această palmă pe care am primit-o la 20 de ani, am înțeles că în mintea mamei problema nu era că plecasem cu un grup întreg de prieteni la munte, ci că fugisem cu Titel! Oricât i-am explicat că la munte dormeau câte douăzeci de oameni, uneori și mai mulți, într-o cameră, că poate afla de la părinții celorlalți prieteni că Bucureștiul îți putea da mult mai multe ocazii să te izolezi cu cineva dacă voiai, în capul mamei vâjâia doar ideea că plecasem cu Titel! Deodată a început să întrebe: E evreu? Cine e? Cine sunt părinții lui? Se vede că răspunsurile au fost satisfăcătoare în ochii ei.

Brusc l-a invitat pe Titel cu părinții lui cu tot la masă la noi, ba chiar și-a dat și consimțământul să-mi chem tot grupul – și băieții!!! – la un ceai la mine!

Nu a fost nevoie de divertisment, toți prietenii râdeau fără să se poată opri.

— Ești sigură că nu ți-ai pregătit pentru noi un revolver încărcat? m-au întreat. Chiar putem veni la tine? Chiar o să scăpăm cu viață?

Au scăpat și fapt este că, deși Titel nu mi-a cerut niciodată mâna – mi-am adus aminte acest amănunt în ziua nunții –, m-am pomenit în cel mai scurt timp logodită! Nici măcar nu eram și nu puteam fi gravidă. Priciurile constituiau un mare dormitor colectiv.

În tot cazul, din clipa în care mama a decis *Titel* (dacă tot am „fugit“ cu el și dacă aflase deja tot blocul, Bucureștiul, România, inclusiv Craiova), exact din clipa aceea mama m-a eliberat din închisoarea pe care vruse să o ridice în jurul meu, de parcă nu era suficientă închisoarea ridicată de comuniști. Am devenit liberă să mă căsătoresc urgent și astfel toată responsabilitatea asupra mea avea să fie predată viitorului meu soț. Am fost liberă să fiu chemată la telefon de băieți și liberă să-mi invit prietenii, chiar și cei născuți băieți. Îmi venea să mă recomand

peste tot ca acel personaj al lui Stendhal din *Mănăstirea din Parma*: „Pala, om liber!“

1956

De când îl întorsesem pe Stalin cu fața la perete, fusesem de multe ori acasă la Titel, dar acum, că ne logodiserăm, părinții lui m-au invitat pentru prima oară la o masă de seară „oficială“.

Eram patru: părinții lui Titel, Titel și cu mine. Stalin nu mai era de față. Am băgat de seamă că pe masă nu era nici o sticlă cu apă sau cu altă băutură, or eu nu pot să mănânc fără să beau. Totuși mi-a fost rușine să le spun că vreau apă, probabil că mâncau de obicei fără să bea, căci pe masa nu erau nici pahare.

Deși îmi era foame, am mâncat puțin.

— Eu nu mănânc mult! le-am spus flămândă și însetată.

Deodată s-a auzit soneria.

— Sună cineva! a spus Marioara.

— Da, a sunat cineva la ușă, a spus Emil.

— Este cineva care sună, a spus Titel.

Din nou s-a auzit soneria. Am tresărit.

— Sună! Nu auziți? ne-a atras atenția, calmă, Marioara.

— Ar trebui cineva să deschidă ușa.

— Da, domnule, ar trebui să deschidă cineva ușa! a spus Emil.

— Trebuie deschisă ușa! Trebuie văzut cine sună! a spus și Titel.

Cu câtă liniște! Cu ce demnitate de lord englez. Sau cu ce indiferență?

Scena mi s-a părut foarte cinematografică. Dacă am să scriu vreodată un scenariu pentru un film englezesc – mi-am spus –, o să introduc o astfel de scenă Ionesco-like.

De la ușă s-au mai auzit câteva țârâituri, apoi s-a instalat liniștea. Cel care sunase plecase. Nu e nimeni acasă! și-o fi spus. Nu am să știu niciodată cine a fost.

Îmi trecuseră foamea și setea. Voiam să înțeleg psihologic scena. Avea importanță să fii tot timpul stăpân pe situație, ignorând-o? Stând pe scaun?

Dar, când ești îndrăgostit, ai în tine un burete cu care ștergi tot ce nu-ți place.

În vară Pică a împlinit 74 de ani și l-am internat să facă o operație de hernie. Când m-am întors de la spital, am găsit tot apartamentul dat peste cap și mama

mi-a spus plângând că l-au arestat pe tata, nu se știe de ce și nici unde l-au dus. Am vorbit cu niște prieteni de la cooperativa pentru care lucra și mi-au spus că în ultima vreme le adusesse niște comenzi din Cluj, așa că mi-au dat telefonul unui avocat de-acolo. I-am telefonat și am stabilit că a doua zi, după ce voi asista la operația lui Pică și voi vedea că totul e în regulă, voi lua trenul spre Cluj. Mama, care de obicei era o fetiță pierdută, plângea acum tot timpul și nu mă putea ajuta prea mult. Ce să fac – spunea – așa sunt eu, slabă.

A doua zi, Pică a trecut cu bine prin operație. La ieșirea din spital mă aștepta Titel. Îl rugasem să vină cu mine la Cluj. Faptul că în asemenea împrejurări a călătorit cu mine m-a ajutat mult. Nu mai fusesem niciodată la Cluj și, deși eram după multe ore de călătorie cu trenul și mortificată de situație, m-a frapat frumusețea acestui oraș universitar și acoperișurile turnurilor care răsfângeau lumina soarelui.

Am ajuns la avocat și el m-a liniștit oarecum. Deși era nervos din fire, tata nu spusese în public nimic contra comuniștilor, nu de asta l-au luat. El desfăcea în toată România produsele unei cooperative și la Cluj venise în contact cu cineva care se pare că delapidase statul. Cei care-l arestaseră îl voiau pe tata martor în procesul aceluia infractor, dar s-au gândit că cel mai bine va depune mărturie și va spune tot ce a observat la acea persoană dacă va fi mai întâi speriat și amenințat. Un martor în închisoare.

— Duceți-vă liniștiți – ne-a spus avocatul –, eu am să încerc să-i transmit pachetul pe care mi l-ați adus și sper că după ce va depune mărturie se va întoarce acasă!

În spectrul arestărilor de-atunci, această „miniarestare“ ni se părea un mare noroc! Nu era un arestat politic.

Ne-am întors la București, l-am externat pe Pică din spital, am căutat s-o liniștesc pe mama și după două săptămâni „martorul“ s-a întors acasă. Dar tata era alt om! De obicei vorbăreț, devenise tăcut, nu scotea o vorbă zile întregi și se uita de jur împrejur cu priviri speriate. Un bărbat puternic ca el! Devenise așa în numai două săptămâni și fiind arestat nu din rațiuni „politice“! Iar acasă nu mai vorbea până nu dădea radioul la volum maxim. Situația a durat vreo două luni, după aceea s-a mai liniștit, dar i-a apărut psoriasis, o boală de piele de care a suferit până la sfârșitul vieții.

Mă durea inima să văd cum unui bărbat atât de atrăgător și cochet ca el îi apăruseră pe piele zone largi, vizibile, de leziuni violacee.

Nu mult timp după ce tata și-a revenit, s-au răspândit zvonuri despre

evenimentele din Ungaria.

În duminica zilei de 4 noiembrie rușii au intrat în Budapesta și restul e istorie!

Sașa Ivasiuc și alți colegi – printre care cel mai frumos băiat din an, Mihai Serdaru –, împreună cu studenți de la alte facultăți, au vrut să se adune luni la o anumită oră în Piața Universității, ca de acolo să înceapă manifestații și în România.

În cartea sa *Ora României*, Dan Stănescu scrie că l-a prevenit pe Sașa că autoritățile au aflat despre încercarea lor de revoltă. Sașa n-a vrut să abandoneze planul. După puține ore, el, Serdaru și alți studenți au fost arestați și au primit câte cinci ani de închisoare.

1957

În 1957 au fost dați afară din facultate câțiva colegi care, chipurile, știuseră și păstraseră tăcerea asupra programării manifestației din 1956, sau care fuseseră prieteni cu organizatorii. Dat afară a fost și unul dintre cei mai străluciți studenți din an, Dan Stănescu, despre care scriam mai sus. Coca – Bianca Segal –, viitoarea lui soție, a fost și ea exclusă din UTM într-o ședință teribilă în care s-a spus că e „prietena prietenului dușmanului de clasă“. Am auzit cu urechile mele când i s-a dat această calificare! Cu alte cuvinte, a fost dată afară pentru că era prietena lui Dan, care era prietenul dușmanului de clasă Sașa Ivasiuc, cel arestat.

La 13 ianuarie 1957, Titel și cu mine ne-am căsătorit. Am făcut și cununie religioasă la Sinagoga Mare, și cununie civilă la Raionul I.V. Stalin din Piața Amzei. Mi-am schimbat numele Riri Sylvia Aberfeld în Riri Sylvia Sussman.

Înainte de nuntă căutaserăm un apartament cât de mic, dar care să fie al nostru, însă în acele vremuri era cu neputință de găsit. Aveam posibilitatea să locuim la părinți într-o cameră sau într-o cameră într-un apartament cu străini. Dar părinților li s-ar fi introdus imediat o familie străină în camera mea.

Am ales, așadar, să locuiesc în continuare cu părinții, și Titel a venit să locuiască în camera mea. El lucra deja ca inginer într-o întreprindere de proiectări din București – parcă IPROIL, dacă nu mă înșală memoria.

A doua zi, după ce ne-am întors din voiajul de nuntă petrecut la Hotelul Cota 1400 și Titel s-a dus la serviciu, i-am declarat mamei că acum, după atâta vreme, când cred că deja duhurile găinilor ucise de Tereza în bucătăria noastră își găsiseră pacea, vreau să intru din nou în bucătărie și să fac o prăjitură – prima

din viața mea. Am cerut mamei să-mi dea rețeta ei de *cake* englezesc și ingredientele: făină, zahăr, unt și toate celelalte.

— Asta e făină bună, albă, luată alaltăieri de Titel pe cartelă, a spus mama, și mi-a dat cu grijă o pungă, de parcă înăuntru erau cel puțin pietre prețioase.

Făină albă se dădea atunci numai pe cartelă, nu o puteai găsi altfel. Ceea ce uitase mama era faptul că alaltăieri, în aceeași dimineață, îl rugase pe Titel să repare ceva la baie. Titel îi adusese în acest scop o pungă cu făină de ipsos!

Deci frec eu multă vreme untul cu zahărul, adaug ouăle, nucile, stafidele și la urmă făina, pun prăjitura în cuptor, prăjitura crește și în toată casa se răspândește un miros nemaipomenit. Așteptam aplauzele lui Titel, doar că atunci când a venit de la serviciu și a încercat să-și taie o felie – și-a dat seama că de fapt i-ar fi trebuit un ferăstrău! Am izbucnit într-un plâns greu de stăpânit. Spuneam: „Dacă aș fi făcut vreo greșală în prepararea prăjiturii ar fi poate de înțeles, doar n-am mai călcat în bucătărie de când se săvârșeau acolo crime împotriva găinilor. Dar eu fac bine prăjitura, pas cu pas, prăjitura reușește, crește, miroase frumos și voi îmi dați ipsos în loc de făină?!“

E greu de imaginat cât au putut să râdă atunci prietenii pe socoteala mea și a prăjiturii împietrite, dar, așa cum prima dragoste ne dezamăgește de multe ori și cu toate acestea noi continuăm să iubim, la fel m-am întremat și eu după această primă experiență culinară și mi-am continuat drumul de *cordon bleu* gastronomic.

După ce ne-am căsătorit, eu și Titel am avut o discuție serioasă, am întors problema pe toate fețele și am decis să ne ducem la miliție, pe Calea Victoriei, și să depunem o cerere de plecare în Israel.

— Vă nenorociți! ne-au spus părinții mei.

— O să vă dea imediat afară din facultate și de la serviciu! au spus părinții lui Titel.

— Și nici n-o să puteți pleca, n-a mai plecat nimeni din 1950! au insistat iar părinții mei.

— La o loterie la care nu joci – nu poți avea nici o șansă! Ne-am hotărât și gata!

Eram în ziua aceea singurii solicitanți din toată clădirea miliției, s-au uitat la noi ca la niște nebuni și totuși ne-au dat să completăm niște formulare.

Acesta va fi secretul nostru. Unul dintre ele. Tremuram de frică, dar eu și soțul meu semnaserăm cererea. Ca și cum puseseam frica pe cântar. Cantitatea de

frică stârnită de ideea că am putea îmbătrâni într-o țară comunistă era mult mai mare decât teama că mă vor da afară din facultate înainte de a o termina, că nu voi găsi nici un serviciu, că voi ocupa definitiv postul de dușman al poporului. Pentru mine era clar că, dacă cineva mi-ar fi dat posibilitatea de alegere între a trăi numai zece ani într-o țară liberă sau de a trăi până la adânci bătrâneți sub regim comunist, aș fi ales prima posibilitate.

Nu spuseseșăm nimănui că am făcut cerere de plecare în Israel, dar de obicei miliția anunța direct la secretariatul universității sau la locul de muncă, și atunci studentul sau salariatul era dat afară. Nu aveam altceva de făcut decât să așteptăm.

De altfel, nu ne puneam mari nădejdi în plecarea pe cale legală. Titel a început așadar să pună la cale planuri fanteziste.

— Am să cumpăr din talcioc piese de confecționat măști cu oxigen pentru înotul sub apă. O să ajungem sub vreun pretext la Dunăre, ne aruncăm sub apă cu măștile, rezistăm vreo patru ore, cât timp ne caută, și ieșim din apă în Iugoslavia, pe celălalt mal al Dunării!

Deși e cu trei ani mai mare ca mine – mă gândeam –, băieții sunt întotdeauna mai copilăroși decât fetele. Cum o să poată reuși un asemenea plan? Pe de altă parte – îmi spuneam –, dacă va fi arestat și condamnat la ani buni de închisoare, la fel ca toți sioniștii care-i fuseseră îndrumători în organizația sionistă de tineret, și dacă în închisoare se va gândi tot timpul că avusese o șansă să fugă din țară și n-o folosise din cauza mea? Îl iubesc și-l înțeleg, trebuie să-l las să ajungă singur la concluzia că e un plan nerealizabil.

Încetul cu încetul, Titel a găsit piesele de care avea nevoie și a confecționat o primă mască de oxigen pentru înotul sub apă. Ca să aibă un pretext pentru preocupările lui s-a interesat dacă există cluburi de scafandri. S-a interesat și de posibilitatea de a ne arunca la Timișoara în canalul Bega, ca de acolo să ajungem la Dunăre!!!

Eu îl lăsam să strângă date și nu scoteam o vorbă.

„Dacă nu încercăm acum – când suntem atât de tineri și încă nu avem copii –, atunci nu o să mai putem încerca niciodată! Rămânem aici!“ spunea Titel. Eu îl ascultam și tăceam.

Într-o zi însă a trecut la acțiune: a falsificat o hârtie oficială a IPROIL-ului care îl delegase să meargă pe teren ca să vadă niște amplasamente pentru construcția de poduri în Oltenia. Și-a adus aminte că odată se întocmise un program, repede abandonat, de a se construi un pod în dreptul unui sat de pe

malul Dunării, tocmai într-o zonă aflată vizavi de Iugoslavia. A adăugat cu mâna lui pe trimiterea oficială numele satului respectiv, ceea ce îl îndreptătea să viziteze acea zonă interzisă ca să vadă cum stau lucrurile la fața locului. Adică să știe dacă existau șanse să ne aruncăm în Dunăre cu măștile noastre. Atunci când va fi gata și masca mea.

Pe de-o parte, eram îngrozită de aceste planuri, știam că tatăl meu – care luase întotdeauna hotărâri mature și inteligente – n-ar fi făcut niciodată așa ceva, dar, pe de altă parte, îl admiram pe Titel tocmai pentru că nu semăna cu tata și era atât de deosebit de alții și aventurier! Este un aiurit! ar fi spus tata dacă ar fi știut.

M-am despărțit de Titel în acea dimineață cu moartea în suflet. Cine știe ce se putea întâmpla! Citeam texte medicale și nu înțelegeam nimic din ce citeam.

Titel a luat trenul spre Dunăre și compartimentul în care avea locul era gol, până când a intrat un tânăr cam de vârsta lui, îmbrăcat sportiv. S-a așezat lângă el și, ca să treacă mai repede timpul, au început să vorbească despre sport. Din una în alta, au trecut și la fete și nou-venitul i-a făcut confidențe lui Titel, avea ezitări dacă să se căsătorească sau nu cu iubita lui.

Titel i-a făcut și el confidențe, dar cu rezerve. Nu i-a spus de exemplu că e evreu. Titel avea pielea atât de închisă la culoare, încât nimeni nu-l bănuia că ar fi evreu. I-a spus că lucrează ca inginer și merge pe teren să vadă dacă se va putea construi într-un anumit loc un pod. Cei doi tineri au stat de vorbă tot drumul și s-au despărțit buni prieteni, chipurile.

Cum a intrat în satul respectiv, Titel a văzut că de-a lungul Dunării se întinde un gard de sârmă ghimpată și o pază extraordinară nu te lăsa nici să te apropii de fluviu.

Ca din pământ, s-a ivit un milițian lângă el:

— Ce cauți aici?

— Am venit din București trimis de serviciu, uitați ordinul de deplasare.

— Vedem noi ce ordin e ăsta! Vino cu mine! i-a spus milițianul și l-a arestat la câteva minute după ce sosise acolo. Se pare că sătenii aveau ordin să anunțe imediat miliția despre orice străin care apare în satul lor.

Milițianul l-a dus la secție și l-a împins într-un birou. La masă stătea un tip masiv care a țipat la Titel:

— Cu ce scop ai venit aici? Spune tot!

— Am ordin de trimitere de la serviciu!

— Să văd ordinul! S-a uitat pe delegația de la IPROIL și a căutat numărul de telefon. Acum aflu eu dacă te-au trimis sau nu! a țipat dezlănțuit tipul de la

masă. Titel înghețase. Tipul forma încetul cu încetul cifrele numărului de telefon. Va descoperi cu ușurință făcătura. Titel simțea că i se scurge tot sângele din inimă, se gândea la mine, la părinți. Tatăl lui se înfricoșa atât de tare chiar și atunci când nu exista nici un motiv real!

Deodată s-a deschis ușa și – în uniformă de colonel de Securitate – a intrat tânărul din tren.

— Titel, ce e cu tine aici?

— Păi nu ți-am spus – și-a revenit Titel –, sunt inginer și am fost trimis pe teren în zona asta.

— Sigur, sigur! Lasă-l, tovarășe. E de-al nostru!

— Când mai vii pe-aici, să nu uiți să mă vizitezi! i-a spus la plecare colonelul cel tânăr.

— La calendele grecești! i-a răspuns Titel, dar numai în gând.

Dăduserăm tare radioul. Când Titel a terminat de povestit, mi s-au luat două pietre de pe inimă. Prima era că a scăpat, a doua – că nu va mai confecționa masca de oxigen pentru mine! Eu abia dacă înotam la Snagov, așa că nu prea mă vedeam aruncându-mă în Dunăre cu masca pe față. Dar probabil că pentru Titel aș fi făcut-o și pe asta. O sinucidere programată! Bine că părinții nu știau nimic.

După aceste episoade, Titel a suferit de arsuri stomacale jumătate de an.

Nu mult după isprava cu Dunărea, a venit într-o zi să ne viziteze Virgil Montaureanu împreună cu Ionel, acum student la mecanică. Ca de obicei, mi-a adus o carte. Ca de obicei, una plină cu idei burdușite de semne de întrebare și de fermenti. Era *Gog* de Giovanni Papini.

— Bineînțeles că e antisemit – spuse Virgil –, dar ce original explică el cauzele antisemitismului și încă prin vocea unui evreu, doctorul Benrubi.

— Cum poate fi explicat din nou antisemitismul? l-a întrebat mama, care se simțea totdeauna neliniștită în fața a ceva nou.

— Benrubi spune că în trecut, de câte ori lumea a fost liniștită și s-a legănat echilibrată în brațele unei concepții frumoase și ale unor idealuri înalte, s-a ivit un evreu care a pus semnul de întrebare, a inoculat fermentii îndoielii și a răsturnat ordinea existentă, a azvârlit-o în noroi.

— Exemple? am întrebat.

— Am să ți le spun nu în ordinea din carte, ci așa cum le-a reținut memoria mea, a răspuns Virgil. Dar, oricum, concluzia e aceeași. Există în Europa o lipsă de legătura clară între politică, morală, religie, artă, pe de-o parte, și pântec, pe de altă parte. Și iată, spune Papini prin gura lui Benrubi, a apărut Marx cu

economia sa vulgară și tot ce a rezultat mai târziu în urma scrierilor lui.

Sfârșitul secolului al XIX-lea a fost considerat o mare epocă a omenirii, în care familia era sacrosanctă, dar iată că vine evreul Max Nordau și, prin scrierile lui, demască minciuna societății burgheze patriarhale. Adică o arată ca pe o societate bazată pe minciuni convenționale.

Toți credeau în romantismul german, în idealism și în reabilitarea catolicismului, și deodată vine un poet evreu din Düsseldorf, Heine, care răsădește semne de întrebare și își bate joc de aceste noțiuni înscăunate.

Ne consideram oameni normali și morali – spune Benrubi –, când deodată a apărut Freud și, din nou, el, un evreu, a smintit tot ce se crezuse până atunci.

Dacă femeia era obiect de venerație în Europa, iată că apare Weininger și o coboară de pe acest pedestal.

Dacă eram convinși că trăim într-un univers normal și solid, bazat pe timp și pe spațiu, iată că apare evreul Einstein cu relativitatea sa și distruge vechea fizică. Și așa mai departe și așa mai departe, spune Papini prin gura lui Benrubi.

— Interesante argumente contra evreilor, am spus, dar ar fi trebuit să-l adauge pe listă și pe Baruch Spinoza.

— Și pe Iisus n-ar fi trebuit să-l adauge pe lista celor care au revoluționat ordinea care existase înainte? a întrebat Titel.

— Dar prin ce se mai face evident antisemitismul lui Papini? continuă Virgil. Nu o să credeți, dar – după ce Benrubi vorbește în tirade însuflețite despre genialitatea rasei lui, de faptul că evreul e despot în domeniul materiei și anarhic în domeniul spiritului și că s-a răzbunat astfel pentru umilințele suferite – iată că Benrubi parcă se înconvoaie, trece deodată de la superioritatea arogantă cu care își expusese ideile la un ton supus și-l întreabă pe Gog cu cea mai mare umilință dacă ar putea să-i dea un avans din leafă.

— Și, dacă nu mă înșel, își cere și scuze pentru că a fost, poate, insolent spunând ceea ce spusese, a adăugat Ionel care citise și el cartea.

— Se pare că acest fragment mai poate fi discutat și analizat încă și încă. Dar numai după ce citesc și eu cartea, spuse tata.

Mama a adus faimoasa ei plăcintă cu vișine și aproape că a pătat coperta lui Gog cu zeama lăsată de fructe.

— Muța, uite încă un motiv să-l faci pe Papini și mai antisemit decât este!

Am confiscat cartea și am pus-o la loc sigur, ferit de vișine.

După o săptămână trebuia să-mi încep stagiul la Spitalul de Boli Contagioase din fundul curții, la Colentina. Trecând prin curte, aveam la stânga pavilionul

Spitalului de Boli Interne. Văd pe trepte o femeie care plânge, înconjurată de o mulțime de oameni. Câtă durere, săraca de ea, mi-am spus. Curios că seamănă cu tanti Mary, dar așa cum va arăta când va fi bătrână. Deodată îl văd și pe Virgil. Mă duc spre ei, vreau să cred că nu poate fi Mary. Ea este.

A doua zi, după ce fuseseră la noi, Ionel a început să sângereze de peste tot și la spital i s-a descoperit o panmieloftizie. Adică măduva osoasă încetase să mai fabrice globule roșii și albe. Cauza, în general, nu se știe. Dat fiind că celulele sângelui trăiesc două, trei luni, se simțise bine până când celulele vechi nu fuseseră distruse și altele noi nu apăruseră ca să le ia locul. Când a început să piardă celulele sanguine nu a mai fost nimic de făcut, în stadiul științei de-atunci. După ce a fost internat o săptămână, a murit. Avea 22 de ani. Tanti Mary îl iubea atât de mult, încât și acum, când era mare, îl învelea în noaptea de iarnă și avea grijă să nu se miște de sub plapumă și să nu răcească. Ce înmormântare cutremurătoare a fost! Mary spunea că vrea să-i aducă plapuma la mormânt ca să fie învelit și acolo. Nu vreau să-ți fie frig – jelea ea. Ionel era singurul lor copil. Virgil Montareanu – un mare iubitor de cărți și de oameni – nu s-a mai refăcut niciodată după această lovitură.

1958. Începutul verii

A doua vizită – a mea și a lui Titel – la Miliția Generală de pe Calea Victoriei s-a petrecut la un an după ce ne depuseserăm actele de plecare în Israel. Eram în sesiune de examene. Deodată, pe coridor, îl văd pe Titel.

— Tu aici? La ora asta?

— M-a chemat Lala să vin acasă de la serviciu urgent. Ajung imediat și-mi dă o scrisoare de la Miliție. E de la pașapoarte! „Știi – îmi spune Lala cu candoarea ei –, nici n-am știut ce să fac. Am vrut să nu v-o dau!“ „Cum, Lala, să nu ne-o dai?“ „Nu vreau să plecați de lângă mine și m-am gândit s-o ascund!“

— Bine că ți-a dat-o, știi ce copilăroasă este! am spus. Titel, chiar crezi că am primit aprobarea?! Îmi vine să plâng, dar nu pot, că se uită lumea la noi!

Le-am spus imediat colegilor că am pe cineva bolnav în familie și e urgent. Duși am fost! Toate castelele din Spania erau deja locuite de noi doi. Le deschideam larg ferestrele și ne aplecam spre necunoscut. Aveam în nări miros de aer proaspăt.

— Ce fericire, o să putem pleca, vezi ce bine e că am depus actele? spunea

Titel mândru de el însuși. O loterie la care nu joci...

Am zburat până pe Calea Victoriei. Cred că de ani de zile nu intrase cineva în Miliția Capitalei zâmbind. Am fluturat hârtia. Mergeți la etaj! ni s-a spus. Am așteptat în fața unui birou. Ne și vedeam posesori de pașapoarte și de bilete de avion. Eram euforici. Nu ne venea să credem! Frica și provincialismul și distanțarea de talmeș-balmeșul unei societăți libere aveau și ele avantajele lor: poate că acest fel de viață ne păstrase naivi și dornici de a crede în miracole. Iată, ne aflam în centrul locului fioros, unde oamenii erau aduși ca să fie torturați și să nu mai vadă lumina zilei, dar noi veniserăm invitați, intraserăm singuri și așteptam în fața unei uși. Aproape ca într-o țară normală. Când vom fi chemați înăuntru, ni se va da pașaportul și vom face primul pas al ieșirii spre lumină. Ce simplu e să fii fericit!

Între timp, ca să nu facem vreo greșeală și s-o plătim, nici nu îndrăzneau să vorbim unul cu altul, ne priveam și comunicam prin semne ca surdo-muții. I-am arătat lui Titel cu degetul ușa închisă: „Iat-o“, apoi mi-am rotit degetele mâinii drepte în aer și am ridicat sprâncenele – „ce o fi?“ –, iar Titel a ridicat tot mâna dreaptă, dar cu degetele răsfirate în aer și a lăsat-o să cadă, a ridicat-o iar și a lăsat-o să cadă: „Potolește-te, liniștește-te, ai răbdare!“ Am zâmbit: „Pe mai târziu, adică“. Da, mă gândeam, când vom ieși cu pașaportul și vom fi în drum spre casă, atunci va veni rândul bucuriei furtunoase, nesăbuite, nestăpânite. Ca în vremurile bune, ar fi spus Pică.

Ușa se deschise.

— Intrați înăuntru, tovarăși!

Am intrat. Ne căzneau să nu zâmbim, să nu se vadă cât ne bucurăm, să nu se răzgândească. Dar eram aici, ne simțeam ca aceia care au cucerit Everestul.

Pe perete, din rama lui, se uita la noi bănuitor Gheorghe Gheorghiu-Dej. Lângă o masă îmbrăcată în pânză roșie stăteau doi tovarăși în uniforme și cu grade mari. Unul avea o mustață cu care parcă voia să-l concureze pe răposatul Stalin și o burtă cât a unei gravide care stă să nască. Al doilea era mai tânăr și sfrijit și ne privea din capul locului încruntat. Ne-au făcut semn să ne așezăm pe scaunele de pe partea cealaltă a mesei.

— Astea sunt hârtiile pe care le-ați completat și semnat acum un an?

— Da! ne-am bâlbâit noi, încercând parcă să atenuăm fapta.

— Vreți să plecați în Israel? Pentru ce, tovarăși, să vreți să plecați? Uite, am studiat dosarele voastre, sunteți elemente talentate, cu origine sănătoasă, România are nevoie de oameni ca voi, tineri, studenți, ingineri, spuse cel sfrijit.

Ce-or să spună părinții voștri, oameni cumsecade?

— Inconștienți! urlă deodată cel care părea un Stalin gravid. Sunteți inconștienți, lăsați prostiile cât mai e timp, cât nu veți avea de dat de socoteală partidului și țării!

— Vedeți, suntem indulgenți, luă din nou cuvântul sfrijitul. Dați o declarație că renunțați la cererea de plecare, o semnați și totul rămâne între noi!

— Nu merită ei așa ceva, dar haide, treacă de la noi. Sunt tineri, spuse grăsanul. Semnați imediat și părăsiți clădirea.

Titel se uita la mine, eu mă uitam la el. Eram moartă de frică, dar am dat din cap spre Titel, căci știam ce gândește și ce va face. Că îl aprob.

— Vă mulțumim mult, tovarăși, pentru grija pe care ne-o purtați – a spus Titel –, dar nu semnăm.

— Vedeți, am spus eu, avem rude apropiate în Israel și nu putem semna.

Din acea clipă m-am speriat atât de tare de urletele și de amenințările celor doi, că nu mai țin minte nimic până când ne-am văzut în stradă *însemnați, dar neseamnați* pe cererea de renunțare la cererea de plecare din țară.

Cerere de renunțare la cererea de plecare.

Cerere de renunțare la cererea de plecare, cerere de renunțare la cererea de renunțare, cerere a cererii cererii. Fiecare cuvânt era ca un ciocan stârnitor de migrenă.

Am ajuns acasă, m-am băgat în pat, deși era abia ora prânzului, și am tras plapuma groasă peste cap. Întunericul mi-a apărut ca o lumină.

Poate august. 1958 ori 1957?

De departe am văzut mulți muncitori și multe mașini în fața casei Tincuței-colivie. O dărâamnă, spuneau, și o să construiască acolo un bloc cu multe etaje.

— O să aveți praf și zgomot câteva luni! au afirmat. Eu ridic capul și văd pomul. Ajunsese să aibă deja peste un metru înălțime și habar n-avea că i se va schimba viața. Intru în apartamentul nostru și fug la Pică exact cum făceam de atâtea ori când eram mică.

— Pică, te rog eu mult, du-te și vorbește tu cu muncitorii să scoată pomul cu rădăcini cu tot și să ți-l dea ție. Pe tine o să te asculte.

— Bine, o să pregătesc și niște bani ca să fie mai atenți când mă ascultă! a glumit Pică. Dar ce o să facem cu pomul pe urmă?

— Cum ce-o să facem? Îl punem într-un ghiveci mare la noi pe terasă! Tot e

obișnuit cu Calea Victoriei!

— Un pom la etajul patru? se miră bunicul.

— Dar acum nu e la etajul doi?

— Ordinele nu se discută, se execută! a râs Pică.

Nu a mai discutat, a coborât, a dat un bacșiș frumos și de la fereastră am văzut cum doi muncitori culcați pe acoperișul în pantă se luptau cu rădăcinile pomului și-l ridicau. Victorios, Pică a venit cu pomul în mâini. De-atunci crește într-un ghiveci pe balcon și își îmbogățește cunoștințele ascultându-i pe Pică și pe mama vorbind despre Craiova.

Mă gândeam ce-o să fac atunci când pomul va atinge plafonul și nu va mai avea loc să se înalțe. De obicei ne facem probleme de viitor pe care noi, nemaieexistând în viitor, nu va mai trebui să le rezolvăm. Ceea ce s-a și întâmplat, dar să nu anticipez, căci mai erau doi ani până să mă despart de pomul pe care-l salvasem.

Septembrie 1958. Primul Festival Enescu

În tot Bucureștiul se răspândise de data aceasta o veste bună: pe data de 14 septembrie, trei ani după moartea lui George Enescu, va începe la Ateneul Român primul Festival Internațional Enescu. Știam deja că, la deschiderea festivalului, dublul concert pentru vioară al lui Bach va fi interpretat de doi violoniști geniali: David Oistrach și Yehudi Menuhin, ambii provenind din familii de evrei de origine rusă. Era o colaborare cu totul neobișnuită, o întâlnire emoționantă în acele vremuri, dat fiind că David trăia în Uniunea Sovietică și Yehudi în Statele Unite ale Americii, țări și sisteme separate prin impenetrabila Cortină de Fier. Și iată că, la acest festival, un evreu sovietic și un evreu american își vor strânge mâinile și vor lăsa magia artei lor să vorbească peste sisteme și în ciuda cortinei. Discutam cu prietenii mei că festivalul va fi un refugiu temporar din urâtul cotidianului, o salvare prin frumos, printr-o evadare dincolo de ziduri, printr-un Dumnezeu care va pluti în văzduh chiar și pentru nereligioși.

Dar am avut strângerea de inimă că nu voi putea fi și eu acolo, expusă acelei magii a muzicii și libertății. Știam că în acea seară vor putea intra în sala de concert doar favoriții regimului, iar oamenii ca mine nu vor putea găsi bilete pe căile obișnuite.

Însă Ghido și Marcel, pasionați de muzică, ne-au expus planul lor de a încerca

să fie prezenți la concert. Remarcaseră că sub podeaua în pantă a sălii de concert se afla o podea orizontală, deci exista un spațiu liber între cele două podele. Zis și făcut. În dimineața zilei de 14 septembrie, avusese loc acolo o repetiție a filarmonicii. Ghido și Marcel, prezenți la repetiție, au intrat sub podea când s-a terminat repetiția. (Nici măcar regele Suediei, când, peste zeci de ani, l-a chemat pe Ghido la Stockholm să-i înmâneze marele premiu, nu a menționat/nu a știut de acest act de bravură.) Au stat dragii de ei ascunși acolo până seara. Exact înainte de deschiderea festivalului, cei doi muschetari, amorțiți de așteptarea incomodă, au ieșit afară neobservați.

— Păcat că nea Cristache nu e controlor și la filarmonică! mi-a zis Titel. Știi ceva? Eu oricum am o lucrare de terminat, poate încerci să intri singură, ai mai multe șanse.

Să încerc? Să nu încerc? Parcă smulgeam petalele unei margarete. Până la urmă am simțit că numai dacă încerc am șansa să câștig.

Un vot în favoarea încercării era faptul că arătam mult mai tânără decât cei 23 de ani ai mei și aveam o față nevinovată, naivă, inocentă. Mi-am lăsat părul lung și ondulat pe umeri, m-am îmbrăcat frumos și am plecat. Ateneul Român este pe aceeași parte a Căii Victoriei ca și casa în care locuiam. De departe am văzut că între Hotelul Athénée Palace și Ateneu se înșirau patru (!) cordoane de milițieni care controlau biletele, deci trebuia să treci la fiecare nou control de un alt cordon de milițieni. Locul era ticsit de oameni. M-am dat într-o parte și mi-am făcut un plan, mă concentrasem ca și cum ar fi fost vorba de o chestiune de viață și de moarte, dar poate că era vorba chiar de viață și de moarte când îți puneai în cap să obții câteva clipe de frumos, în ciuda și sub nasul regimului.

Am văzut că vine o pereche cu biletele în mână. Aveau vreo 40 de ani, adică tocmai potriviți ca vârstă să-mi fie părinți. Mi-am potrivit pașii la ritmul pașilor lor și m-am apropiat de ei lăsând impresia că suntem împreună. Ei nu și-au dat seama de nimic. Arătam atât de naivă! Când primul cordon de milițieni le-au cerut biletele, cei doi le-au prezentat la un loc. Eu mergeam pe lângă „părinți“ și nu m-am uitat la milițieni. Priveam înainte. Tot secretul trecerii fără bilet este să nu grăbești pasul și să nu te uiți înapoi. Ai vrea atât de mult să te uiți înapoi! Dar am mers încet de tot și nu m-am uitat înapoi. N-am auzit nici o remarcă. Reușisem. Îmi rămăseseră câțiva pași pentru a studia situația până la al doilea cordon de milițieni. Când reușește o metodă, nu o schimbi. Am găsit altă pereche cu biletele ținute într-o singură mână. Iar m-am apropiat, iar nu am grăbit pasul, iar nu m-am uitat înapoi, iar am trecut. De patru ori am trecut. Nu aveam cui să-i

împărtășesc bucuria că învinsesem sistemul, dar deodată i-am văzut de departe pe Ghido și pe Marcel prăfuiți, însă cu zâmbetul de la o ureche la cealaltă.

Până la urmă am găsit și loc de stat jos. Singurul scaun rămas liber. M-am așezat. De pe scenă, Yehudi Menuhin a zâmbit și a privit în direcția scaunului meu de câteva ori. Mi-am dat seama repede că vecina mea – o femeie frumoasă și foarte înaltă – era chiar Diana, soția lui. Ca și la celelalte concerte date în alte țări de genialul ei soț, stătuse probabil numai lângă persoane care își cumpăraseră bilet la concert. Dar nici unul dintre cei lângă care stătuse înainte nu fusese încercat de o asemenea beatitudine ca mine în acea seară. Dă râmasem un fragment din pereții lumii cenușii dimprejur și pătrusesem într-o oază a frumosului. Ce conta în acele momente că nu avusesem bilet sau pașaport în buzunar și că voi rămâne acolo după ce magii serii vor pleca?

După ani de zile – când am ajuns în țările lumii libere – am văzut cât de mulți tineri au nevoie acolo de paradisuri artificiale ca să cunoască clipe de bucurie. Noi, copiii de pe vremea lui Gheorghiu-Dej, nu ne drogăm. Aveam clipele noastre de fericire ascunse de ochii lumii urâte din jur. Știam să aprindem aceste momente de bucurie și de râs. În ciuda regimului sau din cauza regimului. Momente de bucurie clandestină improvizată, pe care nimeni nu ni le putea lua. Descoperiserăm un frumos care se găsea în noi și care nu avea nevoie de paradisuri artificiale ca să erupă. Comunismul, dușmanul, ne transformase în oameni sănătoși sufletește, eram preocupați cum să păcălim regimul, nu cum să ne păcălim pe noi înșine.

Octombrie. Primele plecări

Eu nu sunt religioasă, părinții mei n-au fost religioși, și mai ales Pică, cel care a avut o atât de mare o influență asupra mea, nu era religios.

Dar bunica Frida, mama tatălui meu, era foarte religioasă și de la nouă ani m-a pus să postesc de Yom Kippur o zi întreagă, ca și ea. De altfel, întotdeauna la sărbătorile de toamnă ale evreilor, Anul Nou și Yom Kippur, m-a dus de mic copil la sinagoga în care se ruga. O vedeam citind dintr-o carte de rugăciuni cu litere ebraice și observam privirile pline de lumină și bunătate ale celor care se rugau alături de ea. Înainte de sărbători, bunica se ducea la piață. Printre toate găinile de vânzare acolo, ea căuta o găină care să fie foarte tânără, aproape un pui. O altă condiție pe care trebuia s-o îndeplinească era să fie cât se poate de albă. O cumpăra și o aducea acasă. Aici începea un adevărat ritual religios. Eu,

copilă încă, eram așezată pe un scaun, bunica ținea într-o mână o carte de rugăciuni din care citea și în cealaltă mână ținea de picioare puiul alb de găină și-l rotea deasupra capului meu. De câteva ori. Nu înțelegeam textul rugăciunii, dar semnificația lui era ca toate păcatele pe care le putusem face de-a lungul anului trecut să fie preluate de găinușă și astfel eu să fiu judecată cu indulgență de Dumnezeu la Yom Kippur. Yom Kippur era ziua teribilă în care Dumnezeu hotăra soarta oamenilor în anul care stătea să înceapă. Cine va trăi și cine va muri.

După rotirea găinii deasupra copilului Riri, găinușa era predată celui care avea meseria de a sacrifica păsările și animalele după ritualul credinței iudaice. Se credea că găinușa e *kapara* pentru mine, adică e sacrificată ca să fiu eu salvată, că toate păcatele pe care le putusem comite au trecut asupra găinușei.

Printre prietenii mei evrei, tineri ca și mine în anii '55-'58, nu era nici unul cât de cât religios, dar în zilele negre ale dictaturii lui Gheorghiu-Dej ne adunam întotdeauna de sărbători, împreună cu alți studenți și tineri evrei, în curtea Templului Coral din București. Toată curtea se umplea de tineret și nouă ne creștea inima. Era singurul loc unde puteam fi numai noi între noi, nu o minoritate, iar frica înceta să mai existe. Comunismul era lăsat la poartă. Intram la rugăciunea de Kol Nidre și Yizkor, fie că eram sau nu religioși.

De fapt, așteptam tot anul sărbătorile de toamnă și prilejul de a fi numai noi între noi, de a visa împreună la mirosul de portocali și de libertate.

Acolo, în curtea Templului Coral, am aflat odată că prin intervenții străine un mare conducător sionist, grav bolnav de leucemie, fusese eliberat din închisoare după ani și ani, permițându-i-se să plece la Paris. De acolo spera că ar putea, în sfârșit, să ajungă în Israel.

Deși era periculos, Titel, împreună cu câțiva tineri sioniști prieteni, m-a luat la Gara de Nord. El îl cunoscuse personal pe Abir încă înainte de arestarea sa, deci înainte de interzicerea organizațiilor sioniste de tineret. Pe nu știu ce căi aflaserăm și în ce vagon avea biletul. Voiam să ne luăm rămas-bun, să-i spunem că suntem acolo, că ne gândim la el. Dar la geam a venit numai soția lui Abir. El zăcea pe bancheta din vagon. Nu avea putere nici să se ridice și să vină la geam. Ne-am ridicat pe vârful picioarelor și, pentru o frântură de secundă, i-am văzut fața palidă, emaciată. Nu a apucat să ajungă în Israel. Leucemia a fost mai rapidă și a murit la Paris. În Israel s-a dat unui chibuț numele lui. Chibuțul lui Abir fără Abir.

Tot în curtea Templului Coral am aflat în anul 1958, pentru prima oară, vestea

de necrezut că s-au eliberat primele aprobări de plecare în Israel. Unii dintre cei care făcuseră cerere în 1948–1950 începuseră să primească aprobările. Cine nu a fost atunci în curtea Templului Coral nu poate ști ce sunt bucuria și speranța. Din 1950 granițele erau închise ermetic pentru evreii sioniști sau pentru cei care de fapt doreau să se salveze de comunism. Acum toți voiau să depună încă o dată actele pentru plecare, după opt-nouă ani de la prima cerere. Pe parcurs, în afară de cazuri răzlețe, ca al nostru, nimeni nu mai făcuse cerere, căci știau că de aprobat nu se aprobă, dar îți dădeau numele la serviciu și erai dat afară imediat.

Am ajuns în mare grabă acasă, am pus tare radioul și am început să discutăm. Ce facem? Depuseserăm cererea cu un an înainte. Eu mai aveam un an până să termin facultatea. Nu s-a aflat la facultate că am depus cererea nici după ce ne-au chemat la miliție să semnăm renunțarea la plecare. Dar puteau afla în orice clipă. Sau poate au rupt atunci cererea de plecare. Să mai depunem o dată?

Când vestea aprobărilor de plecare în Israel s-a răspândit, au început să se formeze cozi uriașe la intrarea Miliției de pe Calea Victoriei. Dispoziția era ca toată familia să se prezinte acolo ca să completeze formularul cererii de plecare, adică nu era voie să vină numai un singur reprezentant.

În consecință – cum aproape toți doreau să plece –, s-au format cozi imense de-a lungul bulevardului Elisabeta (cred că se numea atunci bulevardul 6 Martie) și până pe Calea Victoriei, la intrarea în sediul miliției. Oameni cu copii, bătrâni și invalizi stăteau încolonați câte patru-cinci pe rând și așteptau de la șase seara, de-a lungul bulevardului, în speranța că a doua zi, de când se deschide și până se închide miliția, să poată intra și completa formularele.

Am mers pe bulevardul 6 martie câteva stații cu tramvaiul și coada nu se mai termina. Mii de oameni. Dacă aș fi putut atunci filma scena acestei impresionante cozi am fi avut azi un document zguduitor. Și în ce liniște stăteau atâția oameni la coadă! Ore întregi. Le era frică, dar rămâneau la coadă. Tăceau. Se temeau și de umbra lor. De altfel, erau conștienți că printre ei se pot afla și informatorii Securității, plantați acolo să facă ore suplimentare. Era o coadă mută, dar însăși existența ei însemna o puternică palmă dată regimului comunist.

Oamenii văzuți afară la coadă sau oamenii care intrau la miliție și completau cererea erau în pericol de a fi dați afară de la serviciu și din școli. Și asta nu însemna că aveau să se numere neapărat printre fericiții a căror plecare din România urma să fie aprobată.

Adică puteai să rămâi fără salariu și să fii condamnat să-ți continui viața sub regimul comunist. Totul era o loterie, nu exista nici o regulă după care unii

primeau și alții nu primeau aprobarea de a părăsi țara.

La secția de medicină internă cu faimă mondială a academicianului N.Gh. Lupu de la Colentina, s-a ținut în acele zile o ședință de partid. Se descoperise că un medic serios și apreciat, conferențiarul universitar Dulce, dacă memoria nu mă înșală, făcuse cerere de plecare în Israel. Membrii de partid și secretarul s-au ridicat să vorbească unul după altul, înfierând acest element dușmănos și cerând darea lui afară din slujbă și din universitate.

Atunci s-a sculat în picioare veneratul șef al secției, profesorul academician Lupu, și a cerut cuvântul. Toți ochii s-au ațintit asupra lui.

— Tovarășii! Doctorul acesta care a făcut până acum parte din secția noastră trebuie condamnat la împușcare!

S-a iscat o mare rumoare printre membrii de partid prezenți. Nu că nu l-ar fi trimis la moarte cu ușurință dacă li s-ar fi cerut, dar nu auziseră încă despre existența unei asemenea dispoziții. Poate că tovarășul academician Lupu era mai bine informat cu ultimele dispoziții. L-au întrebat.

— Da, le-a spus marele om, academicianul Lupu, da, trebuie împușcat. Căci moartea prin împușcare e mult mai blândă decât moartea prin inaniție!

1959

În 1959, Titel trebuia să viziteze – de data asta nu falsificase traseul – niște localități din Transilvania unde institutul dorea să construiască ceva special.

Părinții mei erau în concediu la Sinaia. Vorbiseră cu Titel să-l aștepte în gară, să mai stea de vorbă cât timp oprește trenul la Sinaia. La ora convenită, tata și mama, cu un carton de prăjituri în mâini, l-au așteptat pe Titel în gară. Trenul a apărut, dar n-au reușit să dea de el. Mi-au telefonat la București, însă nu mi-am făcut griji, o fi fost multă lume, mi-am spus. Dar aveam de ce să fiu îngrijorată.

După opt zile Titel s-a întors acasă la data fixată. Când l-am văzut, am știut că i se întâmplase ceva. Ne ducem în camera noastră, punem radioul la volum maxim și începe să-mi povestească.

A urcat în tren și s-a așezat. Înainte de Ploiești au intrat doi controlori.

— Biletul dumitale nu e în regulă! Vino cu noi pe culoar să lămurim lucrurile! Între timp, trenul oprise în gară.

— Biletul nu e bun! i-au spus.

— Nu se poate, institutul mi l-a achiziționat.

Într-o clipă, „controlorii“ l-au dat jos din tren și în următorul moment a fost

îmbrâncit într-o mașină care aștepta cu portiera deschisă. A fost legat la ochi. După un timp a ajuns, tot cu ochii legați, într-o clădire. Întrebări puse de dimineață până seara care continuau și noaptea. Când Titel simțea că de oboseală și nesomn poate pierde controlul asupra celor spuse, cerea să fie dus la closet. Acolo încerca să se odihnească și să-și recapete cât de cât concentrarea.

Să spună și să scrie numele tuturor celor din grupul nostru. Unde învață sau lucrează. Lista tuturor celor cu care am făcut ultimele patru Revelioane. Cu cine ne întâlneam de sărbători la templu. În buzunarul lui Titel au găsit lista cu numerele de telefon ale prietenilor. Din întâmplare, în capul listei era Ghido Drimmer.

— A, el e șeful grupului vostru sionist organizat. Prin Boți, una dintre prietenele lui care e secretară la Ambasada Israelului, Ghido face legătura grupului cu fratele lui din Israel și cu cei de acolo. Vezi că știm totul! Spune-ne, despre ce vorbiți când vă întâlniți?

Disperat, Titel începea să înțeleagă că plămădeau aluatul pentru un proces antisionist, noi fiind actorii principali. Un nou grup sionist organizat. Dar a simțit că *ei* voiau să se mai gândească. Să primească instrucțiuni. Nu mai eram totuși în 1949.

— Tovarăși, le-a spus Titel, dacă credeți că cei de care vorbim sunt elemente dușmănoase, eu nu mă voi mai întâlni cu ei și gata!

— Ba nu, tocmai că vrem să te vezi cu ei, dar să ne comunicii tot ce se discută. Totul! Semnează aici că, dacă spui cuiva ceva despre această întâlnire cu noi – nici soției să nu-i spui! –, ești pasibil de condamnare pentru înaltă trădare! Din când în când îți vom telefona și vom fixa o întâlnire ca să ne spui ce-ai mai aflat.

După trei zile i-au dat drumul, speriat de moarte și nedormit. L-au urcat în tren. Biletul îi devenise deodată valabil!

— Dă mai tare radioul, îmi spune Titel, vrei să fiu trădător de patrie?

— Primul lucru pe care trebuie să-l facem este să-l chemăm pe Ghido la noi și să-l avertizăm! i-am spus, nevrând să-i arăt nici măcar lui Titel cât sunt de speriată. Îmi imaginam că telefonul e supravegheat.

— Ghido, Anca (prietena lui de-atunci, care era studentă în anul meu la medicină) mi-a dat o carte pentru tine. Vino s-o iei!

A doua zi stăteam de vorbă în odaia mea de pe Calea Victoriei trei persoane: Ghido, Titel și cu mine. Un perete al camerei era lipit de peretele clădirii Comitetului Geologic.

Să fi uitat să dăm tare radioul? Când l-au arestat pe Ghido (la 17 februarie) i s-

a reprodus cuvânt cu cuvânt tot ce am vorbit atunci în camera noastră de la etajul patru.

Între timp am aflat că-l arestaseră pentru câteva zile și pe Marcel și că l-au bătut la tâlpi. Am început să bănuim că un oarecare V., care intrase în ultimul timp în grupul nostru de prieteni, era informator și l-am evitat. Nu l-am mai văzut niciodată. (Prin 2015 am auzit iar de el. Locuia la New York și a trimis vorbă printr-un prieten că e pe moarte, că are cancer generalizat, și-l roagă pe Ghido să-l ierte. Ghido l-a iertat. Nu a spus Caragiale că dacă e trădare, trădare să fie, dar s-o știm și noi? Totuși nu-i dau numele de familie.) De altfel, am încetat să ne mai vedem cu prietenii, nu am mai făcut Revelionul împreună și nu m-am mai dus de sărbători la templu. „Cei din tren“ l-au mai chemat de câteva ori pe Titel, dar el le-a spus că soția lui are mult de învățat la medicină și nu ne mai vedem cu prietenii decât excepțional. Nu l-au mai chemat. Vorba aceea marxistă: „Slavă Domnului!“

Între timp, prin facultăți începuseră eliminările studenților despre care se primea informația că au depus actele de plecare în Israel.

Prietena mea Tamara – care se căsătorise cu talentatul muzician Maxi Wender din orchestra Teatrului de Revistă – era în cealaltă serie a anului, deci aveam examenele la date diferite. Ne cumpăraserăm amândouă același tratat la una dintre materii, căci știam că vom avea nevoie de el la date diferite. Dar Tamara n-a mai folosit tratatul comun. S-a aflat că depusese actele și a fost eliminată din facultate. A plecat la Brașov și a reușit să ajungă în Israel abia după opt ani. Abia atunci a putut continua medicina.

Începuseră să se țină ședințe UTM programate, dar nu se anunța niciodată dinainte cine va fi eliminat, nu știai dacă printre cei care vor trebui să părăsească sala, UTM-ul și facultatea nu te vei număra tu însuși. O ședință de acest fel fusese programată a doua zi la ora două. Toată noaptea nu închisesem un ochi.

200 de studenți, 400 de ochi mă vor urmări dacă va trebui să mă ridic, să ies din amfiteatru și din universitate. Șase ani din viața mea aruncați la gunoi, precum și anularea posibilității de a avea în curând o slujbă. La ora prânzului am ieșit din casă și m-am grăbit spre Facultatea de Medicină. De fapt, totdeauna mă grăbeam și totdeauna întârziam. Poate din cauză că mă născusem după zece luni de sarcină a mamei mele – de-atunci întârziam mereu. Până și cei mai temuți profesori universitari și pe deasupra mari comuniști înțeleseseră că nu e nimic de făcut cu mine și se resemnaseră, chiar zâmbeau câteodată când intram pe

nesimțite, credeam eu, în clasă. Eram o studentă bună. Se acomodaseră ei cu mine.

Dar astăzi nu trebuia totuși să întârzii. În ultimii doi ani soarta mea atârnase de cele ce se spuneau sau nu se spuneau la ședințele UTM, trebuia să aud, trebuia „să aflu dacă au aflat“. Clădirea Facultății de Medicină din București îmi apăru în față, cu coloanele ei impunătoare de marmură, de parcă nici nu s-ar fi rușinat că fusese construită după preceptele decadente ale arhitecturii burghezo-moșierești din anul de grație 1903.

Mai erau cinci minute până la ora două, ora începerii ședinței. Amfiteatrul era plin. Am urcat treptele amfiteatrului până la ultimul rând. Mă așteptau colegii de grupă. Întotdeauna se așezau acolo sus, fiindcă puteau să șușotească neobservați. Între Sanda și Rodica era un loc liber.

Dacă aș fi avut o oglindă, mi-aș fi studiat expresia feței. Trebuia să arborez o mină jovială, calmă, obișnuită. Una de-a lor. Să fiu sub control. Să expun o mimică de jucător de poker! De obicei, colegii mei de grupă – cu excepția Jenicăi – nu se prea interesau de cele ce spuneau conducătorii ședinței politice. Se știa că Jenica avea un caiet în care își însemnează ce a spus fiecare în cutare zi și la cutare oră. Numai de mine și de Pupu Brancovici nu a avut ce scrie. Ne feriserăm.

— Riri, mi-a spus într-o zi Jenica, am auzit că evreii pleacă în Israel.

— Da? E prima oară că aud asta. Așa spui tu?

— Cum, tu n-ai rude acolo?

— Nu am.

— Ei, pleacă mulți evrei în Israel și doar nu pleacă omul de la mai bine la mai rău, nu? O fi mai bine în Israel, nu?

— Așa spui tu? și am ridicat vocea ca să se audă în jur. Așa crezi tu, Jenica, că e mai bine în Israel?

— Nu, nu, ziceam și eu ce-am auzit! și-a încheiat ea iute încercarea nereușită de a mă „demasca“.

Nu ținuse seama că eram ceva mai inteligentă decât ea. Ceea ce nici nu era un compliment.

Așezați de mult în ultimul rând al amfiteatrului, colegii discutau între ei. La rândul meu trebuia să mă arăt interesată de discuții. De fapt, măsuram cu ochii distanța dintre locul meu din ultimul rând și masa prezidiului. Măcar să nu fie nevoie să cobor treptele, măcar să nu fie nevoie – îmi ziceam –, dar nu-mi puteam lua ochii de la trepte. Le vedeam deja în zigzaguri multicolore care

zvâcneau. Îmi începuse atacul de migrenă. Zâmbește! îmi dau ordin, să nu se bage de seamă că ești sub tensiune. Se împlinise mai bine de un an de când la fiecare ședință UTM muream și înviam, dar mă purtam ca și cum nu se întâmpla nimic cu mine pe dinăuntru. Ca și cum nu-mi era teamă. Îmi venea să vomit de teamă. Dar iată că arborez un zâmbet și zâmbesc prietenos spre Sanda.

— Riri, ce-ai pățit de-ai venit la timp? Ești bolnavă? mă ironiză Sanda. Închipuie-ți că am cunoscut ieri un tip formidabil, Lucian, student la geologie, toată provizia de răs pe o lună am cheltuit-o ieri cu el.

Sanda povestea și povestea, îi vedeam buzele mișcându-se ca într-un film mut, dar nu-i auzeam cuvintele. A izbucnit în răs și nu înțelegeam de ce. Ședința începuse. Nu o conducea secretarul nostru UTM, Nicolae, un om înțelegător și cumsecade, ci însuși Matei Ionescu cel groaznic, secretarul Comitetului de Partid pe universitate. (I-am dat acum un nume fictiv, e interesant că tocmai numele lui l-am uitat, dar nu-mi aduc aminte decât fața lui și ce spunea.) Arăta mai în vârstă decât noi și avea un început de chelie. Vorbea și era de parcă în fiecare mână ținea un revolver invizibil îndreptat spre studenți și spre mine. Chiar și ceilalți membri ai prezidiului aflați lângă secretar, la masa de pe podium, se temeau de el. Nimeni nu vedea revolverul, dar toți știau că există, că poate trage în speranțele tale ca în niște potârniche. Că omul ăsta avea puterea să-ți schimbe viața. Că avea multă putere. Că nu exista recurs la sentințe.

De doi ani nu știam ce va veni mai întâi: ostracizarea sau plecarea mea din România, sau nici una, nici alta.

La fiecare ședință de acest fel, Matei Ionescu vorbea, țipa, îi înjura pe dușmanii de clasă cei vechi și pe cei nou-descoperiți, tuna și fulgera împotriva lor, păcătoșii. Cum spuneam, niciodată nu știai dinainte pe cine vor elimina de astă dată. Poate că acum o căuta cu privirile tocmai pe ea, pe Riri Sylvia Aberfeld. Durerea de cap migrenoasă se întete și eram din ce în ce mai sigură că-mi voi auzi numele. Șase ani la cea mai grea facultate, întâlniri la o vârstă fragedă cu toate tragediile vieții acumulate de oamenii bătrâni și bolnavi din spitale, confruntarea cu preparatori și profesori exigenți, nopți nedormite, supraviețuirea prin slalomul celor șaiszeci de examene, lucrări, colocvii – toate se vor mistui ca niște vreascuri într-un incendiu. Nu vor mai exista. Nici eu nu voi mai exista poate sau ceva din mine nu va mai exista, ceea ce e totuna. Părinții nu se vor mai reface niciodată după o astfel de lovitură. Voi fi dată afară și poate nici nu voi avea norocul să ies din România cea înroșită de comunism și de sânge.

— Riri, nici nu ai să-ți poți imagina ce mi s-a întâmplat la cămin! îmi spuse Rodica, așezată în dreapta mea.

Rodica era o fată solidă, cu niște sâni neobișnuit de voluminoși. Poate că nu se număra printre fetele frumoase ale anului, dar simțul umorului îi era la fel de dezvoltat ca sânii și avea mulți admiratori.

— Ce crezi că mi s-a întâmplat?

— Ei, ce ți s-a întâmplat? o întrebai.

— Tovarăși – urla Matei Ionescu de la prezidiu –, tovarăși, îmi pare rău să vă comunic, dar iar am descoperit printre noi existența unor buruieni otrăvitoare...

— Azi-dimineață – râdea Rodica încă înainte de a intra în poveste – mă trezesc din somn mai devreme ca de obicei. Toate colegile de cameră dormeau încă. Simt o senzație ciudată pe sâni. Cum stăteam eu culcată pe spate, ce văd?

Încercam cu disperare să pescuiesc printre cuvintele Rodicăi ce spunea Ionescu, dar îmi era imposibil. Durerea de cap se întetea. Mă enervam că nu pot auzi, că nu pot sezisa din nuanțele vocii lui Ionescu ce se petrece. Voi rămâne în facultate? Nu voi rămâne?

— Ce vezi? o întreb pe Rodica.

— Asculți? O să ai o surpriză.

Numai asta nu, să nu am nici o surpriză – mă rugăm în sinea mea unui Dumnezeu care probabil nu venea de mult la ședințele UTM. Ce-o să mai țipe mama: „Ți-am spus eu să nu depui actele că o să te nenorocești. Vai de capul și de zilele mele! va țipa. Ce nenorocită sunt! Spune-i și tu ceva, Carol! Ah, Carol, dacă m-ar tăia cineva acum, nu mi-ar curge sânge!“

Aproape că nici mie, dacă m-ar fi tăiat cineva în acel moment, nu mi-ar fi curs o picătură de sânge!

— Cine crezi tu că mi se plimba printre sâni? Și mă privea galeș, de parcă-mi cerea voie să cotrobăiască între ei? Un șo-ri-cel! Da, da, un șoricel între sânii mei ca între Scylla și Caribda! Să nu râzi prea tare că ne dauăștia afară!

Eu simțeam ciocanele migrenei izbindu-mă în cap fără oprire. „Apasă pe butonul de produs râsul! îmi spun, trebuie să râd.“ „Un șo-ri-cel?!“ am repetat ca un ecou și am râs de mine însămi, de situație, de norocul șoricelului făcând balet între sânii falnici ai Rodicăi... Poate voi avea totuși noroc. Toți știu că nu sunt interesată să plec și poate că nu se va afla. Toți credeau că admonestarea persoanelor care au depus cerere de plecare nu mă putea interesa în nici un fel în acea după-amiază.

Până la urmă am putut să ascult ce zice Matei Ionescu. Rodica ocupase

urechea celuilalt vecin de bancă, povestindu-i despre șoricel.

— Imaginează-ți, mi-a dansat ceardaș pe piept! Poți să-ți imaginezi scena? Șoarecul se plimbă nestingherit prin paturile fecioarelor din căminul studentesc! Îți dai seama? Băieții n-au voie să intre în căminul fetelor, dar șoarecii da!

„Știți că o sută de muncitori lucrează un an în fabrică zi și noapte ca să întrețină un singur student la studii? Întrebă retoric de la prezidiu Ionescu. Și acești ticăloși, fiare cu chip de om, au profitat din plin de ceea ce le-a oferit patria noastră socialistă, ne-au supt sângele și acum vor să plece cu cele învățate aici spre iadul imperialist!“

„Doamne Dumnezeule – imploram pe cineva probabil absent de la post –, să spună odată numele, să spună pe cine au descoperit acum, și abia după aia să-și descarce camionul cu morală proletară“, îmi murmuram în ritmul ciocanelor migrenei. Dar trebuia să fiu atentă. Foarte atentă. Nimeni nu trebuia să simtă că urmăresc scena ca pe o chestiune de viață sau de moarte.

Din acel moment mi se păru că trebuiau să intre în joc două fete cu numele Riri: Riri A și Riri B. Separate și separabile.

Riri A era o fată care nu dorea să îmbătrânească în minciuni scrise sau spuse, în frica de a-și vedea tatăl arestat în orice clipă, în climatul de creativitate cizelată după modelul realismului socialist. Riri A era un element care a depus actele pentru salvarea din paradisul comunist și își aștepta pronunțarea osândeii: oprobriul public, irosirea ultimilor ei șase ani de studii, scoaterea soțului de la locul de muncă. Totul se juca în acea clipă. La o ruletă la care jocurile erau probabil deja făcute.

Riri B era o colegă obișnuită de grupă, la care totul este banal, care nu trebuie să dea nimic de bănuit. O fată grijulie să-și preschimbe cuvintele în cărămizi pentru construirea unui adăpost de camuflat gânduri. Oricum, Riri B nu trebuie să pară că gândește ceva special, de fapt nimeni nu trebuie să bage de seamă că ea gândește, cum gândește, ce gândește. Să nu atragă atenția asupra ei era poate cel mai important scop în actuala viață a lui Riri B. La urma urmelor, numai șiretenia și calmul lui Riri B o mai puteau ajuta pe Riri A să supraviețuiască.

— Riri – îmi șopti Sanda –, de ce debitează ăsta iar toate lozincile ca un papagal? Știi, poate mă văd mâine din nou cu geologul!

— Aștept să mă inviți la nuntă și la botez, râse cu ea Riri B, dar urechile lui Riri A se concentraseră să filtreze de la distanță – prin toate zgomotele de fond – spusele lui Ionescu.

— Iar am descoperit printre noi fiare cu chip de om! Vor să plece la

imperialiști? Să plece chiar acum dintre noi, să plece în patru labe, scuipând sânge! urlă acum dezlănțuit Matei Ionescu.

În amfiteatru erau 200 de studenți maturi, între 23 și 28 de ani, dar nici unul nu îndrăznește să se miște, să atragă atenția asupra lui, să spună că de fapt, iată, suntem oameni în toată firea, inteligenți, și nu așa ar trebui să ni se vorbească. Revolverul invizibil era îndreptat de la catedră spre ei, încărcat.

— Îți dai seama când mă trezesc și văd șoricelul în valea dintre sâniile mei... Nici nu mă mai mișcam, să nu-l sperii! Voiam să vadă și colegile de cameră scena, altfel nu mă credeau, își continua Rodica în șoaptă interminabilă poveste.

„Doamne Dumnezeule – implora Riri A pe cineva absent –, de ce nu spune odată numele, pe cine dă afară, să spună numele! Ce o să se mai mire Sanda și Rodica atunci când – în mijlocul poveștii cu geologi și șoricea – va pica povestea cu eliminarea mea din facultate. Dușmanca de clasă Riri. Să-mi spună odată numele, să știu cu certitudine, să mă ridic, să cobor treptele, să ies huiduită, să se termine! Ce vor spune părinții, bunicul, ce voi face mâine?“ se frământa Riri A, în timp ce Riri B își aplica un zâmbet ca un plasture peste neliniște.

— Nu trebuia să depui actele până nu terminai facultatea, dar tu nu întrebi niciodată pe nimeni, le faci pe toate după capul tău – își frământa mama mâinile și plângea. Doamne Dumnezeule, ce nenorocită sunt!

— Doamne Dumnezeule – îi spusese Sanda, ce mă fac dacă nu-mi telefonează?

— O să-ți telefoneze, ce, e orb? Nu a văzut ce bine arăți? o încuraja Riri B, intrusa în banca amfiteatrului printre colegi.

— Știi, Lucian mi-a cântat la vioară *Tristă duminică*.

— Ce cântec mai e și ăsta? am întrebat-o ca să par interesată.

Acasă, mama încă nu plângea.

— E un cântec de dragoste al țiganilor unguri, foarte la modă la noi în interbelic. Cei dezamăgiți în dragoste fredonau acest cântec „Tristă duminică, tu n-ai venit, zdrobite-s speranțele...” și se sinucideau. A fost un val atât de mare de sinucideri din cauza acestui cântec – îmi spunea ieri Lucian –, încât s-a votat o lege în Parlament, care a interzis pe tot teritoriul României interpretarea și răspândirea acestei melodii. O lege care interzicea un cântec de dragoste!

— Sper că voi doi, tu și cu Lucian, veți avea în curând o duminică veselă! îi dori Riri B. Dar hai să nu se bage de seamă că vorbim tot timpul, să ne prefacem că ascultăm!

Sanda tăcu. Rodica încă mai turuia la urechea lui Tiberiu despre șoricel. Matei Ionescu scoase în sfârșit pisica din sac. Cele două Riri ascultau una lângă alta

sentința ca două călugărițe cucernice care se rugau împreună fără a scoate vreun sunet, mișcându-și doar buzele.

— A depus actele pentru plecarea în Israel *Aurica Grunberg*! Să predea imediat carnetul UTM și să plece din rândurile noastre, în patru labe să plece, să plece scuipând sânge, acestea sunt fiare cu chip de om infiltrate printre noi – se încălzea tovarășul vorbind. Din acest moment nu mai e studentă a Facultății de Medicină, nu avem nevoie de astfel de elemente dușmănoase printre noi, de dușmani de clasă care ne înșală și ne mint, care sug sângele poporului muncitor, care...

Toți studenții din amfiteatru ascultaseră de la început aceste cuvinte și toți se străduiseră să coboare până la nivelul cuvintelor, sau încercaseră să se gândească și la altceva și tăceau. Erau obișnuiți cu aceste cuvinte și cu asemenea ședințe, era felul lor de a trăi de ani de zile, tot ce puteau spera era să treacă mai departe și să nu fie remarcați. Să nu fii remarcat era cea mai deșteaptă lozincă personală. Un *modus vivendi* verificat în comunism.

Cei așezați la prezidiu nu-și pierdură timpul și luară cuvântul imediat, cerând eliminarea parazitei din Facultatea de Medicină. În plus, câțiva activiști risipiți prin sală începură să vocifereze, să huiduie, dând naștere unei atmosfere adecvate execuției planificate pentru acea zi.

Riri A și Riri B simțiră o mare ușurare. E clar acum că ele vor putea trece mai departe, ca la o cursă cu obstacole și surprize, mai departe, până la ședința următoare. La urma urmei, Ministerul de Interne din România își avea poate și el limitele lui, faliții lui, dintre aceia care au uitat să anunțe secretariatul Facultății de Medicină că Riri a depus actele pentru ieșirea din raiul comunist.

Deodată fața Auricai Grunberg începu să semene cu un bulgăre de zăpadă: era albă și avea în ea ceva înghețat. Se ridică de la locul ei și coborî cu grijă treptele, de parcă s-ar fi temut să nu cadă cu carnetul roșu de membră a Uniunii Tineretului Muncitoresc în mână. Roșu ca sângele pe care trebuia să-l scuipe. Poate chiar pe carnet. Asta mai lipsește – se gândi Aurica și își pipăi simțul umorului ca să vadă dacă el, cel puțin, mai rămăsese la locul lui. Puse în tăcere carnetul pe masa prezidiului, nu se uită la nici unul dintre cei așezați acolo, nici la carnet, nici la sală, parcă era deja în altă parte, se întoarse cu spatele și ieși cât se poate de repede din amfiteatru și din cei șase ani risipiți în van. Totul se petrecuse atât de repede, de parcă făcuse înainte repetiții imaginare – cum să iasă cât mai repede și cât mai demn. Măcar atât. Din acel moment, Aurica Grunberg nu mai era studentă în ultima lună a ultimului an de medicină. O urmăream cu

gândul, oare cum va da familiei această veste greu de digerat? Cum va găsi vorbe să-și consoleze părinții? Erau oameni săraci și se lipsiseră de toate ca fata lor să poată studia în liniște, să aibă camera ei, să trăiască mai bine decât au trăit ei. Cum le va spune, ce vor spune, ce va face ea, Aurica, a doua zi dimineață?

Adunarea cu cei 200 de studenți se terminase, dar oricum simțeam că sunt mult mai singură printre ei decât eram în odaia mea. În acest amfiteatru nimeni nu mă știa, nu-și putea imagina ce cred cu adevărat, cât eram de absentă când încercam să fac act de prezență acolo, să par ancorată acolo, să șterg de pe fața mea orice urmă a gândurilor mele, ca un cățel care încearcă să-și îngroape cu labele dinapoi murdăria.

Aș fi vrut să se stârneasă un uragan ca în *Vrăjitorul din Oz*, care să mă poarte cu casă cu tot într-o țară unde nu existau ședințe și culoarea roșie. Unde pereții să nu aibă urechi și minciuna să nu stea cu regimul la masă.

Deodată m-am gândit că cea mai mare acuzație pe care i-aș putea-o aduce regimului comunist ar fi faptul că ea, Riri, s-a simțit un moment ușurată, aproape fericită. Nu ea fusese cea izgonită, ci altcineva. Ar fi putut fi ea, dar, din fericire, nu a fost ea. Nu ea trebuise să iasă în patru labe, ca o fiară scuipând sânge. Nu ea. Și simțise atunci o ușurare, o bucurie...

Da, mi-am dat seama că asta era principala cauză pentru care uram regimul comunist. Mă schimbasesc. Devenisem o făptură cioplită cu dalta fricii. Ceva murise în mine. Iată că simțisem o mare ușurare când, în locul meu, o altă ființă umană căzuse ca o frunză în noroi. Dar aș fi putut fi eu, iar Aurica ar fi putut simți ea o ușurare. Riri fusese atât de aproape de a fi Aurica. De a coborî ea treptele amfiteatrului.

— Ce s-a întâmplat? m-au întrebat părinții când am intrat în casă.

— Nu s-a întâmplat, am răspuns și am intrat în camera mea.

Simțeam nevoia să intru în pat numaidecât și să-mi trag iar plapuma peste cap. Sub plapumă era cald și mă puteam separa de mocirla zilei. Tocmai în ziua aceea Titel a venit târziu de la lucru. Când a venit, am fost nevoită să retrăiesc ziua. Să-i povestesc tot.

La 17 februarie 1959 s-a întâmplat un lucru teribil. Ghido, prietenul nostru, student strălucit la două facultăți în paralel, matematică aplicată și hidrotehnică, a fost arestat. A stat la Malmaison 10 luni.

Lui Gedeon Dagan – numele lui Ghido Drimmer în Israel – i-a fost acordat anul acesta titlul de *doctor honoris causa* din partea Universității Tehnice de Construcții din București. Ceremonia a avut loc la Facultatea de Hidrotehnică din Tei. Ajuns în Israel în 1962, Ghido-Gedeon Dagan a devenit profesor emerit și specialist mondial în hidrologie. A rămas același om modest, dar strălucit, foarte serios și înzestrat cu un simț al umorului special. Când a primit Premiul Israel, cel mai mare profesor de hidrologie al Americii a spus la ceremonie că știința hidrologiei poate fi separată în două: înainte de Gedeon Dagan și după Gedeon Dagan. Însă nici acel mare profesor, nici regele Suediei, care i-a înmânat premiul la Stockholm, nimeni de la Princeton sau Sorbona, unde a fost sărbătorit, nu a știut de universitățile absolvite de Ghido la Malmaison. Iar eu, care am fost de față la Stockholm și la Sorbona și la multe alte ceremonii extraordinare unde a fost celebrat, mi-am păstrat întotdeauna calmul – doar era firesc ca Gedeon să fie premiat. Însă, când am intrat în amfiteatrul din Tei și m-am așezat lângă ambasadoarea Israelului de-atunci, Rodica Gordon-Radian, și lângă Ora, soția lui Gedeon, a fost cu totul altceva. S-a auzit *Gaudeamus igitur* și când a intrat Ghido – sărbătoritul –, aflat în cea mai onorată poziție, împreună cu șirul de vreo zece profesori ai universității, toți îmbrăcați în toga tradițională, iată că m-am emoționat cum nu m-am emoționat nici la Stockholm, când regele Suediei l-a lăudat extraordinar în discursul său, și nici la Sorbona, când profesorii de-acolo l-au ovaționat. M-am emoționat până la lacrimi. Poate fiindcă aici, la București, a început totul. Poate fiindcă acum nu eram departe fizic de Malmaison și de zidurile cu urechi de odinioară. De aici am plecat. Și lucrurile prin care am trecut împreună ne-au făcut oameni. Nu că nu ne-am fi lipsit de acele încercări grele dacă am fi putut.

Dar, teoretic, am fost cu toții absolvenții Malmaisonului. Nu am avut nevoie de paradisuri sau de iaduri artificiale.

Înapoi în 1959

Începuseră să se înmulțească ședințele UTM și să se strângă șurubul. Nu numai în legătură cu plecările în Israel. Din nou se foloseau limba de lemn și amenințările. În seria mea izbucnise un mare scandal provocat de Jenica B.B. Acum, când devenise iar foarte important să te arăți activ în UTM, Jenica a început să critice conducerea UTM a seriei noastre și să recurgă la acțiuni care s-o promoveze pe ea în acel comitet de conducere. Bazată pe însemnările făcute

de-a lungul anilor în carnetele ei, cine a spus ce și când, a cerut mai întâi exmatricularea lui Valentin P. și a altor doi colegi de grupă. Aceștia ar fi făcut afirmații dușmănoase la adresa partidului și a condițiilor din căminele de studenți. Trebuiau eliminați, spunea Jenica.

Ne-am întâlnit noi între noi să vedem ce putem face. Trebuia găsit ceva foarte convingător, căci soțul Jenicăi era ministru și prieten cu Gheorghiu-Dej. Dar atunci când asupra colegilor tăi plutește pericolul de a fi eliminați din facultate – ideile curg.

— Nu ne-a păsat niciodată, a spus un coleg, că Jenica copiază la aproape toate examenele, dar acum, dacă pentru cariera ei politică vrea să calce peste cadavrele noastre, hai să facem astfel încât să fie prinsă asupra faptei la primul examen!

— Excelentă idee, au spus toți. O comunistă cinstită care-și prinde toată materia de examen sub jartiere! Interesant că la asta o duce capul!

— O să primească Ordinul Jartierei! a adăugat Valentin și ne-am încheiat consfătuirea râzând, mândri unii de alții.

Zis și făcut. La primul examen, ca de obicei, Jenica a intrat în plină activitate cu fițuicile și cu jartierele ei și se tot uita în jos ca să găsească subiectele trase la sorti. Să le găsească și să-și copieze răspunsurile. Dar nu pentru mult timp. La sugestia noastră discretă, asistentul a prins-o pe doamna ministru în flagrant delict, i-a confiscat toată biblioteca de sub fustă și i-a anulat examenul! Eram fericiți. Erau atât de rare împrejurările în care te puteai apăra efectiv în acele vremuri.

Tot anul vuia, așteptând cu nerăbdare ședința în care o vom admonesta. O comunistă cinstită nu copiază la examene, nu înșală, nu minte – spuneam noi. La fel a mințit și în legătură cu Petculescu și cu ceilalți! La noi în grupă – spuneam noi cu mutre de mucenici – nimeni nu a vorbit de rău căminele studențești sau partidul, această studentă a mințit după cum mințea și la examene. Trebuie dată afară din UTM! Să i se treacă asta în dosar!

Cum Jenica voia să devină cu forța membră în conducerea UTM a anului și nimeni n-o iubea acolo, am avut, bineînțeles, și sprijinul secretarului UTM. Număram zilele până la ședință. Ne bucuram că am reușit. În ziua ședinței n-a lipsit nimeni. Toți voiau să vadă cum va fi pedepsită cea care a vrut să-și dea afară colegii din facultate. Toți voiau să fie martori la una dintre rarele ocazii de a simți că există un Dumnezeu anticomunist activ, că a coborât ca Moș Crăciun tocmai la ședința Facultății de Medicină.

— Aaa, să vedeți, fetelor, ne spunea o colegă, Jenica, ministă-neministă, va fi dată afară, nu vor putea face nimic s-o salveze!

Au putut. Exact la ora când trebuia să înceapă ședința, a venit un ordin de la partid. Tovarășa Jenica B.B. e mai în vârstă decât majoritatea celor din an. Are 28 de ani. Din cauza vârstei nu mai este de fapt de doi ani membră UTM. Fiind ieșită din UTM din motiv de depășire a vârstei, nu poate fi exclusă din UTM! Și, mai ales, nu se pot discuta faptele ei la o ședință UTM.

În sală au început toți să vorbească, se încinsese deodată o rumoare nemaiîntâlnită, surpriza fusese atât de mare, încât alungase frica.

Dar ne-am potolit repede. Principalul îl obținuserăm: colegii noștri n-aveau să fie dați afară. Faptul că Jenica scăpase basma curată era mai puțin important. Oricum știa că toți știam și de-atunci s-a ținut deoparte. De-ale comunismului valuri.

1959, decembrie. Siriu

După absolvire primisem repartiție în comuna Siriu. Titel, ca inginer, trebuia să rămână în București. Nu aveai ce să construiești la țară. Eu eram gravidă în luna a treia. Toți erau contra plecării mele la Siriu, dar – tocmai fiindcă tatăl meu câștiga bine și aveam o situație privilegiată – n-am vrut să profit, am vrut să fiu ca toată lumea și să fac orice lucru greu dacă și alții îl fac. Am vrut să lucrez acolo până la concediul de naștere.

Siriu era un sat cu zece mii de locuitori care se întindea pe 10 kilometri de o parte și de alta a râului Buzău, înconjurat de munți înalți, acoperiți de zăpadă. Un peisaj feeric, dar nu ca să locuiești acolo aterizând de-a dreptul de pe Calea Victoriei. Fiindcă nu există alt medic prin împrejurimi și venirea mea era importantă pentru comună, mi s-au pus la dispoziție, la instalarea acolo, condiții de transport neobișnuite. Când am ajuns în gară cu trenul, cu un geamantan mare care conținea foarte puține obiecte personale și foarte multe cărți (alese special pentru acest răgaz de singurătate forțată), mă aștepta ambulanța circumscripției sanitare. Stăteam culcată pe patul din interiorul salvării și – neexistând drum în adevăratul înțeles al cuvântului – mașina ambulanței mă sălta în sus și în jos foarte puternic. Mă gândeam la copilul din mine, dar de fapt eu însămi eram un copil. Această călătorie hurducată în ambulanță până la Siriu a fost o adevărată nebunie în situația mea. Dar când nu mergeai cu ambulanța – și asta a fost prima și ultima oară când am făcut-o – călătoria până la Siriu era foarte anevoioasă. De

la București făceam vreo 10 ore, schimbând trenul la jumătatea distanței și așteptându-l pe al doilea. De la gara finală trebuia să merg pe jos mai mult de două ore și jumătate pe un drum înzăpezit. Nu existau atunci autobuze între gară și sat. Se mai vedeau șinele unui trenuleț care căra odată lemne, dar acum nu mai era în funcțiune. De obicei, deși erau alunecoase, era mai ușor de mers pe șine, când se vedeau prin gheață. Dacă le acoperea zăpada, îmi vâram un picior până la genunchi în zăpadă, îl scoteam și-l vâram pe celălalt: până și noaptea visam pașii repetați la nesfârșit pe drumul alb, fără capăt. Visam cum defilau în fața mea șine după șine, nesfârșitele șine pe care mergeam. Pașii prin zăpadă nu se mai terminau, dar trebuia să ajung înainte de căderea nopții. În patru luni fusesem o singură dată acasă, și soțul meu venise o singură dată să mă viziteze. Nu putea lipsi mult de la serviciu și pierdea două zile numai pe drum. Dispensarul – unde și locuiam, aveam o cameră acolo – era în afara satului, la marginea pădurii în care bântuiau lupii. Apa se scotea din puț. În camera mea aveam, exact ca regina Maria Antoaneta în vremea sa, o măsuță de spălat prevăzută cu un lighean și o cană uriașă. Îmi turnam apă și așa mă spălam. Nu existau telefon sau lumină electrică (în puținul timp în care stătusem la București în concediu, reușisem prin intervenția la un minister să-i conving să aprobe introducerea luminii electrice în sat. N-am apucat s-o văd.)

În camera mea mai existau o sobă cu lemne care funcționa foarte bine, o oliță de noapte care funcționa și ea foarte bine (stând lângă pădure, nu mă puteam duce noaptea afară la latrină) și încă ceva, extrem de important. Proptit de perete, era un pat de o lărgime neobișnuită, făcut parcă pentru un regiment de infanterie – spuneam eu. Dar exploatasem foarte bine lărgimea patului: la perete depozitasem rânduri-rânduri toate cărțile pe care le adusesem. După-amiază, când toți sanitarii și pacienții părăseau dispensarul, mă băgam în pat, întindeam mâna, scoteam o carte din șirurile paralele cu mine și citeam la lumina lămpii de petrol. Nu mai eram singură. Toată scena asta putea să pară și foarte romantică, importată din Evul Mediu în secolul XX!

Cele două părți ale satului erau legate printr-un pod suspendat la mare înălțime deasupra apelor vijelioase ale râului Buzău. Podul, acoperit de gheață și zăpada, era alunecos și, fiind suspendat, se legăna. Ca să pot vedea pacienții din cealaltă parte a satului trebuia să trec peste acel pod. Mă țineam cu toate puterile de balustradă, temându-mă să nu alunec și să nu mă prăbușesc în apele râului. Mi-era cu atât mai greu cu cât eram gravidă. Într-o seară, unchiul unei fete cu tuberculoză avansată m-a implorat să merg cu dânsul la ea acasă. Spunea că e

urgent. M-am dus cu el și balansul podului a fost de astă dată de-a dreptul traumatic. Dedesubt, râul larg și vijelios parcă abia aștepta să alunec și să cad.

Când am deschis ușa, am pătruns într-o cameră rău mirositoare, îmbâcsită și abia luminată de o singură lampă de petrol. Dintr-un colț al camerei, o fată extrem de palidă și de slabă, de vreo 20 de ani, s-a repezit la mine, mi-a căzut la picioare și mi le-a sărutat, de parcă eram în plin roman de Dostoievski.

— Ce faceți? De ce? Vă rog, ridicați-vă! Nu trebuie... am bolbolosit uluită.

— Fie-vă milă de mine, să nu mă refuzați, îmi e foarte rău, îmi trebuie imediat codeină!

Fata hohotea de plâns, implorându-mă să-i dau de la dispensar codeină sau să i-o prescriu astfel ca „unchiul“ s-o cumpere. Am rămas surprinsă de contrastul dintre primitivismul în care trăiau și faptul că pronunța atât de corect numele medicamentului, „codeină“. Mi-am dat seama că nu avea ceva legat de exacerbarea tuberculozei, ci de faptul că, în decursul bolii, primind codeină, devenise dependentă de medicament. De parcă ar fi fost morfină! Era trist să vezi o fată tânără într-o astfel de stare. Dar atât ea, cât și unchiul, care părea să-i fie mai apropiat decât un simplu unchi, au făcut presiuni mari asupra mea în acea noapte. Eram singură cu ei în casă. Am spus că n-am voie să-i prescriu codeină. Și că n-am codeină la dispensar. Nu m-au crezut. A durat foarte mult și a fost foarte greu până am reușit să-l conving pe unchi să mă aducă înapoi la dispensar. Când am revăzut podul suspendat legănându-se peste Buzău, am simțit o ușurare. Și a fost greu să-l conving pe unchi să nu intre după mine în dispensar ca să caute codeină cu forța prin sertare. Pentru prima oară am înțeles că avusesem poate un curaj care friza prostia. Că fusese într-adevăr o mare imprudență să consimt, gravidă fiind, să lucrez într-un loc considerat circumscripție de muncă grea. Și să dorm – femeie singură – într-un dispensar izolat, la marginea satului, unde noaptea se auzeau lupii urlând. Dar, ca de multe ori în viața mea, am trăit și atunci sub dictatura pe care mi-am impus-o singură: Majestatea Sa Dictatura Cuvântului: *Trebuie. Trebuie I, Trebuie II, Trebuie III* ș.a.m.d. Era detronat un *trebuie* ca să fie înscăunat un alt *trebuie*. De exemplu, să nu se spună că alții se duc să lucreze ca medici la țară, iar eu, fata tatei, mă eschivez!

1960, februarie

Între timp, la București a venit prin poștă înștiințarea că putem părăsi

România. Familia mea s-a temut să-mi dea brusc această veste, dată fiind starea avansată a sarcinei. Fără să-mi trimită vreo telegramă, soțul meu a trecut întâi pe la Pătârlagele, orașul unde era situat centrul sanitar al raionului Cislău, și a convins un funcționar să vină cu el la Siriș. Nu puteam părăsi România decât dacă aveam o adeverință de la centrul sanitar al raionului că am predat în ordine tot inventarul dispensarului.

Întâi a bătut la ușă soțul meu, i-am deschis și era atât de incredibil ca el să fie acolo, încât, deși îl vedeam, am crezut că e un pacient care venise după orele de consultație, chiar am început să-i explic că a întârziat! Treptat, Titel mi-a spus vestea cea mare: că am primit aprobarea la care visam amândoi de atâta timp! A fost un adevărat șoc, eram fericită, în extaz – copilul meu nu avea să se nască sub regimul comunist și în țara care devenise un imens aparat de zdrobit oameni și visuri. Însă imediat, ca gheața unui iceberg turnată peste Vezuviu taman când începe lava să clocotească, și-a făcut apariția funcționarul de la Pătârlagele!

— Mă grăbesc, doamnă, trebuie să mă întorc astă seară – a spus funcționarul, și iată că a trebuit să-mi amân extazul pentru mai târziu.

— 20 de seringi, 10 pensete, 50 de pachete de vată, patru foarfeci, 100 de bandaje... și încă, și încă.

Număram și scriam, scriam și număram. Înăuntrul meu, până și bebelușul se plictisea și-și făcea din când în când simțită prezența dându-mi lovituri în burtă și, probabil, întrebându-se: „Când o să plece funcționarul ăsta? *Mamma mia*, ce birocrație!“

A doua zi, dis-de-dimineată, am plecat spre gară, dar nu pe jos. De data asta am făcut prăpăd din banii pe care-i strânsesem: am închiriat de la un țăran – angajându-l și ca vizitiu – o sanie trasă de cai. Ca prin farmec, acel drum atât de greu de parcurs pe jos a devenit unul dintre cele mai frumoase și stimulatoare la meditație drumuri din câte am făcut vreodată. Râul Buzău, larg, vijelios și guraliv, se zbătea la picioarele noastre. Munții înalți și albi străluceau în soare, părând făcuți din niște uriașe diamante. Frumusețea locului nu numai că ne tăia respirația, dar anihila orice gând. Ca într-un orgasm dezlănțuit, nu mai exista nimic altceva. Nu ne mai gândeam că plecăm de-acolo. Eram în spațiul acela cu toată ființa noastră și timpul devenise un concept vetust. Nu se mai juca cu noi.

Așezați în sania care gonea trasă de cai, simțeam mult mai bine peisajul decât atunci când atingeam zăpada, când trebuia să vâram piciorul în ea la fiecare pas sau să ne luptăm ca să-l smulgem. Era de parcă sania, ca o săgeată dezlănțuită, ne implanta direct în peisaj, eram înghițiți de el, impregnați și copleșiți de

frumusețea lui. Deveniserăm munți, deveniserăm râuri, deveniserăm pietre. Nu am pășit pe zăpadă, am alunecat *peste zăpadă așezați în sanie. Ne-am imaginat că dacă o atingem e rece, dacă o ținem în mâini se va topi. Iubești zăpada și mai mult dacă nu o atingi – ne-am spus. Ca pe unii oameni. Dar aceeași goană nebună a saniei care ne-a făcut să ne contopim cu acel loc fermecat ne-a și îndepărtat de el. Bruscu, în fața noastră a apărut silueta stației de cale ferată.*

1960. București

În București am fost purtați patru zile de la o autoritate la alta și înapoi, dintr-un colț al Bucureștiului în celălalt și înapoi – un labirint al birocrăției care te chinuia, dar n-aveai încotro. Până la urmă, ne-au dat o singură foaie de ieșire din țară pentru amândoi. Nu se elibera pașaport. Pe foaie scria: Riri Sylvia și Mateo Sussman – fără să se menționeze dacă suntem frați sau soț și soție. Am avut voie să trimitem amândoi în Israel, pe cale maritimă, într-o ladă, numai 60 de kilograme. De fapt, doar haine, lenjerie și câteva cratițe și farfurii. Fiecare obiect din ladă a fost luat la puricat. Farfuriile au fost întoarse pe dos ca să citească firma de fabricație. Dacă era scris, de exemplu, că farfuriile sunt Rosenthal – nu erai lăsat să le iei. Apoi lada a fost închisă cu un lacăt și ni s-a dat cheia.

Trist era că nu aveai voie să iei cu tine nici un rând scris și trebuia să înveți pe de rost toate adresele și numerele de telefon ale rudelor. Aflând că plecăm, au venit prieteni – și creștini, și evrei – să ne roage să le anunțăm rudele din Israel, Belgia și Australia că le imploră să trimită bani ca să-i scoată din România. Țin minte că eu aveam o listă și soțul meu alta, treceam de colo-colo prin cameră unul pe lângă altul și memoram adrese și numere de telefon.

— Ce caraghios – am spus deodată –, de când ne-am căsătorit și am cumpărat scaunele astea le ținem învelite cu huse să nu se murdărească, să le păstrăm nou-nouțe, să dureze toată viața. Dar peste două zile plecăm...

— Hai să ne îndurăm acum! a spus Titel.

Într-un minut am scos husele, ca și cum nu aveam ceva mai serios de făcut, și scaunele nou-nouțe au apărut așa cum fuseseră în magazinul de mobile, în toată splendoarea lor, tapisate cu o mătase albăstruie.

— Suntem niște proști! am zis, dar nu eram sigură dacă era vorba de faptul că vrusesem să menajăm mătasea scaunelor pentru zeci de ani sau că, având atâtea lucruri de făcut, noi scoseserăm husele de pe scaunele care urmau să mai trăiască alături de noi exact două zile.

Ne mai puteam bucura de ele. Două zile însemna mult. Adică multe adrese învățate pe de rost.

— Matusa Fici și soțul ei, inginerul Haras din Haifa, strada Allenby 60 – încerca soțul meu să memoreze o adresă. Ricu Lufi Kibutz Sarid, telefonul... și se plimba printre scaune recitând. Eu veneam din direcția opusă și recitam nu mai puțin vehement, în speranța că voi ține minte:

— Tanti Frida, numărul de telefon... Lizica și Mony Kaufman, numărul de telefon, ruda lui Dan Stănescu din Australia, adresa... Ruda Cocăi Stănescu Segal, adresa din Israel... Adresa lui Dan și a Cocăi din București – treceam eu printre scaune, recitând adresele ca pe niște poezii, dar poezii care puteau schimba soarta unor oameni.

Părinții și bunicul meu erau foarte afectați de plecarea noastră. Totuși tata îi spunea mamei:

— Sunt fericit pentru copii, dar nu sunt sigur dacă trebuie să facem și noi cerere de plecare. Eu am 58 de ani, cunosc aici fiecare piatră, toți mă cunosc și mă apreciază, chiar dacă trăiesc până la o sută de ani am existența mea și pe a voastră asigurată. În Israel nu am vârsta la care să mai încep ceva. Situația se va normaliza și aici, ne vom putea vizita copiii și în tot cazul îi vom putea ajuta mai mult fiind aici decât în Israel.

— Carol! a țipat mama deodată. Dacă nu faci cerere de plecare mă arunc de la etaj! Vorbesc serios! Vreau să plecăm la copii! Eu nu stau fără copii! Mă arunc de la etaj!

O ascultam și mă gândeam cât de greu e să cunoști omul de lângă tine – aproape la fel de greu cu a te cunoaște în sfârșit pe tine însuși.

Mă uitam la mama și nu puteam crede. Până atunci fusesem sigură că știu exact ce va gândi și ce va spune în orice împrejurare. Ea, care plecase atât de greu din Craiova, care apoi nu mai plecase nicăieri, care voia ca zi de zi să se petreacă același lucru la aceeași oră, ea, pe care orice schimbare o înspăimânta – să fie gata să plece în altă țară, pe alt continent, într-o altă limbă? Parcă o vedeam pentru prima oară. Parcă nu știusem nimic despre ea. Oare îi creăm pe cei din jurul nostru din coasta imaginației noastre? Sau nu ei se schimbă, ci noi suntem căpțușiți cu celule noi născute în ochii creierului?

Aeroportul Băneasa

A sosit și una dintre cele mai memorabile zile din viața mea: 12 februarie

1960. Ziua când ceea ce păruse de nerealizat, evadarea (și încă una legală!) din lumea cenușie, absurdă și amenințătoare a României lui Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a petrecut. Dis-de-dimineă, Marioara și Emil au venit să-și ia rămas-bun de la noi, acasă la părinții mei, unde, după cum am povestit, am continuat să locuiesc și după căsătorie. Socrului meu îi fusese frică să nu fie văzut la aeroport. Dacă ar fi fost întrebat, ar fi putut să declare că el s-a împotrivit cu vehemență plecării noastre. Ne-au îmbrățișat și au plâns. Faptul că eram gravidă a făcut situația și mai dramatică. Pică plângea în hohote, era așa de trist să vezi un om de vârsta lui, pe care-l iubeam atât de mult, plângând în hohote. Mi-am adus aminte cu câtă bucurie îmi aducea în fiecare săptămână revistele pentru copii. Mi-am adus aminte cum m-a învățat să citesc. Pică, iubitul și bunul meu Pică.

Apoi ne-am urcat într-un taxi, eu, Titel și părinții. După ce am ajuns la Băneasa, Titel, care era foarte uituc, a văzut că nu avea la el cheia de la ladă.

Fără măcar să-l dojenească, tata a luat alt taxi până pe Calea Victoriei. S-a întors uimitor de repede, dar mi-a arătat că până și căptușeala pălăriei îi era udă de transpirație. Ne-a dat cheia. Nu după multă vreme, au venit niște tovarăși care ne-au spus că trebuie să ne despărțim imediat și să intrăm în aeroport. Nu știam dacă-mi voi mai vedea părinții vreodată. Plângeam cu toții. A trebuit să intrăm și i-am mai zărit printre lacrimi și printr-un perete transparent, care-i separa pe cei intrați de cei rămași. Eu, care de atâția ani mă străduisem să-i fac pe părinți să înțeleagă că sunt de mult adultă, m-am simțit deodată un copil mic și neajutorat și mi-am dat seama că-mi era greu să fiu, din acel moment, complet antrenată pentru adevărata lume a adulților, unde tu ești cel care hotărăște și nu ai nici un sprijin și ajutor în afară de propria ta persoană.

Plângeam așa de tare, încât auzeam cu greu instrucțiunile, dar înțelesesem corect: femeile și copiii până la zece ani trebuiau să intre într-o cameră și bărbații în alta. Fetele mai mari de zece ani trebuiau să intre în cameră cu mamele lor, iar băieții cu tații lor. Am crezut că nu înțelegem bine, dar înțeleseserăm perfect. Ceea ce a urmat a fost și mai uluitor: în camera noastră, unde se adunaseră femeile și copiii, ne-au spus să predăm poșetele la control și să ne dezbrăcam în pielea goală pentru controlul corporal, să vadă că n-am ascuns aur, pietre prețioase sau valută pe undeva. Știam că nu ne vor trimite la gazare, dar ar trebui să ignor inteligența cititorilor dacă aș repeta aici ce asociații îngrozitoare există în mintea evreilor privind dezbrăcarea colectivă. În plus, în situația mea, fiind atât de tânără, de obișnuită să fiu plăcută și feminină, faptul de

a-mi arăta tuturor corpul deformat de sarcina avansată era traumatizant, mai ales că erau de față atâția copii. Eram singura gravidă de acolo. Copiii își fixaseră privirea plină de curiozitate pe burta mea umflată. Îmi era atât de rușine! Plângeam încă, șocată de despărțirea de părinți, și acum plângeam și de rușine. După ce au văzut că nu avem nimic ascuns la noi, ne-au spus că ne putem îmbrăca. Ceea ce nu-mi iert până în ziua de azi este că i-am spus celei care mi-a dat geanta înapoi: Mulțumesc! Reflex condiționat al educației primite la București – să spui mulțumesc când ți se înmânează ceva, dar de ce i-am mulțumit acelei femei grosolane, îngrozitoare, înspăimântătoare, de ce? Pe de altă parte, femeia executa ordinele primite, avea nevoie de un salariu.

După ce m-am mai liniștit, l-am reîntâlnit pe Titel, care avusese parte de același control după dezbrăcare. Ni se spusese pe unde să mergem. Am urcat în avionul TAROM și încă ne era frică. Până la Atena ne-a fost frică, dat fiind că în avion ne aflam încă pe teritoriu românesc. Auziserăm de oameni care în ultimul moment au fost întorși la București (unde nu mai aveau nici casă, nici serviciu). Și mai eram preocupați de ceva. Învățaserăm pe de rost, cum am spus, o grămadă de adrese și numere de telefon. Ne era frică să nu le uitam din cauza emoțiilor și a impresiilor noi din Atena și Israel.

Nu mai călătoriserăm niciodată în viață cu avionul. Auziserăm că se vomita des pe-atunci în avion și că pentru fiecare călător era pregătită o pungă specială în acest scop. În buzunarul scaunului din fața noastră era într-adevăr o pungă. Am luat-o, am scos un stilou și, atunci când nimeni nu ne vedea, când nu trecea nici un *flight attendant*, am scris pe pungă adresele și numerele de telefon. Pe toate! Le memoraserăm bine și exact. Am luat cu noi în Israel punga curată, dar plină de adrese.

Grecia, Atena

Am coborât din avion și am făcut primii noștri pași de oameni liberi. Nu ne mai era teamă că cei de la TAROM ne pot întoarce înapoi. Dar se vede că mai duceam încă pe umeri, ca pe o haină demodată, umbra comunismului, căci de cum am văzut un polițist pe aeroport ne-am dus întins la el, ne-am deschis larg gențile și i le-am vărât sub nas. I-am spus în engleză: Vă rugăm să ne controlați gențile! După expresia feței lui, am înțeles că ne privea ca pe niște deranjați mintal. Și eram! Nu concepeam că poți întâlni un polițist pe aeroport, care să nu te controleze. Că nu-i pasă de ce ai tu în geantă! După acest prim șoc veritabil,

am văzut că ne așteptau funcționarii din Israel, care ne-au condus, împreună cu ceilalți pasageri ai avionului TAROM, la un hotel ieftin de lângă o piață de zarzavat. Însă nouă, mie și lui Titel, ni s-a părut că avem de-a face cu un Hilton – dacă am fi știut pe vremea aceea despre acest lanț hotelier. Ni s-au dat bani de întreținere pentru patru zile și am început să ne plimbăm prin Atena.

Trecem pe lângă piața de zarzavat și-mi cad ochii pe un munte de conopidă. Conopida este leguma mea preferată. Nu o dată mi se spusese că multe dintre legumele de la noi nu există în Israel, și că, în special, nu există conopidă.

— Titel, i-am spus, conopida nu se strică în câteva zile. Hai să luăm una, o punem într-o plasă și o gătesc în Israel ca să mă despart de gustul ei, va fi ultima conopidă din viața mea!

Titel a întrebat de preț, era foarte ieftină, așa că am luat cu noi o conopidă mare în Israel, de ce nu?

Ne-am continuat plimbarea și primul lucru care m-a frapat au fost chioșcurile de ziare. Erau acolo ziare grecești, franțuzești, englezești.

Nu scria nimic în ele despre munca din uzine și fabrici, nu erau publicate fotografiile vreunor lideri comuniști și laude aduse partidului invincibil, ferm și unic. Nici măcar despre lupta pentru pace nu găseai vreun rânduleț. În schimb, în aceste jurnale și reviste, scria despre numeroase partide care aveau dreptul să se și înjure între ele. Scria și despre oameni deosebiți, care nu semănau unul cu celălalt. De asemenea, paginile erau pline de poze cu femei frumoase. Mă uluiau, fiindcă nu erau totdeauna îmbrăcate, sau erau doar parțial îmbrăcate, și așa ceva chiar nu-mi imaginam că se poate publica.

Plecând gravidă din România, n-am putut să-mi fac rochii noi. Oricum, în România de-atunci se purtau rochii foarte lungi și pălării, pe când la Atena nu se mai purta așa ceva de foarte multă vreme. Îmi făcusem la comandă în București cinci pălării de fetru, una mai frumoasă ca alta, și un palton de gabardină bej, larg și lung, care aproape mătura strada. Eram considerată o fată cu mult bun-gust, și iată-mă îmbrăcată cu lungul meu palton de gabardină, mulat peste burta enormă, și purtând pe cap o pălărie verde superbă, cum încep să urc alături de Titel colina de la Acropole. Ne încrucișam cu cei care coborau și atunci s-a întâmplat ceva ciudat: nu era unul care să mă vadă și care să nu-și întoarcă uimit capul după mine, începând să râdă! Parcă eram o paparudă. Toate celelalte femei care urcau sau coborau de pe Acropole erau în mini și nici una nu purta pălărie!

Când am ajuns în Israel primele lucruri făcute au fost:

1. Să donez toate cele cinci pălării de fetru unui chibuț, ca cinci găini să-și

clocească confortabil ouăle, instalate în aceste pălării.

2. Să-mi scurtez singură rochiile și paltonul, tăindu-le cu o foarfecă.

3. Să fierb conopida adusă de la Atena în râsetele lui Titel.

În Israel se înălțau peste tot munți de conopidă. Dar să nu anticipez.

1960. Israel. 16 februarie. Lod – Kiriat Haim

În zborul spre Israel fusesem, paradoxal, aproape tot timpul tristă.

Așa cum pielea sclavilor purta pentru totdeauna pecetea stăpânului înscrisă cu fierul înroșit în foc, mă simțeam marcată de anii trăiți în România comunistă a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Spre dimineața zilei de 16 februarie, am ajuns pe aeroportul din Lod, Israel: eu, Titel și fetița care avea să se nască liberă, într-o altfel de lume decât cea care fusese a noastră până atunci. Ani de zile am sărbătorit ziua de 16 februarie 1960 ca pe o zi a începutului, a independenței, a evadării din cenușiu și deplorabil. Ziua când am încetat să tăcem ori de câte ori aveam de rostít cuvântul: *eu*. La aeroport ni s-a dat o carte de identitate provizorie și ni s-a scris numele de familie în ebraică, dar greșit. În ebraică litera S se citește numai S, iar litera Z numai Z. Deci în ebraică trebuiau să ne înscrie ca Zussman, dar ne-au înscris ca Sussman, or, în ebraică, *sus* înseamnă *cal*. Deveniserăm, cum s-ar spune, Călescu, dar, neștiind ebraică, acest lucru n-a avut atunci nici o importanță. De la aeroport am fost duși cu un autobuz, împreună cu alți nou-veniți din România, într-una dintre localitățile numite Kiriot, localități din golful Haifei, de unde se spune că se trăgea Iuda Iscariotul (în traducere, om din Kiriot). La Kiriat-Haim ne așteptau, unele lângă altele, zeci de cabane de azbest, foarte mici, foarte modeste, mobilate rudimentar, dar care îți asigurau gratuit un acoperiș până îți puteai permite să-ți cumperi o locuință. Pe drum treceau pe lângă noi camioane încărcate cu portocale și ne-am emoționat văzându-le, dar ni s-a părut ciudat că atâtea portocale cădeau din camion și nimeni nu se oprea să le culeagă. În România portocalele erau pe-atunci foarte scumpe.

În cabana destinată nouă, numărul 223 A, am găsit pe masă zahăr, untdelemn, făină, fructe și alte câteva alimente, pe pat erau cearșafuri și pleduri, în bucătărioară erau o plită de gaz și un răcitor cu gheață și țin minte că am remarcat că avuseseră grijă să ne pună și o mătură! În ce țară din lume – ne-am spus – te duci fără un ban și găsești din prima noapte un loc al tău, unde au grijă să-ți dea cearșafuri, ba chiar și o mătură! Dimineața, copiii din Kiriat-Haim au

bătut la ușă și ne-au adus un buchet de flori nouă, celor nou-veniți. Nu aveam un ban, locuiam într-o cabană, nu știam limba, dar primiserăm deja flori, eram liberi și ne simțeam bogați și fericiți. Nu cred că m-am mai simțit vreodată atât de bogată și cu un orizont atât de larg deschis în fața mea ca atunci, în cabana de azbest din prima noastră zi din Israel. Totuși, un an cât am locuit acolo, nu ne-am putut obișnui cu schimbarea de regim, căci, de câte ori vorbeam între noi, mai întâi închideam ferestrele și deschideam radioul! Să nu ne audă trecătorii. Securitatea! În prima zi în Israel am ieșit să ne plimbăm printre cabane. Bineînțeles, toți vorbeau acolo românește, fiind și ei nou-veniți ca și noi. Era foarte cald, deși eram în februarie. Deodată, în această căldură tropicală, văd printre cabane ceva incredibil: un domn și o doamnă, el la vreo 50 de ani, într-un costum elegant cu cravată, venit parcă de pe străzile Vienei de odinioară, plimbându-se prin nisip și ținând de mână pe o doamnă de vreo 70 de primăveri, care purta o rochie înflorată cu guler de dantelă. Doamna ținea în cealaltă mână o umbreluță de soare roz cu volane, deschisă deasupra creștetului și a rochiei cehoviene.

— Nu sunteți dumneavoastră avocatul Marcel Eskenazi și doamna Erna din Craiova?

— Formidabil! Dar de unde știți?

Știam. Mai țineam minte de la mama povestea băiatului care se căsătorise cu sora mamei lui vitrege. Și cu templul în care o privea și-i trimitea bezele la balcon.

După două săptămâni de la venirea noastră, au apărut ca noi locatari ai unei cabane din vecinătate Marcel G., prietenul nostru, împreună cu părinții lui. Marcel cel împrietenit cu nea Cristache și căruia îi datoram minunatele seri de operă și balet în compania întâmplătoare, și de care nu eram mândri, a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, precum și a acoliților săi de la Securitate – Dumnezeu să nu-i ierte!

Titel și Marcel fuseseră și colegi de facultate și în scurtă vreme și-au găsit amândoi locuri de muncă în Tel Aviv. Veneau în Kiriat-Haim doar la sfârșit de săptămână.

Marcel ne vorbea despre planurile lui de viitor: „Cinci ani nici nu mă gândesc să mă căsătoresc sau să am o legătură serioasă. Am scăpat de comunism – acum vreau numai să pun deoparte bani din salariu, și astfel să pot să mă plimb mult în fiecare an în străinătate și să petrec fără nici o grijă sau obligație!“ L-am înțeles,

căci fuseserăm oarecum martori oculari la necazurile lui sentimentale cu Dulcineele care în mod obligatoriu trebuiau să aibă părul roșu. Nu Oscar Wilde a spus: *Hearts live by being wounded?* Acum Marcel voia numai să se plimbe și să se distreze. Vindecăt.

Nu au trecut două luni și s-a prezentat la cabana noastră cu o soldată mai brunetă decât orice brunetă și care în plus avea pe umăr o pușcă încărcată! Dar n-a avut nevoie de pușcă. O femeie are și alte farmece. Chiar dacă nu e roșcată, pesemne.

În tot cazul, după puțin timp am fost invitați la nunta lui Ghila – numele soldatei – și a lui Mordechai sau, prescurtat, Motke – numele lui Marcel în Israel.

Se vede că planurile sunt făcute de ingineri și viața e trăită de oameni.

Eu trebuia să nasc în aprilie. Venisem din România cu îmbrăcăminte groasă, dar în acel an căldurile începuseră devreme în Israel. Titel găsisse de lucru, însă câștiga puțin și-mi părea rău de bani, să cumpăr o rochie subțire de gravidă când trebuia să nasc nu peste mult timp. Cum era imposibil să umblu cu o rochie de stofă groasă pe călduri tropicale, îmi făcusem un obicei – să-mi petrec diminețile neîmbrăcată, în cabana în care locuiam, citind și ascultând muzică. Deodată aud o bătaie la ușă.

— Cine e?

— Sunt doamna Eskenazi.

Îmi pun ceva pe mine și îi deschid. Era, ca de obicei, cu umbreluța roz de soare și cu rochia cehoviană cu volănașe. Ireală printre cabanele de azbest răspândite prin nisip. Dar prezența ei sfida realitatea provizorie. Cu un gest și o voce demne de Sarah Bernhardt, iată, stătea în ușa cabanei și îmi declama cu tot dramatismul necesar: „Draga mea, eu îmi dau seama cu regret că stai mai mult în casă, nu ieși afară de-looc! Dar ești gravidă! Dacă ești gravidăăă, plimbăăă-te, plimbăăă-te oore întregi!“ I-am explicat legătura prozaică dintre căldura de 30 de grade și rochia mea de stofă de pe cheiurile Dâmboviței. Nu avea o rochie largă cu volănașe să-mi împrumute. Așa că nu am devenit cehoviană, deși Cehov e scriitorul meu preferat.

1960. Aprilie

În fiecare săptămână ne duceam la Haifa sau la chibuțul Sarid.

La Haifa locuiau de mult cele două surori ale soacrei mele, Mela Kanner și

Fici Haras, și cele două prietene ale mamei mele, Frida Fishman și Lizica Kofman, fiecare cu familia ei, toți oameni foarte calzi și drăguți. Nu o dată, la sfârșit de săptămână, ne-am dus în chibuțul Sarid la Ricu Lufi, fratele soacrei mele, cel mai mic dintre cei șapte copii ai familiei Lupescu. Când bunica lui Titel era gravidă cu Ricu, Mela, cea mai mare dintre copii, era și ea gravidă, astfel încât mama și fiica au născut aproape în același timp!

La 18 ani, în 1932, Ricu a venit singur în Israel și s-a numărat printre fondatorii chibuțului. În timpul războiului, înrolat în armata engleză, a fost parașutat în România ca să strângă date pentru aliați. A fost prins și făcut prizonier ca ofițer englez și așa l-a apucat sfârșitul războiului. Dar tot timpul în care fusese închis a reușit să ascundă trei lucruri, și asta i-a salvat viața. Primul lucru: că știe limba română. Al doilea: că nu e englez. Și al treilea, cel mai grav: că e evreu. După sfârșitul războiului, când s-a revăzut cu toată familia rămasă în România, Ricu a organizat până în 1948 trimiterea masivă în Israel, prin România, a evreilor unguri salvați de la Holocaust.

În această acțiune l-au ajutat mult Tzipora și Artur Mendelovici, ajunși la București de la Sighețu Marmației și de la Auschwitz. În 1948, când Securitatea română era deja pe urmele lor, Ricu a organizat fuga sa și a soților Mendelovici cu pașapoartele falsificate ale unor diplomați occidentali.

În Israel, Ricu l-a recomandat pe Artur – care făcuse înainte de război studii în Franța, avea un creier mai mult decât strălucit și o memorie fantastică – lui Ben Gurion. Deși exista regula ca cineva venit din Europa de Răsărit să nu fie primit în serviciul de informații, fiindcă se știa că sunt trimiși și oameni care să spioneze pentru comuniști, Ben Gurion a făcut o excepție și l-a recomandat pe Mendelovici. După un an de când ajunsese în Israel, Artur a devenit numărul doi în serviciul unde existau atâtea minți extraordinare și, nu după mult timp, a devenit șeful Shim Bet. În noua sa funcție, a fost rugat să-și schimbe numele cu unul israelian și, din Artur Mendelovici, a devenit *Amos Manor*.

În chibuțul Sarid el era într-un fel și membru al familiei lui Ricu, între cei doi exista o legătură excepțională, și astfel i-am cunoscut și eu bine pe el și pe soția lui, fiindcă ne întâlneam la toate sărbătorile. Mai târziu mi-au fost și pacienți și am locuit aproape unii de ceilalți în Tel Aviv.

— Amos, de unde vine numele de Manor? l-am întrebat odată.

— Din Biblie. În vremurile biblice, *manor* era numele axei centrale a războiului de țesut pânză, pe *manor* se puneau toate firele când se țesea pânza. Iar în Biblie stă scris că uriașul Goliat a venit să se bată cu David înarmat cu o

sabie mare cât un *manor* al războiului de țesut.

1960. 24 mai

S-a născut Ruthie. Trebuia să se nască de fapt mult mai devreme. Interesant e că eu m-am născut după zece luni de sarcină a mamei și, iată, și Ruthie s-a născut cu o lună întârziere. Am ajuns la spital la ora cinci și jumătate dimineața și știam că, fiind prima naștere, trebuia să dureze ore întregi. Citisem asta în cărți. Sora care m-a controlat i-a spus lui Titel că abia la prânz va începe nașterea și l-a trimis la lucru. Dar, cum a plecat, am început să simt dureri tot mai frecvente. Am chemat sora abia la șase fără zece, căci nu credeam că poate începe deja nașterea. Doar citisem în manualul de obstetrică despre durata primei nașteri!

Nașterea – în puținul timp cât a mai ținut – s-a petrecut în limba engleză și mi-a fost tare greu să mă exprim în asemenea împrejurări într-o limbă străină. La ora șase am născut o fetiță tare frumoasă și mare, de aproape patru kilograme. Am fost foarte emoționată când am văzut-o, dar imediat au luat-o de lângă mine pentru o zi întreagă. Așa era protocolul la spital pe-atunci. Numai lui Titel, când a venit câteva ore mai târziu, fără să știe că evenimentul avusese loc, i s-a arătat bebelușul printr-un geam. Pentru că eram doctoriță, mi s-a dat o rezervă individuală, iar Titel s-a întors la lucru. A revenit la ora șase după-amiază, toată ziua fusesem în acea rezervă complet singură. Am cerut bebelușul, dar s-au încăpățânat: există reguli! N-au vrut să-mi dea copilul în prima zi. Prin ușa întredeschisă am văzut în camera de vizavi o fată de vârsta mea care tocmai născuse. Nici ei nu i-au dat copilul, dar lângă ea stăteau părinții și prietenii și rudele cu flori, iar eu am stat singură toată ziua fără copil și fără Muța, și Tuțu, și Pică ai mei, fără nici un prieten, și m-am simțit singură ca în Sahara și am plâns toată ziua până a venit Titel de la lucru și mi-a trecut tristețea.

Un an am locuit în cabana din Kiriath-Haim și am fost atât de fericită în acel an, săracă și fericită! Scăpată de comunism și devenită mamă. De dimineață până seara nu mă dezlipeam de Ruthica. Eram de dimineață până seară cu bebelușul meu și, deși se născuse în Israel, eu am învățat-o pe *Sabra* limba română, și nu *Sabra* pe mine ebraică. Fierbeam scutecele într-un lighean pe o lampă cu gaz, le atârnam pe sforile întinse între două cabane și eram fericită. Primele două săptămâni n-am avut bani să cumpăr un căruț de ocazie și atunci am mers până la policlinică ținând-o în brațe, pe o distanță destul de mare, dar eram fericită.

Mă plimbam cu căruțul mai târziu prin Kiriat-Haim, orice femeie care mă vedea – arătam ca de 16 ani – mă oprea și-mi dădea sfaturi – dacă să pun sau să nu pun un tifon peste căruț și mai știu eu ce. Mă năuceau cu sfaturile lor contradictorii, dar eram fericită. Singurul lucru trist în acest entuziasm de evadată din România era lipsa părinților și faptul că eram complet analfabetă, nu știam nici măcar alfabetul ebraic, și în acea izolare și stând numai printre vorbitori de limba română nici n-am avut de la cine să învăț.

Am vrut să mi se recunoască diploma de absolvire a Facultății de Medicină din București ca să pot face anul de stagiu în Israel, dar pe diplomă era scris R.S. *Aberfeld*. Trebuia să dovedesc că sunt aceeași cu R.S. *Sussman*, cea intrată în Israel, lucru foarte greu dat fiind că nu fusesem lăsată să-mi iau din România certificatul de căsătorie, iar pe foaia de ieșire din țară scria Riri Sylvia Sussman și Mateo Sussman, dar nu și că suntem căsătoriți. Puteam fi frate și soră. Și nu scria nici numele meu dinainte de căsătorie.

Cea mai bună soluție ar fi să vă căsătoriți din nou! ni s-a spus. În Israel nu există căsătorie civilă. Deci ne-am programat la rabinat. Ne trebuiau doi martori de la căsătoria noastră din 1957. Toți prietenii lucrau dimineața. Am găsit două doamne în vârstă care locuiau lângă noi și care au consimțit să ne fie martore, întrebându-i pe prietenii prezenți la cununie unde și cum a fost. Am pus-o pe Ruthie în căruț și am pornit cu Titel să ne căsătorim oficial, astfel încât bebelușul nostru să nu fie socotit copil din flori și cei șase ani de medicină ai mei să nu devină *haloimăș*.

La rabinat intrăm în sala respectivă și vedem o masă lungă cu vreo cinci judecători-rabini. Toți impozanți, cu bărbi lungi, albe sau argintii. Deodată personajele principale au devenit cele două doamne aduse de noi ca martore. De când îl cunosc pe Titel? Și ce prietene a avut înainte de căsătorie? Și ce a făcut cu ele? Și erau evreice?

Mă uitam la chipurile rabinilor și aveam impresia că sunt foarte interesați să audă amănunte picante. Pe toate! Le sclipeau ochii! Cele două doamne în vârstă, pescuite de noi ca martore printre nou-veniții din Kiriat-Haim, nu știau că Fellini a scris pentru ele că „aș putea fi un martor convenabil numai cu condiția să inventez“. Dar inventau, nu se sfiau. Simțeam cum îmi crește mereu admirația față de ele. Însă întrebările insistente (care continuau) despre viața de preacurvie a unui băiat tânăr în prezența lui Ruthie și a mamei ei au avut asupra mea un efect ilariant. Râdeam de zgâlțâiam căruțul și pe Ruthie odată cu el. Râdeam, făcusem o criză de râs, nu mă puteam opri, râdeam isteric, cu lacrimi! Cu cât mă

muștra mai mult Titel, cu atât râdeam mai tare! Atunci doamnele, care de fapt ne văzuseră pentru prima oară în urmă cu o săptămână, au început și ele să râdă! Numai Titel nu râdea, căci plătitese deja taxa – foarte mare – pentru căsătoria noastră. Și după ce m-au dat afară din sala tribunalului rabinic am continuat să râd!

— Lasă-mă-n pace, Titel! Dacă ești așa prost că vrei să te căsătorești încă o dată cu aceeași femeie – asta e treaba ta! Dar eu când râd, râd!

Așa am rămas necăsătorită în Israel și am trăit în mare păcat cu Titel, până ce Tuțu, cu energia lui, a reușit să ne trimită actul de căsătorie din România.

1960. 18 august

Împlinesc 25 de ani.

Îmi scrie Tuțu din București:

Rirulina mea dragă!

Împlinești azi 25 de ani – un jubileu frumos – și ai alături de tine un soț ideal. Amândoi aveți cele mai frumoase cariere, iar ca o încununare a iubirii voastre ați scos la lumina soarelui o comoară de mare preț, pe mica și dulce Ruthișor.

Dar tu, scumpa mea fetiță, să nu uiți niciodată pe mama ta. Nu aveai încă patru ani la Bușteni când erai grav bolnavă și, în disperarea ei, își smulgea părul din cap. Și pe urmă atâtea și atâtea clipe grele, urticarie, pojar, scarlatină.

Iar azi, când anii trecutului îmi zboară prin amintire și văd ce aproape îmi ești, simt cumplit depărtarea. Dacă măcar aș ști când ne-om mai revedea...

Te iubesc mult, nespus, scumpa și draga mea Ririșor, și aș da totul să te revăd, să aud iar glasul tău iubit în urechi. Să simt căldura zâmbetului tău drag și privirea luminoasă a ochilor tăi frumoși. La cei 25 de ani ai tăi, tatăl tău îți dorește alte trei sferturi de veac de viață fericită. Te strâng la piept, viteaza mea Ririșor, te sărut pe creștet și îți simt mult, mult de tot, foarte mult lipsa...

Tuțu

De când plecaserăm, eu, Titel și părinții ne scriam de două ori pe săptămână. Nu știam dacă ne vom revedea vreodată. Am păstrat aceste scrisori și e atâta dragoste și dor și disperare închisă în ele, deschisă prin ele.

Când voi muri, abia atunci scrisorile vor muri și ele. Vor fi aruncate. Dragostea și dorul cuprinse înăuntru vor pleca mai departe, ca un stol de păsări

călătoare care se destramă. Acolo unde pleacă și dispar scrisorile de dragoste, împreună cu oamenii al căror nume e scris pe plic. Sau mai exact: a fost scris pe plic cu atâta emoție...

2015

În vederea pregătirii acestei cărți, am deschis deci cutia cu scrisori de la părinți și deodată am dat de singura ilustrată trimisă de tata în acel an și jumătate cât am fost despărțiți. Mă mir văzând-o, căci de obicei îmi trimitea numai scrisori, ca să aibă cât mai mult loc de scris. Mă uit la ilustrată și-mi dau seama că *metafizica* nu e un cuvânt gol. Nu-mi pot crede ochilor, dar Tuțu mi-a trimis în 1960 fotografia blocului unde-mi voi cumpăra un apartament la București în anul 2002! Fotografia blocului cu 15 etaje de pe strada Câmpineanu 25, proaspăt terminat pe-atunci. Se văd în poză și cele două ferestre ale apartamentului meu de la etajul trei! Să fi presimțit tata că voi locui acolo după 42 de ani? Să-și fi dorit el să revin în România și să i se fi părut că ar fi un loc bun pentru mine? Cât mi-aș dori ca Tuțu să știe ca am revenit acasă, la București, și că locuiesc în blocul care l-a impresionat cândva. Dar probabil că știe... Și e mulțumit.

1961–'62

Tuțu mi-a trimis – era deja permis – toate volumele de opere ale lui Cehov și toți clasicii români și universalii care știa că îmi plac.

Când Ruthie a împlinit un an, ne-am mutat într-un mic apartament la Bat Yam, o localitate de lângă Tel Aviv, și am început să lucrez la spital. Să fii analfabet la 25 de ani e o traumă pentru toată viața! Nu înțelegeam un cuvânt din ce se spunea la vizită sau din ce scria în foile de observație.

Dar tata îmi scria cât de mândru e de mine:

În fine, azi 9 aprilie 1961, începe serviciul tău de medic stagiar la spitalul din Jaffa. Te felicit din inimă și-ți doresc reușită din plin, după inima ta bună și sinceră. Faci cea mai frumoasă și nobile muncă pentru o femeie și sunt convins că în scurtă vreme vei fi un doctor renumit și iubit de bolnavi. Abia aștept, copilul meu drag, să îmi descrii începutul și afirmările tale profesionale, căci nu mă îndoiesc de valoarea școlii patriei în care ai văzut primul răsărit de soare. Azi e primul Paște de când ne-au părăsit luminile bătrâneților noastre, Riri și

Titel. Ce triști suntem cu toții și bătuți de nenoroc și ce vesel era când ne știam împreună.

Tata credea că voi fi un medic renumit și eu nu înțelegeam nimic din ce vorbesc medicii în ebraică și-i luăm la rând pe șeful de secție, pe adjunct, pe doctori, pe surori și-i întrebam pe fiecare câte un cuvânt pe care-l notam într-un carnet, în ebraică, dar cu litere latine. Când terminam rondul, începeam să-i întreb din nou, la rând, ca să nu plictisesc prea des aceeași persoană. Niciodată nu m-am simțit atât de frustrată ca în acel aprilie, la primul meu spital din Israel, mai frustrată și decât atunci când stăteam lângă Mircea și mama se uita la noi de după perdele. Aici mă uitam la mine ca de la distanță și nu-mi plăcea deloc ce vedeam. Luam acasă teancuri de foi de observație și încercam să descifrez scrisul de mână ca pe niște hieroglife, oare cum se face *alef*, oare cum se face *gimel ș.a.m.d*, nu știam încă nici cum arată literele tipărite!

După trei luni, înarmată cu o schemă făcută de un coleg, i-am luat pe părinții unui copil – eram la o secție pediatrică – și am întocmit prima foaie de observație în ebraică. A durat *trei ore*! Am transpirat și eu, au transpirat și ei, dar am trecut Rubiconul.

Așa am învățat ebraica, oarecum ca țiganul muzica, după ureche și adesea de la doctori care veniseră și ei cu zece ani înaintea mea în Israel și nu stăpâneau limba în toate subtilitățile ei. În afară de efortul de a învăța ebraică, orele de lucru de-atunci erau pentru mine neomeneste: se lucra până la șase seara și de două ori pe săptămână se făcea de gardă. Veneam acasă ca o bătrână istovită, o luam pe Ruthica de la o doamnă care o îngrijea, târguiam, făceam curățenie și găteam. Eram săraci. O rudă își trimisese în 1946 mobilele în Israel, erau depozitate de ani și ani într-o curte, între timp ruda noastră murise în închisoare ca sionist – și atunci am luat acele mobile deteriorate de ploi, le-am reparat, le-am vopsit și ne-am mobilat cu ele apartamentul.

La sfârșitul verii lui 1961 am plecat la Haifa fericiți. Așteptam cu ochii ațintiți spre mare. Când Lala, Tuțu și Pică au coborât de pe vapor și le-am deslușit fețele în mulțimea de călători, am revăzut scena despărțirii noastre, cruzimea despărțirii de pe Aeroportul Băneasa. Cineva care se jucase cu demnitatea noastră, cu viețile noastre, fusese abia acum învins, lăsat în urmă, înmormântat. Dacă am mai fi locuit în cabana de azbest, probabil că din acest moment n-am mai fi închis ferestrele când doream să vorbim între noi. Lala, Tuțu și Pică erau cu noi, familia mea, copilăria mea, universitățile mele. Realitatea.

„Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună!“ spusese mama. Ea și tata au devenit din acel moment bunici și Pică străbunic. Un an am locuit împreună în micul nostru apartament și apoi ei au primit un apartament în vecinătate.

— Titel, ai făcut cerere la bancherul din Londra pentru părinții tăi? ne-a întrebat într-o seară un prieten.

— Ce bancher?

Așa am aflat de existența lui Iacober și am fost mulțumiți, căci eram siguri că tatăl lui Titel, fricos cum era, nu va face niciodată cerere de plecare în Israel.

I-am scris lui Iacober că avem părinții în România și vrem să-i scoatem. „Scrieți-mi, vă rog, ce vârstă și ce ocupație au“, a venit răspunsul. I-am scris că sunt pensionari. Iacober trimitea aceste date în România și de acolo primea prețul de cost al acelei perechi. Câți dolari. Evreii se vindeau pe dolari, nu pe lei. Cu cât era cineva mai în vârstă, și pe deasupra și pensionar, cu atât costa mai puțin. Cel mai scump costau tinerii doctori. Emil și Marioara au avut un preț relativ rezonabil. Cred că 1 000 de dolari fiecare. Am trimis banii. Au fost chemați la miliție și, fără să fi făcut cerere de plecare din țară, au primit foaia de ieșire, așa că în 1962 au ajuns și ei la noi. Astfel, familia reîntregită și-a început călătoria anilor în Israel. Eu îmi tachinam soacra: „Marioara, voi ați costat ieftin!“

Precis că nu știam pe-atunci că aveam totul, neavând de fapt nimic, că eram bogați. Atâția și atâția ani se desfășurau ca niște poteci de munte în fața noastră. Invitație de străbătut anii. Credeam că, dacă am scăpat de comunism și dacă vom face lucrurile așa cum trebuie făcute, nouă nu ni se va întâmpla nimic rău, noi nu vom semăna cu oamenii maturi din preajma noastră. De altfel, Titel și cu mine îmbrățișaserăm filozofia evitării oricărei rutine între noi, între o ea și un el, ca și când ai putea fi stăpânul situației și al timpului. Credeam în Frumos, nu în Real. De fapt, am citit împreună pentru prima dată întrebarea „Ce e real?“ într-o carte pe care le-o cumpăraserăm copiilor, *Iepurele de catifea* de Margery Williams.

„—Ce e real? întreabă iepurele-jucărie o altă jucărie, pe Skin Horse, un cal, veteranul celorlalte jucării din camera unui copil. De fapt, calul cu care se jucase unchiul copilului când era mic.

— Real nu înseamnă felul în care ești făcut, a spus Skin Horse. E ceva care ți se întâmplă. Când un copil te iubește, multă, multă vreme, nu numai se joacă cu tine, ci într-adevăr te iubește, atunci devii real.

— E ceva care te poate răni? a întrebat iepurele.

— Câteodată, a răspuns Skin Horse. Dar când ești real nici nu-ți pasă dacă ești rănit.

— Se-ntâmplă dintr-odată sau încetul cu încetul?

— Nu se-ntâmplă dintr-odată. Devii așa. Îți ia mult timp. Și asta nu li se întâmplă celor care se fărâmițează ușor, care au unghiuri ascuțite sau care trebuie ținute cu grijă. În general, când devii real cea mai mare parte a părului tău s-a dus, ochii te lasă, articulațiile ți se moaie și ești de-a dreptul ponosit. Dar toate lucrurile astea nu contează, pentru că în momentul când ai devenit real nu poți fi urât decât în ochii celor care nu înțeleg.

— Presupun că tu ești real, a spus iepurele.

— Unchiul băiatului, când era copil, m-a făcut real. Asta a fost cu mulți, mulți ani în urmă, dar din clipa când devii real nu mai poți fi din nou nereal. Ține pentru totdeauna.“

— Povestea asta trebuie spusă bătrânilor! a remarcat Titel. Nu e pentru copii.

— Dar pentru noi e? l-am întrebat – și nu am așteptat răspunsul vreme de cincizeci de ani, cum ar fi trebuit poate s-o fac.

1963

Titel fusese trimis de serviciul lui pentru o perioadă de trei ani la Tivon, unde trebuia să efectueze o lucrare. De aceea, eu m-am angajat într-un spital din apropiere, în orașul Afula.

Era un spital mare, care deservea toată regiunea Galileea și orașul Nazareth. Locuințele doctorilor și ale surorilor se aflau în interiorul unei curți enorme de lângă spital, existau acolo o piscină, o creșă care îți prelua copiii mici, transport organizat cu însoțitor, care îți ducea și îți lua copiii mari de la școală, o spălătorie care aduna rufele dimineața și ți le aducea curate după-amiaza, precum și o sală de mese cu un bucătar excepțional. Toți, inclusiv șefii de secție, mâncau dimineața, la prânz și seara în acea sală de mese, situată la cinci minute de locuință. Acolo ne duceam și familia, și oaspeții. A fost de altfel singura dată în viața mea când am ținut în frigiderul de acasă numai apă! Direcțiunea era interesată să atragă cadre, așa încât oferea condiții excepționale personalului, era ca un chibuț, dar cu leafă. Iar leafa ți-o puteai pune deoparte.

Când se întorceau de la lucru, oamenii se plimbau cu copiii prin curtea-grădină în care locuiam. Un lucru îmi devenise evident: toți știau totul despre toți. Parcă eram în Craiova. Majestatea Sa Curtea, spuneam, dar am reușit până

la urmă să rezist. După lucru stăteam cu copiii sau citeam. Eram ultima care afla știri despre ceilalți, dar nici nu generam știri. Nu-mi plăcea să fac parte din Majestatea Sa Curtea și mă feream. De altfel, totdeauna când mă simt îngrădită, îmi ridic mâinile, lungesc picioarele, fac totul ca să ies din cadru. Cadru mă strânge, o simt.

Totuși prima mea consultație oftalmologică la Afula a dat prilej la multe comentarii Majestății Sale Curtea și m-a vârât într-un cadru. Cel cu doctori buni.

Tocmai terminasem de despachetat și aranjat locuința. Mă uitam prin casă – fiecare lucru era la locul lui. Numai eu mă simțeam încă nelalocul meu. Eram obosită și puțin speriată. Nu exista alt doctor de ochi în spital, iar șeful secției mele era singurul șef care nu locuia în curtea spitalului, ci în alt oraș. La Haifa. Curajul în viață mi se părea în acel moment ceva prostesc. Din nou, aceeași mantră din cauza căreia mă dusesem să locuiesc la marginea pădurii bântuite de animale sălbatice la Siriu? Totul ca să nu se spună că sunt fata tatei cea răsfățată? Iar înscăunam pe Majestatea Sa Trebuie? Citisem (aproape) totul despre oftalmologie, dar încă nu văzusem (aproape) nimic. Fiind singurul medic în specializare la oftalmologie din spital, era de la sine înțeles că voi fi de gardă în fiecare noapte. Numai eu. Dar eram eu specialistă în acest domeniu? Mai aveam cinci ani. Dacă nu voi corespunde?

Sună telefonul. Am tresărit speriată și am ridicat receptorul cu o strângere de inimă. O fi camera de gardă, îmi spuneam. Dar erau Muța și Tuțu, dornici să afle ce fac și să mă încurajeze. După ce închid telefonul, mă întorc spre soțul meu:

— Titel, poate nu trebuia să vin aici! Nu știu nimic și nu am pe cine să întreb! Șeful meu locuiește la Haifa, e singurul șef care nu stă în spital. Există posturi libere, dar spitalul nu a găsit momentan nici un specialist în oftalmologie dispus să vină la Afula. Ce-o să mă fac?

— Tu spui totdeauna că nu știi nimic! mi-a răspuns Titel râzând.

El era un înțelept – niciodată nu punea prea tare lucrurile la inimă.

Deodată sună iar telefonul. De la camera de gardă de data aceasta.

— Ce-i, ce este? am întrebat îngrijorată pentru mine și pentru eventualul bolnav, bietul de el!

— Sunt medicul de gardă, a fost găsit cineva pe stradă în comă profundă. E clar că tratamentul depinde de cauză, dar nu se știe nimic despre el și nu are nici un act. La consultație am băgat de seamă că are o pupilă mult mai mare decât cealaltă și nu reacționează la lumină. Pupile inegale, adică anizocorie. O avea ceva la creier. Vă rugăm să veniți imediat la camera de gardă!

— Habar n-am ce-i asta! Sunt pierdută! i-am spus lui Titel și am plecat spre spital mai mult moartă decât vie.

Eram aproape în comă și eu. Nu știu de ce nu m-am înscris totuși la literatură – îmi spun –, aș fi avut de-a face cu personaje, și nu cu oameni vii sau aproape morți! Șansa să știu ce are acel om era egală cu zero! Tot drumul mă tot gândesc la ce-o să fac și, cu cât mă gândesc mai mult cu atât sunt mai disperată! Nu spusese Goethe: „Nu e nimic mai înspăimântător decât ignoranța în acțiune“? Despre mine spusese, probabil. A anticipat.

Ajung la patului bolnavului în comă, mă uit la ochii lui, la pupilele lui, și deodată învii din morți, mi se luminează fața, cred că nici cel care a strigat *Eureka!* în baie nu a fost mai fericit decât mine în acel moment!

— Are anizocorie de natură mecanică – mă aud spunându-le medicilor, cu impertinența mea de tânăra ignorantă care acționează.

— Ce înseamnă asta, „de natură mecanică“? m-au întrebat medicii de lângă pacient.

— Adică e vorba de sticlă! Pacientul are un ochi bun și un ochi de sticlă! La ochiul de sticlă pupila e mai mare și nu reacționează la lumină.

Nu m-au crezut și a fost nevoie să scot ochiul și să li-l arăt.

A doua zi, toată Curtea nu vorbea decât despre asta. „Ce diagnosticiană extraordinară este tânăra doctoriță nou-venită!“ Fără să vreau, s-a răspândit prin tot spitalul zvonul că sunt un medic bun și, când alții capătă o părere bună despre tine, nu poți să-i contrazici, ba chiar ești provocat să devii mai bun.

De fapt, la Afula m-am simțit pentru prima dată medic. Am simțit că posed un anumit instinct. S-ar putea ca practicarea medicinei la un nivel înalt să depindă de aceleași proprietăți înnăscute ale creierului ca și poezia: flexibilitate, putere asociativă, o gândire *outside the box*.

2016. După 53 de ani

Ce cred astăzi? Diagnosticul în medicină ține și de filozofie. Medicina la nivel înalt este și filozofie. Adevărul biologic e atât de variabil, încât un medic bun trebuie să fie asemenea unui filozof care caută și gândește soluțiile cele mai apropiate de adevăr, păstrând toate semnele de întrebare active, ca pe niște semnale luminoase. În plus, un medic bun trebuie să aibă și însușiri de psiholog. Să se poată identifica cu pacientul neajutorat din fața sa și, pe de altă parte, să se simtă destul de în largul lui, încât – dacă este cazul – să schimbe diagnosticul, să

renunțe complet la un diagnostic pe care el însuși l-a pus pacientului, la primul semn incomod de întrebare. Un semn care sugerează că pacientul are poate altceva decât ceea ce părea evident. Dacă ești un adevărat profesionist, diagnosticul evident devine numai o stație de la care nu încetezi să fii deschis și altor posibilități.

Greșești mai puțin când păstrezi un sentiment de vinovăție față de posibilitatea noastră de a înțelege complexitatea adevărului biologic.

De aceea, și astăzi cred că un doctor începător, dar cu calitățile înnăscute necesare meseriei, nu va face mai multe greșeli de judecată la început decât după ani și ani de experiență. Ca începător vei investi doar mai mult timp și mai multă energie și sudoare, dar vei fi un doctor bun și atunci. Nu vei comite erori inadmisibile.

Există totuși un anumit paradox care mă obsedează. Când ești de multă vreme un bun specialist într-un domeniu, acționezi fără să mai știi cum, dar *repede*, pentru că se aprind ușor toate acele circuite asociative create în creier pe parcursul anilor de practicare a profesiei. Chiar și semnele de întrebare rămase deschise, chiar și abordarea multilaterală a posibilităților de diagnostic – toate îți „vin“ de obicei *repede*. Elegant. Stârnești admirație și multe aplauze. Totuși, în ultimii zece ani mă tot întreb dacă această ușurință comodă produsă în creierul unui ins specializat într-o profesie („Eu nu caut, găsesc“, a spus Picasso) nu e asemănătoare cu lipsa de activitate a unui mușchi al corpului. Paradoxul este că, pe de-o parte, ai ajuns pe culmea profesionalismului. Stârnești aplauze cu o nonșalantă ușurință. Pe de altă parte, oare nu a fost înăbușit ceva din efervescența creierului care se zbătea odată în durerile nașterii profesionalismului? Oare „mușchii“ creierului nu sunt puși mult mai puțin în acțiune? Oare stimulul energetic al marilor îndoieli de început ale unui cercetător cinstit („Există două cuvinte cu aripi de gigant: *Nu știi*“, a scris într-un poem Szyborska) nu devine mai anemic în perioada de recunoaștere a valorii sale și a premiilor științifice? Oare nu te lenevești, oare creierul tău nu se blazează abia perceptibil, dar tot mai mult?

Poate că idealul ar fi ca, aflându-te pe culmea unei cariere, să-ți poți permite luxul s-o iei de la început într-o altă carieră, într-un alt domeniu. Tocmai atunci când ești legănat de „insuportabila ușurăta a ființei“ – pe bună dreptate – pe culmi ar trebui poate să părăsești totul. În anii creativi încă, să devii creativ în alt domeniu. Lupta cu un început umil, ca toate începuturile, nu ne-ar stârni o nouă furtună de adrenalină, de energie și tinerețe a creierului? Poate. *Poate* e un

cuvânt necesar. Lasă ferestrele deschise și camerei, și vântului.

Partea

Cea mai frumoasă

A corpului

Este

Mișcarea.

Sunt versurile pe care le-am scris atunci când, după ani și ani de practicare a medicinei, am reînceput să scriu poezie.

Înapoi la Afula și în 1963

În vremea aceea pacienții erau ținuți în spital o săptămână după operația de cataractă, dar aparatură de cabinet oftalmologic exista numai la o policlinică situată în centrul orașului Afula. Consultam acolo pacienții doar când erau externați din spital, adică după zece zile. I-am spus șefului meu că pacienții din Afula trebuie să se bucure de aceeași supraveghere ca pacienții din Tel Aviv. Șeful meu, un om care vorbea excepțional de frumos, era un stoic. „Riri, mi-a spus, decât să nu existe deloc medicină de ochi la spitalul din Afula, nu e mult mai bine că există și aici? Și cu toate astea e vorba de Afula. Dacă nu avem prăjituri, trebuie să mâncăm pâine! Nu există bani pentru aparatură.“

Nu m-am împăcat cu această idee și m-am dus la directorul administrativ al spitalului. Știam de la alții că e un om deosebit de puternic și sever, că el conduce totul cu o mână de fier. Se povestea că până și profesorii universitari tremurau în fața lui și nici nu primeau mare lucru din tot ce cereau pentru secția lor. „Nu sunt bani“ e un slogan care a rămas de actualitate.

— Uitați ce e, i-am spus cu voce tare și invocând în gând ajutorul unui Dumnezeu în care nu credeam, aș vrea să părăsesc spitalul!

L-am văzut că se schimbă la față. Mărise secția de ochi la peste douăzeci de paturi și nu găsisese deocamdată alți oftalmologi care să vină la Afula. Eram singurul medic. Aveam acest preț. Ori prezența mea, ori secția în sine.

Dar directorul administrativ și-a revenit repede în fire. Era din nou sigur pe el.

— S-a întâmplat ceva? Povestește-mi despre ce e vorba.

— Am venit aici să lucrez ca oftalmolog – i-am spus ca și cum asta era o noutate –, dar am impresia că sunt într-o piesă de teatru. Numai acolo joci rolul unui oftalmolog, nu controlezi cu adevărat pacienții cu aparatură medicală.

— De ce spui asta? Sala de operație e perfect utilată!

— Sala de operație da. Dar după ce bolnavul trece prin operația de cataractă îl controlăm cu lanterna. Nu poate fi controlat cum trebuie, zi de zi, nu există nici un cabinet utilat în spital, numai după opt, zece zile e văzut la cabinetul oftalmologic din oraș.

Apoi, cu obrăznicia celor 27 de ani ai mei, m-am uitat la el și l-am întrebat direct:

— Dacă mama dumneavoastră ar trece la noi printr-o operație de cataractă, ar dezvolta a doua zi semne de infecție la ochi și ar pierde ochiul din lipsă de tratament administrat la timp, atunci ați mai economisi oare cumpărarea de aparatură necesară?

Directorul administrativ cel teribil se făcu mai mic în scaun. Reușisem cu mama, dar mai interesant este că, pe parcursul celor trei ani cât am stat acolo, mi-a arătat afecțiuni, căldură sufletească și un fel de a-mi vorbi ca de la egal la egal.

Însă nu a mai trebuit să cumpere aparatură. Familia unui oftalmolog din Chicago – care se sinucisese aflând că are cancer – a pus toată aparatura cabinetului său în lăzi și a donat-o Israelului. Directorul ceruse de urgență aparatură pentru spitalul din Afula centralei Kupat Holim din Tel Aviv. Tocmai sosiseră acolo lăzile. Ne-au fost trimise nouă.

Dintr-odată, am avut un cabinet dotat cu o aparatură care nu exista încă nici în cele mai importante spitale din țară. Printre altele, un scaun ca în cabinetele dentare, care se orizontaliza sau se ridica și se cobora după necesități.

— Ioav, hai să mă ajuți să montăm scaunul și aparatele, că cine știe când va veni tehnicianul! i-am spus nerăbdătoare asistentului-șef al secției de ochi.

Putea să mă refuze? Asudăm, muncim din greu, citim prospectele și iată că scaunul în toată măreția lui stătea în picioare și, lângă el, masa rotativă cu aparatură de cercetat ochii. Prima pacientă din acea zi a fost o femeie corpulentă (deși originară din Paris). Cred că avea peste o sută de kilograme. Fusese operată de cataractă cu o zi în urmă. Am invitat-o să se așeze, am apăsat repetat pe un buton și deodată scaunul începe să urce și să urce și să urce și rămâne sus, la vreo jumătate de metru deasupra lămpii cu fantă, deasupra mea. Încep să apăs pe toate butoanele, citesc cartea de instrucțiuni, o liniștesc pe femeie, dar, indiferent pe ce apăs, scaunul nu se urnește din poziția maximală!

— *Mais qu'est-ce qui se passe, docteur, combien de temps je resterai comme ça?* mă întreabă, privindu-mă de sus, parizianca eșuată la Afula. (Măcar dac-aș

ști! îmi spun.) Îmi arunc iar ochii pe cartea cu instrucțiuni, Ioav, lângă mine, citește și el, parcă eram la templu și citeam din Cartea Sfântă. Apăsăm iar pe butoane. Cât optimism! E un aparat optimist care doar urcă!

— *Madame*, îi spun în franceză, nu avem încotro, e o pană de electricitate la aparat, vă vom ajuta să coborâți de pe scaun cu un scaun!

Luăm un scaun și lângă el punem un taburet ca o treaptă și pe alte două scaune ne suim eu și Ioav ca s-o ajutăm de sus. A fost o coborâre lină, fără ca pacienta să miște în mod periculos capul cu ochiul proaspăt operat.

— Nu există nimic superior tehnicii americane! îi spun mai târziu lui Ioav.

Singurul meu noroc a fost că n-a trecut pe acolo tocmai atunci directorul administrativ, să vadă și el cum progresăm de când cu noua aparatură!

După primul ghinion, am avut un cabinet bine dotat și impresionant. De două ori pe săptămână eram în sala de operație împreună cu șeful meu, iar în restul zilelor consultam pacienți la policlinică. Diagnosticarea cazurilor oftalmologice urgente e de obicei foarte ușoară. Nu asta era problema. În restul cazurilor, ori de câte ori era vorba de ceva complicat, îmi notam observațiile și invitam din nou pacientul peste o săptămână.

Între timp, căutam în cărțile bibliotecii și le telefonam la Tel Aviv sau la Ierusalim specialiștilor în acel subiect. Mă consultam cu ei. Când se întorcea pacientul după o săptămână, aveam deja o părere cristalizată despre caz, pregătisem un rezumat, hotărâsem la ce analize îl trimit și ce tratament îi prescriu între timp. Devenisem din primul an o autodidactă. Mă simțeam frustrată că nu sunt într-o clinică mare, cu profesori cărora să le pot pune întrebări. Totuși, mai târziu, când am revenit în regiunea Tel Aviv, am constatat că toți cei care aveau trei ani de specializare într-un mare spital erau mult mai puțin independenți decât mine. Să ai responsabilitatea pacienților de una singură de la început și să trebuiască să le rezolvi tu însăși problemele, să găsești ce are pacientul și cum trebuie tratat – acesta e un proces care solicită mult mai mult efort decât atunci când ți se dau ordine, când le ai pe toate de-a gata și dispui de un mentor. Dar la Afula devenisem o autodidactă și cred că acea luptă și foame de a învăța, acea independență în luarea hotărârilor au fost trepte spre profunzime și maturitate profesională. Un lucru pe care-l cauți singur și-l deslușești câștigă mult mai multă temeinicie.

O dată pe săptămână terminam lucrul la ora trei, ca să pot prinde autobuzul de Tel Aviv. Încă nu conduceam. Mă duceam să-i vizitez pe Muța, pe Tuțu și pe Pică la Bat Yam și mă reîntorceam la Tel Aviv, unde la ora opt seara începea

întâlnirea oftalmologilor din regiune, condusă de un profesor excepțional, profesorul Richard Stein. Știa totul și știa și să le predea altora ceea ce știa. Era mărunt și pipernicit, cu un nas coroiat proeminent, părea mult mai în vârstă decât era, dar îl întinereau mult ochii pătrunzători, sclipitori, jucăuși și malițioși. Nu tolera prostia și pe falșii profeți. Când vorbea sau polemiza, nici nu mai vedeai cât e de firav și în vârstă, sărea dintr-o parte în alta a scenei, își apăra ideile, își documenta frazele, ochii îi aruncau scânteii, îi ieșeau perle din gură, totul devenea sistematizat și logic. Toată medicina pe care o știu a început acolo, cu acest profesor genial, cu aceste polemici și cu reuniunile medicale unde, în pauză, întrebam și mă consultam în legătură cu pacienții mei din Afula. La ora unu noaptea eram înapoi la Afula și a doua zi reîncepeam lucrul la ora obișnuită.

Odată am audiat la Tel Aviv o conferință ținută de un renumit profesor elvețian care preda și în Tel Aviv, profesorul în psihiatrie Bodenheimer. Ne-a vorbit despre orbire psihică și ne-a povestit o întâmplare care mă urmărește până în ziua de azi. Încă n-am terminat să mă măsoz cu înțelesul ei tainic.

— *Mi-a fost adus un bărbat, T., la vreo patruzeci de ani – a spus profesorul –, un bărbat care declarase într-o bună zi: „Am orbit! De azi-dimineață nu mai văd nimic!“ Dar totul era perfect cu vederea lui. Avea orbire isterică. A fost internat. Se comporta ca un orb. Pipăia obiectele din jur. Nu putea merge singur. Nu reacționa la scene vizuale. Se uita în gol fără nici o expresie. Toate încercările de a-l face să vorbească despre problemele personale, despre el însuși, orice colaborare cu psihiatrului dăduseră greș. Se închisese în sine. Continua să fie orb. Tăcut și orb. Peste o lună l-au adus la mine. Știți ce? le-am spus doctorilor. Omul vrea să fie orb. Are motivele lui. Nu vrea să ni le împărtășească. Dar simte nevoia să fie orb. Hai să-i dăm această posibilitate! La dispoziția mea, în fiecare dimineață bolnavului i se legau ochii cu o banderolă neagră. Devenea cu adevărat orb. T. nu s-a împotrivit deloc. Era realmente orb toată ziua. Numai seara îi scoteau banderola, când se culca. După o lună, în mijlocul zilei, când l-au adus la consultația cu psihiatrul său, a declarat: „Am început să văd din nou!“ (Era încă legat la ochi.) I s-a scos fașa de pe ochi și de data aceasta a început să răspundă la întrebările psihiatrului și să colaboreze la procesul de descărcare emoțională și de vindecare. A doua săptămână a putut fi externat, a rămas în supraveghere, dar se vindecase – își termină profesorul Bodenheimer prelegerea.*

Încă mă mai gândesc la fraza profesorului: „Dacă simte nevoia să fie orb, hai să-i dăm această posibilitate!“ Încă mai am de găsit înțelesuri! Încă înțeleg și nu

înțeleg, dar cred că a fost un tratament genial. Mai târziu, când am lucrat la un mare spital și locuiam deja la Tel Aviv, nu mă mai duceam totdeauna la aceste ședințe săptămânale, dar cât am fost la Afula nu am lipsit o singură dată, fie vară, fie iarnă.

Din toată cariera mea, cei trei ani petrecuți la Afula sunt pentru mine cei mai importanți, căci acolo am internalizat faptul că sunt medic, m-am bucurat că exist ca medic și că pot într-adevăr ajuta. În oricare alt loc unde am lucrat după aceea ar fi putut fi și altcineva în locul meu. La spitalul din Afula nu mai exista atunci alt oftalmolog. Niciodată n-aș fi crezut asta despre mine, dar numai datorită prezenței mele acolo un număr de oameni nu au orbit sau nu au murit. Asta e medicina, cred.

Abia venisem în Afula și lucram la policlinica din oraș. Ultimul pacient plecase când, deodată, a intrat pe ușa rămasă deschisă una dintre cele mai impozante femei pe care le văzusem vreodată. Era de-a dreptul maiestuoasă și eleganța ei părea naturală, înnăscută. Înaltă, dreaptă, cu un corp frumos, fața-i era luminoasă, ovală, fruntea înaltă, sprâncenele bine arcuite și ochii calzi, buni și cercetători. Dar dincolo de frumusețea ochilor citeai undeva, în adâncul lor, o urmă de tristețe. Entuziasm și reținere bine cumpănite. O gură cu un zâmbet care fermeca, dar și dădea de gândit. Parcă se sfia să zâmbească până la capăt. Nu vedeam ce legătură poate avea o astfel de femeie – o adevărată *lady* – cu Afula și cu acea policlinică modestă, situată lângă linia de tren ruginite care de mult nu mai duceau călători spre Beirut. Acolo, la Afula, eram în plină provincie. Ea părea Roma, Parisul și Londra laolaltă.

— Sunt Matilda Tansanu – a spus într-o românească fără urmă de accent moldovenesc –, m-am născut la Roman și trăiesc în Israel din 1949. Eu și soțul meu suntem optometriști și avem un magazin de optică în Afula, situat dincolo de linia de cale ferată. Aș vrea să vă invit cu familia la noi la masă și să ne vizitați magazinul.

M-am bucurat. Nu o simțeam străină. Aveam senzația inexplicabilă că de fapt o revedeam, că nu era prima oară când stăteam de vorbă.

Seara i-am spus lui Titel:

— Am întâlnit o femeie remarcabilă! Are cu doi ani mai puțin ca Muța, dar e atât de tânără pe dinăuntru!

Așa a intrat Matilda în viața mea. De câte ori o vedeam, mă bucuram. Când intra pe ușă îmi dădea senzația că, în ciuda junglei, mai există ceva. Ceva

frumos, ceva lipsit de banalitate. Era cea mai maternă femeie din lume, chiar dacă n-a putut să aibă ea însăși copii. De obicei, o pereche, când simte lipsa unui copil, adoptă unul. Mie mi-a lipsit totdeauna o mamă care să nu fie copil, la care să pot să alerg, să râd, să vorbesc, să fiu eu însămi. Să fiu copil. Mi-a venit ideea s-o adopt eu pe Matilda ca mamă. Ca mamă a copilului singur care am fost. Un copil-mamă a mamei mele.

De-atunci și până a murit, de-a lungul a peste 40 de ani, am simțit-o ca pe o mamă. Eram fericită, pentru prima oară știam ce înseamnă un astfel de sentiment minunat. Că pot alerga la ea, că mă va primi așa cum sunt, că înțelege dincolo de cuvinte ce se petrece cu mine. Că admiră ceea ce simt și când tac, și mai ales când zâmbesc, dar pe undeva plâng. Că mă va ajuta. Că va spune ce trebuie să spună o mamă.

1980

Matildei Tansanu i-am dedicat una dintre primele poezii scrise în limba ebraică. Poezia pe care am intitulat-o *Maternitate*. „Uneori / există o femeie / cea mai maternă din lume / chiar dacă nu a putut / să aibă copii. / Uneori / există o femeie fără copii / pe care o adopți ca mamă / și îți dăruiește lumea / de-a lungul și de-a latul / de parcă ar fi lumea un loc / făcut pentru aripi / iar tu redevii un copil mic / liber să fii tu însuși / fericit / cu întârziere. / Uneori / există o femeie cu totul străină / care te naște / și te mai doare încă.“

Iar înapoi la 1963

A doua zi am vizitat magazinul de optică și seara am fost invitați la Matilda acasă. Iosef, soțul ei, nu-i semăna absolut deloc. Era negricios, scund și foarte slab. Obrajii îi erau supti și ochii adânciți în orbite. Era un om foarte bun, cu multă inteligență emoțională, dar mult mai simplu, nu avea nimic din apariția aristocratică, din rafinamentul intelectual și felul Matildei de a vorbi.

Însă lui Iosef nu-i vorbea cu căldură, ci foarte politicos, parcă din datoria pe care o are o soție față de soțul ei. Îl tolera. Niciodată nu i se adresa altfel decât cu „Tansanu“. Și spunea Tansanu din vârful buzelor.

La Roman, la începutul anului 1927, Matilda, care avea 14 ani, era cea mai mare dintre cele patru surori rămase orfane de tată. Situația materială a familiei s-a înrăutățit de la o zi la alta și mama Matildei a fost nevoită să închirieze una

dintre camerele casei lor ca să aibă un venit.

Matilda devenise o fată de o frumusețe tulburătoare și, când a împlinit 18 ani, a fost curtată de viitorul mare dirijor Celibadache și de un doctor foarte reușit. Dar pe-atunci fetele se căsătoreau cu astfel de personalități numai dacă aveau dotă mare. Mama Matildei îi închiriasse tocmai atunci o cameră lui Iosef, un ceasornicar care, devenind comunist, era mereu arestat și trăia de la o eliberare din închisoare la alta. El s-a îndrăgostit nebunește de Matilda. Matilda era nu numai frumoasă, dar și cerebrală, cu un simț al datoriei atât de dezvoltat, încât devenise aproape un defect. Multe fete din Roman nu se căsătoresc din dragoste – și-a spus –, la noi în casă sunt încă trei surori de măritat. Am datoria să-i ușurez mamei situația. A acceptat cererea în căsătorie, dar nu s-a simțit niciodată atrasă de Iosef. El era nebun după ea, și asta a fost tragedia acestei căsnicii. Doi oameni, fiecare bun și înzestrat, dar care nu aveau nimic în comun sufletește. Fiecare trăia în alt univers.

La prima masă la care fuseserăm invitați, la ea și la Iosef acasă, stăteam așezată vizavi de Matilda și o priveam. Deodată am văzut-o de parcă ar fi fost o operă de artă, o statuie acoperită cu o pânză până la vernisaj. Numai că impresia mea era că pânza avea drept scop s-o acopere pe Matilda nu de vizitatori, ci de ea însăși. Era evident că devenise o *self-made woman*, că era cosmopolită, că gândurile ei aveau aripi. Tot timpul învăța în profesia ei de optician și absolvea cursuri noi în țară și în străinătate. Se vedea că are mult temperament, pe care-l ținea în frâu, că nu-i displăceau deloc bărbații. Că subconștientul i se afla în fiecare clipă în căutarea și în întâmpinarea unei ființe-pereche, că resimțea frustrarea, dar, pe de altă parte, avea conștiința complet liniștită când se culca lângă un om căruia nu-i suferea atingerea. Acel oraș provincial, Roman, în care nu mai trăia de o viață, îi dicta și astăzi legile de comportament personal. Flirtase de atâtea ori cu ideea divorțului, dar se speriasse, ea, atât de curajoasă și neprovincială, nu dusesese această idee niciodată până la capăt, căci comportamentul ei trebuia să fie controlat, exemplar, să nu aibă nimeni nimic de zis. Dar cei care trebuiau neapărat să nu aibă nimic de zis, cine erau ei? Știa că nici unul nu avea nici cea mai mică importanță în ochii ei, și totuși formau o agoră de care se temea, de a cărei aprobare avea nevoie ca de un certificat. Pânza țesută la Roman încă acoperea opera de artă unică a vieții ei. Încă n-o putea da la o parte. Toată viața ei adevărată se ascundea sub pânză. Și îi scăpa din mâini nu pânza, ci viața.

Odată i-am spus: „Matilda, dacă ar apărea acum lângă noi regina Angliei,

poate că ea n-ar ști exact ce atitudine și ce gest trebuie să facă, dar tu, cu grația ta naturală, ai ști exact cum trebuie să te porți și ce trebuie să spui!“ Era atât de neprovincială din naștere, în ciuda orașelului Roman din Moldova, de care mai ținea cont pe undeva.

Aflând că mă duc o dată pe săptămână la Tel Aviv, Iosef mi-a spus că are acolo o întâlnire de afaceri a doua zi și s-a oferit să mă ducă cu mașina. Pe drum am auzit una dintre cele mai interesante și triste povești care, printr-un complex de împrejurări, i se întâmplase tocmai lui. Din păcate.

Povestea lui Iosef

Aveam 16 ani când s-au năpustit asupra mea niște colegi de clasă: „Jidanule!“ mi-au spus printre alte înjurături. Am văzut roșu înaintea ochilor. Am dat în ei. A ieșit o încăierare, a venit poliția și m-a arestat. Pentru o noapte. Dar a fost o noapte care mi-a schimbat viața! Părinții mei erau oameni săraci și nu prea învățați. În celula de închisoare în care am fost introdus era un singur om. Un bărbat de vreo 40 de ani, care a început imediat să-mi vorbească. Am rămas uluit. Nu un astfel de om cult mă așteptam să întâlnesc acolo. Mi-a povestit și mi-a povestit despre Manifestul Partidului Comunist, despre cauză, despre faptul că numai într-o societate comunistă vor fi rezolvate problema rasială și inegalitatea socială. Era prima oară când auzeam astfel de lucruri. Sunau extraordinar. „Eu nu voi fi eliberat mâine, ca tine, pe mine mă vor condamna la ani grei, dar uite o adresă. Învaț-o pe de rost. Cum te eliberezi, te duci acolo, le spui că eu te-am trimis. E o celulă a Partidului Comunist care e în ilegalitate în România. Fii prudent. Ei te vor îndruma și vei înțelege altfel lucrurile.“ Eram atât de flatat că un om matur, un intelectual stătea de vorbă cu mine ca de la egal la egal, iar explicațiile lui despre o societate a viitorului, dreaptă și frumoasă, mă entuziasmaseră. Cum am ieșit din închisoare am contactat celula de partid și am primit sarcina să împart manifeste incendiare prin oraș. Am fost prins și arestat – și asta a fost începutul. Eram deja drogat cu comunism cum sunt drogați alții cu morfină și cocaină. Nu mai aveam scăpare. Cum ieșeam din închisoare, începeam iar activitatea comunistă, eram prins, bătut, condamnat. Când eram eliberat, treceam la acțiuni din ce în ce mai complicate și mai rău văzute, până eram prins iar. Nu exista închisoare în România în care să nu fi stat, fusesem coleg cu renumiții de mai târziu, Gheorghiu-Dej și alții ca el. Odată, partidul mi-a cerut să întreprind o acțiune

sub un nume fals. Poliția m-a arestat și au vrut să mă facă să recunosc că, de fapt, mă cheamă Iosef Tansanu. Să-mi trădez camarazii. M-au bătut cumplit, dar am susținut mai departe că sunt acel altcineva fictiv. Până la urmă, am făcut greva foamei. Când eram aproape pe moarte, alungit pe o targă după 20 de zile de post, au adus-o în celulă pe mama. „Iosef, nu mă recunoști?” a spus mama și a izbucnit în plâns văzând cum arăt. „Cine sunteți dumneavoastră?” i-am răspuns. „Nu v-am mai văzut în viața mea!” Când am fost eliberat din închisoare, după doi ani, am aflat că mama murise nu la mult timp după vizita din închisoare. Nu-mi pot ierta ce i-am făcut, o am pe conștiință, dar chestiunea era simplă atunci pentru mine. Eu, venit dintr-o familie săracă, căpătasem importanță în ochii mei. Eram cineva. Îndeplineam misiuni grele, înduram chinuri de nedescris și bătaii în închisoare, dar iată că eu, Iosef Tansanu, reușeam să rezist torturilor și să nu-mi trădez camarazii, îmi dovedeam mie însumi ce important sunt!

Într-una dintre perioadele mai lungi, când eram liber, am închiriat camera de la mama Matildei și am învățat meseria de ceasornicar. Ne-am căsătorit, dar destul de repede a venit războiul. Pe mine m-au trimis la Vapniarka ca evreu și comunist. Acolo ne-au hrănit cu mazăre furajeră, care i-a omorât pe o parte dintre prizonieri și le-a provocat invaliditate celor rămași în viață. Eu am picioarele mai slabe de-atunci. Oricum, faptul că am rămas în viață e o întâmplare. Odată m-au trimis cu un pluton de soldați să fiu împușcat. Mergeam printre ei și mă gândeam la viața mea și îmi luam rămas-bun în gând de la Matilda. Deodată englezii au bombardat locul, soldații au fugit și așa am rămas în viață.

După război m-am reîntors, am găsit-o pe Matilda și am fost imediat contactat de tovarășii mei din partid. Unul dintre primele cuie bătute în sicriul concepțiilor mele de până atunci a fost că partidul îmi cerea să-mi schimb numele, să iau un alt nume în loc de Iosef. Numai evreii purtau numele acesta în România, ar fi bătut la ochi că sunt evreu. Nu am acceptat să-mi schimb numele. Cu numele Iosef Tansanu am făcut toate închisorile din România – mi-am spus –, evreul Iosef a fost bun să facă închisoare și acum, în comunism, trebuie să ascund faptul că sunt evreu? M-au făcut secretar de partid, dar încetul cu încetul și, trebuie s-o recunosc, ajutat mult de remarcile Matildei despre comunism, de care înainte nu ținusem cont, am văzut tot ce era rău și înainte, dar nu vrusesem să văd. În 1948, conducerea partidului mi-a propus să mă trimită la Moscova, la o școală înaltă de partid, și, când o să mă întorc, aveau

să mă numească ministru, unul foarte important. M-am speriat, dar Matilda a avut o idee strălucită. Am pus-o în practică. M-am dus la partid și le-am spus: „Tovarăși! Sunt măgulit de onoarea pe care mi-o faceți, dar mă simt încă foarte tânăr și vreau să mai slujesc partidul în misiuni grele, am timp de onoruri după aceea. Ce-ar fi să mă trimiteți în Israel să ajut acolo la înființarea unei celule puternice de partid?“

Ideea le-a surâs. De altfel, întotdeauna au încercat să trimită spioni și aliați în țări capitaliste.

Așa am ajuns în 1949 în Israel. Situația era aici foarte proastă. Matilda a lucrat întâi ca bucătăreasă la un moshav, iar eu, așa invalid cum am rămas de la Vapniarka, am lucrat ca muncitor la – cred – toate șoselele din Israel. Muncă fizică grea și la temperaturi ridicate. În prima lună după sosirea în Israel, am fost contactat de un tovarăș de la Partidul Comunist Israelian. Voiau să-mi dea o leafă foarte mare și să începem colaborarea. I-am spus că a greșit adresa și că nu mai vreau să am de-a face cu comunismul.

— Lasă, Iosef Tansanu, că va veni comunismul la putere și în Israel și ne vom mai socoti noi! O să regreti amarnic!

Și cu aceste amenințări s-a îndepărtat, și eu am continuat să lucrez la toate șoselele de aici, dar nu am mai auzit de Partidul Comunist și de tovarășii lui. Pe urmă am învățat optometria și cu timpul am deschis magazinul din Afula. Prezența Matildei în magazin, spiritul ei comercial și faptul că stăpânește perfect engleza, franceza și germana, în afară de română și ebraică, de asemenea talentul tehnic incredibil pe care mi l-am descoperit și felul serios de a lucra – toate acestea au făcut repede din noi niște oameni foarte bine situați, dar...

— Dar? îl întreb.

— Dar acum, că pot să-mi permit orice, simt puternic regretul că am pierdut cei mai frumoși ani din viață – 23 de ani – pentru o cauză nevalabilă, falsă, diabolică, mama mea a murit din cauza mea, am vrut să cred că sunt un om superior, că rezist la orice tortură; de fapt mă simțeam atât de mărunț, încât aveam nevoie de comuniști ca de o confirmare a valorii mele personale. Tot ce-am pierdut nu se mai poate recupera, faptul că azi mi se dă mână liberă să fac orice nu înseamnă că am vreo dorință să profit cât de cât de viață. Am mulți bani, satisfacție profesională, oamenii mă stimează, nu mă doare capul pentru viitor, dar în mine a murit ceva. Nu mai am dorințe. Nu-mi trebuie nimic. Dacă aș putea numai să mă întorc la acei ani pierduți, să-i schimb, să-i trăiesc! Să-i

iau înapoi!

Spunea toate acestea de parcă era vorba de altcineva, resemnat, zâmbind a pagubă. Liniștit, prea liniștit.

Am ajuns la Tel Aviv. Iosef era un om care funcționa bine aparent, dar – ca la ceasornicele pe care învățase cândva să le repare – ceva, un arc în sinea lui era stricat. Murise pe dinăuntru și o știa. Eram empatică la tristețea lui. Aveam o stimă enormă pentru el, nu mulți oameni ar fi renunțat să primească leafă de la Partidul Comunist și ar fi continuat să facă muncă grea și să construiască șosele. Oricare altul și-ar fi spus: Dacă tot am suferit atâta prin închisori, măcar acum să profit! Iau banii lunar și mă prefac că-i servesc, dar de fapt doar profit de bani. Așa ar fi reacționat majoritatea oamenilor. Nu Iosef. În anii următori a continuat să fie foarte sus în ochii mei. Era un răstignit. Își purta crucea. Nu s-a văitat niciodată față de mine sau de alții, dar viața lui lăuntrică era tristă, lipsită de motivații. Poate de aceea era un om bun, suferința îi face pe oameni ori foarte buni, ori foarte răi.

Peste ani, când s-a îmbolnăvit și a fost internat în spitale aflate departe de Afula, Matilda nu s-a mișcat de lângă patul lui și l-a îngrijit zi și noapte cu un devotament excepțional. L-a dus la cei mai buni doctori din țară. A făcut mai mult decât ar fi putut face chiar și o femeie care l-ar fi adorat. Niciodată nu poți înțelege prea bine oamenii. Continua să-i spună „Tansanu“. Nu i-a spus Iosef nici măcar o singură dată. Dar tot timpul se întreba dacă mai poate face ceva pentru el, dacă a făcut destul. În realitate, a făcut tot ce e omenește posibil și mai mult decât atât. Numai să iubești, dacă nu simți asta – nu e omenește posibil.

7 iunie 1964

S-a născut băiatul meu, Ari. A fost tot o naștere foarte ușoară, mă simțeam prost față de celelalte șase femei care începuseră travaliul în sala comună. Eu am fost ultima venită, ele erau de câteva ore acolo și au rămas încă multe ore, în timp ce eu, din clipa în care m-am culcat pe masă, am născut din nou într-o jumătate de oră, nici nu a mai fost timp să mi se ia tensiunea și pulsul, și am fost imediat scoasă din sala de nașteri. Însă acum, după patru ani de Israel, mă cunoșteau toți, părinții și socrii mei erau aici, prietenii și doctorii de la locul de muncă au fost cu toții lângă mine, m-au înconjurat cu dragostea lor. Nașterea s-a desfășurat de data aceasta nu în limba engleză, ci în ebraica pe care o știam bine.

Copilul avea exact greutatea lui Ruthie când s-a născut, 3750 de grame, și era frumos și vioi. Semăna mult cu tatăl meu, care era foarte mândru de asta. Ari avea câteva zile când, deodată, s-a deschis ușa și a intrat șeful secției de ginecologie și obstetrică ca să mă viziteze.

— Riri, spune el, să știi că eu, personal, vreau să-i fac băiețelului tău operația de circumcizie. Știi cât te prețuiesc!

Îi mulțumesc, și a doua zi mă duc cu bebelușul la sala de operație, îmi e tare milă de el, dar cine a spus că trebuie să fie ușor să fii evreu? Vine profesorul cu asistentul lui, se spală pe mâini vreo zece minute (mi s-au părut zece ore), „împachetează“ în feșe picioarele lui Ari ca să nu se miște, iar eu sunt pământie de spaimă când, deodată, mi se adresează:

— Lasă, Riri, o să treacă repede, știi cât te apreciez eu pe tine, ești atât de tânără și de talentată! Să știi că *eu de douăzeci de ani n-am mai făcut unui copil circumcizie*, dar pe tine te stimez așa de mult, că vreau să-i fac chiar eu copilului tău circumcizia!

— După douăzeci de ani? bolborosesc eu distrusă. Cu temperamentul meu latin, aș vrea să-i smulg copilul și să fug, dar Titel îmi ghicește gândurile și mă duce în altă cameră.

— Riri, e prea târziu. Să sperăm că va fi în regulă.

L-au luat deci pe Ari, iar când l-au readus nu plângea, părea chiar mulțumit, nu știu de ce! Poate îi dăduseră o bomboană, mi-am spus.

— Așa ești tu, te sperii! mi-a zis Titel.

1966

Acesta a fost anul când ne-am schimbat numele de familie din Sussman în Manor. Până atunci pe copii îi chema Ruth și Ari Sussman.

Dar în 1966 Ruthie trebuia să meargă la școală. Avea deja șase anișori.

— Titel, ca să corectăm numele din *Sussman* (*sus* însemnând *cal* în ebraică), așa cum din greșeală ni l-au scris la Lod, în 1960, în loc de *Zussman*, este necesară aceeași procedura lungă ca și la schimbarea totală a numelui.

— De ce trebuie să-l schimbăm? s-a mirat Titel.

— Copiii sunt cruzi, să nu râdă de Ruthie și s-o strige cal! Hai să ne luăm un nume ușor de pronunțat aici și israelian! Mie-mi place foarte mult numele de familie al lui Amos!

— Întrebă-l, a spus Titel laconic.

Amos Manor a fost încântat.

— Foarte bine, a spus el, doi oameni tineri și talentați ca voi o să luați numele de Manor. Să-l purtați cu plăcere! Sunt mândru!

Așa am ajuns Manor, dar cel mai important lucru e că copiii mei au avut la școală numele frumoase de Ruth și Ari Manor.

1968

Virgil Montareanu, acel mare iubitor de cărți și de oameni, ajunsese de câțiva ani în Israel împreună cu Mary și încercase să-și deschidă o nouă editură, dar am înțeles că fusese înșelat de parteneri și a eșuat după ce publicase câteva cărți. Făcuse cancer generalizat și, la ultima vizită pe care i-am făcut-o, s-a uitat lung la mine, știa că ne despărțim, și mi-a spus ceva uluitor pentru un om atât de optimist și care păstrase intact acel copil lăuntric, în ciuda anilor. M-a privit lung și mi-a spus: „Riri, oamenii sunt răi!“

El, Virgil, mi-a lăsat aceste cuvinte cu limbă de moarte! Testamentul unui optimist? Luciditate? Metastază la creier în centrul optimismului – dacă există? Dar, dacă ajunsese la aceste concluzii, poate că într-adevăr oamenii sunt răi. Poate. Virgil era un mare iubitor de cărți și *de oameni*. Am căutat în Israel o fotografie a frumosului și carismaticului Virgil, dar Mary se recăsătorise după moartea lui și apoi murise și ea și n-am putut găsi nicăieri în familie pe cineva care să-i aibă fotografia. Dacă aș fi avut talent, aș fi putut să-i desenez portretul. Un portret care ar fi spus mult și despre căldura lui interioară.

1972

Când am împlinit 37 de ani a murit tata, la un an după ce murise bunicul. Era cu o săptămână înainte de 15 noiembrie, ziua lui de naștere. Îi mai lipsea o săptămână până să împlinească 70 de ani.

Nu i-a fost deloc ușor în Israel. În România dăduse bani rudei unor oameni bogați din Israel, i s-a spus că va primi banii înapoi aici, dar nu i-a mai primit. Încercase să-și deschidă un magazin cu un asociat, dar a fost înșelat și a pierdut banii. A trăit 10 ani în Israel și, așa cum presimțise, acesta a fost singurul loc din viața lui unde nu a reușit. Nu cunoștea limba și obiceiurile. Luase reprezentanța unei firme de produse cosmetice, mergea prin magazine să le desfacă și a putut să-și întrețină, de bine, de rău, familia de trei persoane. Nu s-a văitat niciodată de

schimbarea în rău a situației lui sau de oboseală, sau de faptul că locuiește într-un oraș periferic. În apartamentul de două camere pe care-l aveau, îi dăduse dormitorul bunicului, iar el și mama dormeau în salon. Invers decât pe Calea Victoriei.

Mie nu-mi păsa de suma mică de bani pe care o câștiga lunar, dar îmi păsa și mă durea faptul că în România lumea îi spusese „domnul Aberfeld“ cu mult respect și se bucurase de o mare considerație, iar în Israel era doar un oarecare domn în vârstă. Mă durea pentru el. Reușise să scoată o sumă mică de bani din România și o păstra pentru viitor, dar în 1971, când am cumpărat în Tel Aviv apartamentul în care locuiesc și astăzi, nu a fost om mai fericit ca el. „Lala, copiii noștri vor sta în Tel Aviv!“ spunea, și mi-a dat o parte din banii de apartament. Apartamentul fiind la etajul trei fără ascensor, tata a măsurat înălțimea treptei și a spus că, deocamdată, vor putea să urce ușor, dar ce va fi mai târziu? De fapt, când pleca de la mine, cobora treptele ca un sportiv, două câte două. Se mișca la 69 de ani ca la 30. Dar, de când măsurase înălțimea treptelor, a mai avut de trăit doar un an.

Cu o săptămână înainte de a se prăpădi în urma unui cancer, era foarte slăbit și stătea culcat tot timpul. Trebuia să-i duc un medicament de la farmacia spitalului. Titel a venit să mă ia de la serviciu, dar, când să mă urc în mașină, m-am împiedicat de o piatră și am căzut rănindu-mă la genunchi.

Când am ajuns la părinți, în Bat Yam, am simțit că nu pot urca scările din cauza durerilor de la genunchi. L-am trimis pe Titel cu medicamentul și eu am așteptat în mașină. Deodată îl văd pe tata în pijama cum coboară scara spre mașina în care eram. Când a auzit că sunt rănită, s-a dat jos din pat și a coborât trei etaje ca să vadă cum mă simt după căzătură! Nici un protest nu l-a făcut să renunțe. A părăsit patul în starea lui de slăbiciune și a venit să mă vadă și să mă îmbrățișeze.

Înainte să fie operat, i-a lăsat mamei o scrisoare, pe care – fiindcă mama e personajul principal în această piesă din care nu înțeleg nimic nici azi – o reproduc. Sau poate o reproduc și fiindcă tata – un *self-made man* – era totodată un om atât de viu și de generos, iar eu nu i-am spus niciodată că-l apreciez ca pe unul dintre cei mai energici și neprovinciali oameni pe care i-am cunoscut, un om cu mulți prieteni și multe sfere de interes. În tinerețe a scris și poezii, a lucrat ca ziarist sub pseudonimul despre care am pomenit, Camil Borceanu, și a fost campion pe țară la jocul de table. Mi-am adus aminte cât de mândră mergeam la curse cu tata, ținându-l de mână, și cum – când devenise proprietarul unui cal

împreună cu un prieten – îi puneam mereu aceeași întrebare: „Tuțu, care parte a calului este a ta și care a prietenului tău? Cine are capul și cine are coada?“ Amândoi râdeam, calul nu înțelegea care-i problema. Mi-am adus aminte cum tata îi cumpără mamei câte o rochie nouă pentru curse și eu – fetiță de nouă ani – îi spuneam: „Mamă, ai o rochie nouă așa de frumoasă, de ce-ți pui iar la curse rochia pe care o porți în fiecare săptămână?“ „Nu vreau să se uite toți la rochia mea, nu mă simt bine cu ceva nou“, răspundea mama.

Îmi pare rău și că nu i-am spus niciodată tatei cât îl prețuiesc fiindcă, în 1967, atunci când toți eram amețiți în Israel de victoria din Războiul de Șase Zile, el ne-a contrazis de la început, a văzut lucrurile clar și a prezis tot ce se va întâmpla după această victorie *à la Pyrrhus*.

În noiembrie 1972, cu câteva zile înainte de a împlini 70 de ani, am venit să-l iau pe tata de acasă și să-l duc din nou la spital. Trebuia să se interneze a doua oară. În puținul timp în care stătuse acasă, se rezezise până în oraș să ne cumpere cadou aparate de aer condiționat pentru tot apartamentul nostru. Pe-atunci era ceva abia introdus pe piața de aici și foarte costisitor. M-a întrebat dacă veniseră să ne monteze aparatele.

— Vor veni mâine, i-am răspuns. Dar să știi că nu trebuia să cheltuiești atât.

— Asta a fost plăcerea mea! mi-a spus. Aveați mare nevoie de aer condiționat.

De ce nu i-am spus că veniseră deja, că ne-au montat aparatele și cât de bine ne simțim în casa cu aerul condiționat deschis, că ni se schimbase viața?

— Vor veni mâine, i-am spus. De altfel, doctorii mă asiguraseră că mai avea câteva luni bune de trăit. Tata și-a ales cu minuțiozitate din bibliotecă un maldăr de cărți și niște reviste *Paris Match*, ca să aibă ce citi la spital. Romanul *Papillon* a fost ultima carte pe care a citit-o. La spital i-am arătat primul articol medical care îmi fusese publicat exact în acea lună în *American Journal of Ophthalmology*. Tocmai primisem revista. S-a uitat la articolul meu, l-a citit și mi-a spus:

— Dacă ți-au publicat deja un articol în America, ai să ajungi departe.

— Ce tot spui, tată! i-am zis, dar el credea în mine.

Era sigur că voi deveni profesor universitar atunci când nici nu visam la o carieră medicală internațională. Nu mai lăsa revista medicală din mâini. O privea și zâmbea fericit. A murit a doua zi.

Înainte de operație îi lăsase această scrisoare mamei. O reproduc în întregime și fără nici o schimbare.

Iubita și neprețuita mea Lala,

Nu știi, scumpo, ce să îți scriu. Sunt în mâna Domnului și totul este posibil.

Tu ai fost și ești zâna mea din povești, nu ți-am spus-o atât – și regret! –, dar tu ai fost și ești toată viața mea.

Mi-ai dăruit cele mai frumoase clipe din viață, te-am iubit din tot sufletul meu și nu ți-a fost întotdeauna prea ușor cu mine, dar bunătatea ta nemărginită, vorba ta dulce și mângâietoare, siguranța de a trece prin viață cu o femeie înțelegătoare și inteligentă, cu judecată clară și dreaptă, și pe deasupra frumoasă și dulce ca tine, m-au călăuzit aproape 38 de ani, zi de zi și noapte de noapte, prin toate hăurile și grijile vieții.

Ai fost pentru mine mereu, scumpa și iubita mea Lala, ca un far luminos și o binecuvântare a cerului.

Și acum nimeni nu știe ce poate fi, poate vine pentru mine trista zi a despărțirii.

Fii curajoasă, iubita mea, veșnica și unica mea dragoste, și nu plânge.

Doresc să treci totul cu bine, ai copiii cu tine și vreau să îți refaci cât de cât viața, ești încă atât de tânără și frumoasă.

Te sărut pe tine și pe scumpii noștri copii, dar ultimul meu gând este numai și numai pentru tine.

Carol

Mi-am adus aminte cum Tuțu cobora totdeauna primul din autobuz, se întorcea cu fața spre ușa autobuzului și îi întindea brațele mamei. Ea cobora de sus ca o regină, de-a dreptul în brațele lui. Cât de mult trebuie să-l fi durut gândul că nu va mai putea face asta, că nu va mai fi acolo când mama va coborî din autobuz. Că va trebui să se măsoare singură cu pericolul coborârii.

I-am spus mamei. I-am spus că tata a murit. „Ce o să fie cu mine?” a întrebat. Asta a fost prima ei întrebare.

I-am dat scrisoarea de dragoste a tatei.

Apoi mama a spus că nu se mai întoarce în apartamentul unde a locuit cu Pică și cu Tuțu. A rămas la noi. Se simțea acasă, cred, cu noi și cu copiii. Avea multă grijă de ei. De asemenea, Lizica, buna ei prietenă, locuia lângă mine, era o femeie foarte bună și îi era milă de mama. Își lăsa soțul singur și stătea ore întregi s-o consoleze. Mama plângea și a umblat tot anul îmbrăcată în negru, cu toate că în Israel nu se obișnuiește să porți doliu mai mult de o săptămână. Când venea sâmbăta, voiam să ne ducem cu copiii și cu alte familii de prieteni care

aveau copii la picnicuri sau în pădure sau pe malul mării și o imploram mereu pe mama să vină cu noi.

— Nu vreau să vin, am rămas singură, lua-m-ar moartea să mă ia!

— Mamă, ești cu noi, cum să fii singură? îi spuneam.

Insistam să vină. Nu voia. Aranjam mâncarea, pregăteam copiii și în clipa când eu, Titel și copiii voiam să ieșim pe ușă, mama, din tot apartamentul de patru camere și terase, venea tocmai lângă acea ușă și începea să plângă!

— Rămân singură, rămân singură! spunea și plângea exact lângă ușa de la intrare în apartament.

— Mamă, dar am vrut să te iau cu noi!

— Nu-mi arde de plimbări! spunea mama și continua să plângă.

Dacă n-ar fi fost copiii, probabil că aș fi rămas acasă, dar chiar și pe malul mării sau în pădure, cu prietenii și cu copiii, mă obseda plânsul mamei, în ce hal fusesem nevoită să o las. Tot aveam mare noroc cu Lizica, care-i vorbea mamei ca cel mai bun psiholog și o mai liniștea.

1973

Într-o zi, o doamnă din Bat Yam, unde locuise mama, a telefonat să ne spună că la Hadera se afla un văduv foarte simpatic, Saul, care o cunoscuse pe mama în urmă cu 30 de ani la București, el fiind fratele soției celui mai bun prieten al tatălui meu din copilărie. Acum copiii lui Saul s-au căsătorit și el ar vrea să-și refacă viața.

Pe scurt, Saul a venit la Tel Aviv și s-a întâlnit cu mama la cofetăria Rowal. Apoi mama, care ne ruga s-o ducem peste tot unde avea nevoie, căci nu putea să se descurce singură neștiind limba ebraică, a luat trei autobuze SINGURĂ și a ajuns cu bine la Saul, în orașul Hadera, să-l viziteze. Peste o lună s-au căsătorit, la un an și o lună de la moartea tatei, dar înainte de nuntă a trebuit să aducă un certificat cum că a fost la baia ritualică care se face la evrei înainte de căsătorie.

— O femeie de vârsta mea trebuie să facă baie la *mikveh*? s-a mirat mama.

Trebuia! Eu nu puteam lipsi în acea zi de la spital, și atunci mama s-a dus la baia ritualică de dinainte de nuntă însoțită de ginerele ei, Titel, și nu au lipsit pe această temă motivele de răs. După baia ritualică și după nuntă, am invitat familiile și prietenii la mine ca să sărbătorim evenimentul atunci când proaspăt căsătoriții au venit de la rabinat. *Mazel Tov!* Deci la un an de la moartea lui Tuțu, mama s-a mutat de la noi la Hadera.

1980. Primul plâns

În acel an, apartamentul meu, dacă ar fi avut minte, s-ar fi mirat. Totul se schimbase înăuntru, cu excepția pereților și mobilei.

Până în acel an nu știusem mare lucru despre apropiații mei pentru că nu știusem mare lucru despre mine. Când ai ochii legați cu pânza opacă a preconcepțiilor, nu știi nici măcar cum să pipăi lucrurile pe care nu le vezi.

„Se întâmplă câteodată că toate decorurile se prăbușesc. Te trezești dimineața, patru ore de birou sau uzină, pauză, tramvai, alte patru ore de lucru, odihnă, somn – și luni, marți, miercuri, joi, vineri și sâmbătă în același ritm. Acest drum este urmat mai tot timpul. Numai că, într-o singură zi, *de ce-urile* se ridică deodată și totul începe-atunci, în această oboseală amestecată cu uluire“, scrisese Albert Camus într-una din cărțile sale.

Camus parcă scria despre ce mi s-a întâmplat mie în acel an. Un lucru mărunț, întâmplător, neînsemnat a căpătat proprietatea unei scânteii care aprinde alte scânteii și cascada semnelor de întrebare s-a năpustit asupra mea. Tot ce fusese vizibil și clar și clasificat de-a lungul anilor a început să se clatine și să-mi apară într-o cu totul altă lumină.

Timp de zece ani, piciorușe mici și mari străbătuseră în lung și-n lat apartamentul în care locuiam, ușile se închideau și se deschideau cu zgomot, ceasul deșteptător suna dimineața, telefoanele sunau toată ziua, pe coridor răsună un amestec incredibil de Beethoven – din camera fetei –, cu Beatles – din camera băiatului, de două ori pe zi se mânca în jurul mesei din bucătărie, iar când veneau musafiri se stătea în salon, totul era ca la ceilalți: normal, evident și previzibil. Nu era nevoie de nici un pașaport ca să treci dintr-o cameră în alta. Dar poate fi o lume normală, evidentă și previzibilă altceva decât o lume imaginară?

După ani de prezență, cum poate un om, chiar dacă e soțul tău, să devină invizibil în clipa în care-l vezi? Cum s-a petrecut acest proces, aparent rapid, de destrămare a unei relații din copilărie? „Eu m-am născut căsătorită“, le spuneam prietenilor râzând. Și, deodată, un fapt banal ca o scânteie care a aprins incendiul. „Ideea pe care ți-ai făcut-o de mult timp despre cineva îți astupă ochii și urechile“, scria Marcel Proust la umbra fetelor în floare. Cum de s-a întâmplat să-l văd atât de diferit, încât nici nu mă mai interesa ce spune, căci nu-l credeam? Nu mai era cel pentru care făcusem atâtea eforturi ca să-i corespund, ca să-l mulțumesc, ca să-i primesc privirile aprobatoare și să ascund adânc tot ceea ce

de fapt eram eu, altcineva, cu totul și cu totul altcineva. Probabil că asta era și ceea ce nu-i puteam ierta. Abandonarea eului. Ca și în copilărie cu mama, numai că de data asta eu nu știam că de fapt nu sunt eu. Credeam că sunt, colaboram, voiam să plac, să dansez ca Nora lui Ibsen, să fie totul liniștit și liniștitor. Eram tristă pentru soțul meu care-mi devenise invizibil, el era un om drăguț, dar nu pentru mine, nu era el cel care crezusem că este, el existase numai în imaginația mea. Vorbea atât de frumos. Dar cuvintele seamănă cu cecurile, nu toate au acoperire. El e altcineva. Probabil că dacă am fi strigat unul la altul, dacă ne-am fi certat, dacă l-aș fi urât, am mai fi fost și astăzi căsătoriți. Dar opusul dragostei nu e ura, ci indiferența. Pe acela care era și care fusese tot timpul – eu nu-l mai vedeam. Sau în trecut nu-l văzusem. Sau îl vedeam acum pentru prima oară. Sau mă vedeam pe mine pentru prima oară după atâția ani. Faptul că omul cu care făcusem doi copii mi-a devenit străin sau faptul că întotdeauna mi-a fost străin fără s-o știu – toate acestea nu mai aveau importanță. Cu faptele oricum nu se poate negocia.

Nici nu eram supărată pe el, eram supărată pe mine însămi că nu l-am văzut, că nu m-am văzut, că nu am vrut să-l văd, că nu am vrut să mă văd. Mi-a fost teamă că aș putea repeta în viitor o asemenea orbire, o asemenea surditate. Că nu voi fi atentă la nuanțe. Că nu voi da frâu liber la ceea ce simt. În primele zile ale crizei din viața mea personală, m-am dus la Matilda, în Afula. Aveam nevoie de o mamă. Matilda m-a ascultat. I-am povestit tot ce eu însămi nu știam. Eram atât de tristă.

„Hai să plecăm de-aici!“ a spus și m-a luat pentru câteva zile la un hotel de lângă Marea Tiberiadei. Apoi Matilda a plecat în oraș. A înțeles că vreau să fiu cu mine însămi. Stăteam pe mal, mă uitam la lac, luam parte la liniștea lui aparentă. Pe apă pluteau niște pene și am știut că tocmai trecuseră peste lac niște păsări. Mă gândeam, rezumam trecutul. Era de parcă îmi aruncasem anii ca pe niște rochii pe scaune, când vrei să-ți faci ordine în dulap. Deslușeam pe cer câteva stele ascunse în sânul luminei de zi. Mă întrebam de unde vine căldura pe care nu ai cui s-o dăruiești. Căldura pe care o acumulezi, atâta căldură pe care nu mai ai cui s-o dai și cu care ți-e frig.

Deodată mi s-a întâmplat o minune. Se mai petrecuseră minuni acolo. Fără zgomot, sfioasă, a venit la prima întâlnire cu mine o poezie în limba ebraică. O poezie despre mine și despre lac. Lacul Kinneret – îi spunem noi Mării Tiberiadei în ebraică. Era prima poezie după 20 de ani. Și prima mea poezie în ebraică. Poate că nu scrisesem poezii fiindcă nu mi se întâmplase nimic adevărat

pe dinăuntru. Am luat o foaie de hârtie și am scris despre mine și despre Kinneret. „Eu și lacul și liniștea aparentă... / Valurile Kinneretului curg într-o singură direcție, / valurile mele curg în atâtea direcții. / Ești atât de frumos, lacule, / eu m-am urâțit / am aripile prinse în păpuriș. / Și ridurile mele nu sunt pe față, / ci pe dinăuntru. / Ești atât de albastru, lacule, / insuportabil de frumos. / Rămâi cu bine, Kinneret, / și bine te-am găsit!“ Eram fericită că scriu din nou, și încă în ebraică. Așa am reînceput să scriu poezie. Din 1960, de când nu mai scrisesem un rând, credeam că a scrie poezie e ca scarlatina și că la mine fusese poate o boală a copilăriei. Dar probabil că nu am mai scris poezie pentru că mă mințeam pe mine însămi de atâția ani. În capul meu îmi lipisem o etichetă: *Happily married*. Când te minți pe tine însăși nu poți scrie Poezie.

Acum era ca și cum m-aș fi pitit sub o mobilă timp de 20 de ani și nici nu mai țineam minte unde mă ascunsesem. Eram obosită. Eram tristă. Așa cum devenim triști când credem că suntem iar singuri.

Dar scriam din nou. Toate schimbările petrecute înăuntrul meu s-au cristalizat în poezii.

Am chemat-o pe mama de la Hadera să-i spun.

Ne-am așezat în salon.

— Mamă, i-am spus, am decis să divorțez.

— *Să-mi faci mie una ca asta?* a spus mama. *Ce-o să spună Hadera?*

Nici până în ziua de azi nu înțeleg ce mi s-a întâmplat, dar vorbele ei au avut asupra mea un efect devastator. Nu mai eram eu, nu mai judecam, mă preschimbasem într-un animal din junglă care urla plin de furie! Urlam, nu țipam, nu plângeam, nu vorbeam, nu gândeam, urlam de furie! Speriată de mine însămi, am fugit în dormitor și am plâns prăbușită peste pat. Nu știam care din cele două întrebări ale mamei mă scosese mai tare din minți. Dar știam că amândouă erau atât de stranii și străine felului meu de a gândi. Simțeam că încă aveam nevoie ca mama, măcar o dată în viața mea, să mă vadă, să simtă că mi-e greu, să tacă, să pună o mână pe mine, să mă îmbrățișeze. Eu eram la pământ în acel moment, nu ea. Nu eram obligată să fiu mereu victorioasă, reușită, să stârnesc aplauze, aveam dreptul, ca orice vietate, să și cad la pământ, învinsă, sângerând. Aveam dreptul să nu-mi pese nici cât negru sub unghie de ce o să spună Hadera, Tel Avivul, Israelul și România cu Craiova ei cu tot.

Tot acest urllet, toată această criză de furie – de ce? Poate fiindcă nici acum nu puteam accepta că nu există mama de care avusesem întotdeauna nevoie? Poate fiindcă o mai așteptam încă?

Dar cine are mama potrivită la copilul potrivit? O mamă care iubește această unică vietate care ești tu? În tot materialul didactic din școli se spune că mama e cea mai prețioasă ființă din lume, ne iubește, o iubim etc. Nu numai că nu mai ai la cine să alergi dacă nu ai la cine să alergi, dar te simți și groaznic de vinovat că nu nutrești acele sentimente descrise în cărți. Vrei să anesteziezi ceea ce simți, lumea îți este ca un pantof care te strânge, vrei să-i faci realității cosmetică și atunci poți continua toată viața să vezi frumosul și acolo unde el nu există. Anestezie parțială. Poate că m-am automutilat fiindcă am urlat abia în anul 1980? Poate că mama e un bilet de loterie, poți avea norocul unei mame – desaga cu provizii pentru toată viața, care te întovărășește zi de zi – și atunci când mama nu mai este în viață și lângă tine. Poți avea noroc cu mama ta sau trebuie să te vindeci de ea.

Dar de când sunt lucrurile atât de simple? Toată viața mama a vorbit la București de Craiova, dar Craiova nu era Moscova lui Cehov, distanța Craiova–București cu trenul putea fi parcursă în 3-4 ore, banii de călătorie nu erau o problemă în casa noastră, cum să-mi explic că nu i-a venit niciodată ideea să cumpere un bilet de tren și să revadă Craiova?

Toată viața mama a urât cea mai neînsemnată schimbare, până și povestirile trebuiau să fie aceleași ani la rând, i-a fost atât de greu să schimbe Craiova cu Bucureștiul la vârsta de 18 ani, cum să-mi explic că la 49 de ani a vrut să părăsească România, să-și piardă casa și situația materială bună și să vină în Israel din cauza mea? „Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună!“ Și-mi scria niște scrisori pline de căldură și de dor. Scrisori extraordinare de mamă.

Prima zi de naștere fără să fiu lângă tine

18 august 1960

Ririșor, inimioara mea scumpă,

Azi este 18 august. Gândurile-mi toate se îndreaptă către tine, fetița mea iubită, tu care ești pentru mine sufletul și cea mai mare dragoste a vieții mele. Azi e o zi mare, ziua în care ți-am dat viața și în care până acum nu ai lipsit niciodată de lângă mine. Dar azi ești atât de departe de mine, ceea ce mă face să simt o rană în suflet și să mă gândesc: până când? Întrebarea asta mă frământă mereu, neconținut. Îți doresc să fii sănătoasă împreună cu scumpul și bunul tău bărbat și cu îngerașul vostru Ruthișor și să aveți parte de tot ce e mai frumos în viață. Cum au trecut 25 de ani! Parcă ieri te-am născut, apoi te văd în vârstă de câțiva anișori, frumoasă, cu părul despletit ca o zână, cum nu erau

mulți copii. Apoi când te-am dus de mână la școală și tu erai așa sfioasă până s-a topit gheața și te-am făcut să te apropii de celelalte fetițe. Te văd apoi la liceu deșteaptă și talentată, scriind versuri atât de minunate, jucând teatrul cu atât talent și ieșind premiantă la sfârșit de an. Doamne, ce mândră mai eram, nu era nimeni mai fericită ca mine. Pe urmă la facultate, preocupată serios pentru a-ți face o carieră în viață, apoi clipa cea mai fericită la altar, alături de iubitul și dragul meu Titeluș, și acum am rămas așa singură. Scriu și șiroaie de lacrimi îmi curg din ochi fără oprire, căci dorul mă mistuie, scumpa mea fetiță. Acum când ești și tu mamă poți să mă înțelegi mai bine. Este o dragoste unică ce nu se compară cu nici o alta, căci copilul îți este rupt din suflet.

Cu multă, multă dragoste, a voastră sinceră,

Muța

București, 1961

Ce bine ar fi să vă am o clipă lângă mine, mi-aș da ani din viață. Tatăl tău a râs într-o zi de mine, căci i-am spus că dacă aș fi lângă voi și m-ați bate, și atunci aș sta fericită numai să vă pot privi, căci tare îmi sunteți scumpi. Acum vedeți și voi ce înseamnă pentru părinți un copil, căci aveți copilul vostru și mă puteți înțelege mai bine ca înainte.

Cu gândul numai la voi și cu cea mai mare dragoste,

Lala

Și când i-am spus că divorțez și nu s-a gândit decât la cum îi fac ei una ca asta?

De ce se simțea prost cu ea însăși și avea nevoie să se sprijine de Craiova sau de viața mea, să fac eu tot ce nu făcuse ea? Dacă a știut de fapt toată viața că nu mai e la Craiova, dar a vrut să creadă în ceva sigur, o valoare care nu poate muri ca mama ei, la 40 de ani, sau cum murise o parte din viața ei, care nu se mai ridicase la suprafață (credea)?

Trăia într-o casă cu doi bărbați care o adorau, fusese lipsită de grijile existenței și totuși avusese nevoie să fie consolată și mângâiată tot timpul ca un copil și să nu i se iasă din vorbă, avusese nevoie să depene mereu aceleași povești de parcă nu ar fi existat amintiri noi. Trenul ei era oprit în stația Craiova.

Și cât de debilă este psihologia dacă nu mă ajută să înțeleg cum a putut mama, cea legată prin fiecare fibră a ei de România și de trecut și de nemișcare, să-i spună tatei că se aruncă de la etaj dacă nu pleacă în Israel ca să fie alături de

mine.

„Ririșor, inimioara mea scumpă“, îmi scrisese.

„Fetița mea iubită, tu care ești pentru mine sufletul și cea mai mare dragoste a vieții mele.“ Ce trist că în atâtea împrejurări nu am simțit acest adevăr, și azi, după atâția ani de la moartea ei și în apropierea morții mele, îmi pare rău și pentru Muța, și pentru mine. Pentru noi două îmi pare rău. Știu că mă iubea mult. Dar la 80 de ani nu încerc să înfrumusețez nimic. Scriu ce am simțit și nu ce ar fi fost frumos să simt. Acesta e poate și avantajul vârstei mele.

Adevărul neregizat este că de atâtea ori, cu mult înainte de a se îmbolnăvi, ieșeam de la mama complet deprimată, descurajată, îmi era atât de greu să-i accept mentalitatea, preocupările, enormitățile pe care le debita uneori.

— Dacă își iubește atât de mult fiica, Saul nu trebuia să se recăsătorească, spunea mama geloasă.

— Mamă, ai 60 de ani și Saul 61, v-ați căsătorit la vârsta asta, nu la 20 de ani! E atât de lăudabil că Saul și-a crescut singur și cu atâta atenție cei doi copii, sigur că-i iubește, e un om bun și, de altfel, e vorba de o altfel de dragoste – dragostea dintre părinți și copii. Și tu l-ai iubit extraordinar de mult pe Pică.

— Sunt nevasta lui Saul prin cununie la rabinat! Dacă își iubea atât de mult fata, pe Tony, nu trebuia să se recăsătorească, repeta mama, și eu mă simțeam prost că încă mă mai enervez de provincialitatea ei, că îi solicit puțină logică. Și unde era logica mea când după atâția ani încă o mai doream ca mamă, și nu ca fetiță?

Pe de altă parte, de câte ori ieșeam din casa Matildei, la Afula, eram alt om, veselă, plină de energie, toată lumea era a mea. Ea nu era perfectă, eu nu eram perfectă, dar tot ce aveam mai bun în noi devenea și mai bun când eram împreună – și asta nu e puțin. Râdeam împreună, aveam aceleași valori, aceeași foame de nou și curiozitate și dorință de frumos. Știam că-i pot povesti orice, că nu mă va judeca, că mă va sprijini, că va spune ceva înțelept. Nu-mi era o prietenă mai în vârstă. O simțeam ca pe o mamă, altă explicație nu există. Pentru întâia oară cunoscusem acest sentiment și Matilda – cea atât de maternă cu mine – mă înduioșa.

Dar poate faptul că am fost nevoită să mă dădăcesc pe mine însămi de mică, faptul că am învățat că trebuie să mă apăr, că trebuie să caut în lada de gunoi și să-mi curăț cărțile iubite aruncate acolo brutal, poate că toate astea mi-au dat puterea pe care o am astăzi? Să știu că aproape întotdeauna există o șansă și în gunoi. Să mă anesteziez și să văd mai mult frumos decât poate să existe. Dacă

aștepți ca totul să miroasă frumos, atunci nu trăiești. Poate e un avantaj că am învățat devreme că lucrurile trebuie ridicate de pe jos și puse la uscat. Poate nici nu se va băga de seamă că au fost în gunoi. Poate nici nu se va băga de seamă că ai mâinile pătate și din nou curățate de apa timpului.

Dar de când stau lucrurile așa de simplu?

1981. Al doilea plâns

Nu era nimic original în faptul că în fiecare zi mă întorceam de la lucru și a doua zi mă duceam la lucru, mă întorceam și iar mă duceam, făceam curat ca un robot prin casă și cam o dată pe săptămână băgam de seamă că s-a terminat ruloul de hârtie de la toaletă și puneam altul. Așa îmi dădeam seama că a mai trecut o săptămână: încă un rulou de hârtie igienică, și încă un rulou, și încă un rulou. Nu era nimic original în asta, în afară de faptul că mi se întâmpla tocmai mie și că asta era tot ce mi se întâmpla.

Totuși, când agenta de voiaj mi-a înmănat biletul de avion, mi s-a părut că pentru prima oară în acel an reușisem să sparg rutina ca pe o coajă subțire de ou. Gălbenușul care se scurgea din coajă sfărâmată a rutinei va fi Londra. Aproape că nu puteam crede că voi fi la Londra peste 24 de ore. Dar de ce plec la Londra – mă frământam –, oraș în care cunosc fiecare piatră și nici un singur om? De fapt, îmi dădeam niște ordine mie însămi și le executam. Prima plecare singură în străinătate era poate prematură, poate că luasem o hotărâre stupidă, dar dacă totuși se va petrece ceva care să întrerupă succesiunea rulourilor de hârtie?

Întreruptă din împachetat de soneria telefonului, m-am repezit să răspund.

— Maia sunt. Bună! Facem o petrecere. Rămas-bun verii. Ne-am bucura să te avem printre noi.

— Măine plec la Londra, am răspuns, și, în afară de asta, după cum știi, de când cu divorțul nu mai am mașină.

— Mașina nu e o problemă, trimit un prieten să te ia, trebuie să vii neapărat. Vor fi oameni interesați.

Încă neconvinsă pe deplin, am lăsat totuși împachetatul, mi-am pus o bluză albă și o fustă largă înflorată – dacă se va dansa? Când am coborât în stradă, mă aștepta deja o mașină în fața casei. Nu m-am putut opri să nu remarc asemănarea de-a dreptul comică dintre mașina veche, prăfuită și proprietarul ei.

Ce ciudat – mi-am spus –, până acum credeam că numai câinii încep să semene cu stăpânii lor, după un număr de ani.

— Ne cunoaștem din vedere, obișnuiești să vii la aceeași cafenea ca și mine, îmi spuse proprietarul mașinii după prezentările de rigoare.

— Și eu cred că te știi. Nu ești Marc, cel poreclit Filozoful?

Marc părea stingherit de întrebare, sau poate că prezența mea îl fâstâcea. Frecventam aceeași cafenea și el ar fi putut să facă ușor cunoștință cu mine mult mai devreme, dar se mulțumise să mă urmărească de la distanță. Credea că sunt o femeie frumoasă și, pe deasupra, și reușită profesional.

Femeile frumoase și reușite nu sunt pentru mine – își spunea –, iar acum prezența mea alături de el i se părea ceva ciudat, îl stingherea și totodată îi plăcea, dar cu cât se simțea mai stingherit cu atât vorbea mai mult.

Conducea și vorbea de parcă o singură pauză între fraze i-ar fi putut pune viața în pericol. Își dădea seama că vorbește prea mult, la fel cum eu eram conștientă de faptul că tăceam tot timpul ca în casa de pe strada Lucaci, din alt secol. Totuși nu putea opri avalanșa de cuvinte. De ani de zile trăia singur și cuvintele tăcute între pereții camerei își făceau acum de cap, se repezeau de-a valma de parcă ar fi găsit, în fine, cui să fie spuse. Pe de altă parte, ar fi vrut ca această rețea a cuvintelor să-l ascundă ca o cortină, să nu ofere informații care l-ar deservi, să facă o impresie cât de cât bună, astfel încât să-l vadă așa cum i-ar fi plăcut lui să se oglindească în ochii mei. Dar foarte repede îmi povesti totul.

— N-am fost căsătorit niciodată, nu am copii, ce să fac, așa s-a întâmplat, nici la proprietăți n-am ținut, mi-am risipit leafa și nu am nici măcar o casă proprie. Doamnă, ce să vă spun, întotdeauna am fugit de un punct de reazem stabil și, cu toate astea, credeți-mă, mi l-am dorit mereu. Cu timpul, lucrurile au rămas definitiv temporare, și-a continuat Marc autobiografia, am aproape 60 de ani și îi simt.

I-am aruncat o privire surprinsă, căci arăta mult mai în vârstă. În mod special, îi îmbătrânise privirea. Avea niște ochi care nu-i mai căutau nici pe alții și nici pe el însuși. Ochi care se predaseră, ca niște soldați luați prizonieri.

— Ce putem face? m-am auzit spunându-i. Cu vârsta, trebuie să devenim mai modești. De fapt, singurul mijloc de a continua să trăiești este să îmbătrânești, am adăugat eu această banalitate ca pentru mine însămi.

Filozoful mi-a aruncat o privire, dar eu mă uitam mai tot timpul drept înainte, pe șosea. Mă plictisea.

— Să îmbătrânești, să îmbătrânești, dar totul depinde cum. Dumitale, când vei îmbătrâni, îți va fi mai ușor, vei privi în urmă și vei vedea atâtea realizări.

— De exemplu, faptul că eram sigură că voi muri purtând pe piept eticheta

Happily married! Nunta de argint, nunta de aur, nunta de diamant etc. etc. etc.

Mi-a mărturisit că știa totul despre divorțul meu, i se povestise.

— Interesant, credeam că nici eu nu știu totul! i-am spus oarecum agasată.

— Cafeneaua e un loc mic și oamenii vorbesc unii despre alții.

Mai târziu, Marc își luă inima-n dinți și adăugă că, de altfel, mă remarcase: femeie frumoasă, întotdeauna înconjurată de oameni și curtată.

— Se spune că ești și foarte realizată profesional, că vei deveni profesor universitar, că ai copii foarte reușiți și un apartament cald și primitiv. Totul, dar absolut totul începe la dumneata cu *foarte*.

— Ce exagerare! Hai să schimbăm subiectul! Cum le-ai cunoscut pe gazdele noastre de astă seară? l-am întrebat ca să treacă timpul.

— Am să-ți povestesc, dar înainte de asta aș vrea să te întreb ceva, de mult doream să-ți pun această întrebare, numai că nu ne cunoșteam.

— Întreabă-mă!

Deja mă uitam la ceas pe furiș, încântată că nu voi mai împărtăși pentru mult timp compania Filozofului.

— Scuză-mi întrebarea, sunt de o curiozitate patologică, dar spune-mi, pentru numele lui Dumnezeu, cum te măsoară cu o asemenea reușită în viață? Nici măcar nu izbutesc să-mi imaginez cum m-aș simți să fiu pe acoperișul lumii ca tine, își încheie Filozoful tirada, uluit de propria sa îndrăzneală – dacă ar fi putut, ar fi apăsător pe *undo*, ca la calculator, ca să-și anuleze vorbele și să revină la tăcere.

Dar în automobil nu exista nici calculator și nici *mouse*. Există numai această femeie – se gândea –, pe care o cunoscuse personal abia cu o jumătate de oră în urmă. O femeie care nici măcar nu-și întorcea capul în direcția lui, privea tot timpul spre marginea șoselei, de parcă ar fi fost acolo cineva. Cineva mai interesant decât el, ceea ce știa că nu era greu de găsit. Și totuși, își repeta întrebarea ca un automat pisălog, care nu se mai poate opri: „Spune-mi cum te simți fiind atât de realizată în viață?” Aproape că își opri respirația, îi zâmbi și-i așteptă răspunsul ca și cum din răspunsul ei ar fi putut afla ceva important pentru propria lui viață, poate un mesaj secret, o formulă, o rețetă, o idee despre cum, de unde să înceapă să urnească ceva din loc.

Brusc am încetat să mai privesc spre marginea șoselei, brusc m-am simțit trează. Întrebarea m-a surprins ca un plesnet de bici peste față, ceva greu de definit în cuvinte. Am încercat să-mi mișc buzele, să-mi aleg cuvintele, să răspund oricui, oricum, ce importanță avea ce-i răspund acestui om? Dar sentimente peste sentimente s-au năpustit asupra mea ca rafalele unei vijelii care

smulge arborii din rădăcini cu pământ cu tot, ca un dans în care intri, devii ritm și mișcare și nu mai bagi de seamă că existi, devii ritm și mișcare. Dar în dans te bucuri predându-te cu totul ritmului. Eu m-am auzit plângând în hohote, ca atunci când îi spusese mamei despre hotărârea mea de a divorța. Ca și atunci, nu am priceput ce se întâmplă cu mine. Nu mai exista nimic logic, exista numai acest plâns de doliu după o înmormântare ce nu avusese loc. Există numai o trecere în revistă la nesfârșit a tuturor boarfelor înghesuite într-o cutie a Pandorei doldora de milă față de mine însămi.

Cu cât încercam să mă stăpânesc mai mult cu atât îmi era mai milă de mine însămi, se adunaseră de-a valma revistele aruncate la gunoi și perdeluța ridicată de mâna mamei în casa de pe strada Lucaci și anii de comunism și impresia de Romeo și Julieta *forever* și senzația că am fost oarbă 20 de ani, deși eram doctor de ochi, și divorțul și timpul măsurat numai prin parada rulourilor schimbate la closet săptămânal și Hadera – noua Craiovă a mamei –, ce-o să spună acest oraș-sat, iar și iar, și cu cât scuturam mai violent gândacii amintirilor de pe mine cu atât plângeam mai tare. Fața mi se prefăcuse într-o mlaștină de lacrimi și rimel. Filozoful era complet năucit și speriat. Oprise mașina pe marginea șoselei și rămăsese înlemnit. Era ultimul lucru la care se așteptase. Nu știa ce se cuvine să spună, dar mai ales nu știa ce se cuvine să facă. Trăise numai printre cărți despre oameni, nu printre oameni, și plânsul meu îi bubuia în cap ca un ciocan. Ce încurcate erau toate. Se întreba probabil dacă femeia asta își dădea totuși seama că el ar fi avut mult mai multe motive să plângă decât ea. I se mai părea că tăcerea lui ar putea părea ceva insultător la adresa mea, că o să cred că mă măsoară cu un ochi critic, rece, batjocoritor și totuși, cât era el de filozof, simțea că orice ar fi spus ar fi sunat fals.

Îmi dădeam seama de ciudățenia situației, până acum nu plânsesem nici în fața prietenelor, și iată că plâng în hohote în fața unui străin cu care n-am nimic în comun. Oricum, dacă n-aș plânge atât de stupid, situația ar avea și o parte comică – mi-am spus. L-am năucit pe bietul filozof! Trebuie să întrerup repede această scenă absurdă, suprarealistă – mi-am zis –, exact ca un regizor de cinema care strigă: *Cut!* Însă nu eram în stare, nu mă mai puteam regiza pe mine însămi. Era ca și cum întrebarea filozofului se proiectase asupra mea ca un reflector, accentuându-mi tocmai umbrele. „Cum se descurcă cu atâta reușită“, îi maimuțăream cuvintele în minte, cum se măsoară cu faptul că niciodată nu va mai avea posibilitatea, la vârsta ei, să trăiască o nouă dragoste, să aibă din nou încredere în cineva, să se simtă *împreună* cu cineva, *împreună*, nu doar atrasă

sexual? Ca printr-un caleidoscop, îmi treceau prin minte râsetele laolaltă la masa din bucătărie, viza de intrare pierdută în țara în care copiii mei spuneau „Țineți minte când noi...“, viza de intrare în țara în care mai înflorea ca un pom cuvântul: *noi*... Noi, sacrosancta familie...

Începusem să mă mai domolesc și am aruncat o privire filozofului devenit tăcut. „Arată ca un câine bătut și năuc“, mi-am spus. E un om necăjit, nu voiam să-l jignesc.

— Nu-ți face griji în privința mea. Nici eu nu știu de ce am plâns. Îmi cer scuze.

— M-ai speriat. Nu înțeleg ce ți-a trecut prin cap.

— Știi și eu? Se adunaseră prea multe, nuanțe pe care cuvintele nu le au. Poate că plânsul, ca și râsul, rezolvă o problemă pe loc.

— Într-adevăr, nu te înțeleg, ești un om așa de reușit, ce probleme poți avea?

— Eșecurile nu ies totdeauna ca untdelemnul la suprafața apei. Ele există, dacă vrem să fim cât de cât cinstiți cu noi înșine. Găurile negre despre care se vorbește în știință, găurile negre există și în interiorul nostru. Poate că suntem plini toți de găuri negre.

I-am zâmbit. Mi se părea amuzant să fiu și împlinită, și cu găuri, și încă cu găuri negre. În tot cazul, mă simțeam deja mult mai bine.

Dar Marc nu era deloc pregătit să accepte existența unor găuri negre la fel ca ale lui. Eu nu făceam deloc parte din tagma sa.

— Cum poți vorbi astfel despre tine? Eu, dacă aș fi în locul tău, aș fi fericit! a exclamat, iar eu am trecut instantaneu de la o stare la alta, aproape că mi-a venit să râd.

„Ce filozof mai e și ăsta, filozoful care nu știe să vadă, să vorbească, să audă!“

Marc însă, înainte de a porni din nou mașina, a surprins ceva concret în privirea ironică pe care i-am adresat-o fără să vreau. S-a grăbit să se corecteze:

— E posibil să nu te fi înțeles, e posibil să nu înțeleg bine oamenii în general...

— Nu ești singurul! i-am răspuns.

Tăceam din nou amândoi. Mai târziu, m-am auzit spunându-i:

— Știi, astăzi nu mai avem un cod simplu de comunicare, un cod suficient pentru nevoile noastre. Nici pentru comunicarea cu noi înșine nu mai avem vreun cod.

Dar de mult regretam că reacționasem la vorbele lui. Să-l jignesc era ultimul lucru pe care l-aș fi dorit. Niciodată nu poți spune exact ce vrei, mă gândeam.

Există prea multe litere pe care cuvintele nu le au. Niște găuri negre analfabete! mi-am spus, și aproape că m-a pufnit râsul.

— Ești o femeie interesantă, spuse Marc, și se simțea ca un spânzurat de propriile cuvinte. Dar nu mai putea da înapoi, atârna deja în aer. Frumoasă și interesantă, sunt ani de când nu am mai spus asta cuiva. Aș vrea tare mult să te mai văd, să ne cunoaștem mai bine, este posibil?

— Mâine plec la Londra! i-am răspuns laconic și eram deja departe, atât de puțin conștientă de prezența lui în mașina, încât aproape că n-am mai scos o vorbă până la locuința prietenilor comuni, iar mașina mi-a acceptat tăcerea cu aceeași indiferență cu care îmi primise hohotele de plâns. „Dacă aș fi spus altceva decât am spus, dacă aș fi știut să mă fac interesant în ochii ei, aș fi putut să mi-o apropiu. Numai în umbra unei astfel de femei aș putea ieși eu la lumină“, își spunea filozoful, reînchizându-se în el însuși ca între valvele unei scoici.

A doua zi, de cum mi-am luat în primire camera de hotel, am scos numai umbrela din valiză, m-am repezit la ușă fără să mă mai schimb și am ieșit în stradă. Mă grăbeam să colind din nou prin Londra. Era de parcă aș fi vrut să mă încredințez că străzile sunt încă la locul lor, că au continuat să fie acolo în tot acest timp; era de parcă-mi pierdusem încrederea nu doar în oameni.

Dar străzile m-au liniștit, erau la locul lor și, în plus, vizitate de un musafir rar acolo: soarele. Am recunoscut clădirile imprimare în memoria vieții mele precedente și m-am bucurat, dar nu pentru mult timp. Îmi venea greu să accept că aici totul părea obișnuit, neschimbat, în timp ce orice asemănare între femeia care vizitase Londra în urmă cu numai cinci ani și femeia care o vizita acum era o pură coincidență. Toate credințele și toate legile și toate lumile care se învârteau în jurul femeii de acum cinci ani, pe care ea le păstrase într-o ordine exemplară – ca batistuțele legate cu fundă în dulapul unei domnișoare bătrâne –, toate căzuseră deodată pe podea, se amestecaseră între ele, dispăruseră fără urmă și altele nu mai apăruseră în locul lor.

La naiba – m-am certat singură –, destul ai inundat ieri cu lacrimi mașina sărmanului filozof! Respiri, ești sănătoasă, ești liberă, arăți încă destul de bine, caută să profiți de fiecare strop de soare!

În vitrinele magazinelor de pe Regent Street erau expuse rochile celor mai renumite case de modă și, ogliindindu-mă în geam, am observat umbrela inutilă care îmi atârna de braț. Inutilă. Ca și mine – mi-am spus, și ochii mi s-au umplut de lacrimi. Iar ți-e milă de tine însăși! m-am diagnosticat.

Străzile erau pline de străini, în vreme ce parcurile adăposteau sute de englezi

atrași ca totdeauna de o zi fără ploaie. Se întindeau pe iarba proaspătă cu cămășile întredeschise, încercând să capteze fiecare strop de soare. Un strop de soare într-o țară ploioasă valorează cât o picătură de ploaie într-o țară scăldată de soare ca Israelul – îmi spuneam, continuându-mi plimbarea.

Oamenii forfoteau pe străzile Londrei, se încrucișau unii cu alții și toți păreau foarte grăbiți să ajungă la o țintă știută numai de ei. Prin contrast, mă simțea ca o mașină care merge pe dreapta șoselei în timp ce toate mașinile merg pe stânga. Mă simțeam singura ființă singură din mulțime. Am încercat să mă uit din nou la vitrinele ademenitoare, dar – înconjurată de curentul nesfârșit, zgomotos al mulțimii – eram din ce în ce mai deprimată. Erau atâția oameni pe străzi, și totuși simțeam că nici unul nu mă vede, sau poate că erau și ei preocupați de propria lor depresie.

Trebuie să mă întorc la hotel, mi-am spus abătută, cel puțin în camera mea, fără oamenii ăștia, mă voi simți mai puțin singură. De ce să mă stăpânesc dacă am chef să plâng? Cel puțin va fi fair-play. Îndreptându-mă cu pași grăbiți spre hotel, m-am simțit deodată în rând cu toată lumea, acum aveam și eu o direcție bine definită, o adresă spre care să mă îndrept.

Deodată, în drum spre hotel, am remarcat clădirea celebrului Teatru Queens. Afișul uriaș de pe fațadă anunța că în acea seară se va reprezenta piesa lui Cehov *Pescărușul*.

— *Hi*, Cehov, am șoptit, în sfârșit am găsit și eu o cunoștință la Londra! Bucuroasă, nu m-am mai întors la hotel, mi-am cumpărat un bilet în primul rând și am intrat la teatru. Sala era deja plină și, așezându-mă, mi-am adus aminte de vremea când locuiam în România comunistă, aveam 16 ani și părinții nu-mi dădeau voie să citesc noaptea în pat. De cum adormeam, aprindeam veioza de pe noptieră și citeam iar și iar povestirile lui Cehov. La cel mai mic zgomot stingeam în grabă veioza și-l ascundeam pe Cehov sub plapumă. Dacă fusesem nevoită să întrerup noaptea o povestire, o continuam a doua zi tot clandestin, în orele de clasă. Mă prefăceam că urmăresc cele scrise pe tablă de profesoară, dar îmi aruncam mereu privirea în jos, pe cartea deschisă, așezată pe genunchi.

La sfârșitul anului, profesoara de literatură, care era și diriginta clasei, mi-a scris într-un album de amintiri: „La lecții, Riri trage cu un ochi la cartea deschisă clandestin pe genunchi și cu celălalt ochi se uită la tablă și la lecții. La ce rezultate minunate ai putea ajunge datorită inteligenței cu care ești dotată, dacă nu te-ai risipi astfel în toate direcțiile!“ Cehov?! Mă risipeam?

Câteodată, în timp ce stăteam în bancă, mi se părea că pereții clasei nu mai

existau, că România nu mai stă după Cortina de Fier și că eu, Riri, mă aflu în afara tuturor acestor detalii, pe o scenă adevărată, cu o cortină vișinie de catifea, că mă transform în Mașa sau în Nina și cred, ca și ele, în ceva minunat care va veni și va aprinde peste tot lumini uluitoare colorate. Când într-o bună zi am citit că Treplev a adus pe scenă un pescăruș mort, am început să plâng nu pentru pasărea moartă, ci pentru mine, care trăiam într-o țară din care nu se putea zbura. Pescărușul cel puțin a cunoscut zborul, pe când eu? „Niciodată n-ai să poți să zbori și să te oglindești în toate lacurile, îmi spuneam, ești ca un pescăruș mort, anii se vor rostogoli cu tine închisă în colivie și repede, repede vei ajunge la 80 de ani.“

Mai târziu, la universitate, ori de câte ori un conferențiar insipid își ținea cursul, Cehov se afla în amfiteatru și continua să-mi zâmbească de sub pupitru. Denumirile latine ale mușchilor coapsei ieșeau una după alta din gura conferențiarului, de parcă, în afară de recitarea lor la examen, ar mai fi avut altă importanță, iar Cehov, instalat confortabil peste mușchii coapsei mele, mușchi cu denumiri imposibile, îmi anihila plictiseala descriindu-mi o nouă întâmplare petrecută în secolul trecut, și nu un alt mușchi din cartea de anatomie.

Între timp, spectacolul începuse, și toată oboseala mi s-a risipit ca un fum. Era de parcă un duh sfânt ar fi plutit în sală atingându-mă și pe mine, transformându-mă într-o ființă aeriană și nobilă. De fapt, nu mai aparțineam nici vieții mele anterioare, nici vieții mele prezente. Făcusem un salt. Mă aflam pe scenă, fără nici o legătură cu cea așezată în fotoliul roșu, plușat, din primul rând.

Era vorba de același Cehov, și totuși era cu totul alt Cehov decât cel pe care credeam că l-am întâlnit la 16 ani. Era de parcă și el, Cehov, îl cunoscuse între timp pe Filozof. Și atunci când am auzit-o pe Nina întrebându-l pe Trigorin: „Aș vrea să știu cum se simte un autor talentat și celebru, aș vrea să știu cum te simți când știi că ești atât de celebru?“ – nu m-am mai mirat, ca în anii de școală, de răspunsul lui Trigorin, care spune că nu este chiar încântat de el însuși. Începeam să-l simt pe Cehov mult mai apropiat decât în anii de școală, începeam să văd că mă oglindesc cu totul altfel în lumea lui.

În ciuda tuturor lucrurilor care s-au petrecut și se petrec – îmi spuneam –, omul este totuși o ființă dumnezeiască. Când moare oricare alt animal, mor cu el și lumea, și amintirile, și simțămintele lui. Se transformă în regn vegetal, totul se termină. Dar iată că lumea unui om care murise cu atâția și atâția ani înainte nu numai că a continuat să fie vie cu noi astăzi seară, dar s-a și schimbat împreună cu noi în multe alte seri.

„Cu fiecare zi care trece – spunea Nina în ultimul act – cresc forțele sufletului meu“, și eu, în sală, o priveam cu ochi strălucitori și simțeam că și forțele sufletului meu cresc.

„În tot ce fac – spunea Nina – importante nu sunt faima, strălucirea sau visurile nutrite. Importantă este capacitatea noastră de a suferi, să știi să-ți porți crucea și să-ți păstrezi credința.“

„Doamne, ce se întâmplă cu mine?“ îmi spuneam, așezată încă în fotoliu și după sfârșitul piesei. Acum plângeam nu din cauza sfârșitului tragic al piesei, pe care-l cunoșteam dinainte, ci îl plângeam pe Cehov cel mort la 44 de ani și o plângeam pe fetița care fusesem, cea atât de vie la 16 ani. O plângeam pe tânăra Riri, care nici măcar nu-și imagina că va putea vizita vreodată Londra și va vedea piesa lui Cehov în cea mai bună interpretare din lume.

Simțeam că parcă nu se cuvine să fiu acolo și plângeam de bucurie că am avut parte de un asemenea eveniment. Sau poate plângeam fiindcă am înțeles deodată că, indiferent ce se va întâmpla, aparțin rasei luptătorilor, că sunt sănătoasă ca un animal tânăr al pădurii, că mă voi ridica din toată durerea aceasta, că mă voi curăța de durere ca de o smoală lipită de tălpi la malul mării și voi reîncepe negreșit să merg. Singură. Cu alții. Voi merge. Și dacă nu voi întâlni pe drum o prezență, o căldură umană, va trebui să găsesc această căldură în mine, ca orice animal viu și sănătos al pădurii.

O să supraviețuiești! îmi spusese Maia, prietena mea din copilărie.

„La om – scria Cehov în *Unchiul Vanea* – totul trebuie să fie frumos, și fața, și îmbrăcămintea, și sufletul, și gândurile. E frumoasă, fără îndoială, dar... te uiți la ea [Elena Andreevna], mănâncă, doarme, se plimbă...“

La Tel Aviv voi mânca, voi dormi, mă voi plimba, dar, spre deosebire de Elena Andreevna, voi și lucra. Mă voi întoarce la rutina zilnică, voi ști că a mai trecut o săptămână după marșul sulurilor de hârtie igienică, mă voi enerva pentru fleacuri, mă voi lupta ca toată lumea pentru lucruri importante sau lipsite de importanță, voi visa că voi întâlni un bărbat *potrivit* – și-l voi întâlni (sau poate nu), și mă voi simți câteodată singură și tristă, deși înconjurată de oameni și de *el*.

Alice în Țara Realului. Ciuruită de defecte ca toți ceilalți, mi-am spus, ciuruită de defecte și de găuri negre. Trecută prin ciur și prin oglindă.

Dar nimeni nu-mi va putea lua înapoi seara în care m-am simțit luminoasă, fericită, seara când am primit un cadou personal de la Cehov. Când n-am fost ucisă ca pescărușul, când am înviat din divorț ca din propria-mi cenușă.

La urma urmelor, nu mulți oameni l-au ținut pe Cehov pe genunchi, au fost împreună cu el în clandestinitate, au primit de la el un cadou sau au putut fi fericiți fără nici o explicație, ca mine în acea clipă.

În sfârșit, m-am ridicat din fotoliu și am ieșit în strada cea atât de neprimitoare în urmă cu doar trei ore. Era aproape miezul nopții și mă grăbeam spre hotel de parcă m-ar fi așteptat acolo cineva și era îngrijorat de întârzierea mea.

Aerul era proaspăt și pe drum mi-am imaginat cum, ajunsă la hotel, mă voi așeza la masa de scris din cameră și voi încerca să-i descriu fiicei mele prima zi la Londra. Voi încerca să-i scriu cum nu mi s-a întâmplat nimic neobișnuit. Cum mă simțisem totuși senină, bucuroasă, aeriană. Cum primisem un dar personal de la Cehov. Voi scrie adresa pe plic și voi aștepta dimineața ca să-l expediez. Adresa de pe plic va fi adresa apartamentului meu din Tel Aviv. Acel apartament care, dacă ar fi avut minte, s-ar fi mirat acum nu numai de schimbările survenite în interiorul lui, dar și de cele din interiorul meu.

Da, cum voi ajunge în camera mea de hotel, mă voi așeza la masa de scris și voi descrie imediat bucuria acelor clipe, bucurie care, prin scrisoare, va mai dăinui un timp, cine știe? Va mai dăinui, poate, la fel ca parfumul încă prezent în camera din care tocmai a ieșit o femeie frumoasă...

În drum spre hotel, pe caldarâmul londonez, pașii mei grăbiți se transformaseră de-a binelea în pași de dans. Ca și cum nu puteam atinge caldarâmul tot timpul, ca și cum îmi erau necesare întreruperi, ca și cum trebuia să mă aflu și în direcția opusă gravitației Pământului și gravitației sinelui. Eram pe stradă, dar strada părea o plută legănată. Plută legănată de un râu, de un flux, de un reflux, nu-mi puteam da seama. Eram acolo, dusă cu strada, și încă nu înțelegeam de ce mi se întâmplă ceva magic când nu mi se întâmpla nimic. Eram fericită. Nu pentru mult timp. Fericirea e ca o vază de porțelan de Sèvres în mâna unui bolnav de Parkinson.

1984

Îl chema ca pe țară – Israel. Ne-am cunoscut în cel mai ciudat loc posibil pentru un început de roman. În casa femeii de care divorțase cu zece ani în urmă. Venise în vizită la copiii lui, a fost invitat să rămână la petrecere. M-a invitat la dans și nu a mai dansat cu altcineva. Nu mai întâlnisem nici la dansatorii profesioniști o astfel de dăruire a corpului în dans, o astfel de senzualitate a

mişcărilor și a ritmului. O asemenea bucurie. Se scurgea în ritm. Tăceam și dansam. Trăiam prin dans. Ne simțeam unul pe celălalt. Aerul ne primea ori de câte ori picioarele părăseau pământul. „Nimeni n-a mai dansat vreodată ca tine, i-am spus. În tot cazul, cu Nureev nu am dansat, așa că nu pot face comparația.“ Era ceva copilăresc, ștregăresc și vag în privirea lui, îi ascultam parcă privirea, atentă să descopăr lucruri despre el. Avea numai 44 de ani – părul îi era totuși alb, dar asta îi întinerea și mai mult trăsăturile feței și corpul athletic. Știam deja, nu aveam nici o îndoială, că e numai un început, că vom fi împreună, că ne vom continua dansul, că vom locui împreună, că vom râde împreună. M-a condus acasă și am rămas în mașină vorbind toată noaptea despre viața lui, despre viața mea. Israel era legat de fiecare colț, de fiecare piatră din țară. Mie îmi lipsea trecutul de copil și de elevă de școală pe aceste meleaguri. Israel mi-a deschis porțile spre Israel, m-a legat organic de locuri și de oameni. Pe Alexandru Pen l-am citit împreună. Îi întâlneam pentru prima oară poeziile și celebra sa carte *Strada cu sens unic a tristeții*. M-am bucurat.

În prima sâmbătă după ce ne-am cunoscut, Israel m-a dus pe malul Mării Tiberiadei la mormântul poetei Rachel. Până atunci nici nu știam că pe mormânt era așezată o casetă și în casetă se afla o carte cu poeziile lui Rachel pentru îndrăgostiții care vizitează locul. Am scos cartea, am citit poeziile. Lacul devenise și al nostru, înainte de a-l cunoaște pe Israel fusesem oarbă la poezia locului. Și la acea senzație de veșnicie a lacului, a noastră. Era inelul cu care m-a legat Israel de Israel-țara.

I-am citit o poezie pe care o iubeam din literatura franceză, poezia contesei Anna de Noailles: „Visez la ochii tăi, la mâinile tale / Îmi placi nespuse de mult și totuși /continui să sufăr! / E atât de tristă și atât de frumoasă / o ființă umană.“

„E atât de tristă și atât de frumoasă o ființă umană“, a repetat Israel ca un ecou care dă de gândit.

Dar și în Tel Aviv descopeream lucruri nebănuite, lucruri care de fapt existaseră dinainte, dar nu avusesem cunoștință de existența lor. Într-o zi, Israel a oprit mașina pe o stradă din Neve Tzedek, destinată demolării. Pe acea stradă lăsată în paragină, o stradă-fantomă de pe care se mutaseră toți oamenii, mi-a arătat casa în care copilărise. Mai exista balconul de pe care el, Israel, copil, a urmărit în 1948 cum se ridica pe mijlocul străzii un gard de sârmă ghimpată: de o parte a lui locuiau pe-atunci arabi, de cealaltă parte evrei. Și se trăgea cu arma de pe un trouar către cel de vizavi. Pe lângă strada devenită acum fantomă se mai vedeau liniile ferate abandonate ale unor trenuri ce transportaseră odată călătorii

spre Ierusalim și țările arabe. Erau deja părăsite de mult; când Israel era mic trenurile nu mai veneau și nu mai plecau. Devenise o linie moartă. Copiii cartierului se jucau sărind de pe o șină pe alta.

Până și mama mea l-a plăcut pe Israel, îi părea doar rău că nu vorbește românește. Ea venea câte o săptămână la mine, la Tel Aviv, și eu traduceam pentru ei. Câteodată mama se plângea că nu se simte bine, că o doare în regiunea inimii. Știam că medicamentele erau *le violon d'Ingres* al mamei. Îi plăceau tabletele și credea că fiecare bulină își cunoaște exact adresa, cu cât mai multe cu atât mai bine, un medicament pentru intestine și unul ca să te adoarmă, unul ca să te trezească și unul pentru tensiune, deși avea tensiunea scăzută. Se ducea la doctorul ei din Hadera cu o listă, ca la supermarket, și doctorul o simpatiza și nu se târguia cu ea, îi făcea pe plac. Odată l-am vizitat și l-am convins să-i prescrie numai necesarul, căci prezenta semne de intoxicare cu medicamente care se contraziceau între ele.

— Mama se vaită iar că o doare la inima, îi spuneam lui Israel, după o anumită vârstă nu am voie să n-o cred. Până la proba contrarie, trebuie controlată. Merg cu ea la spital.

La spital i se făceau toate analizele. Așteptam lângă ea. Venea doctorul și-i spunea că toate analizele sunt normale. Întotdeauna urma același ceremonial:

— Ririca, nu mă minți? Nu-mi ascunzi ceva? Serios? Îmi spui tot adevărul? Să nu mă minți!

Pe de-o parte, îi părea bine că fusese controlată și că totul e în ordine, pe de altă parte, era pe undeva foarte dezamăgită că nu primește medicamente și nu e bolnavă și nu trebuie îngrijită. Ne întorceam acasă. Păcat că nu pot să-i povestesc lui Israel! spunea.

— Ce păcat că Israel nu vorbește românește! îmi spunea iar și iar.

Dar mie tocmai asta mi-a plăcut, Israel m-a molipsit de magia locului și am devenit o fiică legitimă a aceluia aici și acum. Ne-a fost foarte bine împreună și nouă, și trupurilor noastre.

— Tu și la o sută de ani o să placi și o să atragi bărbații! îmi spunea. O femeie are putere de atracție sau nu are, și un bărbat simte asta.

— Când vei avea 95 de ani și eu voi avea o sută, să știi că o să profit de o ultimă ocazie și o să te înșel! l-am amenințat.

Ne simțeam o pereche și atunci când dansam, în dans nu te poți ascunde. Când îți place să dansezi, dansul te poate invada ca un orgasm. Ne întrebam, dansând, dacă nu cumva tocmai când ieși din tine însuși nu ajungi să fii cel mai aproape de

tine însuși. Dansând cu Israel nu mai existam, nu mai aveam senzația de întrecere cu alții sau dorința de a fi prima sau dorința de a fi și mâine prima sau frica de a ajunge la vârsta la care, poate, voi dansa șchiopătând. Dansam nu cu picioarele, ci probabil prin centrul din creier al dansului. Dansam, existam, și nimic altceva nu exista. Eram noi doi și muzica. Și o bucurie de sălbatici din Africa.

Ne-am despărțit dintr-un motiv incredibil. I s-a descoperit o tensiune arterială foarte ridicată. Din acel moment a adoptat politica struțului, și-a vârât capul în nisip: n-a mai vrut să audă de doctori și de medicamente. Era o încăpățănare cu totul irațională, nepotrivită cu un om inteligent și cultivat. I-am adus acasă broșuri, am încercat să-i explic primejdiile, dar el se enerva și spunea că se simte foarte bine, lucrează mult și nu obosește și nu trebuie să ia nici o medicație. În tot cazul, spunea, se simțise mult mai bine sufletește înainte de consultația medicală cu ocazia căreia a aflat că are tensiune mare. Îi părea rău că a aflat și-l găseam citind și recitind actul său de asigurare de viață. Am cumpărat un aparat de măsurat tensiunea, dar cu cât încercam mai mult să-i explic, să-l îngrijesc, să-i dau medicamente, cu atât s-a îndepărtat mai mult de mine – până ne-am despărțit și s-a reîntors în apartamentul lui, de altfel destul de aproape de locuința mea. Ne-am despărțit, dar am rămas prieteni.

— Vezi ce bine mă simt? Fără medicamente! îmi spunea la telefon.

După doi ani a avut un accident vascular cerebral și toată emisfera stângă i-a fost atinsă. M-am dus să-l văd la spital, stătea într-un scaun cu rotile și m-a recunoscut de la distanță. S-a bucurat, a scos niște sunete, nu mai putea să vorbească, dar a început să salte în scaun de bucurie, ca un dans cu jumătate de corp paralizat. Niciodată nu am văzut o asemenea bucurie. Și un asemenea dans în scaun. Am început să plâng. Israel a trecut și el brusc de la bucurie la plâns. După doi ani a murit. A murit la 50 de ani. N-a mai vorbit niciodată.

De câte ori sunt în Neve Tzedek, mă gândesc cât s-ar fi bucurat să vadă că acel cartier al copilăriei lui nu numai că n-a fost dărâmat, dar planurile s-au modificat, a fost refăcut și e plin de viață și de atmosferă, un punct de atracție a turiștilor, un centru al vieții culturale din Tel Aviv. Israel era un bărbat de la care am primit multe daruri invizibile pentru ceilalți. Nu era un dur, ci un om foarte sensibil. Întotdeauna mi-au plăcut bărbații care, în ciuda stereotipurilor și a lumii moderne, păstrează un grăunte din nebunia copilăriei, ceea ce nu le scade defel masculinitatea. De altfel, este singurul bărbat căruia i-am păstrat de-a lungul anilor fotografia înrămată în camera mea. De pe vremea când avea acel ceva

copilăresc, ștregăresc și vag în privire. Și mă iubea și dansa ca nimeni altul. A rămas tânăr. Dacă ne-am reîntâlni, el ar avea azi tot 50 de ani.

Din când în când timpul, ca un borfaș ce e, mai fură bijuteria unei amintiri.

1987

De câte ori cineva făcea cunoștință cu mine, mă întreba: Dar de unde vine numele Riri?

Mă plictisea de moarte răspunsul repetat de atâtea ori și recitat de mine pe un ton de copil idiot: „Mama, când avea 16 ani, a cunoscut la Olănești...” Voiam să inventez o altă poveste, să nu mai recit același lucru de mii de ori.

Într-o zi, în iunie 1987, urc într-un autobuz la Tel Aviv și lângă mine se așază o fostă pacientă, originară și ea din România, o profesoară universitară ieșită la pensie. Ne cunoșteam de ani de zile. Deodată o aud spunând: „Riri, niciodată nu te-am întrebat, dar de unde vine de fapt numele tău?”

Mi-a venit să mă arunc din autobuz. Încep plictisită explicația cu o voce de copil idiot, împlineam în acea vară 52 de ani și 52 de ani nimeni nu auzise vreodată de Riri Scânteie a mamei. Deodată: lovitură de teatru!

— O cunosc pe Riri Scânteie! spuse Lory. E într-adevăr foarte frumoasă și acum! A fost căsătorită un singur an cu vărul meu Lionel Scânteie, critic de artă la Paris. În anul cât a fost măritată cu el au locuit chiar în centrul Bucureștiului, pe Calea Victoriei 128 A.

Nu mai eram deloc plictisită de întrebarea lui Lory. Mă electrocutase și coincidența că acea Riri locuise în același bloc cu mine.

— Și ce s-a întâmplat după aceea, de ce n-am mai auzit nimic de ei la București?

— Riri s-a recăsătorit cu prințul Mircea Coandă, rudă cu celebrul Coandă, inventatorul. A rămas în cele mai bune relații cu Lionel și, imediat după război, cele două familii au decis să se stabilească la Paris.

— Lory, eu sunt mereu înainte de Paris sau după Paris, uite că am și acum bilet și peste o săptămână zbor, vreau negreșit s-o văd pe Riri al cărei nume îl port, dă-mi te rog adresa ei.

— Da, ar fi bine, oamenii sunt mai perisabili la o anumită vârstă – a remarcat Lory –, dar eu am numai adresa și telefonul lui Lionel. Îi spui că eu te-am trimis la el, plus toată povestea asta ciudată și te va pune în legătură cu Riri Coandă.

Zis și făcut.

Îi telefonez lui Lionel în clipa în care am intrat în posesia camerei de hotel de la Paris. Îi zic cine sunt.

— Acum am să vă cer să ascultați o poveste cam ciudată. Și i-o spun. Vreau telefonul lui Riri Coandă, îl rog.

— Doamnă profesor, mare noroc că m-ați prins acasă. Sunt printre cei care organizează la Sorbona comemorarea lui Mircea Eliade – un an de la moarte. Vă invit la Sorbona la toate cele trei zile de congres, veniți mâine când începe, facem cunoștință și la sfârșitul ultimei zile veți participa și la banchetul de la Hotelul George V. Acolo o veți cunoaște pe Riri, ea și Mircea Coandă, împreună cu Ion Rațiu și alții, fiind printre sponsorii congresului.

Nu-mi venea să cred. Preocupată de familia și cariera mea, de învățarea unei limbi complexe ca ebraica, de cercetările și articolele medicale, niciodată nu intrasem în legătură cu organizațiile românești din Occident. Iar acum, coincidentă, sosisem la Paris pe ziua de 23 iunie și între 24 și 27 iunie avea loc acest congres de care aflu întâmplător. Fiindcă Lory se așezase într-o zi în autobuz lângă mine și mă întrebase de ce mă cheamă Riri.

— Mamă, am telefonat în Israel, am dat de urma lui Riri Scânteie, cea pe care nu ai văzut-o de la 16 ani! Peste trei zile o s-o văd!

— Ce spui? M-am zăpăcit de tot! Cum ai găsit-o? Să-i transmiți negreșit complimente de la Paula Zuckerman din Craiova! Ne-am cunoscut la Olănești – să-i spui. Era prin 1927. Precis o să-și aducă aminte de mine. Vai! Parcă nici nu-mi vine să cred! Stă la Paris, vasăzică... Ce păcat că n-ai găsit-o mai devreme, să fi putut să-i povestesc și lui Pică!

Vocea mamei suna ca un clopoțel. Ca a unei fete de 16 ani! Amintirile o făceau să se trezească la viață.

— Bine, Muța, știam că o să te bucure vestea. Te chem după ce vorbesc cu ea.

Am ajuns a doua zi, miercuri 24 iunie, la Sorbona. Lionel, unul dintre cei mai amabili și mai vioi oameni pe care i-am cunoscut vreodată, mă aștepta la intrare.

Congresul – sub patronajul Universității Sorbona din Paris – fusese organizat în special de Academia Româno-Americană, având-o președinte de onoare pe Maria Manoliu-Manea și numărând în comitetul de conducere nume ca Jean Almosnino, Neagu Djuvara, Marie-France Ionesco, Andrei Pandrea, Sanda Stolojan.

Pe coridor se aflau mese cu cărți în limba română, o parte, trebuie să mărturisesc, păreau să aibă un conținut legionar. De altfel, prima mea impresie și o mare surpriză a fost că majoritatea celor prezenți se împărțeau în două

categorii: jumătate erau evrei și jumătate legionari! Evreii erau acei evrei care au păstrat dragoste României și culturii ei în care crescuseră, așa că veniseră din toată lumea, de la mari depărtări, la congres. Legionarii erau aceia care, goniți din România și arestați de Antonescu și de Hitler în 1941, ținuți sub arest de forțele aliate în 1945, s-au decis după eliberare să rămână în Germania de Vest. Țineau legătura unii cu alții, desfășurau numeroase activități și scoteau nestingheriți și un jurnal legionar în limba română. Părerile politice ale lui Eliade fiindu-le cunoscute, apropiate ideologic – și Germania fiind relativ aproape de Paris –, legionarii și-au făcut simțită prezența la acest congres.

Abia intrasem la Sorbona. Mai era puțin timp până la ședința de deschidere și începusem să răsfoiesc una dintre cărțile expuse.

— Din ce țară sunteți? mă abordă o femeie foarte volubilă, încă destul de tânără. Mi-am dat seama că voia să intre în vorbă cu mine. Eu ardeam de nerăbdare să pătrund în lumea cărții din mâna mea, dar nu puteam fi nepoliticoasă. Am schimbat câteva banalități.

— Vai, dar ce simpatică sunteți! a spus ea. Aș vrea să ne împrietenim! Să fim chiar prietene bune. Trăiesc în Germania. Sper că nu vă deranjează că soțul meu e legionar. Ce să-i fac? Așa e el! și s-a repezit să mă sărute pe amândoi obraji.

Trebuie să mărturisesc că acest prim sfert de oră în incinta Sorbonei mă năucise complet. Eram șocată! Dar n-am avut timp nici să-mi trag răsuflarea, că al doilea sfert de oră m-a șocat și mai tare. Un bărbat impozant, cu păr grizonant și foarte elegant îmbrăcat, se precipită spre noi și se interpune între mine și doamna soție de legionar.

— Totul e o înscenare, doamnă! Dar absolut totul! și îmi agită niște hârtii pe sub nas.

Spre deosebire de soția legionarului, vorbea bine românește.

— Vreau să știți că totul e o înscenare! Vă asigur, am toate documentele, priviți aceste articole: ex-împăratul Bokassa nu este vinovat. A primit chiar din mâinile generalului De Gaulle Marea Cruce a Legiunii de Onoare, și acum să fie asasinat în numele Franței?! Putem fi indiferenți în fața acestei mașinațiuni odioase? Să fie el acuzat de ucidere de copii și de canibalism?! El, Bokassa?

— Scuzați-mă, i-am spus eu, care încă de la De Gaulle căutam disperată o virgulă în vorbirea lui ca să-l pot întrerupe, vă rog să mă scuzați, dar eu am venit la un alt congres. Cred că mă confundați.

— Nu există nici un alt congres, vreau să strâng tocmai aici, de la românii prezenți, semnături în favoarea lui Bokassa I, ex-împăratul Africii Centrale! Cât

despre mine, eu sunt prințul cerchez Alexandru Chicin Tsitsishvili, inginer, am fost pilot de război de partea Alianților în România celui de-al Doilea Război Mondial și acum, în guvernul lui Bokassa I, eu și soția mea am fost miniștri. Singurii miniștri albi.

Mi-a înmânat trei articole și a vrut să-i semnez o petiție de eliberare a fostului său șef. Legionar nu fusese el, Bokassa I, dar canibalismul sau necanibalismul său – iată o problemă care nu era de competența mea, așa că am refuzat politicos să semnez. Mi-a lăsat articolele scrise de el despre candoarea lui Bokassa I și imediat l-am văzut îndreptându-se spre alții cu petiția. Totuși eram mulțumită în sinea mea. Dacă mama, cu opt ani înainte de a mă naște, nu m-ar fi numit Riri, în viața mea nu aș fi avut ocazia să mă aflu în prezența unui fost ministru al guvernului Bokassa. Și încă unul care avusese funcții înalte în Africa Centrală, era alb și vorbea românește!

Din acel moment, am părăsit coridorul cu surprize și am pătruns într-o Nirvana a Intelectului. Din nou, îi eram recunoscătoare mamei că, datorită ei, într-un fel de necrezut, ajunseseam la Sorbona tocmai în acele zile.

Păstrez până în ziua de azi programul scris în franceză și purtând titlul *Hommage à Mircea Eliade: Directeurs des sections: Michel Meslin – Istoria științelor și a religiilor; Christian Bec – Literatură și critică literară; Ionel Jianu – Arte plastice și muzică; Edgar Morin – Filozofie; Olivier Clément – Teologie; Neagu Djuvara – Istorie; Robert Marin – Lingvistică; Lawrence Sullivan – Antropologie, etnologie; Alain Besançon – Științe economice și sociale; Constantin Corduneanu – Matematică, Fizică; Ion Vianu – Biologie, medicină, psihologie.*

Printre vorbitorii de la ședința de deschidere a fost și Ioan P. Culianu cu lucrarea: *Mircea Eliade et la tortue borgne*. Apoi lucrările s-au desfășurat în paralel în trei amfiteatre și printre vorbitori s-au aflat Matei Călinescu, Dinu Adameșteanu, Liviu Floda, Sanda Stolojan, Andrei Pandrea, Dorin Tudoran, Neagu Djuvara, Sanda Golopenția, Maria de Villegas, Ion Rațiu și Ioana Brătianu. Au ținut prelegeri și doi istorici din Israel: Lucian Herșcovici și Liviu Rotman. Ceea ce m-a emoționat în mod deosebit a fost o masă rotundă despre supraviețuirea culturii în România cu participarea lui Matei Călinescu, a Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca, Bujor Nedelcovici și Dorin Tudoran. Sâmbătă 27 iunie, în ultima zi de congres, am intrat în amfiteatrul Guizot, unde ședința era dedicată medicinei. Cum profez neuro-oftalmologia, mă interesa în mod special o conferință intitulată *Rapoartele dintre creier și autonomia ființei*

umane, dar nici nu puteam bănuî ce surpriză mă așteapta aici.

Este anunțat conferențiarul – un neurolog francez de la un spital renumit din Paris, Salpêtrière. El începe să vorbească, după cum era de așteptat, în limba franceză, dar eu încetez să-l ascult. Îl privesc și-l tot privesc, mă ridic de la locul meu și mă așez în primul rând de scaune ca să-l pot vedea mai de aproape. Semăna ca două picături de apă cu cel mai frumos băiat din anul nostru, Mihai Serdaru, cel arestat de comuniști în 1956! Trecuseră 31 de ani, deci nu putea – chiar dacă era el – să arate exact ca atunci când l-am văzut ultima oară. Și totuși așa arăta! Să fie o coincidență această asemănare, sau să existe undeva un portret pictat care – ca în *Dorian Gray* – îmbătrânește și primește amprenta timpului în locul lui?

Toată conferința am fost concentrată numai pe compararea feței și mișcărilor conferențiarului cu fața și mișcărilor aceluia Mihai din memoria mea. Citesc numele în program: Michel Serdaru! Numele era deci aproape același, dar și chipul să-i fie la fel?

În pauză mă apropii de Michel – Mihai – Dorian Gray. Nu mă recunoaște. Atunci poate că nu e acel Mihai din 1956, sau poate că eu, în mod firesc, nu mai sunt aceeași după cei 31 de ani scurși. Să fie fiul lui?

— Spuneți-mi, vă rog, îl întreb în franceză, dumneavoastră ați făcut medicina la București?

— Da, dar numai primii ani!

— Pentru că ați fost arestat?

— De unde știți?

I-am spus cine sunt și de aici am început conversația. După ieșirea din închisoare a fost „cumpărat“ de rudele sale din Franța și astfel a putut părăsi România. Era căsătorit și avea copii. Cum se menținuse neschimbat? Poate regimul alimentar din închisoare? Poate e sănătos să postești? m-am întrebat. Poate că, deși fuseserăm învățați de profesorul de biologie M. că nu există o știință numită genetică, poate că Mihai avea gene foarte bune. Totuși, în acea zi, am pierdut posibilitatea de a cunoaște rapoartele dintre creier și autonomia ființei umane! Nu ascultasem un cuvânt din conferință.

Odată congresul terminat, aveam s-o cunosc în sfârșit pe Riri cea adevărată! Abia așteptam! Țin în mână invitația la banchetul tradițional în saloanele Hotelului George V, cu mențiunea că va cânta Mia Braia, care locuia atunci la New York și venise special pentru eveniment.

Străbat saloanele la brațul lui Lionel, care mă conduce spre masa unde se afla

Riri Coandă. Era într-adevăr frumoasă și nu trebuie să-i descriu chipul, culoarea părului sau îmbrăcămintea, căci acolo am învățat o lecție: nu frumusețea ei conta, nu rochia decoltată și corpul păstrat zvelt, ci faptul că își spunea ei înseși că e frumoasă și sexy. Atunci devenea frumoasă și atractivă în ochii celor din jur, chiar și la 70 de ani. Cum spunea Yves Montand, „ca să fie sexy, o femeie trebuie să fie goală pe dinăuntru, nu absența îmbrăcăminții contează“.

Riri Coandă aflase deja de la Lionel povestea și intuiam că era puțin îngrijorată de felul cum ar arăta cineva care-i poartă numele. Când m-a văzut, s-a ridicat de pe scaun, m-a îmbrățișat și imediat mi-am dat seama că fusesem de departe peste așteptările ei. Aveam eu 52 de ani, dar îi purtam bine, și-a spus pesemne.

Prințul – înalt și drept ca un englez – m-a primit și el foarte frumos. Așadar, după ce am făcut cunoștință, m-au adoptat și mi-au spus că e justificat să port numele Riri, primit cu ani înainte de a mă naște!

În timpul banchetului, simt deodată o îmbrățișare, mă întorc și văd că e vorba de doamna căsătorită cu un legionar. Bineînțeles că lângă ea, drept și verde ca bradul, soțul ei. Nu că știam că era legionar, dar avea, într-adevăr, o privire foarte dură și o atitudine rigidă, parcă înghițise o sabie. Nu vedeam nici o legătură între el și femeia expansivă și plină de viață care-l însoțea. Dar asta era problema ei, a mea a fost să mă eschivez cât mai repede.

După o săptămână, Lionel ne-a invitat pe mine, pe Riri cea adevărată și pe prinț la o cină la el acasă. Și așa putea zice că, pe nepusă masă, povestea cu Riri, care părea definitiv elucidată, abia începea. Cum am intrat în sufrageria casei lui Lionel, privirea mi-a fost atrasă de un portret atârnat pe perete. Portretul era al unei femei tinere, excepțional de frumoasă și expresivă. Semăna cu starurile hollywoodiene din anii '30. Mă intriga, nu-mi puteam desprinde privirea de portret.

— Lionel, al cui este portretul?

Întrebarea mea a avut un efect neobișnuit. Lionel și-a tras deodată o palmă peste frunte. „Eвриka! Acum abia am înțeles. S-a lămurit misterul!“

— Ce mister? a întrebat Riri, ex-soția lui. Vorbești ca într-un roman de Agatha Christie!

— Vă rog să-mi acordați puțină atenție, e cam complicat, nu am vrut să stric entuziasmul general, dar mă preocupa totuși o problemă de aritmetică. Mama ta, Riri – mi se adresă mie –, e născută în 1911, după cum mi-ai spus. Avea 16 ani când a cunoscut la Olănești o Riri în vârstă de 24 de ani. Cu opt ani mai mare

decât ea! Or Riri aici de față e cu șase ani mai mică decât mama ta, deci ar fi avut zece ani dacă ar fi fost la Olănești în 1927!

— Lionel! a spus Riri, ex-soția lui, vorbești de-a dreptul ca Poirot! Unde vrei să ajungi?

— Cum, nu port numele după dumneavoastră? Ce catastrofă! V-am găsit după atâția ani și de fapt nu v-am găsit? Cum voi răspunde când voi fi întrebată iar despre proveniența numelui meu?

— Lionel! Îți dai seama ce responsabilitate porți pe umeri? îl tachină prințul Coandă.

Dar mie nu-mi venea să râd.

— Riri, îmi spuse Lionel, în tablou e sora mea care avea și ea prenumele Riri. Până să se mărite, sora mea purta numele nostru de familie, adică o chema Riri Scânteie, și avea exact vârsta pe care o căutăm! Și familia mea mergea verile la Olănești. Deci te numești Riri după sora mea.

— O lovitură de teatru! remarcă Mircea Coandă.

— Și unde e sora ta, Lionel? îl întreb imediat, consolată.

— Sora mea? A avut o viață foarte frumoasă cu familia ei în America, în Long Island, un soț bun și un băiat reușit, care e ziarist. Din păcate, a murit în urmă cu doi ani.

1999

Din 1987, de când îl cunoscusem pe Lionel și mă duceam la Paris – sau Lionel venea în Israel –, vorbeam uneori la telefon sau ne vedeam la o cafea. Nu totdeauna. Uneori, când aveam timp.

În toamna lui 1999 am fost fericită să aflu că prima mea carte de poezie în limba ebraică a fost acceptată la cea mai bună editură pentru poezie de aici și că va apărea în ianuarie 2000. „Trebuie să sărbătorim evenimentul! Vino în weekend la Paris!“ mi-a spus prietenul meu din Franța. Ajunsă acolo, deși stăteam așa de puțin, i-am telefonat lui Lionel cu care de mult nu mai vorbisem. Mi-a răspuns o voce străină:

— Vreți să vorbiți cu Lionel? Cine sunteți?

— O cunoștință din Israel, i-am răspuns.

— Îmi pare rău să vă spun asta, dar la vârsta lui înaintată a făcut o gripă urâtă și ieri a fost înmormântarea. Eu sunt nepotul său și am venit din America.

Imediat mi-am adus aminte că în '87 Lionel pomenise că fiul lui Riri era

ziarist.

— Sunteți ziarist și pe mama dumneavoastră o chema Riri?

— De unde știți? s-a mirat el.

I-am povestit toată tărășenia. Interesant e că nu mi-a trecut niciodată prin cap să-i cer lui Lionel, cât a trăit, un portret al surorii lui. Dar pe fiul lui Riri l-am rugat să găsească o poză a mamei lui de când avea 24 de ani și să mi-o trimită în Israel. I-am dat adresa. Nu trăgeam mare nădejde, dar după o lună a sosit portretul. Și mai interesant este că, dacă nu plecam exact în acel weekend la Paris, n-aș fi știut niciodată ce s-a întâmplat cu Lionel și când s-a întâmplat, și n-aș fi avut niciodată ocazia să vorbesc cu fiul lui Riri și să-i cer portretul. Însă, prin aceste coincidențe, iată că Riri Scânteie cea adevărată (nu prințesa Coandă) va avea întotdeauna 24 de ani și va fi tulburător de frumoasă într-o ramă pusă la mine acasă pe șemineu. Cred însă că Riri din Long Island nu se așteptase deloc la o asemenea desfășurare de fapte după moartea ei și la o călătorie la Tel Aviv, deci poate exista mult neprevăzut și în viața de după moarte. Dumnezeu trebuie să se amuze și el câteodată.

1988

Era ultima stradă din Hadera sau prima stradă când veneai din Tel Aviv. Stradă fără ieșire, ca și viața multor oameni care locuiau acolo. Existau puține case acolo, blocuri modeste cu două etaje, identice, construite în grabă prin anii '50. Primii locatari, în marea lor majoritate originari din România, fuseseră fericiți că primiseră acele apartamente de la stat după ce, vreme de un an, locuiseră în corturi sau în cabane. Nu îi deranja nici zgomotul roților de tren, când acestea intrau în gara situată chiar lângă strada Sicun Sela. Poate își aminteau de frumosul cântec de dragoste din România: „Glasul roților de tren / e o șoaptă cu suspine / dac-ai să-l asculți tu bine / poate-ai să m-auzi cum îți șoptesc: eu te iubesc, eu te iubesc, eu te iubeesc...” Serile, ieșiți în balcoane, nou-veniții din România stăteau la taifas unii cu alții. Poate că nici nu aveau altă alternativă atunci, poate că erau încă în așteptare.

Unul dintre primele apartamente din Sicun Sela fusese ocupat de Saul Rubinstein, un bărbat frumos, cu ochi albaștri foarte vii, bun la suflet, plin de energie și săritor – în viitorul îndepărtat, al doilea soț al mamei. Văduv de la o vârstă tânără, el venise în Israel cu doi copii foarte mici pe care i-a crescut cu mult devotament și i-a făcut oameni. Fusese contabil la o fabrică din Hadera și

pe mine mă durea când mama îi pomenea tot timpul, *mult prea tot timpul*, de reușita în viață și în afaceri a tatălui meu. De fapt, ar fi trebuit să fiu obișnuită. În trecut îi arătase tot timpul tatălui meu câtă admirație are pentru Pică. Poate însă că mama mea cunoștea secretul prin care se păstrează interesul unui bărbat. Ea și poetul roman Ovidiu, cel surghiunit la Tomis. În *Arta iubirii*, Ovidiu spunea: „... Suntem mult mai seduși prin ceea ce nu avem decât prin ceea ce avem. Seceratul e întotdeauna mai bogat în câmpul altuia și turma de vite a vecinului are ugerile mai umflate... Noi nu suportăm ce e fad, numai o băutură amăruie ne trezește pofta... Iată motivul care împiedică femeile căsătorite să fie iubite, soții lor le pot vedea când doresc. O poartă în plus și un portar care să-ți spună ție, soțul – *Aici nu se intră!* –, și atunci tu, cel lăsat afară, vei fi prins în mrejele dragostei!“

Dar să lăsăm în urmă vremurile când Ovidiu putea da lecții psihologilor noștri de acum – dar nu și mamei mele – și să ne întoarcem la Sicun Sela, acolo unde, între timp, populația românească se rărise și în locul mirosului ademenitor de sarmale și ardei umpluți din bucătării apăruseră miresmele unor bucate misterioase, specific etiopene.

După nenorocirea cu moartea lui Saul, survenită subit, mama rămăsese să locuiască în apartamentul lui. Călătoria cu autobuzul din Hadera până la Tel Aviv nu era totuși ușoară pentru mama, iar de pe strada din Hadera, unde locuia, aproape toți vecinii români se mutaseră în alte locuri sau la cimitir. De fapt, numai Shelly, vecina de peste stradă, o femeie bună „ca pâinea caldă“ și *idische Mame*, mai rămăsese în apartamentul ei, și ele două se vizitau.

Câteva luni m-am interesat peste tot unde ar fi cea mai bună soluție de locuit pentru mama. Astfel am aflat că, în centrul orașului Holon, destul de aproape de mine, exista o rezidență cu câteva blocuri. Între blocurile-rezidență pentru vârsta a treia, în mijlocul terenului, se găsea o casă joasă în care funcționa administrația rezidenței, o policlinică deschisă 24 de ore și o sală de mese și de spectacole. Apartamentele din blocurile acestui complex erau mobilate și aveau bucătărie și baie. Adică, dacă voiai, stăteai numai la tine și îți găteai, sau te duceai în sala de mese sau la spectacole, sau – blocurile fiind în centrul orașului – ieșeau să te plimbi sau te duceai la cinema. Centrul orașului Holon era la o distanță mică de mers pe jos de strada unde locuiseră înainte mama și tata, deci era un loc pe care mama îl cunoștea. Întotdeauna se dusesese cu tata la cinema în Holon. În plus, curățenia apartamentului era asigurată de direcția casei rezidențiale.

Cum mama nu știa limba și acolo erau și mulți rezidenți originari din România, mi se părea o soluție ideală pentru ea și aș fi făcut sacrificiile materiale

necesare, numai s-o știu la adăpost și să-i fie bine.

Însă, când am încercat să-i explic despre ce e vorba, nici n-a vrut să audă.

— Muța, te duc cu mașina, numai să vezi, nu poți să decizi fără să vezi, aici ești departe și izolată, o să ai o grămadă de prietene acolo, vino numai să vezi. O să fie ca o plimbare și poți să-mi spui cum ți se pare. Tu decizi la urmă.

Dar stătea îmbufnată. Să văd eu cât e de nenorocită. O cunoșteam atât de bine, credeam. Până la urmă, a acceptat cu jumătate de gură. Vorbisem înainte cu una dintre funcționarele administrației complexului de locuințe pentru vârsta a treia. Să vin la ea și să-mi dea cheia de la unul dintre apartamentele libere. Să-l vadă și mama.

— Aveți noroc dacă o să se decidă acum – mi-a spus –, luna asta s-a terminat construcția unui bloc nou cu mobilare cu tot, e nou-nouț, nu a locuit nimeni înainte acolo.

Zis și făcut. O iau cu mașina pe mama de la Hadera la Holon, cam două ore de călătorie, tot drumul mama nu scoate aproape nici un cuvânt, ca să văd cât de nenorocită se simte. Orice îi spun îmi răspunde monosilabic. Ajung la coridorul lung cu multe uși ale administrației, găsesc ușa funcționarei cu care vorbisem, îmi dă o cheie și mă trimite cu o domnișoară să ne arate etajul și apartamentul. Urcăm cu liftul. Mama tace. Ajungem, ni se deschide ușa. Mama tace. Intrăm într-o garsonieră superb mobilată, totul e nou. Nu am putut găsi nici un defect. Mama continua să arboreze o *poker face*, nu era prezentă.

— Vezi, mamă, ce bucătărie modern utilată? o întreb, însă buzele mamei rămâneau pecetluite. Parcă avea degetele unor mâini invizibile puse peste ochi, gură și urechi.

— Uite, mamă, ce pat mare și confortabil! Și baia, totul e nou, ușile, ferestrele.

— Da, spuse în sfârșit mama, cu un chip de martiră tocmai torturată.

— Mamă, dacă nu-ți place nu-l luăm, pentru mine e multă bătaie de cap și mulți bani, dar vreau să-ți fie ție cel mai bine. După mine, e un loc ideal și ai să-ți găsești multe prietene și domenii de interes aici. Poate găsim și pe cineva original din Craiova! am mai adăugat, încercând s-o fac să râdă.

Dar mama venise cu hotărârea luată de la Hadera. Nici un șantaj sentimental cu Craiova nu putea ajuta! Dacă nu vrea, nu vrea! am conchis, numai că îmi părea rău pentru ea. Logica nu era partea ei cea mai tare, mi-am spus.

Domnișoara încuiase apartamentul și plecase cu cheia. Ne îndreptam prin curte spre mașină.

— Ririca, sunt tare obosită. Am văzut că e o bancă pe coridorul administrației. Vreau să mă odihnesc puțin acolo!

— Mamă, dar facem tot atât până la mașină, te odihnești în mașină.

— Nu, nu, sunt moartă de oboseală, trebuie să stau puțin pe bancă.

O duc pe banca din coridorul cel lung, cu nenumărate uși. În clipa în care s-a așezat, parcă ai fi apăsat pe un buton – toată tăcerea i s-a transformat în țipete și lacrimi. Creangă ar fi spus că plângea de sărea și cămașa de pe dânsa! Plângea cu energia disperării și țipa: „Am ajuns la *azil!* Ce-ar spune Carol dacă m-ar vedea? *Eu* am ajuns la azil, vai de capul și de zilele mele! Lua-m-ar moartea să mă ia!“ plângea mama, de fapt urla.

Într-o secundă, toate ușile lungului coridor s-au deschis și o armată de femei și bărbați dornici s-o consoleze s-au strâns în jurul mamei: îi ofereau ajutor, îi aduceau apă și se uitau la mine de parcă aș fi fost nu Eichmann, ci însuși Hitler! Nu înțelegeau un cuvânt din ce spunea ea pe românește, dar înțelegeau că mamei i se face o mare nedreptate.

— N-o poți lăsa aici dacă nu vrea, nu ai voie să faci asta unei femei bătrâne și disperate, ia-o înapoi, nu te lăsăm s-o părăsești aici.

Încercam să le explic că am adus-o numai ca să-i arăt apartamentul, că nu plătisem nimic ca să stea acolo, că nu făcusem nici un aranjament, că mașina mă aștepta s-o iau acasă... dar cine să mă asculte sau să vrea să mă asculte? Funcționara care mă trimisese cu cheia la apartament tocmai ieșise în pauză de prânz, așa că nu-mi putea sluji drept martor și – dacă ar fi știut că scapă nepedepsiți – absolut toți funcționarii prezenți m-ar fi omorât. Poate cu pietre, ca în Biblie? Iar pe mama o mângâiau și o îmbrățișau, și ea era din ce în ce mai nenorocită și disperată și jubila că este în centrul atenției. Și că tuturor – slavă Domnului! – le era milă de ea. Mi-a aruncat o privire ca un zâmbet printre lacrimi. Reușise, ca de obicei.

Căutam o groapă unde să mă ascund de rușine, dar îi auzeam și vocea plină de dragoste când îmi spunea:

„Cât de mult te iubește mama ta pe tine! Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună! Nu există dragoste ca dragostea de mama!“ Și era tot ea când făcea scene care n-ar fi rușinat-o nici pe Sarah Bernhardt și era tot ea când le gătea la nepoți și era generoasă cu ei, sau când mă iubea de nu mai putea fără mine. Dar, practic, în acel moment în Holon, tot ce-mi spuneam mie însămi nu-mi atenua mânia. Și sentimentul de vinovăție că încă o dată n-o pot înțelege și n-o pot accepta așa cum este.

Relația cu mama era ca o scrisoare pe care visezi că o vei mai primi. Dar pe plic nu stătea scrisă niciodată adresa adevărată. Sau, dacă primeai totuși plicul, îl deschideai și înăuntru găseai numai niște foi albe, nepângărite de toc.

1995–2007

2007 a fost anul morții mamei. În toamnă. Aproape de ziua ei de naștere.

Aflată din anul 1962 în Israel, nu învățase deloc ebraica și trăia cu România la televiziune și în inimă. Așa cum am mai scris, deasupra patului ei atârna înrămată fotografia mărită a regelui Mihai cu regina Ana...

„Când regele avea șase ani, a fost mare vâlvă în Craiova, Majestatea Sa venea împreună cu regina-mamă Elena să viziteze Craiova. Noi, fetele de liceu, așteptam cortegiul regal cu mare emoție și cu flori în mâini. Când a apărut trăsura, am aruncat florile în calea micului rege, dar el prindea din zbor florile și le arunca afară din trăsură. Adevărul e că atunci noi ne-am simțit jignite, cum, îi ofeream flori și el le arunca afară din trăsură? Mai târziu am aflat ce se întâmplase. Cineva, la sosirea în Craiova, îi oferise în dar un cățeluș care se afla în trăsură, la picioarele lui Mihai. Deci, când îi aruncam flori, noi îi puteam lovi cățelușul. Așa e, spunea mama încă sub vraja evenimentului «recent» din anii '20, niciodată nu poți ști ce se întâmplă, în tot cazul noi – aflând de cățeluș – nu ne-am mai simțit jignite!“

Încă se însuflețea când repeta iar și iar întâmplările petrecute la Craiova. Părăsise Craiova la 18 ani, dar rămăsese acolo toată viața.

— Ce viață frumoasă era la Craiova – spunea mama –, nu știu, dar nu auzeai atâta de boli și de cancer cum auzi aici, în Israel!

Odată s-a discutat în prezența mamei despre homosexuali. „Nu știu ce să zic, dar la Craiova nu erau homosexuali!“ a afirmat. În subconștientul ei credea că un om trebuie să fie totdeauna frumos, tânăr, bogat și sănătos, iar dacă toate astea nu existau împreună era o mare nenorocire. După cum am mai scris, cel mai mare compliment pentru mama era să-i spui că-ți este milă de ea.

Poate ar bucura-o pe mama mea dacă ar afla că acum, după atâția ani, îmi e într-adevăr milă de ea, de drumul pe care și l-a ales în viață, de talentul ei la pian și la canto pe care nu l-a mai cultivat la București. De dependența ei de alții, ceea ce o făcea să fie atât de manipulativă, de interesul ei pentru tot ce pe mine nu m-a interesat vreodată, de trecutul care îi copleșea prezentul. A trăit până la 96 de

ani, dar de fapt a murit la 18 ani, atunci când a părăsit Craiova.

Din 1995 a făcut boala Alzheimer și din 2000 nu a mai înțeles nimic. Îi promisesem tatei că o să am grijă de ea. Am avut. La începutul bolii – când am constatat că mama nu mai poate locui singură – am angajat o femeie din Chișinău, venită în Israel din cauza situației economice grele de-acolo. I-am prezentat-o mamei, care a fost încântată că vorbește românește, i-am aranjat o cameră în apartament și am familiarizat-o cu locul. A doua zi, la spital, în timp ce consultam pacienții, am primit un telefon de la vecini că femeia a dispărut și mama a rămas singură. Bolnavii, care așteptaseră multă vreme data consultației cu mine, veniseră deja și am fost nevoită să-i rog să mai aștepte și să caut îndelung prin telefon, la agenții, o altă femeie care să fie liberă să lucreze imediat la mama. „Poate dă foc la casă!“ mi-au telefonat disperati vecinii, care au găsit-o pe mama închizând și deschizând fără rost gazul la bucătărie, cu chibritele în mână.

După-amiază, când am ajuns la Hadera, am început să ghicesc de ce dispăruse atât de repede din apartament și din țară femeia din Chișinău. În urmă cu mulți ani, când a murit al doilea soț al mamei, eu preluasem toată întreținerea apartamentului ei. Nu am întrebat-o niciodată ce face cu pensia pe care o primea după moartea soțului. Mama, fiind un om modest, nu prea avea nevoie de acești bani și, neștiind să vorbească ebraică, se ducea o dată la zece luni cu o vecină la bancă, lua toți banii acumulați lună de lună din pensie, venea cu ei acasă și îi ascundea sub salteaua pe care dormea. Mama mea își ascundea banii sub saltea! Cum era refractară la toate noutățile, nu credea în programe de economie la bancă, așa că salteaua era o soluție – credea ea. Procesul de pierdere a memoriei fiind atunci abia la început, și-a dat seama că femeia din Chișinău a găsit banii când i-a făcut patul, bani strânși în mai bine de zece ani, i-a luat și a dispărut cu ei. Cine știe ce vilă și-o fi construit la Chișinău cu acei bani...

— Bine, mamă, cum ai putut să-ți pui banii sub saltea, ca pe vremuri?

— Am vrut să-i am la bătrânețe! a răspuns cu seninătate, și cu asta capitolul s-a încheiat.

După aceea am găsit o fată din România, tânără și foarte deșteaptă. Am ales-o dintr-un catalog cu oferte din cauza privirii. Avea ochi inteligenți. Toți prietenii m-au certat: „De ce ai invitat să vină din România ca îngrijitoare o fată de 20 de ani? O să fie serioasă?“ „Și una de 40 de ani poate fi neserioasă“, le-am răspuns, și am avut dreptate. Venită dintr-un orașel mic din Moldova, fata a înțeles că, dacă o îngrijește bine pe mama, dacă observă ce-i face bine și ce nu și îi

prelungeste viața, atunci și ei îi va fi bine, pune banii deoparte și are deplină libertate să facă ce vrea trăind în Israel, într-un apartament de patru camere. De câte ori veneam în vizită, casa arăta impecabil, erau flori pe masă, mama era excepțional îngrijită și mulțumită că vorbește românește tot timpul. Când îngrijitoarea cea tânără și-a găsit un prieten, e interesant că mama a reacționat ca pe vremuri cu mine: „Eu – și pronunța foarte apăsat cuvântul *eu* – nu permit să aduci bărbați în casă!” i-a spus. Drept care am lămurit-o că o fată tânără are dreptul să aibă un prieten și că, dacă nu-i permite, o va părăsi. De-atunci nu i-a mai spus nimic, fata a rămas, iar mama – într-o casă în care existau și tineret, și bucurie, și alimentație, și medicamente inteligent distribuite – a trăit ca o regină și mult mai mulți ani decât se trăiește de obicei cu această boală cumplită. Ritmul scăderii memoriei a fost temperat, dar pe măsură ce trecea timpul s-a făcut totuși simțit. De multe ori mi-am însemnat în vizitele mele la Hadera unele lucruri pe care le spunea mama. Alzheimer poate suna și comic, și deștept uneori.

O vizită:

— Nu mai e Ceaușescu? Deloc? De ce oare?

După o pauză:

— Am fost mereu necăjită. Mereu a fost altceva. Nu e totdeauna cum vrei. Ce se poate a trecut și după trecut poate să îți pară rău.

Eu: La ce adresă ai stat în Craiova?

Mama: Strada Unirii, parcă 77. Mai uită omul. Pică, tatăl meu? Da, l-am iubit cum nu se mai poate. Era un om de zahăr. Mi-e dor de Craiova. Ce oraș frumos, Craiova! O frumusețe de oraș!

Altă vizită:

— Sunt obosită de parcă am cărat pietre. Și ce am făcut? Nu am făcut nimic. Și sunt așa de obosită. Grea e viața. Dar nu avem ce face. Trebuie s-o suportăm. Dar ce pot face? Nu? Numai să mai țină! Când ești sănătos, toate îți plac!

Altă vizită:

— Așa e, tu nu știi? Nu e niciodată cum vrei. Am la ce să mă gândesc. Am multe chestii în capul meu.

Și după o pauză:

— Eu nu pot să știu tot, căci în capul meu se zbat atâtea lucruri.

După altă pauză:

— Cine ești? Ești o fetiță pe care am văzut-o și eu odată. Ce, nu ai bărbat?! Îmi ești tare dragă. Ești o bomboană!

Altă vizită:

— Ești o fetiță, o bomboană. Eu cred că nu e cineva care să nu te iubească. Așa mă bucur că te văd, nu pot să-ți spun. Cât te iubesc eu pe tine. Nici mama ta nu te iubește ca mine!

Eu: Mamă, dar tu ești mama mea!

— Da? Ce plăcut să aflu acest lucru. Când te văd, parcă văd lumină. Te rog să transmiți multe complimente mamei tale!

Altă vizită.

— Ce faci, Muța?

— Sunt la București, i-am dat lui Pică ochelarii. Mânca-te-ar mama pe tine! Dacă ai ști ce greu îmi este! Când ești sănătoasă, toate îți plac!

După câțva timp:

— Mama mea, Rașela, unde ești mama mea, că nu te văd? Văd, dar puțin. Mama mea, vino la mine că o să-ți fie bine!

După încă un timp:

— Carol? Tatăl tău? Ca pe ochii din cap l-am iubit. Un om foarte bun. Școala mi-a plăcut. Pe fostele mele colege le-am iubit. Dacă sunt bune, cum să nu le iubești? Trebuie să fii nebun!

Eu tăceam și, deodată, s-a uitat la mine și mi-a spus:

— Nu mai face pe proasta, că numai proastă nu ești!

În 2003, având nevoie de niște acte din România, am descoperit că tata, despre care se știa tot și întotdeauna povestea totul despre el, a fost căsătorit mai întâi cu Ana Steiner. Căsătoria a avut loc în mai 1931 în circumscripția sectorului 3 albastru, București, prin actul 405. Această căsătorie a durat numai 11 luni. Au divorțat în aprilie 1932 cu numărul de decizie 120. Ca în anul 1932 o căsătorie să dureze numai 11 luni trebuie să se fi petrecut ceva cu totul și cu totul cutremurător. Atunci oamenii nu prea divorțau. După 11 luni ar fi scandalos poate și pentru mentalitățile de azi.

Cine era această Ana Steiner? De necrezut, dar Emil Simiu, unul din cei mai buni prieteni ai mei, încă din grupul nostru de tineret din România și care făcuse o carieră excepțională la Washington în inginerie și în cercetări științifice, de asemenea cel care se zbatuse ca regina Elena să fie recunoscută la Yad Vashem printre dreptii între popoare, Emil a găsit acolo o carte de telefon din București din 1930! Mi-a trimis deci – de la Washington! – pagina fotografiată a literei S, știind că mă preocupa recuperarea Anei. Existau trei domni Steiner care aveau

telefon în 1930 în București. Potențiali tați ai Anei. Pentru că unul din ei – dentist – locuia în sectorul 3, același cu cel în care avusese loc nunta efemeră, înclin să cred că tatăl Anei era dentist. Știu pe ce stradă locuia și ce număr de telefon avea în 1930! Deci probabil că l-am identificat pe tatăl Anei.

Dar cine era tatăl meu cel din 1932? Când am descoperit aceste fapte, tata și toți prietenii lui ar fi avut peste 100 de ani și nu mai aveam pe cine să întreb ce s-a petrecut, iar Ana trebuie să se fi remăritat și să fi purtat alt nume. Deci nimeni din familia ei, copii, rude, nu mai poate fi recuperat, ca să aflu ce se spunea pe acest subiect în familia lor. Pentru că în familia mea nu s-a spus nimic. Câte lucruri nu povestea mama despre străinii din Craiova. Câte detalii... Dar de tata nu mi s-a povestit nimic nici când aveam, la rândul meu, 30 de ani. Nu mi s-a povestit acest mic amănunt: că mai fusese căsătorit. Cine știe dacă l-am cunoscut cu adevărat pe Tuțu, tatăl meu cu care am fost la șase ani pentru prima oară la cinema și am văzut împreună filmul abia ieșit *Albă ca Zăpada*, iar eu n-am vrut să plec când s-a terminat. „Mai vine un film și cu Shirley Temple!“ am spus, căci auzisem de Shirley Temple.

Tata a reușit să mă convingă să ies din sală și să mă desprind din vraja acelei lumi proaspăt descoperite, pentru a-mi continua drumul meu propriu până în ziua de azi. Așa cum mă vedeți. Dar poate că, și dacă aș fi aflat ce s-a întâmplat cu tata și cu acea nou parașutată în familie Ana Steiner, tot nu l-aș fi cunoscut mai bine. Mama mi-a spus totdeauna că au făcut nunta în casă, în casa unei rude, fiindcă era orfană de mamă și nu a vrut o nuntă mare – și câtă milă a avut lumea de ea. Dar poate că nu au făcut nuntă mare fiindcă tata era la a doua cununie. Prima a fost o nuntă „incognito“ pentru mine. „Păduchele roade iarba, rugina roade fierul și minciuna roade sufletul“, îmi spunea tata că a scris Cehov. Am crescut cu religia antiminciunii. Singurul lucru pentru care tata mă pedepsea era minciuna. Dar să nu vorbești despre ceva nu înseamnă totuși că minți.

1911. Noiembrie

La Craiova, în ziua de unsprezece, luna a unsprezecea din anul 1911, s-a născut mama. Cum o fi arătat casa familiei Zuckerman după naștere, cât s-au bucurat, cine a fost prezent și ce cadouri s-au adus? E ca și cum aș vedea un film mut – știu că absolut toți actorii sunt morți. Iar în 1911 eu sunt neconcepută și de neconceput. Și nimeni nu poate ghici că voi fi.

2011. Noiembrie

În acel 11 noiembrie 2011, când mama ar fi împlinit 100 de ani, era neobișnuit de cald în Israel și un aer primăvărat. I-am invitat pe Ruth și pe Ari, copiii mei, și pe cele două nepoate mai mari, Or și Noa – fiicele lui Ruth –, să meargă împreună cu mine la cimitirul din Holon. O sută de ani de când s-a născut mama, devenită bunica a doi copii și străbunica a cinci nepoți. În ordinea sosirii lor la cimitir erau înmormântați acolo Pică – Herman Zuckerman, Tuțu – Carol Aberfeld, și Muța – Paula Zuckerman Aberfeld. Dacă ei nu s-ar fi născut, nici unul dintre noi, efemerii prezenți de astăzi ai familiei, nu am fi existat la rândul nostru și n-am fi parcurs anii în ciuda (sau datorită) minunatului *Frumos* și durerosului *Urât* din viață. Este ca și cum genele moștenite de la strămoși îți spun încă: „Vino! Nu te teme! Mergi și tu! E important să mergi! Toți merg ieșind din nimic spre nimic. E o cireadă care tropăie, dar faci parte din ea. Mișcarea e semn de existență, de prezență, de schimbare, de metabolism viu, de piept care se ridică și se lasă în ritmul respirației. Mișcându-te primești cel mai mare dar posibil: bucuria că respiri. Încă!“ Am luat flori și le-am căutat mormintele situate în vecinătate. Când murise tata, mama m-a rugat să-i iau și ei loc acolo, „în cimitirul unde sunt cele două ființe care m-au iubit cel mai mult pe mine“, spunea.

Am pus flori pe morminte și la fiecare dintre cele trei le-am vorbit nepoatelor despre mine și Pică, despre mine și Carol, despre mine și Lala. Adică despre ce știu eu despre ei. Așa cum spunea poetesa Rachel: „Numai despre mine să povestesc știam.“ Eu știam numai ceea ce m-au lăsat să văd alții. Sunt atâtea lucruri pe care numai Pică și Carol și Lala le știu, dar au murit atât ei, cât și cei cu care au împărtășit acea viață a lor rămasă secretă. Nici un martor ocular nu vede totul. Eu le-am povestit fetelor numai acea parte pe care o știam. Am încercat să le fac să știe ceea ce știu eu. Fetele s-au interesat de fiecare frântură de informație, căci nu o știau, pentru ele, pentru copiii lor, când și dacă le vor povesti. Le-am arătat și un mormânt rămas fără piatră funerară, aflat în dreapta mormântului lui Pică. Când s-a pus piatra lui Pică, tata a remarcat că acel mormânt era părăsit și că probabil nu mai exista nici o rudă în viață care să-i pună o piatră funerară, iar pe tăblița ștersă de ploi nu se mai putea citi nici măcar numele fostului om viu. Cât timp a mai trăit tata, de câte ori o aducea pe Muța la mormântul lui Pică, el pune flori și pe mormântul „părăsitului“. Îi era milă de el. Le-am spus copiilor și nepoatelor mele povestea și am pus și noi o

floare pe acel mormânt. Ca și cum Tuțu ar fi fost cu noi. De altfel, de câte ori veneam acolo singură, îi puneam și eu flori. Îl răsățam pe anonim și respectam memoria lui Tuțu. Ce n-aș fi dat să-i pot povesti tatei acum despre mine și despre viața mea. Sau să-l întreb de adresele la care a locuit la Paris, la Berlin... „Copiii nu trebuie să le știe pe toate“, ar fi spus. Dar linia de telefon cu Tuțu al meu sau cu Pică sau cu Muța este și ea o linie moartă.

Exista în cimitir o mare liniște care îmi transmitea înțelepciune. Mie, cea care încă alerg în prostie pe teritoriul celor care doresc mereu altceva. Ieșind din cimitir, mi-am luat rămas-bun de la ființele care m-au iubit – cum ar fi spus mama. Niciodată nu știm pentru câtă vreme ne luăm rămas-bun. Dar de data aceasta, aș fi vrut să-mi iau rămas-bun de la Pică și de la Muța și de la Tuțu cu cuvintele lui Federico Fellini din filmul *Opt și jumătate*, căci aceste cuvinte reprezentau exact ceea ce simțeam despre mine:

Iertați-mă, ființe dragi, că nu am înțeles. Nu știam cât de drept e să vă accept și să vă iubesc. Dar, iată, totul devine ca înainte. Din nou confuz, dar această confuzie mă reprezintă pe mine. Sunt cum sunt, nu cum aș vrea să fiu. Și nu-mi mai e teamă să spun adevărul. Să spun ceea ce nu știu. Ceea ce nu am găsit încă. Doar așa mă simt viu.

Ieșind din cimitir mă simțeam vie.

2015

Se vede că figurile care reapar pe pereții memoriei tac și ele, își păstrează tainele precum apele Rinului, care curg și curg mereu, tot timpul altele, peste comorile Nibelungilor din adâncuri.

Dar nu numai figurile din copilărie își păstrează tainele, eu însămi pot reapărea sub altă formă și mă pot surprinde, mă pot ului, îmi pot păstra neînțelesul ca pe o taină încă nedeslușită. Nu există vârstă biologică limită pentru zămisirea semnelor de întrebare.

Întotdeauna am crezut (îmi permit umilința unei mărturisiri – am crezut cu bucurie) că eu și mama suntem de o neasemănare uluitoare. Nu puteam înțelege de ce mama se simte atât de bine când îi este cuiva milă de ea. Nu puteam înțelege de ce încerca să mă manipuleze. Știam cât mă iubește și totuși îmi lipsea atât de mult, îmi lipsea mai ales când eram împreună.

Poate că era felul ei de a înota prin viață, de când plecase din Craiova. În Craiova n-a trebuit să știe să înoate. Sau poate că se simțise frustrată și acolo,

trăind moartea înceată a mamei ei, Rașela, cea bolnavă de tuberculoză?

Și iată, mi se pare de necrezut, dar în anul acesta împlinesc eu însămi 80 de ani. Vârsta nu mi-a scăzut cu nimic foamea de a „mă trăi“. Or numai atunci când nu mai trăiești nu te mai poți îndrăgosti. Când trăiești, știi că nenorocirea asta îți se mai poate întâmpla – slavă Domnului! – și la 80 de ani. „Și când iubești e întotdeauna pentru prima oară, ca și cum ai deschide o sticlă de șampanie pe partea nevăzută a lunii“, am scris de curând într-o poezie. De fapt, în sinea mea, acum mă simt mai tânără decât la 20 de ani.

„20 de ani e vârsta dură“, cânta cândva Juliette Gréco. Eu m-am îndepărtat de timiditatea mea de-atunci, am astăzi multe sfere de interes, nu sunt un om slab, și cel mai important lucru: mă schimb încă și încă învăț. Când înveți, nu ruginești. „Cine sunt se naște în continuare, ce am fost nici nu s-a terminat“, am scris anul trecut. Lucrez și acum ca profesor în medicină și, din clipa când se deschide ușa și intră un pacient nou la consultație, nimic altceva nu mai există pentru mine. E o mare responsabilitate să ai în fața ta un pacient, să-l asculți vorbind și să-l examinezi, să găsești modul în care îl poți ajuta cel mai bine. În plus, să crezi acea relație de încredere care ajută pacientul nu mai puțin decât un diagnostic și un tratament adecvat. Încă mă bucur când pacientul, intrând la mine cu un număr de ordine, iese din cabinet simțindu-se un om unic.

Pentru cineva ca mine, intrat întâmplător la o facultate științifică numai din cauza lui Gheorghiu-Dej și a proletcultismului din facultățile umaniste, a avut o mare importanță și faptul că, după ani de întrerupere, am reînceput să scriu și să public cărți de poezie în România și în Israel. Când am devenit membră a Uniunii Scriitorilor din Israel – în Israel, unde am învățat ebraica din auzite – și a Uniunii Scriitorilor din România, unde am reînceput să scriu poezie după patruzeci de ani de întrerupere, m-am simțit mult mai mândră decât atunci când am devenit membră a Academiei Americane de Oftalmologie, când am primit titlul de profesor în medicină sau Premiul Opera Omnia, sau când am fost inclusă în America în volumul *Who Is Who in the World!* Poate nu e frumos să te bucuri mai mult dacă scrii o poezie reușită decât de toate aceste onoruri medicale și științifice, dar aceasta sunt eu. Revenisem la acea parte veritabilă a eului meu primordial.

Totuși, de-a lungul anilor de practicare a medicinei, mă transformasem, fără să vreau, într-o „stârmitoare cronică de aplauze“. Dar poate că, de la înălțimea scenei, nu mai vedeam deslușit.

Într-una din poveștile citite de mine în copilărie, bărbatul își aduce acasă noua

nevastă, îi dă cheile casei și îi spune: „Poți să descui toate camerele în afară de una. În camera aceea să nu intri!“ Eu aveam o astfel de cameră. Îmi făcusem propriile reguli. Le respectam.

Dar tocmai acum mă aflu în pragul camerei. Eram cu cineva de care ar fi trebuit să fug. El nu era pentru mine. Nu putea fi. Știam numai că putem râde împreună, că avem aceeași vârstă, că ne putem împărtăși părerile, că putem vorbi despre orice, că suntem pe aceeași lungime de undă în deșteptăciune, ca și în prostie. Exista acel ceva misterios, inimitabil, plutind în aer. Totuși nu credeam că trebuie să continuăm legătura, căci eu nu-i puteam oferi singurul lucru important în ochii unui bărbat de o anumită vârstă, nu puteam fi cu 20 de ani mai tânără decât el.

De altfel, niciodată n-am vrut să fiu mai tânără, mă simt tânără pe dinăuntru, arăt mai tânără decât sunt, mă plac și plac încă. Plac așa cum sunt, cu ridurile mele, cu ceea ce exprimă fața mea – o mărturie că am trăit și am plâns și am râs și am iubit – și cred că nimic nu te îmbătrânește mai tare decât dorința de a arăta mai tânăr în mod forțat. Dorință pe care el o avea. Știam asta și nu voiam un început cu el, nu cu el. Simțeam că n-am dreptul să-mi fac rău. Mă simțeam încă feminină și atractivă în prezența multor bărbați, însă în prezența lui deveneam neliniștită, fragilă, speriată. „Libertatea – a scris Nietzsche – este capacitatea de a deveni ceea ce suntem cu adevărat.“ Dar eu nu doream – și în același timp doream – acel început, știam de mult că la orice vârstă ți se poate întâmpla orice, intensitatea vieții fiecărui an crește atunci când acel an poate fi ultimul.

Să continui și acum să devin ceea ce sunt? Acum? Și totuși, nu spunea Skin Horse în cartea pe care eu și Titel am citit-o înainte de a o da copiilor, în urmă cu mii de ani: *When you are real, you don't mind being hurt...Once you are real, you can't be ugly except to people who don't understand?*

Însă îmi era frică de această romanță cu un adept al tinereții veșnice, al aplauzelor și al cuvintelor seducătoare. În fiecare minut îmi schimbam părerea, mă gândeam și mă răzgândeam, îmi dădeam ordine și le executam. Păstram o răceală regizată pas cu pas, deși nu era o piesă de teatru. Nu găseam nici o explicație logică, eu, cea atât de naturală și spontană, mă prefăceam că nu-i observ gesturile, cuvintele, căldura, nu voiam să arăt că văd ceea ce văd. Foloseam bruma de logică rămasă ca să nu-l cred. Nu voiam să simt ceea ce simțeam. Și totuși sărbătoream fiecare clipă cu un joc de artificii înăuntrul meu. Fără să fie nimic – exista ceva în aer. O plusvaloare a prieteniei care începea să se înfiripe. Sau poate că exageram, precis exageram, sau poate că el exagera,

precis exagera. Orice om poate fi în viața personală un artist foarte talentat. El părea să fie așa. De unde puteam ști?

„Sunt fericit că exiști“, mi-a scris, și nu voiam să cred că gândește cu adevărat ceea ce scrie. „Te văd și când nu ești“, scria, atât de frumos scria. Poate ne era amândurora teamă. Aveam amândoi ce pierde. Atunci am ales. M-am simțit mult mai bine. Când alegi – ceea ce, de obicei, este un compromis – simți o ușurare.

Am scris o scrisoare complet idioată de ruptură a oricăror relații, dar în așa fel încât să nu mai existe nici o posibilitate de revenire. Cunoșteam destul de bine bărbații ca să știu exact ce destrămă vraja dintre un bărbat și o femeie și ce destramă mai ales acel mister care te atrage ca un magnet atâta timp cât există. Am făcut totul ca să-l dezvrăjesc. După aceea mi-a părut rău, îmi lipseau căldura și curiozitatea cercetătoare a privirii sale, seriozitatea, neseriozitatea și tot ce nu pot explica în cuvinte. Am încercat să repar, am încercat iar să stric, și lucrurile deveneau mereu mai ciudate în ochii lui și ai mei. În continuare am făcut totul ca să-i schimb imaginea despre mine, ca un pictor care pictează alt tablou peste unul vechi și astfel îl ascunde. Deodată am recunoscut trăsăturile noului tablou: erau trăsăturile mamei mele! Sau poate că, în condiții de frustrare, eram cineva care semăna leit cu felul nelogic de a fi al mamei mele. Totuși era prima oară în viață când am vrut să stârnesc mila cuiva. Și am reușit. Am proiectat o imagine străină, ca un iepure care țâșnește pe neașteptate din mâneca unui scamator. Cred că iepurele e la fel de speriat ca și scamatorul care trăiește cu teama că i se va da pe față scamatoria. Mie mi-a reușit scamatoria. Și mamei mele îi reușise – niciodată nu m-am simțit atât de aproape de ea, dovadă că am putut să scriu și să rescriu această carte fără s-o judec. Încercând s-o văd. Ceea ce n-a însemnat că nu m-am temut încontinuu de situația ciudată în care m-am găsit în acest an. De mine însămi m-am temut.

„Un om care nu se teme este un om stupid sau un robot“, a spus Federico Fellini.

Am luat o decizie și m-am simțit ușurată. Chiar filozoful vieții Woody Allen a spus-o demult: „O relație e ca un rechin. Trebuie să avanseze, să înainteze tot timpul, sau moare.“ Mi-au trebuit trei luni ca să mă întorc la propriul meu țarm. Oare să fi fost cum scrisese Lermontov: „O corabie care fără încetare caută furtuna / de parcă în furtună este liniștea“? Dar eu aruncasem deja balastul furtunii peste bord, ca pe un marinar mort. Simțeam încă gustul podelei sărate a corabiei, pe care fusesem trântită de valuri. Nu mai simțeam nevoia să mă prefac că nu mi s-a întâmplat nimic, dar nici nu mai eram acolo. Trebuie să dăm

greșelilor noastre dreptul să moară. Să nu le mai profanăm reparându-le. Tot ce mi se întâmplase aparținea deja norilor care avansau, mereu alții, forme după forme destrămate în alte forme. Savurând briza mării, mă bucuram că nu există o limită de vârstă pentru a zămisli mereu semne de întrebare și noi trăiri. De ce îmi fac atât de bine stabilitatea tălpilor mele pe țărnișă și promisiunile valurilor când îmi aduc mireasma unor continente invizibile? A unor oameni pe care încă nu i-am întâlnit?

„Iubesc Viena (dar n-am fost niciodată acolo)“, a scris Federico. Am acest punct comun cu el. Iubesc Viena de mic copil. Am fost aproape în toată lumea. Am văzut până și Moscova cea visată de eroinele lui Cehov. Dar încă n-am văzut decât Viena din visele mele. O mai pot vedea. Și mâine este o zi. Important este că sunt o Scarlett de 80 de ani și spun fără teamă acest lucru senzual: *mâine*.

Important este și că în acest an, când mi s-au întâmplat atât de multe lucruri neobișnuite și nu mi s-a întâmplat nimic rău nici când am gustat sarea mării trântită în cel mai de jos loc cu puțință, pe podeaua corabiei, în acest an mi-am dat seama că vârsta biologică nu-mi poate opri dansul sau o nouă pornire la drum, sau muzica interioară, sau acea expresie stimulatorie a modestului meu eu: „Ce proastă sunt! Ce proastă am fost!“

Dragul de Federico, nu mi-a scris el și mie, și celorlalți că „gustul vieții constă în așteptarea unui mesaj, și nu în mesaj“? Cât de tânără mă pot simți așteptând...

Și cu toate astea, pe undeva, semăn, pot fi asemănătoare mamei mele. Nu mai sunt doar o stârnițoară cronică de aplauze. Poate că sunt și eu însămi, și mama mea, și toți cei pe care i-am întâlnit. Oare nu sunt cuvintele „și cu toate astea“ cele mai filozofice din dicționar?

După – aproape – moartea ei, mama a mai trăit un an. De câte ori o vizitam, mă întristam și mă gândeam la cuvintele lui Emil Cioran: „Marea crimă a medicinei este că salvează cadavre.“ Era de nerecunoscut, slăbise îngrozitor, nu mai vorbea, nu mai recunoștea pe nimeni, stătea cu ochii închiși și nu voia să deschidă gura ca să mănânce. Totuși se vedea că celulele înmagazinând cuvântul *Craiova* erau ultimele rămase neșterse în creierul ei. La spitalul unde era internată o îngrijea un asistent de origine etiopiană. Eu îi dădeam instrucțiuni: „Vă rog mult, atunci când refuză să deschidă gura să mănânce, spuneți-i la ureche cuvântul pe care vi-l scriu aici.“

Și asistentul etiopian, născut într-un sat din Africa, îi citea la ureche cuvântul *Craiova*, orașul în care se născuse, în Europa, mama. Atunci o expresie de calm,

de fericire îi apărea pe față, de parcă acel cuvânt ar fi fost un far care reușea să străpungă ceața în care se scufundase. *Craiova*, spunea încă o dată asistentul născut în Etiopia, și mama din România Craiovei deschidea gura și mânca.

Ce i s-a întâmplat mamei la Craiova, ce i s-a întâmplat după Craiova, cum s-a întâmplat, nu am să înțeleg niciodată.

Poate fiindcă a fost mama mea. Poate fiindcă ani în șir am fost eu mama ei. Și am avut nevoie de o mamă eu însămi. Poate fiindcă am trăit în cărți. Poate fiindcă s-a schimbat ceva în mine la 11 ani, când am salvat niște cărți și le-am spălat de murdărie și le-am pus la uscat sperând că vor mai arăta ca noi. Poate fiindcă mi-am murdărit mâinile la 11 ani. Poate fiindcă nu m-am înțărcat niciodată de perdeluța de culoarea laptelui, ridicată de la geamul ușii, prin care mama mă privea vorbind cu un băiat în casa de pe strada Lucaci.

Poate fiindcă știu că, dacă o să trăiesc 550 de ani, această perdeluță și această privire mă vor urmări și atunci și îmi vor viola timpul și uneori vor reuși să împiedice ceva care sunt eu să fie eu. O furtună sălbatică în interior și frânele care scrâșnesc, dar funcționează, s-o oprească. S-o cumițească. Frâne care nu o dată mi-au rupt inima, dar au slujit de minune rațiunii și altor câteva amănunte neesențiale. Poate că în acest sens mama mea a reușit cu mine.

„Poate“ e un cuvânt care lasă atâtea porți deschise.

Dar nu doare mai puțin.

Arrivederci, Fellini!

Epilog

Ei vor spune:

Ea a fost așa,

„Exact așa

A fost.“

Și va fi de parcă

Eu

Niciodată

Nu am fost.

Coliță foto

Bunicul matern, Herman Zuckerman (căruia nepoata sa îi va spune „Pică“), la 20 de ani, pe când lucra la firma vieneză Moritz Cohn, specializată în cereale, 1902.

Herman Zuckerman se căsătorește în 1906 cu Rașela Sternberg.

Bunicul Pică în anii '30, purtând decorația primită în Primul Război Mondial.

Mama – Paula (Lala) Zuckerman – în 1914.

Mama (în st. domnișoarei Urziceanu, aflată în centru), împreună cu colegele ei de clasă de la Pensionul Urziceanu, 1927.

Dr. Neuman (Nicu) Aberfeld (1905–1980), fratele lui Carol.

Tata, Carol, pe la un an, îmbrăcat ca fetiță (după moda de-atunci), între părinții săi, Heinrich și Frida (n. Shaffer) Aberfeld.

Ioji Aberfeld (1907–1987), fratele lui Carol.

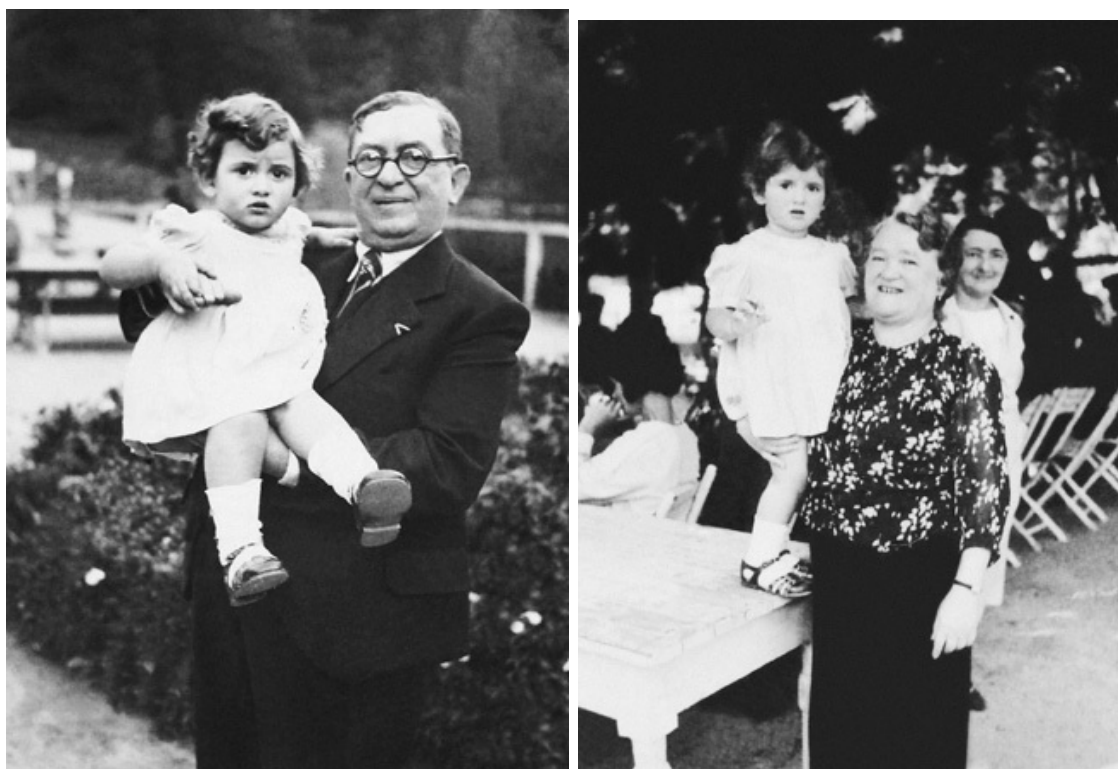
Sylvia Aberfeld (1911–1932), sora lui Carol.

Cu părinții.

Bunicii paterni, Heinrich și Frida, 1934.

Cu bunicii Frida și Herman, cca 1937.

La patru ani, 1939.

Mama și tata la Karlsbad, 1938.

Ieșind de la vizionarea primului film din viață, *Albă ca Zăpada*.

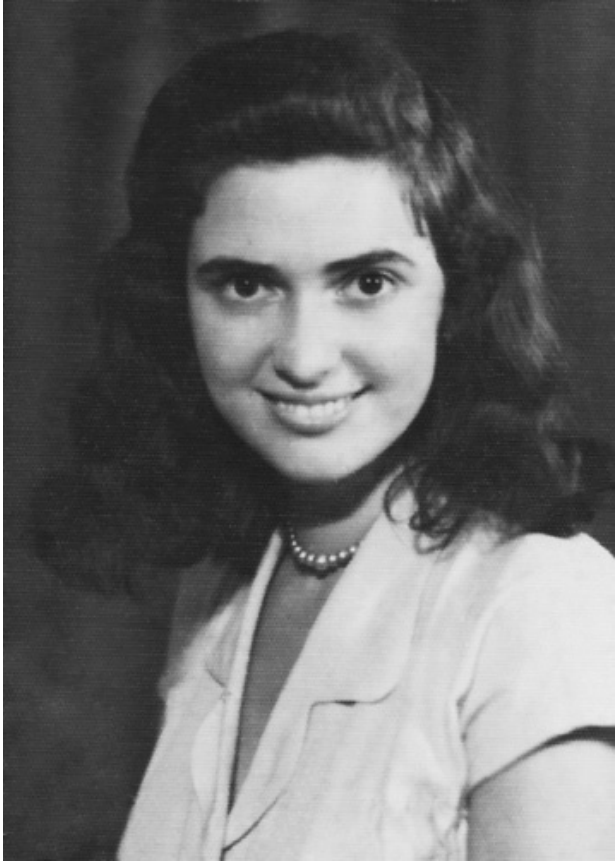
La 9 ani, alături de mama, 1944.

La 12 ani, în curtea Institutului Moteanu, cățărată în copac (dr.) alături de Ruthie Dauber (azi Grünwald, stabilită la Montréal).

Ileana Simo, balerină la Casino de Paris, fotografie de Serge de Sazo, cca 1946.

Titel,
Puterea în mâna
tinerii
și vei avea repulși după anul
tinerții iar lor nu le va veni să creadă
că cîntăcîni au avut cîndva 18 ani, și
pot folosi ca material de demonstrație
și această fotografie și să-ți reamintească
ca alina trăit tot ceea ce a fost puternic
și minune în prietenia
noastră de azi.
Rug

Sept. 19.53.

La 18 ani, 1953. Pe verso, dedicația pentru Titel.

Jucând într-o piesă de teatru, cca 1953.

Titel (dr.) cu părinții săi, Emil și Marioara (n. Lupescu) Sussman.

Fuga de acasă. Cu Titel lângă cabana Mălăești, 1955.

Cu o parte din colegii de grupă de la Facultatea de Medicină. La st. Valentin Petculescu, în centru Alexandru (Pupu) Brancovici, la dr. autoarea.

La patru luni de la venirea în Israel și la o lună după nașterea lui Ruth (iunie, 1960).

Cu băiețelul Ari, de curând născut, la Afula (iunie, 1964).

Vizita pacienților operați, împreună cu dr. Willy Zachs (st.) și cu asistentul Rafi, cel cu care autoarea a instalat aparatura venită din America, Afula, 1964.

Cu fondatorul neuro-oftalmologiei moderne, profesorul William F. Hoyt, în vremea *fellowship*-ului autoarei la Universitatea California din San Francisco, 1978.

Cu Matilda Tansanu la Congresul optometriștilor din Israel, anii '80.

Cu Lionel Scânteie și două prietene la Hotelul George V, la banchetul cu care s-a încheiat simpozionul de la Sorbona dedicat lui Mircea Eliade, 1987.

Cu „cei trei muschetari din grup“, de la st. la dr.: Tommy, Marcel și Ghido, la petrecerea de primire a titlului de profesor în medicină de către autoare, 1986.

Riri Scânteie, sora lui Lionel, în 1927, când mama autoarei a cunoscut-o la Olănești și a decis să-i dea cândva fetei ei numele Riri.

Cu Riri Scânteie Coandă, fosta soție a lui Lionel, la banchetul de la George V.

Cu prof. Mihai Pop (în st., lângă autoare) și prima delegație de profesori oftalmologi din Israel (în dr. autoarei: prof. Ruth Siegal și prof. Dov Weinberger), în drum spre congresul ținut la Piatra Neamț, 1991.

Cu Amos Oz, sosit pentru prima oară în România, la Festivalul „Zile și nopți de literatură“ de la Neptun, 2003.